ISSN 2345-1106
E-ISSN 2587-358X
<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1>

VECTOR EUROPEAN

Revistă științifico-practică

Nr. 1 / 2021

CHIȘINĂU 2021

COLEGIUL DE REDACȚIE:

SEDLIȚCHI Iurie, Rector USEM, dr., prof. univ., redactor - șef
CATAN Petru, doctor habilitat, conferențiar universitar, redactor șef-adjunct
CUȘNIR Valeriu - doctor habilitat, profesor universitar
BĂIEȘU Aurel, dr. hab. prof. univ., Republica Moldova
BURIAN Alexandru, dr. hab., prof. univ., Republica Moldova
CUȘMIR Marcel, dr. hab., conf. univ., Republica Moldova
GUCEAC Ion, Academician, dr. hab., prof. univ., Republica Moldova
POALELUNGI Mihai, dr. hab., prof. univ., Republica Moldova
AIRAPETEAN Artur, dr. conf. univ., Republica Moldova
BICHICEAN Gheorghe, dr., prof. univ., România
SAMALI Serghei, dr., prof. univ., Republica Belarus
PARMACLI Dumitru, dr. hab., prof. univ., Republica Moldova
BUNECI Petre, dr., prof. univ., România
COZAC Iurii, dr., prof. univ., Ucraina
VALEEVA Iulia, – dr., docent, Federația Rusă
SOROCA Larisa, dr., docent, Ucraina
FLOROIU Mihai, dr., prof. univ., România
PUȘCĂ Corneliu-Andy, dr., conf. univ., România
PUȘCAȘ Victor, dr., conf. univ., Republica Moldova
CEBAN Cristina, dr., conf. univ., Republica Moldova
ȘARGU Lilia, dr., conf. univ., Republica Moldova
COJOCARU Aurelia, dr., conf. univ., Republica Moldova
COJOLEANCĂ Bogdan, dr., prof. univ., România
PAVALACHE-ILIE Mariela, dr. hab. prof. univ., România
TINTIUC Tatiana, dr., conf. univ., Republica Moldova
PERJAN Carolina, dr., conf. univ., Republica Moldova
VÎRLAN Maria, dr., conf. univ., Republica Moldova
ȚĂRANU Anatol, dr., conf. univ., Republica Moldova
SOSNA Boris, dr., conf. univ., Republica Moldova

Redactor literar, dr. hab. filologie, prof. univ.: **COLȚUN Gheorghe**

Redactor tehnic: **LANGA Adrian**

Adresa redacției:

Str. Ghenadie Iablocikin, 2/1, b. 500, Complexul Editorial, USEM.

Cod poștal: MD-2069. mun. Chișinău, Republica Moldova

tel.: 022- 509 129, fax: 022- 509 122

e-mail: vector-european@mail.ru

web: <http://usem.md/md/p/vector-european>; <http://usem.md/md/p/activitate-stiintifica>

Fondator: Universitatea de Studii Europene din Moldova.

Revista este indexată în următoarele **Baze de date Internaționale:**

DIRECTORY OF OPEN ACCESS SCHOLARLY RESOURCES <http://road.issn.org/en>; **eLIBRARY.RU**
(RINTs) <http://elibrary.ru/>.

Revista este membru **Crossref**.

Preluarea textelor editate în revista „Vector European” este posibilă doar cu acordul autorului. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor aparține în exclusivitate autorilor. Formulările și prezentarea materialelor nu reprezintă întotdeauna poziția revistei și nu angajează în nici un fel redacția.

Toate materialele prezentate sunt recenzate și aprobate spre publicare la ședința Senatului USEM.

CUPRINS

ȘTIINȚE JURIDICE.....	5
AIRAPETEAN Artur, ȚONCU Sanda. APLICAREA ARESTĂRII PREVENTIVE. ASPECTE TEORETICO-PRACTICE.....	5
CUCIURCĂ Angela. REGLEMENTĂRILE NORMATIVE ALE ASISTENȚEI JURIDICE INTERNAȚIONALE ÎN MATERIE PENALĂ PRIN PRISMA EVOLUȚIEI LOR ISTORICE.....	9
CUCIURCĂ Angela. CORELAREA REGLEMENTĂRIILOR LEGALE PRIVIND MIJLOACELE DE PROBĂ ȘI PROCEDEEELE PROBATORII CU ARTICOLUL 6 AL CONVENȚIEI EUROPENE PENTRU APĂRAREA DREPTURILOR OMULUI ȘI A LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE	17
OSTROVARI Petru. EXPERTIZA MEDICO-LEGALĂ PE CADAVRE ȘI BIOETICA.....	23
PÂNTEA Andrei, PÂNTEA Serghei. REZONABILITATEA OBIECTIVĂ ȘI IMUNITATEA CALIFICATĂ. ANALIZĂ DE DREPT COMPARAT.....	28
PITERSCHI Eugeniu. MODELE NORMATIVE DE INCRIMINARE A INFRAȚIUNII DE FALSIFICAREA PROBELOR ÎN LEGISLAȚIA DIFERITELOR STATE	37
PRISAC Alexandru. MEDIEREA JUDICIARĂ ÎN CODUL DE PROCEDURĂ CIVILĂ AL REPUBLICII MOLDOVA.....	43
SPRINCEAN Serghei, CATAN Anastasia. IMPLICAȚII SECURITARE ALE POLITICILOR DE PROMOVARE A DREPTURILOR OMULUI.....	46
ȘANDRU Adrian. MĂSURA ARESTULUI PREVENTIV ÎN CONTEXTUL UNEI PANDEMII GLOBALE.....	50
TONCOGLAZ Maxim. ROLUL ACTUAL AL CJE ALE UE ÎN SISTEMUL INSTITUȚIONAL JURIDIC AL UNIUNII EUROPENE.....	52
ZAHARIA Virginia, CIBUC Angela. STUDIU PRIVIND PERSPECTIVELE EXECUTARII CONTRACTELOR INTERNAȚIONALE COMERCIALE PRIN PRISMA PROGRESULUI TEHNOLOGIC.....	57
ZLATE Nadia. CONFISCAREA EXTINSĂ.....	63
КУЧУК Валерий, ПУШКАШ Виктор. ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДОСТУПА В ИНТЕРНЕТ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА.....	68
ȘTIINȚE ECONOMICE.....	72
DUHLICHER Grigore. RISCURILE ȘI STABILITATEA SISTEMULUI BANCAR AL REPUBLICII MOLDOVA.....	72
MAHAJNA Alaa, GRIBINCEA Corina. CALITATEA EDUCAȚIEI ȘI CERINȚELE ANGAJATORILOR LA INCEPUTUL SEC. XXI.....	75
MENASHKO Yfat, GRIBINCEA Alexandru. CALITATEA FORMĂRII PROFESIONALE ÎN CONTEXTUL REVOLUȚIEI 4.0.....	80
CROTENCO Irina, MASRI Bushra . RESEARCH OF THE CORRELATION BETWEEN EDUCATION AND ECONOMIC GROWTH (THE CASE OF ISRAEL & MOLDOVA).....	84
SOROKA Larysa, UMANETS Tetiana . MANAGEMENT ACCOUNTING OF COSTS FOR HUMAN CAPITAL OF THE SERVICE ENTERPRISE.....	90
ДИМИТРОГЛО Инна. УПРАВЛЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ.....	95
ДИМИТРОГЛО Инна. МАРКЕТИНГОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПОВЫШЕНИИ ФИНАНСОВОЙ	

УСТОЙЧИВОСТИ SA "TomaiVinex"	100
КАРАБЕТ Мария, ТОДОРИЧ Людмила. ВЛИЯНИЯ ПАНДЕМИИ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ НА СОСТОЯНИЕ МИРОВОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ЭКОНОМИКИ.....	103
КРОТЕНКО Ирина. ПРОБЛЕМЫ ТУРИЗМА В УСЛОВИЯХ КОРОНАВИРУСА.....	110
ТИРОН Оксана. ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА РАЗВИТИЕ МИРОВОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО РЫНКА.....	115
УМАНЕЦ Татьяна. МОТИВАЦИЯ - КАК ГЛАВНАЯ ФУНКЦИЯ В УПРАВЛЕНИИ ПЕРСОНАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	120
PSIHOLOGIE.....	125
COJOCARU Aurelia. IMPORTANȚA MANAGEMENTULUI TIMPULUI IN ACTIVITATEA DE CONDUCERE A INSTITUTIILOR DE INVATAMANT.....	125
COJOCARU Aurelia, PANCZI Violina. CAUZELE DEVIANȚEI COMPORTAMENTALE LA ADOLESCENȚI.....	139
DAVIDESCU Elena. SEMNIFICAȚII PSIHOPEdagogICE ALE NOȚIUNII DE „INTERES”	150
DAVIDESCU Elena. CONȘTIENȚIZAREA NEVOILOR PERSONALE PRIN PRACTICILE „MINDFULNESS”	154
GROZA Angela, LUCHIAN-URSACHI Nicolet. RELAȚIA DINTRE CLIMATUL ORGANIZAȚIONAL ȘI SATISFAȚIA PENTRU MUNCĂ A ANGAJAȚILOR DIN MEDIUL EDUCAȚIONAL.....	158
PANCZI Violina. TEORII ȘI CONCEPȚII DIN PSIHOLOGIA EDUCAȚIEI: DEZVOLTARE, EDUCAȚIE ȘI ÎNVĂȚARE	163
RACU Iulia, VLAS Irina. DIFERENȚE DE GEN ÎN MANIFESTAREA STRESULUI LA ADOLESCENȚI.....	168
ROȘCA Tatiana. MEMORIA MIGRAȚIEI: INTERVIU ÎN PROFUNZIME CU ADOLESCENȚII IMIGRANȚI DIN DIASPORA MOLDOVENEASCĂ DIN ITALIA.....	172
ROȘCA Tatiana, POPA Laurenția. PARTICULARITĂȚILE SINDROMULUI MÜNCHAUSEN PRIN TRANSFER.....	181
VÎRLAN Maria. FACTORII INTEGRĂRII SOCIO-PROFESIONALE A EX-DEȚINUȚILOR.....	185
GROZA Angela. RECENZIE la monografia „REABILITAREA PSIHOSOCIALĂ A PERSOANELOR POST ACCIDENT VASCULAR CEREBRAL”, Autor Aurelia GLAVAN, neurolog, doctor în psihologie, conferențiar universitar.....	191

APLICAREA ARESTĂRII PREVENTIVE. ASPECTE TEORETICO-PRACTICE

AIRAPETEAN Artur,

doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

TONCU Sanda,

doctor în drept, lector universitar,
Universitatea de Stat din Moldova

REZUMAT

Studiul dat reprezintă redarea circumstanțelor, care stau la baza aplicării și prelungirii arestării. Sunt prezentate argumente cu referire la practica pertinentă a instanțelor naționale și internaționale în combaterea fenomenului aplicării neîntemeiate a arestării preventive. Studiul urmărește să elucideze aspecte teoretico-practice sub aspect comparat, dar și cu argumentele promovate de Curtea de la Strasbourg.

Cuvinte-cheie: arestarea, măsura preventivă, risc.

APPLICATION OF PREVENTIVE ARREST. THEORETICAL-PRACTICAL ASPECTS

AIRAPETEAN Artur,

PhD in law, associate professor
University of European Studies of Moldova

TONCU Sanda,

PhD in law, university lecturer,
State University of Moldova

SUMMARY

The given study represents the rendering of the circumstances, which are the basis for the application and extension of the arrest. Arguments are presented regarding the pertinent practice of national and international courts in combating the phenomenon of unfounded application of pre-trial detention. The study aims to elucidate theoretical and practical aspects in a comparative way, but also with the arguments promoted by the Strasbourg Court.

Key words: arrest, preventive measure, risk.

Introducere. Măsurile cu caracter de constrângere prin care bănuitul, învinuitul, inculpatul este împiedicat să întreprindă anumite acțiuni negative asupra desfășurării procesului penal, securității și ordinii publice sau asupra asigurării executării sentinței constituie măsuri preventive. Măsurile preventive sânt orientate spre a asigura buna desfășurare a procesului penal sau a împiedica bănuitul, învinuitul, inculpatul să se ascundă de urmărirea penală sau de judecată, spre aceea ca ei să nu împiedice stabilirea adevărului ori spre asigurarea de către instanță a executării sentinței. Arestarea preventivă constă în deținerea învinuitului, inculpatului în stare de arest în locurile și în condițiile prevăzute de lege. Arestarea preventivă constituie o măsură excepțională și se dispune doar atunci când se demonstrează că alte măsuri nu sânt suficiente pentru a înlătura riscurile care justifică aplicarea arestării.

Așadar, trebuie să constatăm, că arestarea preventivă, fiind măsură excepțională, în continuare se aplică foarte des, fără a lua în calcul, că există și alte măsuri care sânt

suficiente pentru a înlătura riscurile care justifică aplicarea arestării. Ar fi greșit să considerăm că aplicarea măsurilor procesuale întotdeauna duce la rezultate pozitive, or activitate îndreptată spre prevenirea infracțiunilor, numai atunci își va putea atinge scopul, când va fi efectuată în strictă conformitate cu legea.

Arestarea neîntemeiată și ilegală a persoanei care a săvârșit o infracțiune, dar mai ales a celui nevinovat nu numai că nu acordă o influență educativă dar și poate duce la un rezultat contrar. Chiar eliberarea ulterioară a persoanei care a fost supusă ilegal la privare a libertății nu este în stare să recupereze prejudiciul produs din cauza arestării ilegale. Acești factori creează neîncrederea în rândul cetățenilor și exercită o influență dezorganizatoare asupra opiniei publice, care ar trebui să contribuie la preîntâmpinarea și lichidarea manifestărilor criminale.

Rezultate și discuții. Cu titlu de exemplificare vom prezenta o speță „standard” în care procurorul a înaintat instanței de judecată un demers cu privire la aplicarea

măsurii preventive "arestarea preventivă" pe un termen de 30 de zile. În asemenea circumstanțe, „de obicei”, în susținerea demersului menționat se reține, că organul de urmărire penală are suspiciuni rezonabile că învinuitul poate să împiedice stabilirea adevărului în procesul penal sau să săvârșească chiar și acțiuni criminale asupra martorilor, să-i influențeze la darea depozițiilor false sau prin diferite metode ilegale să influențeze organul de urmărire penală în vederea tergiversării și expedierii cauzei penale spre examinare în instanța de judecată. Suplimentar se menționează, că învinuitul, aflându-se la libertate, reprezintă un impact negativ asupra opiniei publice, prin urmare, arestarea preventivă a acestuia este o necesitate stringentă impusă în vederea izolării acesteia de mediul ambiant cu scopul de a preîntâmpina și influența complicitii și persoanele implicate în această cauză, și să modifice probele (falsificarea lor) în detrimentul acuzării. Concomitent indică procurorul că aplicarea măsurii preventive - arestul preventiv, este rațională întru stabilirea adevărului obiectiv în cauză și examinării în instanța de judecată, prin urmare în virtutea gravității faptei imputate persistă necesitatea absolută a izolării lui de societate, deoarece, aflându-se la libertate poate să continue activitatea criminală sau să se eschiveze de la organele de drept și instanța de judecată. Consideră procurorul că sunt probe concludente că anume el a comis infracțiunile incriminate, pentru care este prevăzută o pedeapsă privativă de libertate, existând o bănuială rezonabilă că învinuitul din aceste motive ar putea să întreprindă toate măsurile pentru a se eschiva de la pedeapsa penală și răspunderea penală, iar măsura preventivă „arestul preventiv”- ar asigura buna desfășurare a urmăririi penale și examinării cauzei penale în instanța de judecată, această măsură este prevăzută de lege, este necesară într-o societate democratică și urmărește un scop legitim, fiind proporțională în raport cu gravitatea faptelor incriminate.

Este cert, că alegațiile procurorilor în mare parte sunt nu alt ceva decât citări ale cadrului legal în vigoare, în lipsa unor argumente plauzibile de a plasa persoana învinuită în arest preventiv. Dar este cert și faptul, că în mare parte demersurile procurorilor își găsesc realizarea prin aplicarea arestării preventive față de învinuiți.

Cu titlu de dezacord, vom prezenta legislația pertinentă:

1. În corespundere prevederile art. 1 alin. (3) din Codul de procedură penală, organele de urmărire penală și instanțele judecătorești în cursul procesului sunt obligate să activeze în așa mod încât nici o persoană să nu fie neîntemeiat bănuită, învinuită sau condamnată și ca nici o persoană să nu fie supusă în mod arbitrar sau fără necesitate măsurilor procesuale de constrângere ori să nu fie victima încălcării altor drepturi fundamentale [1].

2. Potrivit dispozițiilor art. 175 alin. (2) din Codul de procedură penală, măsurile preventive sunt orientate spre a asigura buna desfășurare a procesului penal sau a împiedica bănuitul, învinuitul, inculpatul să se ascundă de urmărirea penală sau de judecată, spre aceea ca ei să nu împiedice stabilirea adevărului ori spre asigurarea de către instanță a executării sentinței [1].

3. Subsecvent, art. 176 alin. (1) din Codul de

procedură penală relatează, că măsurile preventive pot fi aplicate de către procuror, din oficiu ori la propunerea organului de urmărire penală, sau, după caz, de către instanța de judecată numai în cazurile în care există suficiente temeiuri rezonabile, susținute prin probe, de a presupune că bănuitul, învinuitul, inculpatul ar putea să se ascundă de organul de urmărire penală sau de instanță, să exercite presiune asupra martorilor, să nimicească sau să deterioreze mijloacele de probă sau să împiedice într-un alt mod stabilirea adevărului în procesul penal, să săvârșească alte infracțiuni ori că punerea în libertate a acestuia va cauza dezordine publică, iar potrivit alin. (3) din articolul citat, la soluționarea chestiunii privind necesitatea aplicării măsurii preventive respective, procurorul și instanța de judecată vor aprecia și vor motiva, în mod obligatoriu, dacă măsura preventivă este proporțională cu circumstanțele individuale ale cauzei penale, inclusiv luând în considerare: 1) caracterul rezonabil al bănuielii, gravitatea și gradul prejudiciabil al faptei incriminate, apreciate în fiecare caz individual, însă fără a se pronunța asupra vinovăției; 2) personalitatea și caracterizarea bănuितului, învinuitului, inculpatului, inclusiv la momentul de comitere a faptelor incriminate; 3) vârsta și starea sănătății sale; 4) ocupația sa; 5) situația familială și prezența persoanelor întreținute; 6) starea sa materială, veniturile, posesia bunurilor imobile sau a altor proprietăți; 7) deținerea unui loc permanent de trai, deținerea unui loc permanent ori temporar de muncă; 8) alte circumstanțe esențiale prezentate de bănuित, învinuit, inculpat sau de către procuror, organul de urmărire penală [1].

4. În conformitate cu prevederile art. 177 alin. (2) din Codul de procedură penală, arestarea preventivă, arestarea la domiciliu, liberarea provizorie a persoanei pe cauțiune și liberarea provizorie a persoanei sub control judiciar se aplică numai conform hotărârii instanței de judecată emise în baza demersului procurorului. Arestarea la domiciliu, liberarea provizorie pe cauțiune și liberarea provizorie a persoanei sub control judiciar se aplică de către instanță ca alternativă a arestării preventive, în baza demersului organului de urmărire penală sau la cererea părții apărării [1].

5. Conform dispozițiilor art. 185 alin. (3) din Codul de procedură penală, la soluționarea chestiunii privind arestarea preventivă, judecătorul de instrucție sau instanța de judecată are obligația să examineze prioritar oportunitatea aplicării altor măsuri, neprivative de libertate, și are dreptul să dispună oricare altă măsură prevăzută la art. 175 [1].

În continuare vom prezenta jurisprudența relevantă CEDO:

1. Riscul ascunderii învinuitului de la organul de urmărire penală (a se vedea *Becciev c. Moldovei*, hotărâre din 4 octombrie 2005). Curtea a precizat că pericolul ca un acuzat să se eschiveze nu poate fi evaluat numai în baza severității sentinței pe care o riscă [2].

2. Riscul eschivării persoanei de la judecată (a se vedea *Stogmuller c. Austriei*, hotărârea din 10 noiembrie 1969). Curtea a relatat, că justificarea arestării preventive a unei persoane, și în special pericolul ca persoana să se sustragă procesului penal trebuie să fie unul plauzibil și nu declarative [3].

3. Riscul ingerinței în cursul normal al justiției în caz de eliberare, (a se vedea *Wemhoff c. Germaniei*, hotărârea din 27 iunie 1968). Curtea a specificat că severitatea pedepsei la care se poate aștepta acuzatul să o primească, în ipoteza unei condamnări, nu poate fi privită pe bună dreptate ca un factor suficient în acest scop [4].

4. Riscul comiterii de infracțiuni (a se vedea *Matznetter c. Austriei*, hotărârea din 10 noiembrie 1969). Curtea a notat, că riscul săvârșirii unor noi infracțiuni cu titlu de motiv de aplicare a arestării urmează a fi justificat, ci nu invocat [5].

5. Riscul de provocare a dezordinii publice (a se vedea *Letellier c. Franței*, hotărârea din 26 iunie 1991). Curtea reține, că un asemenea element nu ar putea fi apreciat ca pertinent și suficient, decât dacă se bazează pe fapte de natură să arate că eliberarea deținutului ar tulbura, în mod real, ordinea publică [6].

6. Riscul aplicării unei sancțiuni severe și temeinicia probelor (a se vedea *Neumeister c. Austriei*, hotărârea din 27 iunie 1968). Curtea a subliniat că riscul aplicării unei sancțiuni severe și temeinicia probelor pot fi relevante, dar nu sunt decisive, iar posibilitatea obținerii garanțiilor ar putea fi folosite pentru a compensa orice risc [7].

7. Riscul împiedicării stabilirii adevărului (a se vedea *Trzaska c. Poloniei*, hotărârea din 11 iulie 2000). Curtea exteriorizează, că pericolul ca persoana acuzată să influențeze buna desfășurare a procedurilor nu poate fi invocată în abstracto, ci trebuie să fie susținut prin probe bazate pe fapte [8].

8. Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului a subliniat obligația instanțelor naționale confruntate cu soluționarea unei propuneri de luare a măsurii arestării preventive de a lua în considerare măsurile alternative prevăzute de legislația națională. Astfel, în cauza *Jiga c. României* (hotărârea din 16 martie 2010) statul român a fost sancționat pentru faptul că instanțele interne au refuzat să analizeze argumentele prezentate de partea interesată cu privire la profilul său personal și la situația sa familială, precum și posibilitatea dispunerii unei măsuri alternative arestării preventive, deși articolul 5 paragraful 3 prevede ca autoritățile să ia în considerare astfel de măsuri preventive în cazul în care situația se pretează la acestea, iar acuzatul prezintă garanții referitoare la prezentarea sa la proces [9].

Totodată, în jurisprudența sa CEDO a subliniat că riscul de eschivare al unui acuzat trebuie să fie evaluat în contextul factorilor care au legătură cu caracterul persoanei, valorile sale morale, locuința sa, ocupația sa, bunurile acestuia, legăturile familiale și cu toate tipurile de legături cu statul în care el este urmărit.

9. Curtea a marcat în cauza *Clooth c. Belgiei* (hotărârea din 12 decembrie 1991) și cauza *Smirnova c. Rusiei* (hotărârea din 24 iulie 2003), că argumentele în favoarea sau defavoarea eliberării nu trebuie să fie generale și abstracte [10, 11].

10. Curtea de asemenea a statuat că dacă persoana poate oferi suficiente garanții că nu se eschiva, atunci ea trebuie eliberată (a se vedea *Letellier c. Franței*, hotărârea din 26 iunie 1991) [6].

11. Subsidiar, Curtea în cauza *Șarban c. Moldovei* (hotărârea din 4 octombrie 2005) a reamintit faptul că în conformitate cu articolul 5 paragraf 3 al Convenției o

persoană învinuită de comiterea unei infracțiuni trebuie întotdeauna să fie liberă pe parcursul examinării procesului său, decât dacă Statul dovedește că există temeiuri „relevante și suficiente” pentru a justifica detenția sa continuă (*Zagci și Sargin c. Turciei*, hotărârea din 8 iunie 1995) [12, 13].

Concluzii. Potrivit dispozițiilor art. 1 alin. (3) din Codul de procedură penală, organele de urmărire penală și instanțele judecătorești în cursul procesului sunt obligate să activeze în așa mod încât nici o persoană să nu fie neîntemeiat bănuită, învinuită sau condamnată și ca nici o persoană să nu fie supusă în mod arbitrar sau fără necesitate măsurilor procesuale de constrângere, iar potrivit prevederilor art. 11 alin. (1), (2) din Codul de procedură penală, libertatea individuală și siguranța persoanei sunt inviolabile, și nimeni nu poate fi reținut și arestat decât în cazurile și în modul stabilit de prezentul cod.

De asemenea, cu titlu consultativ, menționăm unele prevederi ale Hotărârii Plenului CSJ nr. 1 din 15.04.2013 „Cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale legislației de procedură penală privind arestarea preventivă și arestarea la domiciliu”, menite să ducă la înlăturarea încălcărilor admise de instanțele de judecată, întru neadmiterea încălcărilor flagrante ale drepturilor și libertăților omului garantate de Constituția RM, CEDO și alte acte internaționale la care Republica Moldova [14].

Astfel, potrivit pct. 2 alin. (1) din hotărârea menționată, arestarea preventivă sau arestarea la domiciliu (în continuare, „arestarea”) poate fi dispusă doar dacă sunt întrunite cumulativ următoarele condiții: a) legislația procesual-penală permite aplicarea acestor măsuri; b) există o bănuială rezonabilă că persoana a comis infracțiunea de care este acuzată; c) există riscurile prevăzute de Codul de procedură penală care justifică aplicarea arestului; d) alte măsuri preventive nu pot înlătura riscurile menționate la lit. c) [14].

Totodată, la pct. 29 din hotărârea citată se atenționează asupra faptului că, la soluționarea demersului cu privire la aplicarea arestului, judecătorul de instrucție este obligat să stabilească dacă au fost dovedite prin probe pertinente, concludente și utile, prezentate de părți în cadrul procedurii de examinare a demersului circumstanțele, care atestă: a) existența unei bănuieli rezonabile privind săvârșirea infracțiunii de către bănuț, inculpat; b) existența motivelor suficiente de a considera că există cel puțin unul din riscurile menționate în pct. 6) al Hotărârii și obligatoriu invocat de procuror (riscul eschivării; riscul de a împiedica buna desfășurare a justiției; prevenirea săvârșirii de către persoană a unei noi infracțiuni; și riscul că punerea în libertate a persoanei va cauza dezordine publică); c) imposibilitatea aplicării unei măsuri preventive mai ușoare pentru prevenirea riscului sau riscurilor indicate în demersul de arestare; d) în cazul când bănuțul, inculpatul a fost reținut, judecătorul de instrucție va verifica dacă au fost respectate la reținere prevederile stipulate în articolele 166-167 din Codul de procedură penală [14].

Reținem că, potrivit pct. 30 din Hotărârea Plenului CSJ nr. 1 din 15.04.2013, judecătorul este obligat să

adopte o încheiere cu privire la refuzul de a aplica arestarea preventivă sau arestul la domiciliu, dacă, la examinarea demersului, procurorul nu va dovedi în cumul că există o bănuială rezonabilă privind săvârșirea infracțiunii de către bănuít, inculpat, cel puțin unul din riscurile menționate în pct. 6) al Hotărârii și imposibilitatea aplicării unei măsuri preventive mai ușoare pentru prevenirea riscului sau riscurilor indicate în demers [14].

Mai mult decât atât, la pct. 32 din hotărârea relatată se indică că, motivele pe care se bazează instanțele judecătorești în deciziile sale privind plasarea bănuítului/inculpatului în arest sau prelungirea arestării nu pot fi limitate la parafrizarea temeiurilor prevăzute de Codul de procedură penală, fără a se explica cum se aplică acestea în cauza concretă. Nu reprezintă o încheiere motivată de arestare încheierea care nu face referire la materialele care susțin concluzia judecătorului și în care nu sunt combătute argumentele apărării care pledează împotriva arestării (a se vedea hotărârea *Feraru c. Moldovei*, hotărârea din 24 ianuarie 2012, §§ 59-66) [14, 15].

În corespundere cu dispozițiile alin. (1) art. 5 CEDO, orice persoană are dreptul la libertate și la siguranță. Nimeni nu poate fi lipsit de libertatea sa, cu excepția următoarelor cazuri și potrivit căilor legale: a) dacă este deținut legal pe baza condamnării pronunțate de către un tribunal competent; b) dacă a făcut obiectul unei arestări sau dețineri legale pentru nerespectarea unei hotărâri pronunțate de un tribunal, conform legii, ori în vederea garantării executării unei obligații prevăzute de lege; c) dacă a fost arestat sau reținut în vederea aducerii sale în fața autorității judiciare competente, atunci când există motive verosimile de a se bănuí că a săvârșit o infracțiune

sau când există motive temeinice ale necesității de a-l împiedica să săvârșască o infracțiune sau să fugă după săvârșirea acesteia [16].

Nu în ultimul rând, atragem atenția asupra jurisprudenței CEDO, rapoartelor Comitetului European pentru Prevenirea Torturii și Tratamentelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante, precum și avizelor organelor instituite de instrumentele Națiunilor Unite în domeniul drepturilor omului, care prevăd că recurgerea la detenția provizorie să fie întotdeauna excepțională și întotdeauna justificată.

Din prevederile art. 4 alin. (2) al Constituției RM, precum și din hotărârea Curții Constituționale nr. 55 din 14 octombrie 1999 „Privind interpretarea unor prevederi ale art. 4 din Constituția Republicii Moldova” rezultă că, CEDO constituie o parte integrantă a sistemului legal intern și respectiv urmează a fi aplicată direct ca o oricare altă lege a RM cu deosebirea că CEDO are prioritatea față de restul legilor interne care îi contravin. Este de menționat și faptul că, sarcina primordială cu privire la aplicarea Convenției revine instanței naționale și nu Curții Europene a Drepturilor Omului de la Strasbourg. Astfel, în cazul judecării cauzelor instanțele de judecată urmează să verifice dacă legea sau actul care urmează a fi aplicat și care reglementează drepturile și libertățile garantate de CEDO, sunt compatibile cu prevederile acesteia, iar în caz de incompatibilitate, instanța va aplica direct prevederile Convenției, menționând acest fapt în hotărârea sa.

Raportând normele de drept menționate la circumstanțele speței redată, conchidem că, argumentele invocate de către procuror nu sunt întemeiate și nu au un suport legal.

Referințe bibliografice:

- [1]. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, nr. 122-XV din 14.03.2003, în: Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 104-110 art.447 din 07.06.2003, republicat în: Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 248-251 art. 699 din 05.11.2013.
- [2]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:%22Becciev%20c.%20Moldovei%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-112622%22}}> (Vizitat 11.02.2021).
- [3]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:%22Stogmuller%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57582%22}}> (Vizitat 22.02.2021).
- [4]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:%22Wemhoff%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57595%22}}> (Vizitat 16.02.2021).
- [5]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:%22Matznetter%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57537%22}}> (Vizitat 25.02.2021).
- [6]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:%22Letellier%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57678%22}}> (Vizitat 23.02.2021).
- [7]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:%22Neumeister%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57544%22}}> (Vizitat 14.02.2021).
- [8]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:%22Trzaska%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-58750%22}}> (Vizitat 19.02.2021).
- [9]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:%22001-123206%22}}> (Vizitat 17.02.2021).
- [10]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:%22Ccloth%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57699%22}}> (Vizitat 18.02.2021).
- [11]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:%22Smirnova%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-61262%22}}> (Vizitat 15.02.2021).
- [12]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:%22001-127979%22}}> (Vizitat 19.02.2021).
- [13]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:%22sargin%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57938%22}}> (Vizitat 21.01.2021).

- [14]. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=48(Vizitat 11.02.2021).
[15]. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Feraru%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-108784%22\]\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Feraru%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-108784%22]]}) (Vizitat 21.01.2021).
[16]. https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf(Vizitat 29.01.2021).

CZU 341.4

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.02>

REGLEMENTĂRILE NORMATIVE ALE ASISTENȚEI JURIDICE INTERNAȚIONALE ÎN MATERIE PENALĂ PRIN PRISMA EVOLUȚIEI LOR ISTORICE

CUCIURCĂ Angela,

Doctor în drept, conf. univ.,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

E-mail: cuciurcaangela@mail.ru

REZUMAT

Subiectul abordat este unul actual și rezidă din interesul manifestat pentru cunoașterea evoluției istorice a reglementărilor normative ale asistenței juridice internaționale în materie penală. Acordarea reciprocă de către state a asistenței juridice internaționale în materie penală ocupă un loc important în cooperarea internațională în scopul combaterii criminalității. Acordarea asistenței reciproce poate fi fructuoasă numai cu condiția evidenței multilaterale a actelor normative în vigoare, care se conțin în legislația națională și în tratatele internaționale, numai în baza estimărilor reale atât a situației actuale, cât și a perspectivelor probabile a interacțiunilor acestora la nivel de creare și aplicare a legilor.

Cuvinte-cheie: asistență juridică internațională, combaterea criminalității internaționale, cooperare internațională, extradare reciprocă a infractorilor refugiați, criminalitate internațională, geneza reglementărilor normative.

NORMATIVE REGULATIONS OF INTERNATIONAL JURIDIC ASSISTANCE IN PENAL MATERIALS IN THE PRISM OF THEIR HISTORIC EVOLUTION

CUCIURCĂ Angela,

PhD in Law, Associate Professor,

University of European Studies of Moldova

E-mail: cuciurcaangela@mail.ru

SUMMARY

The actuality of the subject is due to the interest shown in knowing the historical evolution of the normative regulations of international legal assistance in criminal matters. The mutual provision by states of international legal assistance in criminal matters occupies an important place in international cooperation in the fight against crime. The provision of mutual assistance can be fruitful only on condition that the multilateral record of the normative acts in force, which are contained in national law and international treaties, is contained only on the basis of actual estimates of both the current situation and.

Key words: international legal assistance, combating international crime, international cooperation, mutual extradition of refugee criminals, international crime, the genesis of normative regulations.

Introducere. Asistența juridică internațională este strâns legată de apariția și dezvoltarea statelor, a unor entități internaționale și de modificările referitoare la relațiile internaționale, evoluând o dată cu schimbările politice, economice, conceptuale și de mentalitate din societățile timpului.

Cunoașterea apariției și dezvoltării instituțiilor care fac obiectul de cercetare al unei științe este un element de o primordială importanță pentru înțelegerea fenomenelor. Această secțiune este valabilă în domeniul dreptului, în care dinamica socială și politică în cadrul evoluției generale a societății configurează fenomenul juridic,

influențându-l în mod hotărâtor.

Geneza dreptului este în general legată de apariția istorică a statului în cadrul organizării sociale a comunităților umane, iar apariția dreptului internațional nu poate ocoli un asemenea proces.

Deși unele reguli intercomunitare au apărut încă în perioada gentilică, anterioară apariției statului, cristalizarea unor norme juridice, consacrate ca atare, nu s-a putut face decât odată cu apariția statului și a relațiilor interstatuale.

Materiale și metode. Cercetarea materializată în prezentul studiu a fost realizată prin aplicarea metodei

construcției abstracte, a interpretării logice a normelor de drept, metoda istorică, precum și metoda comparării.

Rezultate și discuții. Începuturile dreptului internațional se situează în antichitate, fiind legate nemijlocit de lupta permanentă, specificată epocii [4, p.27], între statele nou constituite pentru cucerirea de teritorii și capturarea sclavilor care constituiau principala forță de muncă. Astfel, după cum istoria o atestă primele reguli de drept internațional au apărut în statele Orientului Antic - China, India, Statul Hitit, statele din Mesopotamia, Egipt, apoi în Grecia și Roma Antică.

Apariția primelor reglementări ale relațiilor interstatale este strâns legată de fenomenul războiului, dreptul internațional dezvoltându-se astfel la începuturile sale, în principal, ca un drept al războiului și abia ulterior ca un drept al păcii și cooperării între state.

Asistența juridică internațională în materie penală face parte atât din dreptul procesual penal cât și din dreptul internațional.

În legislațiile penale din toate epocile și din toate orânduirile se găsesc, în număr mai mic sau mai mare, diferite reguli cu caracter procesual care prevăd cum și când se aplică asistența juridică internațională în materie penală [4, p.56].

Numeroase inscripții datând din mileniul al doilea î. Hr. atestă încheierea unor tratate de pace de alianță de către regii Egiptului, Babilonului, Asiriei și Indiei.

Tratatele internaționale erau considerate sacre și, pentru asigurarea respectării lor, cuprindeau anumite forme religioase consacrate. Încheierea acestora angaja adesea complexe tratative diplomatice duse de către diplomații specializați sau de misiuni diplomatice ad-hoc.

În ce privește Grecia Antică, în secolele VI-IV î. Hr. între cetăți au apărut și ulterior s-au dezvoltat unele reguli de drept internațional în domenii foarte variate cum sunt negocierile, tratatele religioase, tratatele de pace, de alianță militară sau de sprijin reciproc, ca și metodele de rezolvare pașnică a diferendelor, între care arbitrajul și mediațiunea.

Evul mediu constituie o epocă în care, ca și în alte domenii ale vieții spirituale și sociale, principiile, ideile și normele de drept internațional au cunoscut umbre și lumini, încălcarea brutală a regulilor existente anterior și preluate din antichitatea greacă și romană, dar și dezvoltări doctrinare și instituționale cu efecte pozitive.

La începutul feudalismului fărâmițarea statelor, ca urmare a destrămării Imperiului Roman de Apus și la lipsa unor autorități centrale puternice au făcut ca regulile de drept internațional să cunoască în general o stagnare, chiar un puternic regres în unele domenii și perioade.

În lumea islamică în epoca medievală am putea observa unul din principiile asistenței juridice internaționale și anume, că în timp de război era interzisă tratarea inumană a prizonierilor și eliberarea acestora contra unei sume de bani, aceasta fiind unul dintre principiile de bază în timpul războiului și care are consfințit în cartea lor sfântă, Coranul.

În epoca modernă, inaugurată de revoluția din Anglia din 1649, dar ilustrată în mod deosebit prin principiile consacrate de Revoluția franceză din 1789, dreptul internațional a cunoscut o puternică afirmare, o dată cu

progresele generale realizate pe plan politic și juridic, în acord cu dezvoltarea generală a societății umane.

Odată cu formarea Țării românești și a legii țării, legiuitorul național acordă o atenție deosebită la relațiile dintre obști în procesul penal [5, p.47].

Astfel în sec. IV-VIII s-a realizat procesul de ontogeneză a românilor, popor cu religie creștină, având o organizare proprie în cadrul statului și norme de reglementare a relațiilor în obște. Odată cu afirmarea ca unitate etnică românii s-au organizat și politic, mai multe obști se uneau în uniuni, confederații de obști, în vederea realizării unor obiective comune, folosirea mai eficientă a unui teritoriu relativ unic.

Odată cu formarea țărilor au fost preluate norme după care se conduceau obștile fiind întărite prin autoritatea aparatului politic al țărilor. Dar s-au adăugat în condiții noi și norme noi, și totalitatea acestor norme, pe atunci, forma legea țării. Legea țării avea sensul de ansamblu de norme nescrise, legate prin convingere, credință, o legătură internă, ceea ce la romani era „mos” - obicei. La judecată participa toată obștea românească, dar diferite componente ale ei aveau o contribuție diferită în examinarea litigiilor.

În legea țării existau și două forme specifice de proces, ca prinderea urmei și căutarea lucrului dispărut [5, p.63]. Aceste două forme pot fi numite chiar asistență juridică în materie penală. Fiindcă prinderea urmei era înfăptuită de toată obștea, adică se cerea de a găsi infractorul după urmele sale. Cererea fiind înaintată de către organele obștii care și erau:

- adunarea megieșilor, a tuturor șefilor de gospodării ce puteau rezolva toate problemele obștii;
- oamenii buni și bătrâni aleși dintre șefii de gospodării și de familii pentru calitățile lor intelectuale și care aveau atribuții judecătorești;
- juzii-șefi militari și judecătorii obștii cu atribuții de organizare a apărării față de străini și de asigurare a liniștii interne. Juzii erau aleși la adunarea megieșilor.

Așadar, se considera că unde se termină urmele, acolo este infractorul. Deseori urmele duceau până la drumul mare sau într-un loc nelocuit, apoi prinderea urmei era suspendată. Ajungând la drumul mare sau la hotarele cu alte obști, urma era transmisă obștii vecine, dacă ajungea astfel până la hotarul obștii vecine. Iată aici putem spune că asistența juridică în materie penală este acordată chiar și în evul mediu, în perioada formării legii țării.

Organele obștii respective cereau obștii străine extrădarea infractorului, dacă obștea străină nu extrăda infractorul, apoi urma dezvădarea, suportată de întreaga obște.

O altă formă specifică de asistență poate fi considerat „svodul”, care înseamnă căutarea lucrului dispărut care se făcea prin anunțul public, repetat de câteva ori. Acest svod, la fel, poate fi considerat ca cerere de asistență juridică.

Aceste forme procesuale, care la prima vedere erau destul de simple, asigurau, de fapt, bunul mers al treburilor, liniștea în obște, în condițiile când viața avea un cadru mai restrâns și mai simplu.

În perioada sec. XIV- XVI aceste două forme procesuale se păstrează, cu toate că dreptul cutumiar sau legea țării este aplicată în continuare, se formează și

funcționează alte izvoare de drept, și anume, în această perioadă există un pluralism de izvoare de drept.

Se aplică ca mai înainte prinderea urmei, adică prinderea infractorului după urme, și svodul, adică căutarea lucrului dispărut. Aici putem vorbi chiar și de primul tratat de acordare a asistenței juridice internaționale în materie penală. Astfel în anul 1540 se încheie un tratat moldo-polon, unde se prevede că nici frontiera de stat nu era o piedică pentru ducerea urmei, care continua și mai departe cu condiția primirii unui permis special de la căpitanii de la frontieră.[5, p.74] În acest tratat se prevede obligația satelor de la frontieră din ambele părți, care n-au putut duce urma mai departe, de a repara dauna.

Prima formă a asistenței juridice internaționale în materie penală, cunoscută din cele mai vechi timpuri este instituția extrădării, care presupunea anumite înțelegeri între state de predare reciprocă a infractorilor refugiați pe teritoriul lor. Astfel, extrădarea a fost întâlnită, pe teritoriul țării noastre, încă din vremea lui Ștefan cel Mare (1498-1499), care s-a adresat unui principe străin cerându-i să extrădeze mai mulți români fugari.

Istoria soluționării în tratatele internaționale a problemelor, legate de activitatea statelor în vederea realizării intereselor justiției, își ia începuturile în sec. XVII. În această perioadă de timp începe a se forma doctrina paneuropeană a dreptului internațional, conform căreia coordonarea problemelor interstatale nu avea loc în bază religioasă, ci deja în bază normativ legală [11, p.76]. Însă extrădarea infractorilor ca institut apartine în dreptul internațional și procesul penal în istoria Moldovei atinge o dezvoltare semnificativă numai în sec. XVIII.

Toate tratatele, încheiate de Moldova cu alte state în acel timp, se deosebesc unul de altul din punct de vedere al plenitudinii deciziei lor. Dar în toate privințele primul loc se atribuie convențiilor despre extrădarea infractorilor: ele sunt mai multiple, detaliate și continuă să se încheie în decursul întregului secol XIX. Ulterior merg convențiile despre extrădarea dezertorilor, convențiile despre diverse tipuri de asistență juridică. Este necesar de menționat acel fapt, că în convenții nu numai că se stabilesc drepturile și obligațiile statelor în soluționarea oricărei probleme, dar de asemenea, se marchează cercul acelor acțiuni, efectuarea cărora trebuie să fie refuzată. O excepție mai generală a acestui gen sunt acțiunile politice, și anume:

- când justiția unei țări solicită asistență de la altă țară referitor la cazul, în care supusul ultimei figurează în calitate de învinuit;
- când adresarea judiciară este provocată de examinarea faptei, care nu se pedepsește după legile țării, de la care se solicită asistență;
- când se solicită asistență la examinarea convențiilor pur fiscale.

Cu toate acestea, deși existau în șir de tratate și convenții, problemele procedurale ale cooperării Moldovei cu alte state în domeniul acordării asistenței juridice în materie penală, și în special problemele extrădării infractorilor străini nu se soluționau integral. Astfel, I. Foinițchi în lucrarea sa „Cursul de procedură penală” menționează, că extrădarea se determina în

întregime de convențiile existente cu statele străine însă elaborarea institutului propriu-zis se referea la domeniul dreptului internațional.

Perioada de după primul război mondial cunoaște un progres de reînnoire atât în planul principiilor de drept internațional care guvernează relațiile dintre state, cât și în reglementarea concretă a unor probleme de drept internațional.

În perioada menționată au fost încheiate noi și importante instrumente juridice pentru combaterea criminalității internaționale, în mare parte în vigoare și astăzi. Dintre acestea sunt de menționat: Convenția referitoare la sclavie - 1926; Convenția pentru prevenirea și reprimarea terorismului - 1937; Regulile Standardelor minimale de tratare a deținuților - 1995; Convenția cu privire la extrădare - 1957; Convenția Europeană de asistență juridică în materie penală - 1959; Convenția europeană despre valabilitatea internațională a sentințelor pe cauze penale - 1970.

După al doilea război mondial, dreptul internațional public a cunoscut o puternică dezvoltare și în același timp un important salt calitativ.

Între timp, în ultimul sfert al secolului XX în doctrină a început a se dezvolta o altă concepție conform căreia un asemenea institut important, ca extrădarea infractorilor, ce abordează interesele justiției, nu trebuie să fie în întregime lăsat la aprecierea unor convenții diplomatice, determinate uneori de opinii întâmplătoare, ci merită reglementare de către legislația națională, care trebuie să traseze hotarele convențiilor admisibile. În corespundere cu aceasta într-un șir de state ale Europei și Americii au fost editate legile despre condițiile și ordinea satisfacerilor cerințelor despre extrădare (Luxemburg, 1870, Anglia, 1870, Belgia, 1874, Olanda, 1975, Elveția, 1872).

În România, extrădarea, ca formă a asistenței juridice internaționale în materie penală a fost reglementată, pentru prima dată, în Constituția Principatelor Unite Moldova și Țara Românească [7, p.97], dar care, fiind supusă promulgării, nu a fost admisă de către Al. I. Cuza, fiind respinsă prin scrisoarea nr. 206 din 12 noiembrie 1859. În conformitate cu art. 28 alin. (3) din această Constituție, „Oricine este refugiat în statul român nu poate fi extrădat decât existând reciprocitate de extrădare”.

În Codul penal a lui Carol al II-lea erau recunoscute infracțiunile politice [8, p.120] și dreptul de azil pentru refugiații politici, ca un reflex al reglementărilor internaționale în materie, care exprimau, de fapt, reacția socială normală față de faptele cu un deosebit grad de pericol social, destabilizatoare, ce încercau a fi motivate pe considerente politice.

La începutul sec. XX elaborarea concepției date a fost exprimată în tendința de elaborare a bazelor naționale ale institutului extrădării, care trebuiau mai apoi preluate de unele legi naționale. Soluționării acestei probleme i s-a acordat o atenție mare la Congresul Uniunii Criminaliștilor din Bruxelles care a avut loc în anul 1910. Pe această cale a mers și legislativul nostru național.

Un rol deosebit în dezvoltarea dreptului internațional l-au avut cele două conferințe de la Haga, din 1899 și 1907, care au dat naștere convențiilor în care erau

codificate procedurile de amparoare a neînțelegerilor dintre state, fiind formate bunele practici, medierea și concilierea, se instituiau pentru prima dată comisiile internaționale de anchetă, se organizează arbitrajul internațional și se reglementează probleme importante.

Totodată, prin Convențiile de la Haga din 1907 se realizau progrese importante în reglementarea mijloacelor de rezolvare pașnică a diferendelor, fiind tratate pe larg procedurile de conciliere și de anchetă și înființându-se Curtea Permanentă de Arbitraj care funcționează și astăzi.

Când Moldova se afla încă sub egida imperiului socialist rus, unele decizii despre condițiile admisibilității extrădării au fost introduse în Pravila (Codul) penală din 1903 (art. 13 și comp. 1 p.1). În afară de aceasta, într-o Consfătuire Specială pe lângă Consiliul de Stat pentru examinarea pravilei penale „era indicat la dorința studierii detaliate a problemei, care trebuie să-și găsească loc în statutul procedurii penale” [10, p. 213].

Rezultatele cercetărilor teoretice și perfecționării legislației naționale în planul problemelor examinate a fost practic reduse la zero în legătură cu apariția „statului de tip nou”, și anume, Republica Sovietelor. Deja primele Decrete ale Puterii Sovietice, [5, p.82] care au proclamat libertatea Republicii față de toate obligațiile internaționale ale fostului Imperiu Rus, au pus începuturile aceluia fapt, că la soluționarea problemelor juridice de cooperare între state, cu privire la combaterea criminalității s-au luat în considerare nu normele convenționale și obiceiurile juridice în vigoare din dreptul internațional, nu precedentele practicii de cercetare penală deja formate, ci în exclusivitate considerentele ideologice. Toate tratatele de până la revoluție, care se găseau în contradicție cu bazele conștiinței juridice și orânduirii sociale socialiste, au fost declarate nule. De rând cu aceasta, atât în practica sa interstatală, cât și în tratatele internaționale, Statul Sovietic soluționa pe nou problemele extrădării infractorilor, a fost creată altă abordare a dreptului de azil, a fost adoptată o ordine simplificată de naturalizare.

Astfel, institutul de azil politic și principiul neextrădării emigranților politici au căpătat un conținut deosebit, unde criteriile principale ale eliberării de răspundere penală au devenit participarea la „lupta de clasă împotriva capitalismului mondial”, în mișcarea comunistă și muncitorească. Gravitatea crimelor comise de către persoanele, extrădarea cărora se cerea, nu se lua în considerație. Situația se complica, de asemenea prin aceea, că practic lipseau convențiile internaționale cu alte state – cele anterioare au fost anulate, iar încheierea altor convenții noi necesita decizii de compromis, acordul ambelor părți, la ce Statul sovietic nu putea merge sau mergea fără nici o plăcere și nu până la capăt.

Dezvoltarea ulterioară a institutelor procedurale ale Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești avea loc deja în componența Uniunii RSS, unde problemele, legate de colaborarea internațională a Moldovei în combaterea criminalității se soluționau la nivel unional.

În perioada dintre două războaie direcțiile principale ale politicii externe Socialiste erau lupta pentru interzicerea agresiunii, soluționarea problemei de asigurare a securității internaționale se dezarmarea. În

iulie 1933 la Londra Uniunea Sovietică a propus celor 10 state să semneze Convenția despre determinarea agresiunii, care avea o mare importanță politică și de drept internațional și a jucat un rol cunoscut în aprobarea de către Adunarea Generală ONU a rezoluției de la 14 decembrie 1974, care conținea definirea agresiunii recunoscută astăzi ca infracțiune internațională. Totodată, în domeniul așa numitei diplomații secrete se încheie pactul germano-sovietic despre neagresiune din anul 1939, conținutul protocoalelor secrete ale căruia în realitate însemna împărțirea „sferelor de influență” în Europa de Est între Germania și URSS. În același timp, participarea la colaborarea internațională a statelor în domeniul combaterii criminalității se reduce practic la „zero”. Doctrina interstatală existentă a „imaginii dușmanului extern”, examinarea dreptului internațional ca una din forme, în care decurge lupta a două sisteme de clasă antagoniste [12, p.18] s-a reflectat asupra promovării politicii externe a „cortinei de fier”, după care într-un mod absolut denaturat se trata institutul de azil politic, se ignorau obiceiurile de drept internațional ale extrădării criminalilor, mai mult decât atât, cu aprobarea și stimularea secretă a Conducerii Sovietice se finanțau și se organizau acte teroriste pe teritoriile statelor străine.

Sfârșitul celui de-al Doilea război mondial a adus la o amplasare nouă a forțelor pe arena internațională în tot sistemul de relații internaționale. Un șir întreg de convenții internaționale multilaterale, participantul căreia, fără îndoială, era și Republica Moldova, în cadrul Uniunii Sovietice, au elaborat și au consfințit unul dintre primele blocuri de tratate, legate anume de combaterea criminalității organizate, independentă de sistemele de drept național și de structura socială și statală a diverselor țări. Aceasta se referea la stabilirea și mecanismul realizării răspunderii penale pentru crimele împotriva păcii, crimele militare și crimele împotriva umanității.

Nu putem să nu menționăm acel fapt, că formarea blocului țărilor socialiste, după cel de-al doilea război mondial, și crearea Consiliului de asistență economică reciprocă (CAER) a dat un nou impuls în formarea bazei normative, în temeiul căreia ulterior se efectua colaborarea Moldovei cu statele străine în combaterea criminalității internaționale.

În cadrul CAER între Uniunea Sovietică și celelalte țări – participante au fost încheiate tratate bilaterale cu privire la asistența juridică în materie civilă, familială și penală, unde au fost stabilite nu numai cazurile de cooperare a URSS cu statele socialiste, dar și nemijlocit procesul propriu-zis al acestei cooperări. Vorbind cu alte cuvinte, a fost elaborat mecanismul reglementării juridice a problemelor, care apar la îndeplinirea unor acțiuni procesuale penale în vederea asigurării asistenței juridice internaționale, precum și a extrădării infractorilor.

Pe lângă dezvoltarea activă a colaborării reciproce cu țările socialiste în vederea combaterii criminalității, Republica Sovietică Socialistă Moldovenească în cadrul Uniunii Sovietice devine participant al unui șir de convenții multiple multilaterale, încheiate în cadrul Organizației Națiunilor Unite. Convențiile date reglementează diferențiat contactele internaționale. În unele cazuri convențiile se limitează doar la declarațiile

cu caracter general despre obligațiile statelor de a-și da concursul în combaterea unor sau altor fapte ilegale, în altele – se stabilește obligația statelor de a aproba măsurile legislative și administrative necesare pentru asigurarea condițiilor necesare ale colaborării juridice. De regulă, normele convențiilor internaționale cu privire la combaterea criminalității au fost implementate în legislația noastră națională pe calea introducerii completărilor la Codul penal al RSSM [5, p.83] (de exemplu, art.75 CP din 24.03.1961, introduce reglementările Convenției ONU din 14.11.1970 privind măsurile îndreptate spre interzicerea și prevenirea introducerii, scoaterii, și transmiterii ilicite a dreptului de proprietate asupra valorilor culturale).

Anume în această perioadă apare și capătă o răspândire largă o asemenea noțiune, ca criminalitatea internațională. Doctrina sovietică de drept național a elaborat diverse definiții ale acestui fenomen [9, p.45]. O definiție mai amplă și mai exactă a criminalității atât în ansamblu, cât și a criminalității internaționale, în parte, este prezentă în lucrările lui I. Karpeț. El determină criminalitatea ca un fenomen social istoric, care are motivele, dinamica și legitățile sale de dezvoltare, și care include în sine atât totalitatea infracțiunilor, comise în societate în perioada respectivă de timp, cât și caracterizarea acestora prin indicii cantitativi (stare) și calitativi (structura, caracterul faptei prejudiciabile) [13, p.78]. Determinând noțiunea de criminalitate în genere, este necesar, de asemenea, de evidențiat trăsăturile specifice, proprii numai criminalității internaționale. Acesta este, în primul rând, caracterul transnațional al fenomenului dat. Ulterior, faptul, că formele și metodele de combatere a criminalității internaționale sunt condiționate de natura de conciliere a rapoartelor juridice internaționale, de aceea tipurile și caracterul crimelor, care constituie criminalitatea internațională de asemenea sunt foarte specifice.

În aspect istoric formarea unui asemenea fenomen ca criminalitatea internațională, avea loc în legătură cu apariția necesității combaterii infracțiunilor comise de străini. Însă treptat a devenit evident, că deși crimele de acest gen și lezează interesele diverselor state, iar infractorii care le-au comis, circulă din țară în țară, totuși faptele criminale după caracterul său rămân infracțiuni penale comune, cum sunt: omorul, jaful, escrocheria etc., iar gravitatea principală a combaterii acestor infracțiuni se află în sfera interstatală.

După datele revistei mondiale a ONU despre starea criminalității din anii 1976-1980 numai numărul crimelor, legate de business-ul bazat pe fabricarea și realizarea substanțelor narcotice a crescut în lume cu 120% [6, p.123].

Violența, terorismul, comercializarea ilegală a substanțelor narcotice capătă o răspândire tot mai largă; acestea se explică prin aceea, că criminalitatea organizată crește și capătă un caracter transnațional. În rezoluția Asambleei Generale ONU nr.44/72 se menționează, că „creșterea atât a numărului și seriozității crimelor în multe regiuni ale lumii”, cât și a „consecințelor lor negative pentru calitatea vieții și protecției drepturilor omului și a libertăților fundamentale” mărturisesc despre înrăutățirea situației [6, p.125].

De rând cu operațiile ilegale cu substanțe narcotice, cu diverse forme de trafic uman și piraterie aeriană au apărut și au căpătat o răspândire destul de largă noile infracțiuni cunoscute cu caracter internațional, așa ca: infracțiuni împotriva mediului ambiant, terorismul, comercializarea ilicită a armelor, precum și infracțiuni informaționale, care ascund în sine un pericol ascuns, dar mortal pentru omenire. Criminalitatea organizată pătrunde în business-ul legal, sistemul financiar internațional, iar legătura ei cu crimele economice și corupția aparatului de conducere devine tot mai evidentă. Criminalitatea transnațională a devenit una din cele mai urgente probleme, care stă în fața societății contemporane. Ea a atins proporții fără precedent și utilizează metode noi, anterior necunoscute. Problema criminalității, care cândva tradițional se considera o chestiune strict internă, deja nu se poate soluționa de guvernele statelor de sine stătător, din motiv că nici un sistem de drept nici a unui stat nu este capabil să posede întregul volumul de informație despre toate infracțiunile cu caracter internațional, comise pe teritoriul său, și nu dispune de mijloace suficiente pentru tragerea la răspundere penală a persoanelor vinovate, deoarece efectuarea fără dificultăți a urmăririi penale e posibilă în principal numai în cadrul jurisdicției teritoriale. Ulterior, pentru comiterea unui anumit fel de infracțiuni internaționale, în dreptul internațional se stabilește răspunderea nu numai a persoanelor fizice, dar și a statelor respective, ceea ce din start limitează exclusivitatea jurisdicției naționale. În legătură cu aceasta, un rol mare îl joacă acele mijloace de drept internațional, care contribuie la creșterea eficienței colaborării statelor în combaterea criminalității internaționale, dar totuși sarcina principală o poartă organele de drept, care efectuează activitatea nemijlocită de tragere la răspundere penală și de pedepsire a infractorilor. De aceea pentru, cooperarea cu succes a statelor în vederea combaterii criminalității este necesară adaptarea legislației naționale la standardele internaționale și elaborarea unui mecanism procedural bine chibzuit de aplicare a normelor de drept.

Ultimul deceniu de dezvoltare a colaborării internaționale referitor la combaterea criminalității a adus la crearea și recunoașterea de către majoritatea statelor comunității internaționale a dreptului internațional penal, a pus începutul procesului de formare a organelor justiției internaționale și elaborării unui institut complex de norme procesuale penale internaționale.

Colaborarea cu privire la combaterea criminalității internaționale se efectuează nu numai cu ocazia prevenirii, reprimării și pedepsirii persoanelor, care au comis crime internaționale. Dincolo de hotarele sferei de acțiune a Codului crimelor împotriva păcii și securității omenirii rămâne o grupă largă de infracțiuni, numite în doctrina de drept internațional „crime cu caracter internațional”. Faptele criminale de acest gen se deosebesc de alte infracțiuni internaționale prin aceea, că au rădăcini istorice adânci.

Practic de-a lungul întregului timp de existență a sa omenirea luptă cu asemenea infracțiune, ca sclavia. Transformarea oamenilor în obiect de cumpărare-vânzare, forță de muncă gratuită, lipsirea lor de drepturile

elementare umane este un fenomen neobișnuit de viabil. Odată cu dezvoltarea societății umane, realizările progresului tehnico-științific, perfecționarea relațiilor internaționale, precum și în rezultatul luptei multiseculare acest tip de crime nu a fost nimicit. Sclavia numai s-a modificat, a căpătat forme și contururi noi, dar esența și conținutul ei au rămas aceleași. În prezent convențiile internaționale reglementează problemele de combatere a următoarelor forme de manifestare a infracțiunilor ca sclavia: munca obligatorie sau forțată [1, 2]; sclavia în familie, sclavia casnică, sclavia bazată pe neachitarea datoriilor, starea de șerbție; traficul de femei și copii [3, p.399].

Nu mai puțin istorice, decât sclavia, sunt asemenea crime ca pirateria, contrabanda, falsificarea banilor și hârtiilor de valoare, emigrația ilegală, etc.

În aspect general crimele cu caracter internațional sunt faptele criminale, prevăzute de convențiile internaționale, așa numitele crime convenționale, care nu se referă la crimele împotriva păcii și securității omenirii, dar care atentează la relațiile normale dintre state, și care cauzează prejudicii colaborării în diverse domenii ale relațiilor internaționale (economice, social-culturale, patrimoniale etc.), precum și organizațiilor și cetățenilor, adică care încalcă ordinea de drept internațional și după pericol și orientarea sa se deosebesc de crimele internaționale prin aceea, că sunt mai puțin grave. Obiectul crimei cu caracter internațional, care se bucură de o protecție ridicată și care este temei pentru calificare, nu constituie în realitate obiectul intenției directe din partea criminalului (de exemplu, intenția piratului constă în atentarea la personalitate și patrimoniu, dar de fapt prin acțiunile sale el creează pericol pentru colaborarea pașnică și realizarea relațiilor interstatuale în largul mării).

Deosebirea între infracțiunile cu caracter internațional de infracțiunile internaționale există de asemenea și la nivel procesual. Infracțiunile cu caracter internațional ca și oricare infracțiune penală se poate examina în instanțele naționale. Dificultatea constă în aceea, că în virtutea circumstanțelor comiterii lor și deosebirilor elementelor constitutive în dreptul penal al diferitor țări, în privința infracțiunilor cu caracter național poate avea loc conflictul jurisdicțiilor naționale sau în genere va fi greu de stabilit jurisdicția cuiva. De aceea pe lângă cerințele criminalizării faptelor, care constituie crimele cu caracter internațional, convențiile internaționale în acest domeniu trebuie să soluționeze problemele procedurale, iar dacă aceasta este imposibil, atunci – legislația de procedură penală națională.

Mai complicat stau lucrurile cu normele procedurale, care, de regulă, sunt elaborate nemijlocit de organele legislative în baza principiilor unanim recunoscute ale dreptului internațional și reglementărilor tratatelor internaționale.

Colaborarea Republicii Moldova cu statele străine la nivel procesual penal se realizează nu numai în raport cu crimele internaționale și crimele cu caracter internațional, dar și tradițional cu ocazia faptelor criminale, care sunt reglementate numai de normele dreptului penal național și în care este prezent așa numitul „element străin”, adică crimele comise de străini pe teritoriul altui stat sau împotriva cetățenilor străini.

În legătură cu elaborarea Codului infracțiunilor împotriva păcii și securității omenirii, Comisia dreptului internațional realizează ideea creării instanței penale internaționale, organului supranațional, în competența căruia va intra soluționarea problemei globale a combaterii criminalității. Prin delegarea drepturilor suverane de la statutul organizației internaționale, supra naționalitatea instanței penale internaționale se va determina prin raportul suveranității statului și atribuțiilor organizației internaționale. Se presupune a împuternici instanța penală internațională cu dreptul de executare a justiției prin intermediul convențiilor internaționale; drepturile alternative de realizare a activității, care constituie mecanismul colaborării statelor în combaterea criminalității, care include în sine: extrădarea infractorilor; asistența reciprocă în materie penală; schimbul de materiale în cadrul urmăririi penale; preluarea reciprocă a hotărârilor cu privire la acțiunile procesuale penale; controlul reciproc al persoanelor, condamnate și eliberate în mod condiționat; colaborarea poliției penale.

Realizarea jurisdicției instanței penale internaționale presupune oferirea benevolă a competențelor din partea statelor cointeresate. Procedura practicii judiciare în instanța penală internațională se va baza pe normele procedurale, aprobate în cadrul combaterii criminalității. Dar în cazul dat merită a fi menționat acel fapt, că la cererea statului cointeresat și la disponibilitatea în sistemul de drept al acestui stat a mecanismului elaborat pentru realizarea răspunderii de drept internațional penal a persoanelor, care au comis crime internaționale sau crime cu caracter internațional, în procedura penală a organizației internaționale poate fi utilizată legislația procesuală penală națională.

După o analiză amplă putem afirma că, în evoluția sa, societatea umană a fost și este amenințată de o serie de factori care pot fi la modul general împărțiți în interni, externi și naturali. La momentul actual este destul de greu de apreciat care sunt cele mai periculoase amenințări la adresa unei colectivități, fiind necesară o analiză destul de complexă, care până la urmă va scoate în evidență faptul că fiecare amenințare, cât de minoră ar fi, netratată corespunzător sub aspectul reacției imediate a societății poate deveni în timp un pericol real, mai mic sau mai mare.

Etapa actuală de dezvoltare a societății umane se confruntă cu alte modele de pericole, mult diferite de cele cunoscute în perioadele istorice anterioare. Cel mai mare și important din acest punct de vedere este pericolul terorismului. Despre terorism, deși este cunoscut într-o anumită formă încă din antichitate, s-a scris și se va mai scrie încă mult timp, deoarece la ora actuală reprezintă cea mai periculoasă formă de manifestare a crimei organizate. Terorismul contemporan reprezintă cea mai evoluată formă de organizare și acțiune pusă în slujba unor grupări anarhiste, de multe ori religioase, cu revendicări de cele mai multe ori de natură politică. În ultimii 30-40 de ani, pe lângă terorism, s-au dezvoltat se alte forme ale criminalității, și anume: trafic și consum de droguri, trafic de armament, trafic de carne vie, trafic de persoane în scop imigraționist, etc., activități infracționale care, chiar dacă nu se ridică la pericolul

reprezentat de terorism, pot constitui subiecte de analiză și îngrijorare la nivelul oricărui stat.

În acest sens o necesitate absolută este reprezentată de perfecționarea cadrului legislativ, care să vizeze incriminarea unor noi fapte de pericol săvârșite în diferite state.

Măsurile legislative și cele procedurale luate în executarea legilor trebuie să fie în acord cu respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului înscrise în instrumentele juridice internaționale și ale Uniunii Europene.

Dezvoltarea fără precedent a societății umane în ansamblul ei în secolul al XX-lea a creat premisele unei evoluții permanent în acord cu noile cuceriri ale științei și în domeniul nedorit al criminalității.

În acest context, s-a conturat tot mai accentuat o creștere a criminalității, atingând perioada de vârf prin perfecționarea unor forme complexe de manifestare a crimei organizate, și anume: acte de terorism, fabricare, trafic și consum de droguri, trafic de carne vie, trafic de arme și muniție, falsificări de monedă sau alte valori etc.

În ultimii ani, aceste forme complexe de manifestare a criminalității au depășit granițele unui singur stat, manifestându-se în majoritatea situațiilor pe teritoriul mai multor state sau continente. Chiar dacă destul de greu, statele lumii cunoscute cu regimuri democratice au înțeles totuși că singura posibilitate de realizare a unui control mai eficient sub aspect preventiv (a fenomenului în sine) este cea legată de realizarea unei cooperări judiciare internaționale corespunzătoare.

Crima organizată are la ora actuală capacitatea de a crea mari tensiuni economice sau politice, provocând chiar căderea unor guverne, în situația în care a reușit să pătrundă în structurile de conducere ale partidelor politice aflate în coaliții de guvernare.

La momentul actual, dar și în perspectivă, cea mai gravă amenințare la adresa existenței umanității este reprezentată de recrudescența terorismului internațional, fenomen care a luat o amploare fără precedent, afectând deseori siguranța statelor, destabilizând economii naționale, organizații și instituții, răsfrângându-se implicit asupra populației civile, panicată, speriată și indignată de mijloacele crude și josnice folosite de teroriști. Evenimentele sângeroase din ultimii ani, culminând cu lovitura dată S.U.A. la 11 septembrie 2001 de către membrii rețelei teroriste „Al-Qaida”, condusă de miliardarul Osama Ben-Laden (considerat răspunzător și de atacurile cu bombe asupra ambasadelor americane din Kenia și Tanzania din 7 august 1998) au îngrozit și conștientizat în același timp întreaga umanitate. În același context se înscriu și atacurile teroriste din Rusia, Spania, Anglia, Italia și Japonia, soldate cu victime omenești și importante pagube materiale.

Prezența și proliferarea îngrijorătoare a criminalității la nivel internațional a determinat o reacție de solidaritate din partea statelor, făcându-le conștiente de necesitatea intensificării colaborării în activitățile specifice de identificare, prindere, reținere și condamnare a celor vinovați.

Scopul final al activității de cooperare juridică între diferite state este acela de a se realiza o reducere la limite

acceptabile a criminalității și implicit a unei siguranțe sporite propriilor cetățeni.

Principala problemă care se ridică în actualul proces de accelerare a globalizării constă în coordonarea strategiilor și politicilor naționale cu strategiile, politicile și regulamentele statuate și acceptate pe plan internațional.

În ultimii ani, asistența juridică internațională a cunoscut noi și diversificate forme, unele legiferate prin norme juridice interne, altele prevăzute în diferite tratate și convenții internaționale [6, p.5].

Colaborarea Moldovei cu alte state privind combaterea criminalității în sensul procedurii penale la etapa actuală se efectuează în cadrul cooperării reciproce a statelor privitor la problemele sociale și se realizează în următoarele direcții:

1. Participarea la recunoașterea pericolului pentru comunitatea internațională a unor anumite fapte penale și necesitatea aplicării măsurilor comune pentru reprimarea lor prin intermediul adoptării convențiilor multilaterale. Determinarea infracțiunilor penale, care prezintă un pericol specific se efectuează după indicii:

a) comiterea infracțiunilor pe teritoriul câtorva state sau pe teritoriul care nu nimește sub jurisdicția nici a unui stat;

b) infracțiunile, cu element străin;

c) dacă lupta cu asemenea infracțiuni nu poate da efectul scontat la utilizarea numai a mijloacelor naționale.

2. Acordarea ajutorului în căutarea criminalilor care se ascund pe teritoriul Republicii Moldova și transmiterea lor statului cointerestat prin canalele diplomatice sau prin intermediul legăturilor nemijlocite ale organelor de drept ale diferitor state. Direcția dată de colaborare poartă un caracter bilateral, deoarece RM, de asemenea, are posibilitatea de a trimite statului străin comisia rogatorie cu privire la extrădarea cetățeanului Republicii Moldova, dacă referitor la această persoană a fost pronunțată sentința de condamnare sau decizia despre tragerea lui la răspundere penală.

Este necesar, de asemenea, de menționat, că dacă anterior statele se adresau către o țară concretă cu cererea despre căutarea sau extrădarea criminalului, atunci în prezent este posibilă căutarea la nivel mondial, și nu numai a criminalului, dar și a persoanei care a sustras patrimoniul.

3. Acordarea și primirea asistenței în acțiunea de procurare a materialelor necesare cu privire la acțiunea penală prin intermediul direcției de însărcinare despre efectuarea acțiunilor necesare de anchetă peste hotare. Însărcinările se pot transmite prin diverse căi, atât diplomatică, cât și nemijlocit între organele de anchetă judiciară.

4. Studiarea problemei criminalității și combaterea ei în formă de participare la congresele internaționale, în crearea și lucrul organizațiilor internaționale, institutelor științifice de anchetă.

5. Acordarea asistenței practice unor anumite state în soluționarea problemei, legate de criminalitate, precum și în studiarea problemelor date. Acest ajutor este exprimat, mai ales, în trimiterea în anumite țări a experților, chemați să acorde ajutor concret.

6. Schimbul de informații cu privire la diverse probleme legale, de exemplu, despre sentințele, emise în privința cetățenilor altei țări.

Analiza direcțiilor enumerate de participare a Republicii Moldova la colaborarea internațională cu privire la combaterea criminalității arată, că sfera de activitate dată se găsește în legătură strânsă cu cooperarea statelor în privința diferitor probleme reciproce. Și, mai ales, cu colaborarea statelor privitor la protecția drepturilor omului, care în perioada actuală de dezvoltare a relațiilor internaționale pe deplin argumentat se poate considera fundamentală. Acest fapt este legat, în primul rând, de aceea, că respectarea de către anumite state a principiului internațional unanim recunoscut a priorității valorilor general umane asupra intereselor interstatale și naționale, exercită o influență considerabilă nu numai asupra stabilirii tratatelor politice, dar și nemijlocit se răsfrânge asupra dezvoltării economice a țărilor date, din care face parte și Republica Moldova.

Combaterea internațională a criminalității se face în anumite modalități:

- încheierea convențiilor internaționale privind acordarea asistenței juridice, extrădarea criminalilor, recunoașterea anumitor fapte criminale și alte probleme;
- aderarea la organizațiile internaționale de următoarele tipuri: organizațiile internaționale generale (ONU), organizațiile internaționale regionale (Liga

Țărilor Arabe etc.), instituții specializate ONU, organizațiile internaționale speciale (Interpol, Europol).

Problema luptei împotriva criminalității se examinează și se soluționează de către organizațiile internaționale permanente și temporare (ad-hoc) – la conferințe și congrese internaționale; de către organizațiile interstatale și non-guvernamentale, de exemplu, Asociația internațională a dreptului penal). Reprezentanța Republicii Moldova face parte din practic toate organizațiilor menționate. Cu alte cuvinte, Republica Moldova participă la cooperarea internațională în sfera combaterii criminalității la nivel mondial, regional și bilateral.

Concluzii. Generalizând cele expuse, concluzionăm că la etapa actuală, participarea Republicii Moldova în lupta internațională împotriva criminalității a atins un nou nivel, care se manifestă nu doar în încheierea acordurilor și tratatelor internaționale privind asistența juridică internațională în materie penală și extrădarea infractorilor, în implementarea diferitor convenții în legislația națională, reprezentanța în diferite organizații internaționale, care luptă împotriva criminalității, dar și elaborarea mecanismului de cooperare a sistemului de drept național și normele dreptului internațional în domeniul procedurii penale, a ordinii colaborării organelor operativ-investigative ale Republicii Moldova cu organele judiciare internaționale.

Referințe bibliografice:

1. Convenția internațională OIM nr.29 din 28.06.1930 privind munca forțată sau obligatorie. În: Tratatate internaționale, 2001 vol.27, pag. 210.
2. Convenție internațională nr.105 din 25.06.1957 privind abolirea muncii forțate. În: Tratatate internaționale, 1998 vol.1, pag. 250.
3. Protocol privind prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special al femeilor și copiilor, adițional la convenția ONU împotriva criminalității transnaționale organizate din 15.11.200. În: Tratatate internaționale, 2006 vol. 35, pag. 399.
4. Angel, I. M. Tratat internațional și dreptul intern. București: Lumina Lex, 1999. 465 p.
5. Aramă, E. Istoria dreptului românesc. Chișinău: Tipografia centrală, 1998. 250 p.
6. Boroi, A., Rusu I. Cooperarea judiciară internațională în materie penală. București: ALL BECK, 2008. 632 p.
7. Kogălniceanu, M. Proiect de Constituțiunea Principatelor Unite Moldavia și Țara Românească. Podul Lung: Tipografia Minervei, 1861. 253 p.
8. Pantea, V. Infracțiunea politică și dreptul penal contemporan. București: Lumina Lex, 1998. 287 p.
9. Галенская Л. Н. Международная борьба с преступностью. Москва: Юрист, 1972. 356 с.
10. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Том II. Петроград: Юридического общества при Петроградском университете, 1915. 387 с.
11. Ивановский И. Взаимное содействие государств в производстве следствий по делам уголовным. Москва: НОРМА-ИНФРА, 1889. 276 с.
12. Пашуканис Е. Очерки по международному праву. Москва: Госюриздат, Советское законодательство, 1935. 345 с.
13. Карпец И. И. Проблема преступности. Москва: Юрист, 1969. 387 с.

CORELAREA REGLEMENTĂRIILOR LEGALE PRIVIND MIJLOACELE DE PROBĂ ȘI PROCEDURELE PROBATORII CU ARTICOLUL 6 AL CONVENȚIEI EUROPENE PENTRU APĂRAREA DREPTURILOR OMULUI ȘI A LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE

CUCIURCĂ Angela,

Doctor în drept, conf. univ.,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

E-mail: cuciurcaangela@mail.ru

REZUMAT

Mijloacele de probă și procedeele probatorii au o importanță deosebită în procesul penal, întrucât, împreună cu probele, sunt strâns legate de realizarea principiului aflării adevărului, cât și pentru faptul că în cea mai mare parte a procesului penal se pun probleme legate de probe și mijloace de probă. De legalitatea administrării probelor depinde temeiul emiterii unei hotărâri de condamnare sau de achitare a persoanei într-un proces penal.

Reglementările legale sunt în strânsă corelație cu prevederile Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, îndeosebi cu articolul 6, dreptul la un proces echitabil. În acest context, un criteriu de aplicabilitate al acestui articol în materie penală rezidă în natura procedurii, textul face referință la dreptul de a fi judecat de către un tribunal, în sensul de instanță de judecată, care trebuie să decidă asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală, iar temeinicia unei acuzații se bazează pe probe concludente, pertinente și utile administrate prin mijloace de probă și procedee de probă prevăzute de legislație.

Cuvinte-cheie: mijloace de probă, procedee probatorii, libertăți fundamentale, proces echitabil, administrarea probelor, mărturii anonime, probatoriu, asistență juridică, informații confidențiale, elementele acuzației, măsuri de protecție.

CORRELATION OF LEGAL REGULATIONS ON EVIDENCE AND PROOF PROCEDURES WITH ARTICLE 6 OF THE EUROPEAN CONVENTION ON THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS

CUCIURCĂ Angela,

PhD in Law, Associate Professor,

University of European Studies of Moldova

E-mail: cuciurcaangela@mail.ru

SUMMARY

Evidence and evidence are of particular importance in criminal proceedings, as, together with evidence, they are closely linked to the realization of the principle of finding out the truth, as well as to the fact that in most criminal cases there are problems related to evidence and means of proof. The legality of the evidence depends on the issuance of a decision to convict or acquit the person in a criminal trial.

Legal regulations are closely correlated with the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, in particular Article 6, the right to a fair trial. In this context, a criterion of applicability of this article in criminal matters lies in the nature of the procedure; the text refers to the right to be tried by a court, in the sense of court, which must decide on the merits of any accusation in this matter criminal law, and the merits of an accusation are based on conclusive, pertinent and useful evidence administered by means of evidence and evidence procedures provided by law.

Key words: means of proof, evidentiary procedures, fundamental freedoms, fair trial, administration of evidence, anonymous testimony, evidence, legal assistance, confidential information, elements of the prosecution, protective measures.

Introducere. În jurisprudența europeană, dreptul la un proces echitabil consacrat de Articolul 6 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale îmbracă multe forme, el poate transpune în durată judecătorească, care trebuie să fie rezonabilă, în modalitatea în care s-a desfășurat probatoriul pe parcursul urmăririi penale și pe parcursul

procesului în sine, în modalitatea în care au fost respectate drepturile părților dintr-un litigiu, etc [5]. În acest context, un criteriu de aplicabilitate al acestui articol în materie penală rezidă în natura procedurii, textul face referință la dreptul de a fi judecat de către un tribunal, în sensul de instanță de judecată, care trebuie să decidă asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie

penală, iar temeinicia unei acuzații se bazează pe probe concludente, pertinente și utile administrate prin mijloace de probă și procedee de probă prevăzute de legislație.

Materiale și metode. Cercetarea materializată în prezentul studiu a fost realizată prin aplicarea metodei construcției abstracte, a interpretării logice a normelor de drept, metoda analitică, precum și metoda comparării.

Rezultate și discuții. Termenul temeinicia, cheamă jurisdicțiile să judece atât în privința stabilirii culpabilității, cât și a fixării mărimumi pedepsei, de asemenea acest termen vizează atât temeinicia în drept, cât și temeinicia în fapt, ceea ce poate fi dovedit prin probe obținute în conformitate cu mijloacele de probă și procedeele probatorii prevăzute de lege.

Respectarea echității unei proceduri trebuie să fie apreciată în raport cu totalitatea actelor unui proces, astfel jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului este axată în principal pe condițiile în care o parte dispune de mijloacele necesare amenajării probelor și pe situațiile respective pe care legea internă le atribuie fiecărei părți [15, p. 248]. În procesul de administrare a probelor, organelor judiciare le este interzis să aducă atingere, în vreun fel, drepturilor și intereselor părților. Astfel, în timpul audierii unei persoane, este interzisă folosirea amenințărilor, violențelor, promisiunilor pentru obținerea de probe, întrucât acestea pot aduce atingere atât respectului demnității umane, cât și integrității fizice a celor cercetați și prestigiul justiției, care este pătat prin folosirea acestor procedee ilegale. Drept garanție, Codul penal incriminează în art. 166¹ infracțiunea de tortură, tratament inuman sau degradant, de aceea, legea procesual penală nu prevede unele procedee speciale de ascultare, cum sunt hipnotismul, narcoza sau detectorul de minciuni, întrucât acestea sunt de natură să înfrângă rezistența conștientă a celui audiat. Această reglementare dă satisfacție, mai întâi, i-i revine principiului demnității umane, așa cum este garantat de art. 3 din Convenția Europeană a Drepturilor Europene, text de aplicatie internă în dreptul intern. În lumina acestui text, nici organele de urmărire penală și nici instanțele de judecată nu au puterea de a uza în strângerea probelor de violența fizică sau morală, cum este cazul, în faza de urmărire penală, a prelungirii anormale a interogatoriilor, fără pauză sau a procedeele științifice destinate obținerii unei mărturisiri: poligraful, narcoanaliza și, mai general, orice alte mijloace chimice sau medicale destinate să forțeze voința unei persoane [19, p. 35].

Curtea europeană a drepturilor omului a consolidat protecția persoanelor, dând noțiunilor de „tortură și pedepse inumane sau degradante”, art. 3 al Convenției, o interpretare mai largă prin schimbarea jurisprudenței sale. Astfel, a considerat, pentru prima dată, că aceste noțiuni se aplică oricărei violențe nelegitime comise de către un agent al forței publice, în exercițiul funcției sale, schimbare confirmată, ulterior, în scopul de a sancționa penal orice violență fizică, indiferent de forma sau gradul acesteia [8, p. 35], chiar dacă, se pare că, în ultimul timp Curtea și-a modificat din nou poziția, statuând că relele tratamente trebuie să atingă un minim de gravitate pentru a cădea sub incidența articolului 3, apreciată după datele cauzei și, în special, după durata tratamentului, efectele sale fizice și mentale,

precum și sexul, vârsta și starea sănătății victimei [12, p. 36]. În al doilea rând, reglementarea cuprinsă în art. 94 din Codul de procedură penală, privind interzicerea mijloacelor de constrângere în administrarea probelor, dă expresie și unui alt principiu și anume celui al loialității în cercetarea probelor, având ca obiect interzicerea celui care administrează proba, spre exemplu, audiază un martor, să utilizeze procedee neloiale, vicleșuguri sau tertipuri.

Respectarea principiului loialității face parte din categoria garanțiilor unui proces echitabil. Astfel, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat că violează art. 6 paragraful 1 al Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, o condamnare pentru trafic de droguri fondată îndeosebi pe declarațiile a doi polițiști a căror intervenție a provocat infracțiunea [11, p. 36]. Codul de procedură penală interzice în mod expres provocarea infracțiunii la alin.(1) art. 94 Cod de procedură penală, care prevede că „În procesul penal nu pot fi admise ca probe și, prin urmare, se exclud din dosar, nu pot fi prezentate în instanța de judecată și nu pot fi puse la baza sentinței sau a altor hotărâri judecătorești datele care au fost obținute prin provocarea, facilitarea sau încurajarea persoanei la săvârșirea infracțiunii”. O reglementare similară există și în Codul de procedură penală francez, însă numai în materia traficului de stupefiante. În legătură cu aceasta, Curtea de casație franceză s-a pronunțat de mai multe ori, statuând de fiecare dată că acțiunea ofițerilor sau agenților de poliție judiciară nu trebuie să supună preveniturii la o constrângere caracterizată printr-o provocare la comiterea infracțiunii reproșate. În aceeași termeni, Curtea Supremă de Justiție a indicat asupra sarcinii de verificare atente, ce le revine instanțelor, a materialului probator administrat, astfel încât să fie prevenită o condamnare a inculpatului care a acționat ca efect al provocării din partea agenților statului sau, după caz, din partea persoanelor private care acționează sub supravegherea agenților statului, întrucât ar exista riscul ca acuzatul să fie lipsit din start de dreptul la un proces echitabil, prin aceasta încălcându-se art. 6 par. 1 al Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale [2].

Astăzi, jurisprudența distinge între provocare – comitere și provocare – revelare. Astfel, există provocare efectuată de către organul de urmărire penală de natură să antreneze nulitatea probei, când comiterea infracțiunii a fost rezultatul unei solicitări emanând de la o persoană care avea sarcina să descopere infracțiunea ori atunci când există o invitație directă la comiterea infracțiunii. Dimpotrivă, nu există provocare, proba rămânând validă, când intervenția unui ofițer de urmărire penală a avut loc pentru a permite descoperirea infracțiunii care era pe cale să se comită sau care a fost deja comisă, deoarece provocarea nu este ilicită decât dacă ea precedă comiterea unei infracțiuni și dacă se află la originea acesteia. Acest criteriu ridică problema de a ști ce se întâmplă în momentul intervenției ofițerului de urmărire penală, agentul a luat deja hotărârea de a comite infracțiunea, dar fără să fi început realizarea actelor materiale. În acest caz nu există provocare, în afară de situația în care atitudinea ofițerului de urmărire penală i-a întărit acuzatului

rezoluția infracțională. În orice caz, așa cum s-a subliniat [18, p.37], provocarea nu se prezumă, ci trebuie dovedită. Însă, în cazul în care acuzatul aduce elemente de natură să conducă la concluzia că a fost provocat la comiterea unei infracțiuni, credem că revine acuzatului sarcina de a dovedi regularitatea procedurii [21, p. 817].

La administrarea probelor, chiar în absența unei prevederi exprese în codul nostru de procedură penală, considerăm că trebuie să se țină seama de jurisprudența Curții europene, care consideră că atât organul de urmărire penală cât și instanța de judecată trebuie să respecte secretul surselor jurnaliștilor. Astfel, o ordonanță care ar soma un jurnalist să divulge identitatea informatorului său, precum și amenda aplicată pentru refuzul de a se supune, constituie o atingere adusă dreptului la libertatea expresiei garantat de art. 10 al Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. O asemenea măsură nu s-ar putea concilia cu articolul 10 decât dacă ea se justifică printr-un interes preponderent de ordine public [5, p. 37].

În speță, interesul unei societăți de a elimina amenințarea unei difuzări a informațiilor confidențiale pe alte căi decât presa și de a demasca un salariat sau un colaborator neloial, nu constituie un interes suficient pentru a-l considera un interes public capital pe care îl reprezintă protecția jurnalistului [5, p. 37].

În privința incidenței principiului legalității, care limitează libertatea în administrarea probelor, considerăm că într-un stat de drept, acesta implică în principal respectarea legii formale, a cărui câmp a fost extins în Republica Moldova odată cu ratificarea Convenției europene a drepturilor omului integrată în mod direct în ordinea juridică internă. Astfel, ca exigențe ce decurg din prevederile Convenției, se impune a fi respectate atât drepturile apărării cât și intimitatea vieții private în cadrul activității de administrare a probelor. Drepturile apărării sunt protejate prin articolul 6 paragraful 3 al Convenției europene, fiind reflectate în general și în dispozițiile constituționale, precum și în cele ale Codului de procedură penală.

Respectarea dreptului la apărare obligă la recunoașterea în favoarea bănuیتului a dreptului la tăcere cu ocazia audierii de către organul de urmărire penală și a dreptului de a nu contribui la propria incriminare, acest drept aplicându-se procedurilor penale privind toate tipurile de infracțiuni, de la cele ușoare la cele excepționale de grave [6, p. 38]. Dreptul de a nu se auto-incrimina nu este însă absolut, deoarece el nu se extinde și asupra utilizării datelor care se pot obține de la acuzat, recurgând la puteri coercitive, dar care există independent de voința bănuیتului, cum ar fi documentele ridicate în virtutea unui mandat, prelevările de miros, sânge, precum și țesuturile corporale în vederea unei analize AND [78, p. 38]. În același context, Curtea a decis că exercitarea dreptului la tăcere pe toată perioada procedurii nu poate să nu aibă incidență asupra deciziei finale a judecătorului fondului, cu ocazia examinării valorii elementelor acuzării [9, p. 38].

În doctrină, s-a exprimat părerea că dreptul la libertatea de exprimare, consacrat de art. 10 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, garantează, de asemenea, într-

un mod tacit „dreptul negativ” de a nu fi forțat să se exprime, ceea ce înseamnă păstrarea tăcerii sub rezerva restricțiilor prevăzute de articolul 10 paragraful 2. Obligația de a depune mărturie contra voinței sale, sub constrângerea unei amenzi și sub orice altă formă de coerciție constituie o ingerință în aspectul negativ al dreptului la libertatea expresiei care trebuie să fie necesară într-o societate democratică [16, p. 58].

Referitor la audierea martorilor care doresc să rămână în anonim, Curtea europeană a drepturilor omului a dat numeroase decizii. Ea a considerat că dacă „Convenția acceptă să se sprijine în stadiul instrucției preparatorii pe surse ca indicatorii oculte, utilizarea ulterioară a declarațiilor anonime ca probe suficiente pentru a justifica o condamnare, ridică o problemă diferită” [7, p. 39]. Apoi, în cauza Doorson, a admis utilizarea martorilor anonimi pentru a sta la baza unei condamnări, dacă sunt îndeplinite trei condiții: existența altor probe, intervenția unui judecător atunci când are loc audierea martorului anonim și posibilitatea examinării credibilității martorului [4, p. 39]. De asemenea, Curtea statuează că poate fi legitimă pentru organul de urmărire penală, cererea de a rămâne în anonim a unui agent folosit la activități secrete, cu condiția ca drepturile apărării să fie respectate. Măsurile luate în favoarea apărării trebuie să înlocuiască, în mod corespunzător, posibilitatea pentru apărător de a interoga martorii în prezența lor și obstacolele ce stau în calea apărării să fie suficient compensate prin procedura urmată [13, p. 41].

Ținând seama de mijloacele tehnice moderne de investigație, respectarea intimității vieții private în procesul penal a dobândit o importanță crescândă. O dovadă elocventă în acest sens o reprezintă împrejurarea că în practică, părțile invocă în mod frecvent violarea art. 8 al Convenției europene pentru a solicita anularea unei probe produse de către o parte sau printr-un act de administrare a probei. Atât particularii cât și autoritățile publice trebuie să respecte viața privată a persoanei în administrarea probelor. Sub acest aspect, la articolul 8 alin.2, Convenția europeană a prevăzut ca o excepție de la principiu, facultatea pentru un stat membru de a autoriza o ingerință a autorității publice în exercițiul acestui drept, sub rezerva ca ea să fie necesară. Așa cum s-a remarcat în doctrină, protecția intimității vieții private este asigurată suficient prin însăși crearea cadrului legal de administrare a probelor, făcând ca o probă obținută cu violarea intimității vieții private să poată fi cenzurată prin prisma principiului legalității în administrarea probelor, de exemplu, percheziția efectuată legal nu antrenează, în principiu, nici o violare excesivă a vieții private. De asemenea, în legătură cu înregistrarea audio sau video, Curtea europeană a considerat drept compatibilă cu Convenția, predarea către judecător a bandei magnetice, conținând înregistrarea unei convorbiri telefonice [10, p. 40].

În acest cadru, dacă ținem seama de faptul că, conform art. 94 alin.(1) pct.12 Cod de procedură penală, este interzis ca în timpul procesului să se promită unui martor un anumit avantaj, care legal este nefondat, pentru a-l determina pe acesta să facă o anumită depoziție sub sancțiunea procesuală a imposibilității valorificării declarației acestuia ca mijloc de probă în proces,

problema care se pune este aceea de a ști dacă poate fi considerat un asemenea avantaj, promisiunea făcută unui martor, care necesită protecție, de a fi inclus într-un program de protecție în vederea obținerii unei declarații din partea acestuia. În principiu, în practică, organul de urmărire penală consideră drept necesară acordarea de avantaje, ele apar ca nefondate legal, chiar dacă din punct de vedere tactic aceste promisiuni avantajoase l-ar influența pe martor să facă o anumită declarație. Acest lucru este legal odată ce este prevăzut de legea procesual penală [18, p. 40].

Faptul că instituirea unor măsuri de protecție a martorilor este cerută pentru a garanta apariția martorilor în fața autorităților judiciare competente pentru a depune mărturie, ca formă a luptei contra criminalității organizate, nu trebuie să justifice sub nici o formă, utilizarea acestei posibilități ca o „promisiune” de natură să vicieze declarația martorului, adică să o facă necredibilă și deci nevalabilă. De altfel, nu ar trebui să existe vreo legătură de condiționare între depoziția unui martor și oferta de acceptare a acestuia într-un program de protecție. În acest fel, programul în sine nu trebuie asimilat cu un avantaj sau cu un favor oferit martorului, pentru că el are drept consecință imediată, mai întâi prezentarea martorului în vederea interogării, iar apoi depunerea mărturiei, care trebuie să exprime numai adevărul, sub sancțiunea excluderii din program. Astfel, Codul de procedură penală conține o reglementare clară, care exclude orice posibilitate de influențare a depozițiilor martorilor pe calea aplicării măsurilor de protecție.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a adoptat o poziție fermă asupra chestiunii mărturiilor anonime. Ea admite validitatea lor în anumite circumstanțe, atunci când interesul legitim și securitatea martorului sunt în joc, și cu respectarea anumitor condiții care sunt, în esență, legate de faptul că nu trebuie să fie singura probă și că judecătorul ar putea să intervină în timpul audierii martorului anonim și să cenzureze credibilitatea mărturiei. Deci, Curtea Europeană a Drepturilor Omului estimează că utilizarea informațiilor anonime în proces nu violează, prin ele însele, dreptul la un proces echitabil, îndeosebi dacă informația în discuție nu reprezintă singura probă care să sprijine condamnarea și dacă procedura permite discutarea acestor elemente în conformitate cu principiul contradictorialității. În orice caz, este cert că grija unui martor de a-și conserva anonimatul îl va împiedica întotdeauna să depună mărturie în ședință publică. Caracterul anonim al mărturiei va compromite dreptul acuzatului de a-i contrazice valoarea probantă în proces. Doctrina a subliniat că trebuie făcută distincție între două tipuri de martori anonimi: pe de o parte informatorul anonim, care transmite ocazional informații organului de urmărire penală sau instanței de judecată și pe de altă parte, agentul anonim infiltrat într-un mediu criminal, care transmite regulat informații organului de urmărire penală [18, p. 40].

Se pune firesc întrebarea dacă mărturia anonimă este sau nu compatibilă cu exigențele unui proces echitabil. Sub acest aspect, este limpede că disimularea sursei informației invocate cu titlu de probă contra

acuzatului ar putea fi considerată contrar principiului loialității în conduita procesului penal. În plus, preocuparea informatorului de a-și conserva anonimatul pe tot parcursul procedurii ar putea fi, prin ea însăși, un obstacol insurmontabil la dreptul oricărui acuzat de a beneficia de facilitățile necesare pregătirii apărării sale. Cu toate acestea, Curtea europeană nu a dorit vreodată să facă vreo apreciere generală a compatibilității caracterului anonim al mărturiei ori al unei informații cu imperativele unui proces echitabil, ci a examinat, în mod individual, în fiecare caz în parte, influența pe care a putut s-o aibă o mărturie sau o informație anonimă asupra procedurii globale în cursul căreia ele sunt utilizate.

Importanța respectării legislației procesual penale în procesul administrării probelor în procesul penal este confirmată de cauza Morari c. Moldovei [3], în cadrul căreia Curtea a constatat, în unanimitate, violarea Articolului 6 par. 1 din Convenție, notând că condamnarea reclamantului s-a bazat pe probe obținute în cadrul unei operațiuni sub acoperire. Reclamantul inițial a răspuns anunțului plasat de către poliție privind facilitarea în obținerea pașaportului românesc. Potrivit materialelor cauzei reclamantul nu l-a contactat repetat pe agent, ci acesta din urmă a făcut-o peste câteva săptămâni și s-a interesat de vreun progres în obținerea pașaportului românesc. După ce reclamantul l-a informat pe agent despre o terță persoană și a propus contactul direct, agentul a insistat că reclamantul să acționeze ca intermediar și i-a propus un beneficiu financiar, în cazul în care va accepta. Curtea nu a putut găsi vreun indiciu în materialele prezentate că fapta putea fi comisă de către reclamant fără vreo intervenție de acest gen. De asemenea, nu pare din materialele dosarului și din argumentele Guvernului că anterior inițierii acțiunilor sub acoperire autoritățile au cunoscut sau existau dovezi obiective că reclamantul ar fi fost implicat anterior în confecționarea sau comercializarea documentelor false. Aceasta, în opinia Curții, demonstrează explicit că reclamantul a fost provocat să comită fapta penală, pentru care a fost condamnat.

Cele menționate au fost suficiente pentru a constata violarea Articolului 6 din Convenție. Cu toate acestea, Curtea a examinat și modul în care instanțele naționale au răspuns la apărarea reclamantului privind provocarea comiterii infracțiunii. Ea a notat că instanța de fond nici nu a examinat chestiunea provocării. Instanțele superioare s-au limitat să examineze poziția provocării doar la faptul că reclamantul a fost primul care a apelat la numărul de telefon din anunț. Mai mult decât atât, toate instanțele au refuzat să audieze agenții sub acoperire pe motiv că potrivit legii se impunea acordul acestora. Totuși, reclamantul a văzut ambele persoane, iar dacă numele agenților erau false, instanțele puteau folosi în continuare în cadrul procedurilor aceste nume. În opinia Curții era primordial, în circumstanțele din speță, de a audia agenții provocatori, pentru a examina în mod corespunzător chestiunea provocării invocată de reclamant. Totuși instanțele naționale au omis această audiere. Curtea a reamintit, că cerința generală este ca agenții sub acoperire și alte persoane ce pot mărturisi în privința provocării trebuie audiați în instanță și

intervievați de apărare, sau cel puțin omisiunea audierii trebuie motivată detaliat.

Ținem să menționăm că articol 6 din Convenție garantează fiecărei persoane dreptul la un proces echitabil, totuși, el nu reglementează probleme privitoare la admisibilitatea probelor, acestea ținând, în primul rând, de legislația internă a statelor contractante. Curtea Europeană are a examina dacă, în ansamblul ei, procedura de judecată în discuție a fost echitabilă, adică dacă ea s-a desfășurat în conformitate cu exigențele impuse în acest sens de Convenție [14, p. 456]. Într-o formulare de sinteză, instanța europeană a arătat că, combinat cu dispozițiile paragrafului 3, paragrafului 1 al art. 6 stabilește elementele esențiale ale unui proces echitabil în materie penală. Ele constau, în special, în informarea acuzatului, în cel mai scurt timp, cu privire la natura și la cauzele acuzației ce i se aduce, acordarea timpului și facilităților necesare formulării apărării sale, asigurarea dreptului la apărare, singur sau asistat de un avocat, posibilitatea interogării martorilor în acuzare și a convocării și ascultării celor în apărare în aceleași condiții și în condiții de respect al principiului contradictorialității [14, p. 503]. În acest context, prin interogarea martorilor se prezumă mijlocul de probă declarațiile martorului prin intermediul cărora se poate confirma sau infirma un anumit element de fapt.

De asemenea, în diverse soluții de speță, Curtea a formulat cerințe privitoare la desfășurarea unui proces pentru ca el să fie echitabil, așa cum impune articolul 6 paragraful 1 din Convenție. Astfel, ea a decis că textul implică obligația tribunalului de a proceda la un examen atent al tuturor capetelor de cerere formulate de reclamant, al argumentelor și cererilor de probă ale părților, având a aprecia pertinenta acestora pentru decizia pe care el o va adopta, că printre imperativele echității impuse de articolul 6 paragraful 1 se găsește obligația - pentru autoritățile de urmărire penală - de a comunica apărării toate elementele importante ale dosarului, acuzatoare sau care înlătură caracterul penal al faptei imputate celui urmărit, și că exigența echității privește ansamblul procedurii, nelimitându-se la audierea contradictorie a părților [14, p. 505]. Dincolo de soluțiile de ordin general ale instanței europene ce conturează conținutul desfășurării unui proces echitabil și de condițiile impuse expres de articolul 6 unui asemenea proces: publicitatea dezbatelor și termenul rezonabil în care el trebuie să se desfășoare, din jurisprudența organelor Convenției pot fi sintetizate și alte principii ce sunt circumscrise aceleiași noțiuni de proces echitabil, fără ca acestea să se regăsească *in terminus* în textul analizat. Ele ar fi următoarele: egalitatea armelor, respectarea contradictorialității, în special în administrarea probelor, motivarea deciziilor, dreptul unui acuzat de a păstra tăcerea și de a nu contribui la propria sa incriminare [14, p. 506]. Și atunci când ne referim la administrarea probelor, scoatem în evidență mijloacele de probă și procedeele probatorii prin care ele au fost administrate, pertinenta, concludenta și utilitatea lor în cadrul unui proces penal.

Consacrarea principiului egalității armelor, în jurisprudența instanței europene, semnifică tratarea egală a părților pe toată durata desfășurării procedurii în fața

unui tribunal, fără ca una din ele să fie avantajată în raport cu cealaltă sau celelalte părți din proces. După cum a decis în mod constant Curtea, acest principiu - unul din elementele noțiunii mai largi de proces echitabil - impune fiecărei părți să i se ofere posibilitatea rezonabilă de a-și susține cauza sa în condiții care să nu o plaseze într-o situație de net dezavantaj în raport cu „adversarul” ei [14, p. 507]. De remarcat că în procedura penală națională problema rămâne controversată. Dintr-un punct de vedere, procurorul este parte în proces cu drepturi egale determinate de art. 51, de art. 6 pct. 29 Cod de procedură penală, care stabilesc că părțile în proces sunt persoanele care în procesul penal exercită funcții de acuzare sau apărare în baza egalității în drepturi și a principiului contradictorialității, cât și de alte articole care creează imaginea egalității părților. Dintr-un alt punct de vedere, însăși Constituția acordă procurorului un statut deosebit de cel al părților - cel de contribuție la exercitarea justiției. Art.19 alin. (3) Cod de procedură penală include în obligațiile procurorului asigurarea examinării cauzei sub toate aspectele, complet și obiectiv, evidențiind atât circumstanțele care dovedesc vinovăția, cât și cele care îl dezvinovătesc, precum și circumstanțele care îi atenuează sau agravează răspunderea. După cum observăm, statutul procurorului depășește atribuțiile de a fi parte simplă în proces. Însă acest statut nu-i permite procurorului să-și creeze imaginea de parte avantajată față de acuzat sau apărătorul acestuia [17, p. 202]. Considerăm că în probatoriul penal problema capătă două conotații: una - de a prezenta părții opuse probele atestate, a doua - de a avea posibilitatea administrării de probe în condiții egale. Analizând aspectele de drept intern, putem constata că normele procesual penale în aspect general tind spre respectarea dreptului părților de a cunoaște piesele dosarului. Considerăm că în probatoriu, atribuțiile apărătorului, spre deosebire de cele ale procurorului și ofițerului de urmărire penală, nu pot fi limitate doar la anumite prevederi legale. Efectuând acțiuni procesuale, procurorul și ofițerul de urmărire penală sunt limitați în activitatea lor de reglementările codului. Apărătorul, potrivit art. 67 alin.(1) Cod de procedură penală, acordă asistență prin toate mijloacele neinterzise de lege. Această regulă este pertinentă și pentru probatoriu și poate cuprinde diferite aspecte ale asistenței juridice, cum ar fi: participarea la acțiuni procesuale, cereri, plângeri etc., inclusiv, după cum se menționează în literatura de specialitate - analiza literaturii speciale și consultarea cu specialiști în diferite domenii [20, p. 33].

În acest context, potrivit art.64 alin.(2) pct.16 și 17 și art.66 alin.(2) pct.20 și 21 Cod de procedură penală, bănuitul și, respectiv, învinuitul au dreptul de a lua cunoștință de procesele-verbale ale acțiunilor procesuale efectuate cu participarea lor, să facă obiecții asupra corectitudinii proceselor-verbale, precum și să ceară completarea lor cu circumstanțele care, în opinia lor, trebuie să fie menționate, să ia cunoștință de materialele trimise în instanța de judecată pentru confirmarea arestării lor. Învinuitul are dreptul să ia cunoștință de toate materialele cauzei după terminarea urmăririi penale, să-și noteze din ele datele necesare, să facă copii, să înainteze cereri de completare a urmăririi penale.

Drepturi similare, raportate la statutul său procesual, are și apărătorul [1]. Prevederi similare sunt prevăzute, de asemenea, și în faza de judecare a cauzei, stabilindu-se că părțile beneficiază de drepturi egale în fața instanței de judecată în ceea ce privește administrarea probelor, participarea la cercetarea acestora și formularea cererilor și demersurilor [1]. Dreptul la divulgare integrală a probelor în procesul penal, nefiind un drept absolut, este limitat de art.110 Cod de procedură penală, care reglementează aplicarea modalităților speciale de audiere ce au ca scop protecția unor persoane, după cum am menționat mai sus. Evident, acesta se poate afla în opoziție și cu confidențialitatea metodelor de cercetare utilizate de către organele de investigații [17, p. 190].

În ce ceea privește dreptul de a administra probe în aceleași condiții ca și partea opusă, apar unele probe care pot crea sentimentul de inechitate a procesului. Cu referire la art.100 Cod de procedură penală, ce reglementează procesul de administrare a probelor, constatăm că legiuitorul a oferit o normă separată de reglementări, modalități de administrare a probelor de către apărător. Așadar, apărătorul dispune doar de atribuțiile determinate de alin.(2) art.100 Cod de procedură penală, care stabilește că, în scopul administrării probelor, apărătorul admis în procesul penal, în modul prevăzut de Cod, este în drept: 1) să solicite și să prezinte obiecte, documente și informații necesare pentru acordarea asistenței juridice, inclusiv să poarte convorbiri cu persoanele fizice dacă acestea sunt de acord să fie audiate în modul stabilit de lege; 2) să solicite certificate, caracteristici și alte documente din diverse organe și instituții care pot să le elibereze în modul stabilit; 3) în interesul asistenței juridice, să solicite, cu consimțământul persoanei pe care o apără, opinia specialistului pentru explicarea chestiunilor care necesită cunoștințe speciale [1]. Norma din alin.(2) art.100 Cod de procedură penală stabilește, în primul rând, că apărătorul este abilitat de a efectua acțiunile enumerate în modul prevăzut de Cod. De remarcat că în Codul de procedură penală nu se conțin norme speciale care reglementează procedura de solicitare sau de prezentare a obiectelor, acestea fiind norme generale cu referință la toți subiecții procesuali. Apărătorul este în drept să solicite sau să prezinte documente și informații. Potrivit art.157 alin.(1) Cod de procedură penală, constituie mijloc material de probă documentele care provin de la persoane oficiale fizice sau juridice dacă în ele sunt expuse ori adevărate circumstanțele care au importanță pentru cauză. Documentele se anexează prin ordonanța organului de urmărire penală sau prin încheierea instanței la materialele dosarului [1].

Noțiunea de informație utilizată în art.100 alin.(2) Cod de procedură penală nu este caracteristică mijloacelor de probă, purtând semnificația de „comunicare, veste, știre care pune pe cineva la curent cu o situație; lămurire asupra unei persoane sau asupra unui

lucru” [17, p. 190]. Deci solicitarea de documente și anexare la dosar se efectuează în aspect procesual prin intermediul organului de urmărire sau al instanței. Nu există niciun remediu procesual, de reacție, în cazul în care o organizație sau o persoană oficială va refuza punerea la dispoziția apărării a unui document. Altfel spus, organizațiile sau persoanele oficiale nu sunt obligate să prezinte avocatului un document și nu poartă răspundere pentru refuz.

Art.100 alin.(2) pct.1) Cod de procedură penală prevede, de asemenea, dreptul avocatului de a purta convorbiri cu persoanele fizice dacă acestea sunt de acord să fie audiate în modul stabilit de lege. Noțiunea de convorbire semnifică conversație, discuție. Deci, convorbirea nu constituie o acțiune procesuală, cum ar fi audierea sau confruntarea care constituie un procedeu probatoriu de obținere a declarațiilor. Spre deosebire de apărător, organul de urmărire penală dispune de mecanisme materiale și procesuale de administrare a declarațiilor. Este vorba, în primul rând, de art.313 Cod penal, care stabilește răspunderea penală pentru refuzul sau eschivarea martorului ori a părții vătămate de a face declarații, în al doilea rând, de instituțiile procedurale ca: citarea; aducerea silită; amenda judiciară [1]. Art.100 alin.(2) pct.3) Cod de procedură penală stabilește și dreptul apărătorului de a solicita opinia specialistului pentru explicarea chestiunilor care necesită cunoștințe speciale. Este necesar a menționa că această prevedere este într-o strânsă legătură cu altă normă procesuală care ridică semne de întrebare referitor la echitatea procesului. Potrivit art.142 alin.(2) Cod de procedură penală, „părțile, din inițiativă proprie și pe cont propriu, sunt în drept să înainteze cerere despre efectuarea expertizei pentru constatarea circumstanțelor care, în opinia lor, vor putea fi utilizate în apărarea intereselor lor”. În acest caz poate fi vorba de obținerea unor consultații pe contul propriu al acuzatului. Norma expusă mai sus creează probleme serioase privind respectarea principiului prezumției de nevinovăție. Or, în situația când este necesară o expertiză, acuzatul poate fi impus să o efectueze pe cont propriu, iar în cazul în care nu are resursele necesare persistă pericolul de a fi condamnat. În cazul de față își pierde importanță acordarea asistenței juridice gratuite care și are misiunea de a proteja persoanele cu resurse financiare limitate [17, p. 192].

Concluzii. În concluzie, putem constata că actualmente în legislația procesual penală nu există remedii care ar avea ca scop contribuția la asigurarea efectivă unei egalități a armelor în sensul prevederilor Convenției europene. Cu toate că art.100 alin.(2) Cod de procedură penală prevede unele atribuții ale apărării în cadrul probatoriului penal, această normă rămâne a avea o natură declarativă, fără anumite garanții procesuale. În asemenea condiții, vom susține soluția lansată de Igor Dolea, cea de consolidare a instituției investigației avocatului [17, p. 192].

Referințe bibliografice:

1. Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14.03.2003. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 104-110 din 12.06.2003. <http://lex.justice.md/md/326970/>;

2. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr.11 din 22.12.2014 cu privire la aplicarea legislației referitoare la răspunderea penală pentru infracțiunile de corupție. http://jurisprudenta.csj.md/search_plen_csj.php?id=71;
3. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului din 08.03.2016, Cauza Morari c. Moldova. <http://www.lhr.md/news/462.html>;
4. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Doorson c. Țările de Jos, 26.03.1996. Mateuț Gh. Protecția martorilor. Utilizarea martorilor anonimi în fața organelor procesului penal. București: Lumina Lex, 2003, 287 p.;
5. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Goodwin c. Regatul Unit, 27.03.1996. Mateuț Gh. Protecția martorilor. Utilizarea martorilor anonimi în fața organelor procesului penal. București: Lumina Lex, 2003, 287 p.;
6. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza John Murray c. Regatul Unit, 08.02.1996. Mateuț Gh. Protecția martorilor. Utilizarea martorilor anonimi în fața organelor procesului penal. București: Lumina Lex, 2003, 287 p.;
7. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Kostovski c. Țările de Jos, 20.11.1989. Mateuț Gh. Protecția martorilor. Utilizarea martorilor anonimi în fața organelor procesului penal. București: Lumina Lex, 2003, 287 p.;
8. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Ribitsch c. Austria, 04.12.1995. Mateuț Gh. Protecția martorilor. Utilizarea martorilor anonimi în fața organelor procesului penal. București: Lumina Lex, 2003, 287 p.;
9. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Saunders c. Regatul Unit, 17.12.1996. Mateuț Gh. Protecția martorilor. Utilizarea martorilor anonimi în fața organelor procesului penal. București: Lumina Lex, 2003, 287 p.;
10. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Schenk c. Elveția, 12.04.1998. Mateuț Gh. Protecția martorilor. Utilizarea martorilor anonimi în fața organelor procesului penal. București: Lumina Lex, 2003, 287 p.;
11. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Teixeira de Castro c. Portugalia, 09.06.1998. Mateuț Gh. Protecția martorilor. Utilizarea martorilor anonimi în fața organelor procesului penal. București: Lumina Lex, 2003, 287 p.;
12. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Tekin c. Turcia, 09 iunie 1998. Mateuț Gh. Protecția martorilor. Utilizarea martorilor anonimi în fața organelor procesului penal. București: Lumina Lex, 2003, 287 p.;
13. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Van Mechelen ș.a. c. Țările de Jos, 23.04.1997. Mateuț Gh. Protecția martorilor. Utilizarea martorilor anonimi în fața organelor procesului penal. București: Lumina Lex, 2003, 287 p.;
14. Bîrsan C. Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole. Vol. I. București: All Beck, 2005, 1251 p.;
15. Chiriac A., Charrier J. Codul Convenției Europene a Drepturilor Omului. Chișinău: Balacron SRL, 2008, 724 p.;
16. Dolea Ig., Zaharia V., Hanganu S. Justiția penală și drepturile omului. Cercetare sociologică. Chișinău: Prut internațional, 2004, 100 p.;
17. Dolea Ig. Drepturile persoanei în probatoriul penal. Chișinău: Ed. Cartea Juridică, 2009, 416 p.;
18. Gheorghită M. Protecția martorilor. Utilizarea martorilor anonimi în fața organelor procesului penal. București: Lumina Lex, 2003, 287 p.;
19. Mihăilă A., Mateuț Gh. Logica juridică. București: Lumina Lex, 1998, 196 p.;
20. Решетникова И. Судебная адвокатура. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1996, 479 с.;
21. Pradel J. Droit penal compare. Paris: Ed. Dalloz, 2002, 1114 p.

CZU 340.6

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.04>

EXPERTIZA MEDICO-LEGALĂ PE CADAVRE ȘI BIOETICA

OSTROVARI Petru,

dr. în medicină, conf.univ.

Universitatea de Studii Europene din Moldova

REZUMAT

Tanatologia este o știință complexă cu rădăcini în filozofie, medicină și psihologie. În tanatologia medico-legală este studiat procesul de survenire a morții în condiții suspecte, modificările care apar în corpul uman după moarte, cauzele și natura decesului. Expertiza medico-legală pe cadavre aplică rezultatele tanatologice pentru a răspunde la întrebările juridice în baza datelor obținute la expertizarea cadavrelor și a “urmelor” lăsate în viață. Una din principale probleme este

bioetica – știința care determină limitele expertizării medico-legale. Scopul acestui articol este a sensibiliza opinia publică referitor la problematica tanatologiei medico-legale și legătura cu bioetica prin identificarea reperelor conceptuale și metodologice pentru importanța studierii tanatologiei medico-legale în Republica Moldova. Lucrarea descrie specificul problemelor medico-legale ale stărilor terminale, conexiunea dintre tanatologie și atitudinea față de eutanasi; clasificarea medico-legală a felului și cauzelor morții; specificul examenului medico-legal al cadavrelor; importanța cercetărilor suplimentare de laborator; drepturile și obligațiile persoanei în stadiul terminal. În concluzii este accentuată importanța studierii tanatologiei în universități.

Cuvinte-cheie: expertiza medico-legală, tanatologia, bioetica, medicină, drept.

MEDICO-LEGAL EXPERTISE ON BODIES AND BIOETHICS

OSTROVARI Petru,

PhD in medicine, Associate professor,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

Thanatology is a complex science with roots in philosophy, medicine, and psychology. In forensic thanatology is studied the process of death in suspicious conditions, changes that occur in the human body after death, the causes and nature of death. Medico-legal expertise on bodies applies the thanatological results to answer legal questions based on data obtained from the examination of corpses and "traces" left alive. One of the main problems is bioethics - the science that determines the limits of forensic expertise. The purpose of this article is to sensitize the public opinion on the issue of medico-legal thanatology and the connection with bioethics by identifying conceptual and methodological landmarks to promote the importance of studying forensic thanatology in the Republic of Moldova. The article describes the specifics of the forensic problems of the terminal states, the connection between thanatology and the attitude towards euthanasia; forensic classification of the type and causes of death; the specifics of the forensic examination of corpses; the importance of additional laboratory research; the rights and obligations of the person in the terminal stage. In conclusion, the importance of studying thanatology in universities is emphasized.

Key words: medico-legal expertise, thanatology, bioethics, medicine, law.

Introducere. Expertiza medico-legală pe cadavre sau tanatologia este un domeniu de investigație cu o istorie lungă. Urme ale apariției acestui domeniu important se atestă în 12 tabele aprobate la Roma în anul 448 î. Hr. care recomandau prezența obligatorie a medicului la discutarea dosarelor referitoare la victimele morții violente, dreptul la tutelă etc. O altă dovadă sunt „Pravilele” lui Vasile Lupu din 1646 care obliga medicul să stabilească gravitatea răspunderii persoanei care a produs răni mortale și ne mortale, precum și în cazul otrăvirilor, deflorării, iresponsabilității bolnavilor psihici, dereglării auzului, vorbirii etc.

La etapa actuală expertiza medico-legală constituie un domeniu independent și obiectul multor cercetări științifice, atât pe cadavre, cât și pe persoane. În practica judiciară se implementează metode și procedee noi [1].

În Republica Moldova principiile de organizare și efectuare a expertizei medico-legale sunt elucidate în Legea cu privire la expertiza judiciară și statutul expertului judiciar. Conform acestei legi obiectul de studiu al expertizei judiciare îl constituie lucrurile, substanțele, urmele, documentele, faptele, fenomenele, circumstanțele, corpul și psihicul uman, care sânt examinate în vederea descoperirii adevărului [2].

Tanatologia este o disciplină relativ nouă studiată în universitățile americane începând cu a doua jumătate a secolului trecut. Ca știință, tanatologia medico-legală este preocupată de aspectele morții, precum felul morții, cauzele morții, etapele morții etc. Metodele de cercetare sunt focusate pe examinarea externă și internă a cadavrului și a circumstanțelor faptei, inclusiv a locului faptei, îmbrăcămintei și încălțămintei victimei.

Cercetările tanatologice se efectuează în laboratoare autorizate.

Tanatologia („*Tanatos*” - zeul morții, frate cu Morfeu, zeul viselor) se ocupă cu studiul științific al fenomenelor ce preced instalarea morții și a pierderilor cauzale care succed instalarea morții. În tanatologie sunt studiate mecanismele și aspectele criminalistice ale morții, precum modificările corporale care însoțesc moartea și perioada post-mortem, dar și aspectele psihologice și sociale legate de moarte.

Tanatologia reprezintă o știință interdisciplinară, studiată la numeroase colegii și universități. Ca știință, tanatologia integrează mai multe direcții de cercetare:

- a) *tanatoetiologia* – studiul cauzei morții;
- b) *tanatopatogenia* – studiul mecanismelor morții;
- c) *tanatomorfologia* – studiul leziunilor produse de stările terminale;
- d) *tanatocronologia* – studiul evoluției fenomenelor cadaverice;
- e) *tanatoprofilaxia* – studiul cauzelor morții precece, nemotivate;
- f) *tanatoterapia* – studiul specificul reanimării din stările terminale;
- g) *tanatopraxia* – studiul metodelor și tehnicilor de conservare a cadavrelor;
- h) *etnotanatologia* – studiul obiceiurilor și ritualurilor legate de moarte de la obicei până la transformarea morții violente într-un eveniment sacru.

Tanatologia este o disciplină studiată în multe colegii și universități din lume, la fel și în Republica Moldova.

Scopul acestui articol este a sensibiliza opinia publică referitor la problematica tanatologiei și legătura ei cu

bioetica prin identificarea reperelor conceptuale și metodologice pentru importanța studierii tanatologiei medico-legale în Republica Moldova. În acest scop au fost setate următoarele obiective:

- descrierea specificului problemelor medico-legale ale stărilor terminale;
- evidențierea corelației dintre tanatologie și atitudinea față de eutanasi;
- descrierea clasificării medico-legale a felului și cauzelor morții;
- enunțarea specificului examenului medico-legal al cadavrelor;
- evidențierea importanței cercetărilor suplimentare de laborator;
- studiul drepturilor și obligațiilor persoanei în stadiul terminal.

Ipoteza cercetării: *dacă se va cunoaște specificul problemelor studiate în tanatologie, atunci această știință va cunoaște o dezvoltare ascendentă și în Republica Moldova.*

Problemele medico-legale ale stărilor terminale.

Funcțiile vitale esențiale ale omului se apreciază după viteza metabolismului, capacitatea de autoreproduce, auto-înnoire, autoreglare homeostatică, reactivitate și evoluitate. Aceste funcții încetează la moarte.

Procesul de trecere de la viață la moarte trece prin mai multe *stări terminale*. Problemele stărilor terminale sunt studiate de filosofi, biologi, medici și psihologi. De exemplu, marele filosof Hegel scria că *moartea e triumful speciei asupra individului*. Negulescu scria că *„Moartea a apărut în evoluția materiei vii ca un fenomen de adaptare, fiind necesară pentru dezvoltarea materiei vii pe pământ în cele mai bune condiții pentru progresul lumii organice”* [3]. Din perspectiva medicinei, moartea nu este altceva decât trecerea dinamică a materiei vii dintr-o formă în alta care se caracterizează prin încetarea ireversibilă a respirației, bătăilor cordului și funcției cerebrale cu dispariția cunoștinței individului. Din perspectiva biologiei, moartea reprezintă încetarea vieții. Acest fenomen, înscris în programul genetic al ființei umane, se caracterizează prin încetarea funcțiilor vitale ale organismului uman și apoi a întregului organism.

Totuși, stările terminale ale organismului uman nu pot fi definite ca o simplă problemă filosofică, biologică sau medicală, dar și psihologică, socială, etică, biochimică, fiziologică, juridică și spirituală. Moartea nu este un simplu punct de trecere de la o formă a materiei vii în alta, dar un proces complex în care încetarea activității centrilor vitali este urmată de încetarea activității tisulare.

Problemele medico-legale ale cercetării stărilor terminale sunt:

- validitatea tehnicilor de constatare a decesului sub

aspectul realității morții și a depistării urmelor de violență lezionară;

- validitatea actelor încheiate în stare de preagonie și agonie, în special a actelor civile (donatii, succesiuni, testamente, contracte, etc.) în raport cu tehnicile de reconstruire retrospectivă a faptului;
- validitatea criteriilor morții biologice;
- normele legale care stabilesc condițiile prevalării de organe pentru transplante;
- condițiile de asigurare a responsabilității întreruperii unei reanimări în situația de comă depășită de 20-60 ore;
- normele de calificare a faptelor penale efectuate în agonia morții sau în situația supraviețuirii din stări terminale.

Tanatologia și atitudinea față de eutanasi. Din cele mai vechi timpuri filosofii au accentuat importanța dreptului de a muri demn. În lucrările lui Platon, Aristotel, Diderot, Voltaire, Th. Morus, Fr. Bacon și David Hume este justificată eutanasia. Totuși, această tematică este abordată vizavi de ideile referitor la deontologia eutanasiei, esența căreia constă în faptul că viața este sacră și nu poate fi sacrificată. Prin urmare, viața și sfârșitul vieții trebuie trăite destoinic.

Etimologic, cuvântul *eutanasi* provine din unirea a două cuvinte de origine greacă, eu însemnând „bine, bun”, și thanatos însemnând „moarte”. Eutanasia constituie un act deliberat de a pune capăt vieții unui pacient cu intenția de a curma suferința acestuia. Totuși, eutanasia reprezintă o problemă extrem de complexă, iar legalizarea eutanasiei suscită aprinse dezbateri etice, medicale, juridice și religioase, punând practic în discuție limita până la care trebuie exercitată protecția dreptului omului la viață [4].

În esență sa, eutanasia este de două feluri: (a) *eutanasia activă*, care se referă la grăbirea morții în cazul bolilor incurabile, malformațiilor etc. în urma unei cereri repetate și a unei reflecții îndelungate a unui pacient și (b) *eutanasia pasivă* – neacordarea sau întreruperea asistenței medicale în situațiile terminale, în special în cazul în care există posibilitatea menținerii în viață printr-un tratament agresiv și inutil.

Asistența morții și evitarea situațiilor de distanasi (moarte penibilă) constituie o altă necesitate medicală, în epoca tehnologică de azi, care a transformat moartea în ceva obscen. Prin urmare, a muri demn constituie o ultimă datorie a omului față de absurditatea cosmică de apariție a vieții în univers, iar acceptarea morții este dovada generozității și altruismului persoanei pe pământ.

Atitudinea controversată față de eutanasi este exprimată și în cele trei tendințe globale, reprezentate în Figura 1.

Fig. 1. Tendințele de acceptare a eutanasiei

Adepții vitalismului plasează valoarea existenței fizice mai presus de nevoile personale și de destinul final al acestuia; care reprezintă nu altceva decât un model de biocomunism [5]. Adepții morții demne afirmă că persoanele care se află în agonie trebuie lăsate să aleagă timpul și modul în care vor să moară cu demnitate. Al treilea curent se înclină spre grăbirea procesului morții astfel încât în anumit moment să se oprească tratamentul în favoarea morții naturale.

Clasificarea medico-legală a felului și cauzelor morții. Stabilirea felului morții nu este întotdeauna ușor de realizat pentru medicul legist. Moartea poate fi violentă sau neviolentă. Clarificarea juridică a circumstanțelor în care s-a produs decesul persoanei constituie o problemă importantă care poate fi soluționată după efectuarea autopsiei.

Moartea violentă rezultă secundar din acțiunea unor agenți traumatici externi organismului care acționează în anumite circumstanțe, precum *accidentele*, definite ca situații în care decesul reprezintă consecința nerespectării unor norme, legi, dispoziții referitoare la desfășurarea unor activități sociale.

Moartea neviolentă este atunci când în etiopatologia sa nu poate fi implicată acțiunea unui agent traumatic extern organismului, ci exclusiv diferite cauze interne. Moartea neviolentă poate fi (a) naturală, este rezultatul îmbătrânirii fiziologice a organismului sau (b) patologică, rezultă dintr-o anumită afecțiune organică de lungă durată (spitalizare îndelungată) sau de scurtă durată (infarct miocardic).

Înainte de efectuarea autopsiei medico-legale, poate fi înaintată suspiciunea că moartea a fost violentă. O astfel de suspiciune se confirmă sau se infirmă doar prin autopsie medico-legală. Prin urmare, după efectuarea autopsiei medico-legale, inclusiv a investigațiilor tanatologice de laborator, se stabilește dacă moartea a fost violentă sau nu, precum și cauzele și condițiile/circumstanțele în care s-a produs.

Cauza morții este un termen des utilizat în expertiza legală pentru a descrie leziunile sau comorbiditățile care separat sau prin complicațiile lor sunt legate patogenetic

și provoacă moartea. În situația în care moartea survine din comorbiditățile persoanei se va aprecia interdependența dintre leziuni, complicații și moarte (geneza sau tanatogeneza). Complicația leziunii de bază sau a bolii este denumită cauză nemijlocită a morții.

În urma leziunilor provocate organismului uman moartea poate surveni nemijlocit sau peste un anumit timp. Moartea în scurt timp survine, de obicei, din cauza leziunilor incompatibile cu viața. Dacă sunt mai multe leziuni grave, concluzia despre cauza morții este formulată de expert în baza datelor și faptelor cumulative.

Examinarea persoanei decedate și descrierea leziunilor se efectuează după un procedeu prestabilit, care prevede indicarea localizării, formei, dimensiunilor, marginilor, suprafeței și aspectului țesuturilor învecinate (adiacente).

Problema privind capacitatea de activitate voluntară cu leziuni absolut mortale este dificilă pentru expertul medico-legal. La întrebarea dacă victima cu astfel de leziuni a fost capabilă să se deplaseze, să vorbească, să ceară ajutor etc., se va efectua analiza capacității fizice a victimei în baza celor spuse de martori referitor la unele sau altele acțiuni ale victimei. Este, de asemenea, recomandat de a lua în considerație localizarea, caracterul și volumul leziunilor, precum și posibilitatea evoluării șocului traumatic, a pierderii cunoștinței, a volumului și vitezei hemoragiei, starea de alcoolizare etc.

Concluzia expertului referitor la deplasarea victimei cu leziuni corporale grave și mortale cere de la ofițerul de urmărire penală o decizie de efectuare a unei expertize în comisie cu participarea specialiștilor neurochirurgi, traumatologi etc.

Una din problemele dificile, dar frecvent întâlnite se referă la constatarea faptului dacă victima a fost capabilă singură să-și producă singură leziunile corporale sau acestea au fost provocate de alte persoane. Uneori se afirmă categoric că leziunea studiată nu a putut fi provocată de victimă. În acest caz se va lua în considerație că orice leziune cauzată de victimă poate fi produsă și de altă persoană, dar nu fiecare leziune

produsă de agresor poate fi produsă independent de către victimă.

Examenul medico-legal al cadavrelor include mai multe etape:

- identificarea persoanei decedate (cadavrului);
- cercetarea cadavrului la fața locului;
- examinarea medico-legală a cadavrului;
- cercetarea cadavrului în cazul morții violente și subite.

Identificarea cadavrului include:

- a) identificarea semnelor care caracterizează particularitățile individuale ale cadavrului;
- b) căutarea pe baza datelor obținute a persoanelor dispărute;
- c) depistarea unor caractere particulare, care coincid cu cele ale persoanelor dispărute;
- d) compararea identității cadavrului cercetat și a persoanei căutate.

Cercetarea cadavrului la fața locului este efectuată în baza unei analize meticuloase a cadavrului la momentul oportun. O astfel de cercetare poate fi statică sau dinamică. De remarcat că cercetarea întârziată poate duce la pierderea multor informații prețioase.

Examinarea medico-legală a cadavrului se produce în cazul morții violente sau subite, precum și în situațiile în care a) moartea s-a produs în instituțiile medicale pe parcursul primelor 24 ore după spitalizare la un diagnostic clinic nestabilit, b) au fost identificate cadavre de persoane neidentificate, c) rudele decedatului au înaintat plângeri organelor de anchetă penală referitor la calitatea insuficientă a asistenței medicale sau a dubiilor referitor la cauza morții.

Cercetarea cadavrului în cazul morții violente și subite se efectuează cu scopul de a soluționa o serie de întrebări, adesea foarte complicate, pentru soluționarea cărora sunt importante consultațiile diferiților specialiști și efectuarea unor cercetări suplimentare.

Cercetările suplimentare de laborator. În cazul unor *suspiciuni specifice față de cauzele și tipul morții: violentă sau non-violentă, se recomandă investigații suplimentare de laborator. Cele mai solicitate sunt examenele histopatologic, toxicologic, biologic și medico-criminalistic, care se efectuează în laboratoarele specializate. Destul de necesare sunt și cercetările bacteriologice, virusologice, botanice etc., care se efectuează în baza adresării medicului legist în alte instituții specializate.*

Examenul histopatologic „presupune examinarea microscopică, de către medicul anatomo - patolog, a probelor tisulare prelevate în timpul intervențiilor chirurgicale și microchirurgicale” [8]. O astfel de cercetare este obligatorie atunci când datele morfologice macroscopice nu evidențiază modificări care ar elucida clar cauza și circumstanțele morții, precum și în situațiile în care este necesar de a stabili proveniența vitală, vechimea și consecutivitatea leziunilor corporale.

Etapetele examenului histopatologic sunt:

- examinarea macroscopică/ eșantionarea;
- histoprocure (fixare în formalină, includere la parafină, secționare în blocuri de parafină, colorare standard hematoxilină-eozină/ H&E);

- examinarea microscopică cu lame colorate H&E;
- elaborare/ redactare rezultat HP final sau, după caz, rezultat HP parțial, în conjuncție cu informații medicale relevante (clinice, imagistice, biochimice, etc.) solicitate la recepția probei / probelor [8].

La etapa actuală examenul histopatologic reprezintă o analiză de țesut considerată cea mai bună cale pentru obținerea unui diagnostic de certitudine al leziunii suspecte. În Republica Moldova serviciile de examinare histopatologică sunt oferite în cadrul laboratorului de histopatologie Synevo [9]. În același timp, specialiștii de la Synevo oferă o gamă largă de servicii referitor la modul sănătos de viață, implicându-se în acțiuni de diagnostic și prevenție medicală.

Drepturile și obligațiile persoanei în stadiul terminal este una din problemele complexe ale tanatologiei. Dacă dreptul la viață este justificat prin multiple acte legislative, precum Declarația Universală a Drepturilor Omului, drepturile și obligațiile persoanei în faza terminală constituie un subiect deschis.

Unii autori consideră că dreptul de a muri este reprezentat de dreptul de autodeterminare a persoanei și constituie principiul fundamental al bioeticii. Bioetica este știința preocupată de studiul problemelor etice care rezultă din progresele în biologie și medicină. Constituirea și dezvoltarea bioeticii este determinată de fenomenele de transformare a eticii tradiționale, în general, și a eticii medicale, în special.

După cum remarcă Țirdea (2016), bioetica ca institut social, se impune ca o legătură de filiație între știință și morală. Omul trebuie respectat ca un tot întreg (fragmentat astăzi în gameți, embrioni, organe pentru transplant etc.), evitând abuzurile și promovând libertatea de exprimare, indiferent de situația în care se află. Cu alte cuvinte, recunoașterea dreptului de a muri este determinată de condiția respectării dreptului la viață și demnitatea omului. Suferința cauzată de bolile incurabile sau de stările de invaliditate fizică sau psihologică ar putea constitui un argument serios pentru o moarte fără suferință.

Alții sunt de părerea că sinuciderea asistată de medic și eutanasia voluntară reprezintă autodominarea și capacitatea de control a persoanei conștiente de corectitudinea deciziilor sale, oricât de neînțelese ar fi de societate. „*Ele fac parte integrantă din ethosul demnității personale ca stăpânire de sine, ce stă la baza ethosului cosmopolit liber*” [7].

În scopul soluționării unor probleme de etică sunt constituite Comitetele de Etică care au scopul de a informa, recomanda, coordona, aviza, raporta, ghida, etc. Bioetica este studiul problemelor etice care rezultă din progresele în biologie și medicină. Este, de asemenea, discernământ moral, în ceea ce privește politica și practica medicală. Totuși, Comitetele de Etică nu hotărăsc aplicarea deciziilor, cu toate că părerile experților contează în cazul elaborării politicilor. Din aceste considerente, consultarea Comitetului de Bioetică nu întotdeauna este obligatorie, ci se face ca o opțiune a medicului care îngrijește bolnavul și se confruntă cu anumite dificultăți.

Una din cele mai recente monografii pe problematica bioeticii este „*This is bioethics. An introduction*”, semnată

de Ruth F. Chadwick și Udo Schuklenk în 2020. În această monografie se afirmă că bioetica este un domeniu de cercetare dinamic care se bazează pe expertiza și metodologia interdisciplinară pentru a aborda problemele normative în domeniul sănătății, medicinei, cercetării biomedicale, biotehnologiei, sănătății publice și mediului.

Concluzii. Moartea în condiții suspecte constituie și obiectul de studiu al tanatologiei. Tanatologia medico-legală se referă la studiul morții din punct de vedere juridic, al infracționalității.

Expertiza medico-legală pe cadavre este un domeniu activ de cercetare în care se aplică principiile, normele și metodele de investigație tanatologice pentru probe și dovezi juridice.

Scopul investigațiilor realizate în acest domeniu este de a obiectiva și evalua la solicitarea organelor de justiție sau a părților implicate aspectele medicale conținute în spețele juridice cu privire la omul decedat în cadrul unui suport probatoriu științific expertal, denumit probațiune biologică.

Există un raționament medico-legal, specific acestui domeniu de activitate, care îmbină raționamentul medical al clinicianului și al morfopatologului cu raționamentul judiciar al procurorului criminalist și al judecătorului.

În umbra discuțiilor academice referitor la „Ce este omul?”, „Ce este individualitatea umană?” apar și alte chestiuni stringente cu caracter de alegere morală: cine și în ce mod poate să-și asume responsabilitatea pentru

stabilirea limitelor existenței individuale? [10]. Necitând la acest fapt, expertizele /constatărilor medico-legale se regăsește în toate cauzele juridice cu implicații medicale, precum și în toate cazurile medicale cu implicații juridice.

Omul are dreptul la viață, sănătate și moarte demnă. În cazul bolnavilor disperați adesea apare dilema: *o moarte rapidă, nedureroasă și ușoară sau o moarte lentă și chinuitoare?* Cum trebuie să procedeze medicul în cazul în care el nu mai poate ușura suferințele bolnavului sau atunci când bolnavul imploră medicul de a-i curma chinurile? Soluționarea acestor probleme este destul de complicată, în special din perspectiva bioeticii.

Principala problemă etică a eutanasiei constă în aprecierea morală a posibilității de a o folosi în practica medicală, inclusiv în situațiile dificile (sentința la moarte, boală incurabilă etc). Desigur, această problemă complexă trebuie rezolvată nu numai din punct de vedere a bioeticii, deoarece nu sunt excluse abuzuri și crime în faza terminală a individului.

Expertizei medico-legală pe cadavre nu poate fi realizată în afara respectării normelor bioeticii. Problema este că *bioetica, ca domeniul științific aplicativ, este brăzdată de multiple concepte filosofice, istorice, medicale, psihologice, decizionale etc. care deseori modelează dezbaterile aprinse, dar și destul de controversate ale specialiștilor, inclusiv pe problematica specificului expertizei medico-legală pe cadavre, metodelor, procedurilor și concluziilor tanatologice.*

Referințe bibliografice:

1. BACIU, Gh. *Expertiza medico-legală a cadavrului și persoanei*. Ghid practic. Chișinău: Centrul Editorial – Poligrafic Medicina, 2008. 178 p. ISBN 978-9975-915-35-9.
2. LEGE Nr. 68 din 14-04-2016 cu privire la expertiza judiciară și statutul expertului judiciar. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=93158&lang=ro (Vizitat 12.02.2021).
3. ANDER Z., BILEGAN I. *Medicina legală*. București, 2000.
4. STĂNILĂ, L. Obsesia terapeutică. Pro și contra eutanasiei – noi provocări ale legislației românești. 2020, <https://drept.uvt.ro/administrare/files/1481047525-lect.-univ.-dr.-laura-sta--nila--.pdf>
5. WRÓBEL, S. Biocommunitism or Beyond the Biopolitical Paradigm. *Philosophy Study*, 2020, Vol. 10, No. 5, 293-308. doi: 10.17265/2159-5313/2020.05.002.
6. ZANC, I., LUPU, I. *Bioetica medicală. Principii, dileme, soluții*, Editura Medicală Universitară „Iuliu Hațieganu”, Cluj-Napoca, 2004.
7. ENGELHARDT, H. T. *Fundamentele bioeticii creștine. O perspectivă ortodoxă*. Sibiu: Ed. Deisis, 2005.
8. Examenul histopatologic. 2020. <https://www.synevo.ro/informatii-medicale/ce-reprezinta-examenul-histopatologic/> (Vizitat 12.03.2021) (Vizitat 02.03.2021).
9. Synevo Moldova. 2020. <https://www.synevo.md/noul-departament-de-histopatologie/>
10. ȚIRDEA, T. *Bioetica*. Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie “Nicolae Testemițanu”, 2016, https://library.usmf.md/sites/default/files/2019-01/Bioetica_maketare.pdf (Vizitat 22.02.2021).

CZU 340.5

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.05>

REZONABILITATEA OBIECTIVĂ ȘI IMUNITATEA CALIFICATĂ. ANALIZĂ DE DREPT COMPARAT

PÂNTEA Andrei,

doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

REZUMAT

Studiul rezonabilității va fi una dintre preocupările constante ale comunității științifice juridice și profesioniștilor în virtutea complexității și polivalenței acestei categorii, însemnătatea și impactul social, cât și valoarea juridică aplicativă. Studiul urmărește să elucideze conținutul rezonabilității sub aspect comparat, dar și a imunității calificate cu care are legătură intrinsecă.

Cuvinte-cheie: intervenție, jurisprudență, rezonabilitate, imunitate, standard, răspundere.

OBJECTIVE REASONABLENESS AND QUALIFIED IMMUNITY. A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

PÂNTEA Andrei,
PhD in law, Associate professor,
University of European Studies of Moldova

PÂNTEA Serghei,
MA of law

SUMMARY:

The study of the reasonableness standard will be a long-lasting task for the legal academic community and for the practicing professionals due to its value and complexity, its significance and social impact, as well as its importance for practice. The research aims to elaborate a comparative analysis on the objective reasonableness standard, as well as the qualified immunity doctrine that is essentially related to the above-mentioned standard.

Key words: intervention, jurisprudence, reasonableness, immunity, standard, liability.

Introducere. Studiul rezonabilității va fi una dintre preocupările constante ale comunității științifice juridice și profesioniștilor ce practică, în virtutea complexității și polivalenței acestei categorii, însemnătatea și impactul social, cât și valoarea juridică aplicativă. Pentru aceste motive, lucrarea urmărește să elucideze conținutul rezonabilității sub aspect comparat, dar și a imunității calificate cu care are legătură intrinsecă. În acest sens, a fost efectuată analiza juridică comparativă având ca reper legislația și jurisprudența din Statele Unite ale Americii (în continuare - Statele Unite) ocazie cu care aducem în evidență un model la care se pot raporta atât profesioniștii, cât și oricare altă persoană interesată de această materie. Totodată, menționăm că această lucrare este parte a ciclului dedicat standardelor de rezonabilitate și care, pentru o înțelegere mai profundă, trebuie cercetată în sistem.

Așadar, la aplicarea testului standardului de rezonabilitate trebuie evitată judecata de retrospectivă, cunoscută în jurisprudența americană sub denumirea *20/20 vision of hindsight*. Aceasta semnifică, printre altele, că este simplu a face judecăți despre un eveniment după ce acesta s-a consumat. Așa cum a fost menționat în *Bell c. Wolfish* și *Ornelas c. Statelor Unite*, suspiciunea rezonabilă și cauza probabilă nu sunt capabile de o definiție precisă sau de aplicare mecanică, dar sunt mai degrabă concepte de uz comun (de bun-simț, de bună-credință, n.a.), de natură non-tehnică, care privesc considerații practice ale activității de zi cu zi în care acționează o persoană rezonabilă și prudentă, și nu tehnicieni (profesioniști, n.a.) juridici [1, p. 27]. Standardul trebuie să fie flexibil și să ia în considerație totalitatea circumstanțelor pe care le înfruntă și le ia în

calcul ofițerul, iar uzul de forță nu se pretează unui test unic al rezonabilității [2, p. 18-19].

Aceasta este alinierea conceptuală a instanțelor din sistemul jurisprudențial american, fiind deseori reiterate raționamentele din *Harlow c. Fitzgerald*, *Tennessee c. Garner* și *Graham c. Connor* [3] în principal, și readuse în actualitate cu ocazia judecării cauzelor ce au ca obiect intervenția reprezentanților autorităților de aplicare a legii, cum ar fi *Aldaba c. Pickens* [4] sau *Hein c. North Carolina*. Raționamentele indică că, profesionistul trebuie să decidă adesea în fracțiuni de secundă, în circumstanțe tensionate, incerte și care evoluează rapid, intervenția decurge de multe ori din înțelegerea circumstanțelor de fapt și de drept, respectiv rezonabilitatea trebuie apreciată în particular din perspectiva ofițerului rezonabil la fața locului.

Totodată, protecția cuprinzătoare și piatra de temelie a drepturilor cetățenești pentru intervenție și uzul de forță în Statele Unite ale Americii îl formează amendamentul IV la Constituție [5, p. 26], afirmat ca fiind standardul aplicabil [6] și reiterat constant în jurisprudență. Totuși, raționamentele pe care se întemeiază standardul pot fi utile necesităților proprii ale altor sisteme de drept și aplicate nu doar intervenției, avându-se în vedere implicit reținerea și percheziția, sau ipotezelor ce implică uzul de forță, cât în general împrejurărilor ce impun aplicarea propriilor puteri și judecăți de către un subiect îndrituit în virtutea funcției să exercite astfel de puteri discreționare, liberul arbitru în limite statutare și care urmărește aplicarea standardului juridic în funcție de natura dreptului în discuție [7].

În virtutea unor astfel circumstanțe, acești profesioniști se pot prevala de anumite imunități și

privilegii în sistemul common law, în condițiile în care, abaterile ocazionale sunt o consecință inevitabilă a acordării discreției în vederea îndeplinirii cu succes a obligațiilor [8, p. 3215]. În sistemul juridic național, privilegiile și imunitățile sunt cunoscute pentru cea mai mare categorie de oficiali mai degrabă sub denumirea de inviolabilități, sau pot fi deduse prin interpretare din prevederile legilor speciale, fie concluzionate din trăsăturile particulare ale ipotezelor și raportate la condițiile generale de angajare a răspunderii, sau *inter alia* din limitări și condiții speciale de intervenție, imixtiune sau intruziune în drepturi și libertăți.

Rezultate și discuții. Din jurisprudența originară desprindem că, dreptul comun nu a garantat niciodată ofițerilor de poliție o imunitate absolută sau necalificată [9]. Totuși, un ofițer care reține pe cineva având o cauză probabilă nu este răspunzător pentru o reținere ilegală doar pentru că ulterior se dovedește nevinovăția suspectului, și nici dacă depune spre exemplu un demers de arestare [10] sau de percheziție fiind convins că faptele expuse sunt adevărate, deoarece în astfel de cazuri, acesta trebuie să aleagă între a fi acuzat de neglijență în serviciu dacă nu acționează având cauza probabilă pe de o parte, sau de a fi supus la plată de daune-interese și alte consecințe pentru că a acționat, pe de altă parte. Curtea Supremă Federală a Statelor Unite ale Americii (în continuare - Curtea Supremă) a apreciat că, deși chestiunea nu este în întregime lipsită de echivoc, aceeași considerație ar trebui să-l exonereze de răspundere pentru că a acționat în conformitate cu un statut (lege, regulament, etc., n.a.) pe care, în mod rezonabil, l-a considerat valabil, dar care ulterior a fost considerat neconstituțional, în sine sau în aplicare.

În *Scheuer c. Rhodes* [11], jurisprudența americană a continuat să dezvolte conceptul. Astfel, imunitatea ofițerilor ce se atribuie puterii executive nu este și nu trebuie înțeleasă ca fiind una absolută, dar calificată, aceasta variază în dependență de scopul discreției, responsabilitățile ofițerului particular, circumstanțele existente la momentul acțiunii contestate [11], precum și alte circumstanțe specifice [12]. În Statele Unite imunitatea absolută este rezervată unor categorii speciale de funcționari publici [13, p. 6] care necesită o protecție completă, cum ar fi *inter alia* legislatorii în îndeplinirea funcțiilor legislative, dar și alții, iar în aspect comparat se poate analiza jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova în această privință [14].

Totodată, așa cum a fost afirmat în *Gomez c. Toledo* și confirmat mai târziu în *Siebert c. Gilley* [15], imunitatea calificată sau „de bună-credință” este un mijloc de apărare, trebuie invocat și susținut de funcționarul pârât [16], iar în unele jurisdicții din sistemul jurisprudențial american trebuie și combătută de reclamant [17].

Având punctate reperele de mai sus reamintim că, existența sancțiunilor pentru încălcarea oricăror reguli de drept, implicit a drepturilor și libertăților persoanelor ocrotite de lege, îndeplinesc diferite funcții. Pentru obiectivele acestei cercetări, existența sancțiunilor pentru acțiuni nerezonabile garantează în principal protecția efectivă a drepturilor și libertăților particularilor, iar existența imunităților îndeplinesc funcția garanțiilor, sunt

venite să echilibreze interese care ar părea să fie concurente. Așadar, există două remedii principale recunoscute pentru astfel de încălcări care îmbracă forma acțiunii penale și cea a acțiunii civile atât în sistemul de drept național, cât și în sistemul de drept american [18].

Titlul 18 din Codul de legi al Statelor Unite ale Americii, la § 242 „*privarea de drepturi sub autoritatea legii*”, sancționează la diferite pedepse, inclusiv la pedeapsă capitală, supunerea sau privarea oricărei persoane, din orice stat, teritoriu, comunitate, posesiune sau district, în mod deliberat (intenționat, n.a.), de orice drepturi, privilegii sau imunități garantate sau protejate de Constituția sau legile Statelor Unite ale Americii, sau la diferite pedepse, suferințe sau sancțiuni de către oricine, sub autoritatea oricărei legi, statut, ordonanță, regulament sau obicei, cu agravarea răspunderii dacă acestea au cauzat daune materiale, cum ar fi cele rezultate în decesul persoanei, vătămări corporale, fie prin modalități ale laturii obiective manifestate prin amenințarea sau uzul de armă, uz de explozive, substanțe incendiare, arme periculoase, sau dacă asemenea acțiuni includ răpirea, tentativa sau abuzul sexual agravat, sau tentativa de omor.

Jurisprudența citează secțiunea § 242 în *Screws c. Statelor Unite ale Americii* [19] și constată că, această normă a fost adoptată pentru a proteja „toate persoanele din Statele Unite în ceea ce privește drepturile lor civile și pentru a furniza mijloacele de aplicare a acestora”. Totuși, Departamentul Justiției a înaintat acuzații penale în mai puțin de 1% dintre astfel de cazuri [8, p. 3204], iar printre acestea, achitarea judiciară nu a fost ceva neobișnuit. Aceasta rezultă din două motive principale care domină domeniul teoretic și cel de aplicare. Într-o accepțiune, rezultă din faptul că este necesară prezența intenției de a săvârși fapta, cu respectarea standardului de probă. Mai mult decât atât, în aceeași cauză *Screws*, instanța federală a cerut nu doar existența acestei forme de vinovăție, ci a scopului special de a depriva persoana de un drept constituțional [13, p. 12] în condițiile expuse de secțiunea § 242. Cu toate acestea, potrivit literaturii de specialitate, se examinează posibilitatea amendării legislației Statelor Unite prin diminuarea standardului probei de vinovăție, prin înlocuirea „modului deliberat” cu „buna-știință sau din neglijență” [13, p. 10] care ar putea fi comparată cu intenția directă pe de o parte, respectiv intenția indirectă și neglijența ca modalități normative pe de altă parte. Într-o altă accepțiune la care aderăm, se susține că, un ofițer de aplicare a legii se poate angaja în numeroase acte care încalcă un drept constituțional, dar care nu se ridică la nivelul unei încălcări a legii penale [8, p. 3204]. Tot aici apreciem că, un funcționar public poate să efectueze acțiuni care să nu constituie infracțiuni, dar să nu constituie neapărat și în mod necesar o contravenție spre exemplu, cu atât mai puțin pentru singurul motiv că sunt contestate sau prin dezacord la soluție și totuși să angajeze o formă de răspundere, cum ar fi răspunderea autorității pentru promovarea practicilor.

În același registru se încadrează eforturile de legiferare din 1994 prin care, având în vedere necesitatea unei reforme obligatorii a departamentelor de poliție din Statele Unite, a fost adoptată secțiunea § 14141, titlul 42

al Codului Statelor Unite [20] ca parte a legislației de control a criminalității violente și de aplicare a legii, cunoscută ca Violent Crime Control and Law Enforcement Act, actualmente recodificată în § 12601, titlul 34. Această necesitate de reformă structurală a poliției a presupus implicit că abaterea sistemică a autorităților de poliție este o problemă organizațională mai degrabă, decât a unui ofițer particular [8, p. 3215].

Prin această modificare se interzice expres, sub sancțiune, agenților de poliție să se angajeze în modele sau practici de abateri neconstituționale. Congresul a oferit Procurorului General al Statelor Unite autoritatea să investigheze orice agenție de poliție sau instituție penitenciară având cauză rezonabilă că drepturile constituționale ale oricărei persoane au fost încălcate în conformitate cu această secțiune. Pe de altă parte, nu există o obligație legală corelativă de a raporta uzul de forță de către poliție unei autorități cum ar fi Departamentul Justiției sau publicului [21, p. 503], aceasta deoarece în virtutea § 12602 al Codului Statelor Unite, anterior § 14142, Procurorul General are dreptul de a colecta date, în scop exclusiv statistic sau de cercetare, privind uzul de forță în exces, și pe care în virtutea aceluiași prevederi le publică anual într-un raport.

Aceste aspecte se deosebesc în legislația Republicii Moldova deoarece, în temeiul Legii nr. 218/2012 *privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc*, procuratura înfăptuiește controlul legalității aplicării forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc de către toți subiecții legii, iar poliția înfăptuiește controlul legalității în cazul angajaților Inspectoratului pentru Protecția Mediului, ai Serviciului de Stat Curieri Speciali și ai serviciilor specializate din cadrul autorităților publice centrale, create în scopul transportării purtătorilor materiali de informații atribuite la secret de stat, a mijloacelor financiare și a obiectelor de preț. La art. 21 alin. (3) al acestei legi se statuează că, procedura de verificare a legalității aplicării forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc este demarată de procuratură sau de poliție în baza sesizării făcute de presupusa victimă sau de reprezentanții legali ai acesteia, în baza raportului depus de către subiectul legii, precum și din oficiu. În toate cazurile când aplicarea forței fizice, a mijloacelor speciale ori a armelor de foc nu poate fi evitată, subiecții legii sunt obligați în caz de rănire sau de deces al persoanei să informeze personal sau prin intermediul conducătorului direct organul de poliție ori, după caz, procurorul în a cărui rază de jurisdicție au fost aplicate acțiunile. În astfel de condiții, subiectul indicat depune personal, în termen de cel mult 24 de ore, un raport în scris organului de poliție sau respectiv procurorului. În partea în care ne referim la suficiența de claritate, accesibilitate și previzibilitate amintim că, nu există referințe la standardul de rezonabilitate, și doar la proporționalitate, care trebuie dedusă din existența unui pericol real, direct, material, imediat și iminent.

Totuși, ori de câte ori Procurorul General al Statelor Unite are o cauză rezonabilă să creadă că o încălcare care privează persoanele de drepturi, privilegii sau imunități garantate sau protejate de Constituție sau de

legile Statelor Unite, în temeiul §14141 are dreptul, pentru sau în numele Statelor Unite, într-o acțiune civilă să obțină un remediu echitabil și declarativ adecvat pentru a elimina acest model sau practică, ceea ce se deosebește esențial de rolul procurorului în această capacitate în Republica Moldova, chiar și până la modificarea adusă Codului de procedură civilă nr. 225/2003 prin Legea nr. 152/2016 spre exemplu, sau legilor cu privire la procuratură, care a redus în mod esențial, nu tocmai adecvat în opinia noastră, rolul acestui participant în apărarea drepturilor, intereselor persoanelor și a autorităților în acțiune civilă.

O astfel de acțiune trebuie deosebită de acțiunea prevăzută la § 1983, titlul 42 din Codul de legi al Statelor Unite, înaintată în capacitate privată, care este probabil cel mai aplicat remediu, dar și cel mai discutat având în vedere existența imunităților. Astfel, în acord cu § 1983, persoanele în capacitate particulară pot introduce o acțiune federală împotriva agenților de aplicare a legii de stat care le încalcă drepturile constituționale. În favoarea acestora s-a opinat, întrucât litigiile civile private ar trebui, teoretic, să stimuleze poliția să adopte măsuri de responsabilizare [8, p. 3191]. Totodată, deși nota următoare se înțelege de la sine, trebuie avute în vedere particularitățile sistemului federal și modul de organizare și funcționare a organelor de ocrotire a normelor de drept în Statele Unite ale Americii, implicit a autorităților de poliție, ceea ce nu diminuează din valoarea acestui remediu și nu condiționează aplicabilitatea acestuia spre exemplu în Republica Moldova.

În acest mod, Codul de legi al Statelor Unite ale Americii, la § 1983 din titlul 42, instituie dreptul la acțiune civilă [22]. Așadar, orice persoană care, sub autoritatea oricărei legi, ordonanțe, reglementări, uzanțe sau practici, a oricărui stat sau teritoriu sau a districtului Columbia, supune sau face să fie supus, orice cetățean al Statelor Unite sau altă persoană din jurisdicție, de a fi privat de orice drepturi, privilegii sau imunități garantate de Constituție și legi, va fi răspunzător față de partea vătămată într-o acțiune în justiție, o acțiune în echitate sau o altă procedură adecvată în reparare, cu excepția că, orice astfel de acțiune introdusă împotriva un ofițer judiciar pentru o acțiune sau o omisiune luate în calitate sa, să rezulte din hotărârea unei instanțe care să clarifice drepturile părților sau dacă un astfel de remediu nu a fost disponibil. O astfel de acțiune este doar aparent corespondentă sub aspect material în condițiile răspunderii delictuale din legislația civilă a Republicii Moldova, spre exemplu art. 1998 Cod civil, anterior art. 1399 Cod civil, dar este esențial diferită sub aspect procesual. În același timp, acțiunea indicată la § 1983 este esențial diferită de acțiunea prevăzută de Legea nr. 1545/1998 [23], sau eventual în condițiile art. 27 din Legea nr. 151/2015 [24] și HCC nr. 23/2016 [25], atât sub aspect material, cât și procesual, și care pe lângă cercul limitat al subiecților, mai necesită printre altele o hotărâre sau o procedură juridică care să preceadă dreptul unei acțiuni în reparare. Până la urmă aceste remedii sunt inaccesibile direct în ansamblu circumstanțelor persoanelor lezate în drepturi și libertăți în capacitatea lor privată, dar nici spre exemplu procurorilor ca participanți la proces în apărarea

persoanelor, inclusiv în interesele unui număr nelimitat de persoane, a autorităților și societății.

Având în vedere astfel de ipoteze, așa cum am menționat mai devreme, în sistemul jurisprudențial american sunt disponibile imunități și privilegii, care pot fi examinate în procedură sumară, pot fi respinse prin hotărâre interlocutorie de instanță și admise pentru judecare în fond, dar pot fi atacate cu recurs separat de fondul cauzei, și care în condițiile legislației naționale ar putea fi tangențial asimilate mai degrabă unui mijloc de apărare contra unei acțiuni. Astfel, deoarece imunitatea este un drept de respingere a acțiunii mai degrabă decât o simplă apărare de răspundere, a fost subliniată în mod repetat importanța soluționării chestiunii de imunitate la cea mai timpurie etapă posibilă [26]. Curtea Supremă apreciază în *Hunter c. Bryant* că, în mod obișnuit, „imunitatea ar trebui să fie decisă de instanță cu mult înainte de proces” (se are în vedere în fond, n.a.). În *Mitchell c. Forsyth* [27] a fost recunoscut că, imunitatea calificată în parte reprezintă dreptul de a nu fi obligat de a judeca consecințele conduitei oficiale și că o cerere ce are ca obiect imunitatea este conceptual diferită de fondul pretenției privind încălcarea drepturilor reclamantului. În așa mod, instanța de apel care examinează respingerea cererii de imunitate nu trebuie să ia în considerare corectitudinea versiunii reclamantului privind faptele și nici măcar să stabilească dacă reclamantul invocă o pretenție, ci trebuie să stabilească existența unei probleme de drept: dacă normele legale presupus încălcate au fost stabilite în mod clar în momentul acțiunilor contestate sau, pentru cazurile în care instanța de fond a respins cererea de judecată sumară pe motiv că chiar în privința versiunii pârâtului asupra faptelor disputate legea stabilea în mod clar o încălcare, de a clarifica dacă legea interzicea în mod clar acțiunile pe care pârâtul susține că le-a întreprins. Se va da apreciere dacă acțiunea a fost conformă legii stabilite în circumstanțele respective la acel moment, nu dacă o altă interpretare rezonabilă sau mai rezonabilă a evenimentelor poate fi construită la cinci ani mai târziu [26], adică din limitele sigure ale unei săli de judecată [28, p.38-43]. Cu toate acestea, considerând faptul că, doctrina imunității prin prisma standardului de rezonabilitate este deosebit de complexă, vom expune sintetic câteva repere de bază.

Astfel, în *Pierson c. Ray* a fost creată doctrina imunității calificate [13, p. 6], prin extinderea imunității cunoscute în sistemul common law pentru buna-credință și cauza probabilă la acțiunile înaintate în temeiul secțiunii § 1983. Prin urmare, imunitatea calificată va prevala spre exemplu dacă oficialul pârât a avut o încredere rezonabilă obiectivă că conduita sa nu încalcă drepturi constituționale clar garantate [13, p. 7]. În circumstanțele respective, imunitatea funcțională, recunoscută de jurisprudența constituțională a Republicii Moldova, inclusiv prin HCC nr. 9/2020 ce se referă la răspunderea de natură penală a judecătorilor constituționali [29], fie HCC nr. 22/2013, HCC nr. 26/2014, HCC nr. 12/2017 ce se referă la imunitatea judecătorilor, ar părea să fie cele mai apropiate ca rațiune, deși aceste cazuri totuși se referă la răspunderea de natură

penală și la puterea judecătorească, și nu la o astfel de acțiune în privința unui reprezentant al puterii executive. Totuși, dimpotrivă acest remediu a fost cel care până la urmă a provocat dezvoltarea complexă a standardului de rezonabilitate în cadrul imunității calificate în calitate de garanție a discreției funcționale, dar și de mijloc cu efect secundar care urmărește să evite litigii ce antrenează cheltuieli judiciare și distrag funcționarii de la exercitarea atribuțiilor ce le revin. În același context, așa cum am afirmat, trebuie deosebită esențial imunitatea reprezentanților puterii legislative însă, trebuie avut în vedere că, există numeroase puncte comune de interacțiune dintre puterea judecătorească, legislativă și cea executivă, cu atât mai mult când se dă apreciere conduitei oficialilor ale căror acțiuni și funcții nu se atribuie exclusiv uneia dintre puteri, ar putea să le combine sau chiar excede, cazuri pentru care sunt aplicabile în principal aceleași raționamente cu privire la imunități și standarde de rezonabilitate. În asemenea condiții, doctrina imunității pentru funcționarii publici din sistemul de drept al Statelor Unite a fost produsul atât a prevederilor constituționale, a proceselor legislative, cât și a jurisprudenței [11].

La analiza jurisprudenței originare în *Scheuer c. Rhodes* s-a evidențiat că, la confruntarea imunității pentru reprezentanții puterii executive, cei din poliția locală sunt cel mai frecvent și intim implicați în contacte zilnice cu cetățenii, respectiv sunt cei mai expuși la situații care ar putea genera acțiuni în temeiul secțiunii § 1983, ceea ce nu stabilește că doar aceștia ar fi îndreptățiți să facă recurs la imunitatea calificată, sau că o astfel de acțiune ar putea fi înaintată doar în privința acestora. Pentru a ilustra cele indicate, relevanță ar putea avea jurisprudența ce implică agenți ai Biroului Federal de Investigații cum ar fi *Anderson c. Creighton*, ai Biroului Federal contra Drogurilor (actualmente cunoscut sub denumirea *Drug Enforcement Administration*, n.a.) ocazie cu care se poate consulta *Bivens c. Six Unknown Named Agents of Federal Bureau of Narcotics*, fie în cazul exercitării de către procurori a funcțiilor în domeniul securității, sau în cazul agenților Serviciului Secret al Statelor Unite [30] vizați în *Hunter c. Bryant*, și altele.

În *Rankin c. Klevenhagen* [6], afirmat mai târziu în *Spann c. Rainey* și *Nerren c. Livingston Police Department* [31] instanța a explicat că, evaluarea protecției garantate de imunitatea calificată este un proces în doi pași, de analiză bifurcată. *Ab initio*, sunt folosite „standardele constituționale aplicabile la moment”, „în lumina legii clar stabilite și a informațiilor de care dispuneau ofițerii” [32], se stabilește dacă reclamantul „pretinde încălcarea unui drept constituțional clar stabilit”. În *Anderson*, Curtea Supremă a declarat că elucidarea faptului dacă a fost încălcat un drept clar stabilit „depinde în mod substanțial de nivelul de generalizare la care regula juridică *relevantă* trebuie identificată”, și a cerut ca „contururile dreptului” să fie definite suficient de restrâns, astfel încât un anumit funcționar, cu informațiile pe care le posedă în momentul în care întreprinde acțiunea, să poată conștientiza că ceea ce face violează acel drept. Cu toate acestea, instanța nu a solicitat ca acțiunea specifică în cauză să fie

recunoscută ulterior ilegală pentru a respinge imunitatea calificată a funcționarului, doar a susținut că ilegalitatea acțiunii specifice ar putea fi evidentă „în virtutea legii preexistente”, iar în astfel de circumstanțe „imunitatea ar trebui recunoscută, dacă ofițerii de o competență rezonabilă ar putea fi în dezacord cu această problemă”. În caz afirmativ, se decide ulterior dacă comportamentul pârâtului a fost rezonabil obiectiv, deoarece chiar dacă „comportamentul unui funcționar încalcă un drept constituțional, dreptul la imunitate calificată există dacă conduita a fost rezonabilă obiectiv”. Aceasta este adevărat cu condiția în care, în hotărârea mai recentă Heien c. North Carolina [33, p. 5] Curtea Supremă atenționează că, această decizie nu descurajează ofițerii de a studia legea. Amendamentul IV tolerează doar erorile rezonabile, iar acele erori, în fapt sau în drept – trebuie să fie rezonabile obiectiv și să se atribuie unor oameni rezonabili. Prin urmare, ofițerii de aplicare a legii profesioniști trebuie să continue studiul activ al statutelor și jurisprudenței din apel, deoarece imunitatea calificată

protejează „pe toți, cu excepția celor în mod clar incompetenți sau pe cei care încalcă cu bună-știință legea” [34]. În jurisprudența actuală din Pearson c. Callahan, Curtea Supremă a constatat că, regulile de aplicare rigidă a standardului în doi pași pune constrângeri asupra instanțelor, respectiv instanța a revizuit precedentul acordând posibilitatea, dar fără a impune o obligație, de a inversa ordinea de examinare a celor două chestiuni, și să decidă după caz mai întâi dacă „dreptul încălcat era clar stabilit” [13, p. 8].

Pentru a argumenta o astfel de aserțiune menționăm că, în Gutierrez c. City of San Antonio [35] judecătorii au explicat că, prin forță letală se înțelege acea forță care prezintă un risc substanțial de a provoca moartea sau vătămarea gravă. Pe lângă forța letală, se includ și alte metode de intervenție, precum ar fi descaladarea situației prin prezența ofițerului, impunerea voinței prin comunicare, redobândirea controlului fizic, alternative armei de foc și care în ansamblu sunt cunoscute ca „Use of force continuum”, ilustrat în figura numărul 1.

Figura nr. 1 „The Use-of-Force continuum”

În asemenea circumstanțe, având ca reper bazele uzului de forță, în jurisprudența de pe continentul nord-american se invocă constant necesitatea existenței standardelor și politicilor clare de intervenție, de care sunt responsabile în primul rând însăși agențiile de aplicare a legii, implicit departamentele de poliție.

La elementele de bază indicate mai sus, Continuum-ul poate fi suplimentat de multiple alte elemente și politici care privesc mai mult sau mai puțin în detaliu procedee tactice, aplicarea mijloacelor speciale, folosirea în echipe a câinilor polițiști, urmărirea în trafic și tehnici

de intervenție precisă, tehnici de control al mulțimii, dar și alte standarde. Acestea pot fi după caz exemplificate atât în jurisprudența federală, cât și de apel, spre exemplu numărul de trageri executate asupra țintei pentru care se determină încetarea pericolului pentru ordinea publică [36], fie prin legislație și politici departamentale, și ale căror încălcări sunt nerezonabile și respectiv ilegale. Astfel, spre exemplu nu orice împingere sau îmbrânceală, chiar dacă ulterior constatată ca inutilă constituie o încălcare [28, p. 38-43].

Cadrul național de referință este general și nu impune

cerințe exprese în acest sens, iar în concret, Hotărârea Guvernului nr. 409/2017 *cu privire la aprobarea Statutului disciplinar al funcționarului public cu statut special din cadrul Ministerului Afacerilor Interne*, coroborată prevederilor Legii nr. 288/2016 *privind funcționarul public cu statut special din cadrul Ministerului Afacerilor Interne*, transpune fidel prevederi abrogate din Legea nr. 283/2011 *cu privire la Poliția de Frontieră* și Legea nr. 320/2012 *cu privire la activitatea poliției și statutul polițistului*. Tendința legislativă dimpotrivă denotă excluderea obligațiunii de a respecta practica judiciară spre exemplu chiar și pentru alte categorii de oficiali. Pentru aceste scopuri, prin analogie amintim că, prevederile art. 22 alin. (1) lit. b) din Legea nr. 544/1995 *cu privire la statutul judecătorului*, sancționa „aplicarea neuniformă a legislației, intenționat sau din neglijență gravă, dacă acest fapt a fost constatat de instanța ierarhic superioară și a condus la casarea hotărârii defectuoase”, prevedere abrogată prin Legea nr. 107/2015, și înlocuită prin Legea nr. 178/2014 *cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor*. Prin această intervenție legislativă s-a modificat textul corespondent și s-a completat cu o faptă cu următorul cuprins „b) aplicarea în mod intenționat, cu rea-voință sau aplicarea repetată din neglijență gravă a legislației contrar practicii judiciare uniforme; c) acțiunile judecătorului în procesul de înfăptuire a justiției care fac dovada incompetenței profesionale grave și evidente”. Ulterior, prin Legea nr. 137/2018, litera c) și-a păstrat redacția, iar lit. b) a fost expusă cu alt conținut, în vigoare: „adoptarea unei hotărâri judecătorești prin care, intenționat sau din neglijență gravă, au fost încălcat drepturile și libertățile fundamentale ale persoanelor fizice sau juridice, garantate de Constituția Republicii Moldova și de tratatele internaționale privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte”. Aceleași prevederi erau corespondente pentru procurori în condițiile art. 61 lit.a) și b) din Legea nr. 294/2008 *cu privire la Procuratură*, preluate integral în Legea nr. 3/2016 *cu privire la Procuratură* la lit. a) art. 38, dar nu și cuprinsul lit. b) care a suferit schimbări esențiale și nu constituie o obligațiune normativă.

Având în vedere clarificările de mai sus, dacă în circumstanțe particulare ideale forța letală, sau oricare altă intervenție ar fi rezonabilă obiectiv, nu ar fi contestate și evident contradictorii în materialitatea faptelor, nu contravine practicii judiciare, politicilor interne, sau nu există o practică judiciară sau o politică internă, aceasta va fi legală și suficientă, și va permite recursul la imunitate calificată, respectiv va respinge orice alegație contrară ca mijloc de apărare într-o procedură sumară.

Dimpotrivă, se indică în jurisprudența americană că, judecata sumară poate fi respinsă în temeiul contrazicerii sau disputei asupra circumstanțelor materiale de fapt. Astfel, în Gutierrez, instanța a reiterat ca îndreptățită o judecată sumară bazată pe imunitate calificată, atunci când „nu există o problemă reală care s-ar referi la fapte materiale”, respectiv „dreptul la o judecată cu privire la chestiuni de drept”. În mod contrar, o dispută cu privire la un fapt material este autentică „dacă dovezile sunt de așa natură încât un juriu rezonabil ar putea returna un verdict pentru pârât” [37]. Astfel de raționamente sunt

corespondente în circumstanțele faptice similare din cauza Brega și alții c. Republicii Moldova [38], în special paragrafele §42 și §48, circumstanțe în care reclamanții au fost reținuți și acuzați pentru opunere de rezistență polițistilor și ultragiurie. Din înregistrarea video reiese clar că „acuzațiile împotriva reclamanților erau false și aceștia nu au săvârșit faptele de care erau acuzați”. În astfel de circumstanțe, în lipsa bănuiei rezonabile, Curtea a apreciat că „reținerea bazată pe acuzații false că ar fi ultragiurat polițistii și ar fi opus rezistență nu putea fi considerată legală”. Totodată, acțiunile reclamanților erau pașnice și nu au provocat tulburarea ordinii publice, concluzie susținută de „înregistrările atașate la dosar”. Același raționament se înscrie în favoarea aplicării mijloacelor de înregistrare de către agenții de aplicare a legii, având în vedere valoarea probatorie cu privire la materialitatea faptelor în cazul invocării imunității calificate sau a unui litigiu, cum ar fi în Scot c. Harris, în condițiile în care literatura de specialitate indică că, o înregistrare obiectivă elimină orice chestiune reală cu privire la faptele materiale [39], aceasta deoarece în sistemul de drept american, din Tolan c. Cotton (2014) rezultă că, afirmația victimei are prioritate împotriva oficialului pârât în materie de conduită nerezonabilă [13, p. 10].

Totuși, judecătorii în cauza Scheuer c. Rhodes apreciază că, funcționarii publici, fie că sunt guvernatori, primari sau polițiști, legiuitori sau judecători, care nu iau decizii atunci când acestea sunt necesare sau care nu acționează pentru a pune în aplicare deciziile atunci când acestea sunt luate, nu își îndeplinesc astfel pe deplin și fidel atribuțiile funcțiilor lor. Ideea implicită că funcționarii au o anumită imunitate, fie absolută sau calificată pentru faptele lor, este o recunoaștere a faptului că aceștia pot greși. Conceptul de imunitate presupune acest lucru și continuă să asume faptul că, este mai bine să existe riscul unei erori și o posibilă vătămare din cauza unei astfel de erori decât să nu decidă sau să nu se acționeze deloc.

Având elucidate și aceste aspecte, trebuie clarificate în cele din urmă cele ce se referă la elementele obiective și subiective ale standardului de rezonabilitate, locul acestora în cadrul standardului.

Așadar, considerând faptul că originea doctrinei imunității calificate este cauza Pierson, elementele indicate mai sus în opinia noastră trebuie identificate și analizate după același fir logic. În primul rând, în Pierson instanța federală indică că, testul rezonabilității balansează în favoarea elementelor obiective, deoarece prin definirea limitelor imunității calificate în esență, în termeni obiectivi, nu este oferită o autorizare pentru comportamentul ilegal. Interesul public în descurajarea comportamentelor ilegale și în despăgubirea victimelor rămâne protejat de un test care se concentrează pe caracterul juridic rezonabil obiectiv al faptelor unui funcționar. În cazul în care se poate aștepta ca un funcționar să știe că o anumită conduită ar încălca drepturile legale sau constituționale, el ar trebui condiționat să ezite, iar o persoană vătămată de o astfel de conduită poate avea o cauză de acțiune. Pe de altă parte, atunci când îndatoririle unui funcționar necesită în mod legitim acțiune și care nu implică drepturi clar

stabilite, interesului public îi servesc mai bine acțiunea „independentă și fără teamă de consecințe”. Așadar, dacă elementul subiectiv se concentra pe responsabilitatea pârâtului și dacă acesta a acționat cu vinovăție de a priva în mod deliberat o persoană de drepturile sale, elementul obiectiv se axa pe conduita funcționarului și dacă acestea au încălcat un drept constituțional [13, p. 6].

Din analiza jurisprudenței ulterioare în *Wood c. Strickland* [40], observăm că instanța reiterează constatările din *Scheuer* dar completează că, deși standardul de imunitate este pus în termenii unui test de bună-credință „obiectiv” față de unul „subiectiv”, standardul adecvat conține în mod necesar elemente din ambele, care nu ar impune o povară nedreaptă asupra unei persoane care își asumă o funcție publică responsabilă și care necesită un grad înalt de inteligență și judecată pentru îndeplinirea corectă a îndatoririlor sale, dar nici o povară nejustificată în lumina valorii pe care drepturile civile o au în sistemul juridic. Așadar, dimpotrivă orice standard mai redus ar nega în mare parte scopul secțiunii § 1983. În aceste condiții, elementul obiectiv implică cunoașterea și respectarea prezumtivă a „drepturilor constituționale de bază, incontestabile”, iar componenta subiectivă se referă la „intenții admisibile”.

În cele din urmă în *Harlow c. Fitzgerald* [41], analizând circumstanțele relevante jurisprudenței în materie, jurisprudența a constatat că, în încercarea de a balansa interese concurente, este evident că litigiile ce implică demonstrarea bunei-credințe subiective a oficialului guvernamental implică costuri substanțiale. Acestea se referă nu doar la costurile generale prin implicare în procese, ci distragerea acestuia de la activități guvernamentale, inhibarea acțiunilor discreționare și descurajarea persoanelor capabile de a accede în serviciul public. Aceste costuri speciale subiective se referă doar la procesele cognitive ale celor ce îndeplinesc prerogative discreționare și ale căror judecăți sunt influențate în mod inevitabil de experiență, valori și emoții, în contrast cu deciziile pe marginea unor sarcini birocratice. Aceste variabile explică că, decizia asupra intenției subiective poate fi decisă rar într-o procedură sumară. Astfel, examinarea „rezonabilității” într-un caz de uz de forță în exces este una obiectivă (s.n.a): întrebarea este dacă acțiunile ofițerilor sunt „rezonabile obiectiv” în lumina faptelor și circumstanțelor cu care se confruntă, fără a ține cont de intenția sau motivația lor de bază. Intențiile negative ale unui ofițer nu vor constitui o încălcare dintr-o utilizare a forței în mod rezonabil obiectiv; nici bunele intenții ale unui ofițer nu vor face ca utilizarea forței în mod nerezonabil obiectiv să fie constituțională [42]. Jurisprudența explică totodată că, încrederea în caracterul rezonabil obiectiv al conduitei unui funcționar, măsurată prin referire la o lege clar stabilită, ar trebui să evite întreruperea excesivă a atribuțiilor guvernamentale, să evite prudența de a fi implicați în litigii [33], și să permită soluționarea multor dintre cererile nesubstanțiale prin judecată sumară (cunoscută și ca simplificată, n.a.). Aceasta rezultă totodată din faptul că, în urma unei hotărâri sumare, judecătorul poate stabili în mod corespunzător nu numai legea aplicabilă la acel moment, ci și dacă această lege era clar stabilită în momentul în care a avut loc o acțiune.

Astfel, dacă legea la acel moment nu era clar stabilită, nu se putea aștepta în mod rezonabil ca un funcționar să anticipeze evoluțiile juridice ulterioare și nici nu se poate spune în mod echitabil că acesta „știut” că legea interzicea o conduită care nu a fost identificată anterior ca fiind ilegală. Până la rezolvarea acestei întrebări a pragului de imunitate, nu ar trebui permisă o expunere. În așa mod, dacă legea era clar stabilită, apărarea bazată pe imunitate ar trebui să eșueze de regulă, întrucât un funcționar public suficient de competent ar trebui să cunoască legea care guvernează conduita. Cu toate acestea, dacă funcționarul care pledează în apărare susține circumstanțe extraordinare și poate dovedi că nu știa și nici nu ar fi trebuit să cunoască standardul juridic relevant, apărarea ar trebui susținută, dar, din nou, apărarea s-ar întemeia în primul rând pe factori obiectivi. Astfel, într-un final, Curtea Supremă a eliminat elementul subiectiv al imunității calificate [41]. Prin urmare, standardul de rezonabilitate actual indică că, este irelevant dacă s-a acționat cu intenția de a prejudicia atâta timp cât conduita fost obiectiv rezonabilă [43].

Concluzii. Fiind elucidate și aceste aspecte din urmă, putem concluziona că, studiul rezonabilității, și a imunității calificate cu care are legătură indisolubilă și intrinsecă, reprezintă o preocupare în ascensiune, această categorie va fi studiată constant în principal pentru valoarea juridică aplicativă. Având ca reper legislația echilibrată și în același timp diversă a SUA, la nivel de stat sau federal, suplimentată de o jurisprudență constantă, dar în același timp flexibilă și creativă, apreciem necesară studierea acestui model, la care se pot raporta profesioniștii și orice altă persoană interesată.

De actualitate, în Statele Unite ale Americii există opinii care promovează schimbări legislative, cum ar fi în California, prin diminuarea standardului *Graham c. Connor* existent în cel al „pericolului iminent” și „intervenției necesare” [28, p. 38-43], o realitate pentru sistemul continental. În Colorado se urmărește instituirea unei acțiuni civile paralele la nivel de stat, declarată ca fiind mai accesibilă decât acțiunea § 1983. Considerăm că, dacă există argumente în susținerea unor astfel de modificări, se pot opune suficiente argumente de o valoare cel puțin egală. Cercetările empirice și teoretice care s-au făcut și la care am avut acces indică că, nu există motive serioase de a susține o schimbare radicală, o pondere considerabilă a argumentelor în susținere au ca bază cazuri izolate, iar pentru aceste motive, sunt insuficient de concludente. Dimpotrivă, unul dintre studii concluzionează că, din numărul de 1183 acțiuni civile în Statele Unite inițiate în privința ofițerilor de aplicare a legii, care acoperă 5 instanțe de fond pentru o perioadă de doi ani, în 440 cazuri a fost invocată imunitatea calificată și instanțele au respins o treime dintre acestea [13, p. 8] însă, nici argumentele statistice nu deosebesc considerabil prin convingere.

Este adevărat că, a existat totdeauna tendința în diverse societăți pe glob de contestare a autorității și funcției, percepția inechității profunde a legilor, a relațiilor sociale stabilite, manifestarea samavolniciei, cazuri de favorizare sau discriminare, care în ansamblu ar putea fi cauzate de discrepanțe majore în oportunitățile economice, culturale, educație, sociale, fie de abuzul de

funcție și practici inechitabile, care lovesc și discreditează până la urmă instituțiile și democrația. Prin analogie, în unul dintre lucrările sale cu denumirea *Civilizația Spectacolului*, în meditația asupra culturii, politici și puterii, scriitorul Mario Vargas Llosa, își amintea că după ce în 1966 s-a mutat în Regatul Unit, a descoperit un respect natural – spontan instinctiv și rațional totodată al englezilor, iar explicația i se părea că este credința adânc înrădăcinată printre cetățeni că, în general, legile erau bine concepute, că rostul și sursa lor de inspirație erau binele comun și tocmai de aceea, aveau o legitimitate morală, afirmând că, „tot ceea ce legea autoriza era bine și bun, iar ceea ce interzicea era rău” [44, p. 143]. Mai târziu același autor reflecta că, astăzi probabil aceea legitimitate nu mai există, iar disprețul față de lege a ajuns să se manifeste în țările anglo-saxone la fel de puternic ca în țările latine [44, p. 144]. Dovadă pentru acestea sunt evenimentele la care asistăm, iar unele exemple elocvente de tulburări și neliniște au ca punct de intersecție manifestarea mai mult sau mai puțin deplină a unor alte drepturi democratice, cum ar fi cel de a alege și a fi ales, libera circulație, dreptul la un proces echitabil și altele, recunoscute și garantate de instrumente

internaționale, și care sunt puternic interdependente, de aceea, orice abordare în acest sens trebuie să fie sistemică și echilibrată.

În sinteza celor expuse considerăm că, standardul de rezonabilitate și doctrina imunității calificate aplicată în sistemul de drept american ar putea fi valorificate deplin în sistemul de drept al Republicii Moldova, și nu doar în cazul reprezentanților autorităților de aplicare a legii în cadrul puterii executive, dar și pentru celelalte categorii de oficiali. Standardul poate fi adaptat necesităților sistemului juridic de drept propriu și aplicat prin extindere, prin acoperirea vidului legislativ și jurisprudențial. Aceste categorii pot contribui la promovarea unor soluții juridice interdisciplinare, pot avea efect pozitiv în ridicarea nivelului de responsabilitate civică și responsabilizarea corespondentă a autorităților publice, asigurarea protecției persoanei particulare și instituirea unei garanții corespondente în exercițiul funcției, și în aceeași ordine, să contribuie la crearea unui mediu în care drepturile și libertățile sunt respectate, instituțiile sunt puternice, iar supremația legii este asigurată.

Referințe bibliografice:

- [17]. Pântea A., Pântea S., Aspecte juridice privind uzul de forță și standardul de rezonabilitate, în: Vector European nr.2/2020, Chișinău, p.22-31.
- [18]. Knoll J. John, „Graham v. Connor-Is Objective Reasonableness Good Enough?”, Chief’s Counsel, The Police Chief 83 (2016), p. 18-19.
- [19]. a se vedea Harlow c. Fitzgerald, 457 U.S. 800 (1982), Tennessee c. Garner, 471 U.S. 1 (1985), Graham c. Connor, 490 U.S. 386 (1989), disponibil: supreme.justia.com.
- [20]. Aldaba c. Pickens, 777 F.3d 1148 (10th Cir. 2015), disponibil: casetext.com.
- [21]. Pântea A., Pântea S., *citat mai sus*, p.26.
- [22]. Rankin c. Klevenhagen, 5 F.3d 103 (5th Cir. 1993), United States Court of Appeals for the Fifth circuit, disponibil: casetext.com, opus cauzei Johnson c. Morel.
- [23]. Notă: spre exemplu Amendamentul I și standardul probei „clar și convingător”, a se vedea și Anderson c. Liberty Lobby, Inc., 477 U.S. 242, 106 S. Ct. 2505 (1986), Certiorari to the United States Court of Appeals for the District of Columbia circuit, disponibil: casetext.com.
- [24]. Stephen Rushin, Federal Enforcement of Police Reform, în: 82 Fordham L. Rev. 3189 (2014), p.3189 - 3247
- [25]. Pierson c. Ray, 386 U.S. 547 (1967), Certiorari to the United States Court of Appeals for the Fifth Circuit, disponibil: supreme.justia.com.
- [26]. Malley c. Briggs, 475 U.S. 335, 106 S. Ct. 1092 (1986), Certiorari to the United States court of appeals for the First circuit, disponibil: casetext.com.
- [27]. Scheuer c. Rhodes, 416 U.S. 232, 94 S. Ct. 1683, Sixth Circuit (6th Cir. 1974), disponibil: supreme.justia.com
- [28]. Notă: a se vedea suveranitatea statelor și Amendamentul 11 la Constituția Statelor Unite ale Americii, ca parte din Scheuer c. Rhodes, cu trimiteri la Ex Parte Young, 209 U.S. 123 (1908).
- [29]. Callahan Mike, The complexities of qualified immunity, nr. 8, vol. 87 (2020), The Police Chief, p.6-14
- [30]. Notă: a se vedea hotărârea mai recentă a Curții Constituționale a Republicii Moldova din 10 octombrie 2019, Decizia CC nr. 111 în dosarul nr. 169b/2019, precum și altele la aceeași sursă: constcourt.md.
- [31]. Siegert c. Gilley, 500 U.S. 226, 111 S. Ct. 1789 (1991), Certiorari to the United States Court of appeals for the District of Columbia, disponibil: casetext.com
- [32]. Gomez c. Toledo, 446 U.S. 635 (1980), Certiorari to the United States Court of appeals for the First circuit, disponibil: supreme.justia.com.
- [33]. Salas c. Carpenter, 980 F.2d 299 (5th Cir. 1992), United States Court of Appeals, Fifth circuit, disponibil: casetext.com
- [34]. Notă: mai sunt cunoscute sancțiunile procesuale (exemplu, excluderea probelor și doctrina fructului pomului otrăvit, cu renunțarea la acuzații în procese), răspunderea disciplinară, și altele.
- [35]. Screws c. Statelor Unite ale Americii, nr. 42, 325 U.S. 91 (1945), Curtea Supremă Federală a Statelor Unite ale Americii, disponibil: supreme.justia.com.
- [36]. Codul de legi al Statelor Unite, ediția 2006, Titlul 42 - THE PUBLIC HEALTH AND WELFARE, Capitolul 136 - Violent crime control and law enforcement, subcapitolul IX - State and local law enforcement, Partea B - Police

Pattern or Practice, secțiunea 14141 - Cause of action, disponibil: govinfo.gov.

[37]. Charles A. Gruber, Wayne W. Schmidt., Mandatory Nationwide Use of Force Reporting by Police and Correctional Agencies – and Why This is an Important Issue, AELE Mo. L. J. 501 Special Articles Section (6), 2015, Chicago, p. 501-509.

[38]. Codul de legi al Statelor Unite ale Americii (US Code), R.S. § 1979; Pub. L. 96-170, § 1, Dec. 29, 1979, 93 Stat. 1284; Pub. L. 104-317, t. III, § 309(c), Oct. 19, 1996, 110 Stat. 3853, disponibil: law.cornell.edu.

[39]. Legea nr. 1545/1998 privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești, disponibil: legis.md.

[40]. Legea nr. 151/2015 cu privire la Agentul guvernamental, disponibil: legis.md.

[41]. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 23 din 25 iulie 2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 27 din Legea nr. 151 din 30 iulie 2015 cu privire la Agentul guvernamental, disponibil: legis.md.

[42]. Hunter c. Bryant, 502 U.S. 224, 112 S. Ct. 534 (1991), On petition for writ of Certiorari to the United States Court of Appeals for the Ninth circuit, disponibil: casetext.com.

[43]. Mitchell c. Forsyth, 472 U.S. 511, 105 S. Ct. 2806 (1985), Certiorari to the United States court of appeals for the third circuit, disponibil: casetext.com.

[44]. Callahan Mike, Jettisoning the Lethal Force Gold Standard: California Legislature Changes the U.S. Supreme Court's Garner-Graham Standard for Police Use of Lethal Force, nr. 10 (octombrie 2020), The Police Chief 87, p.38-43.

[45]. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 9 din 26 martie 2020, în dosarul nr. 135b/2019, disponibil: constcourt.md.

[46]. Notă: similar potrivit funcțiilor Serviciului de Protecție și Pază de Stat, a se vedea Legea nr. 134/2008 cu privire la Serviciul de Protecție și Pază de Stat, Legea nr. 619/1995 privind organele securității statului, Legea nr. 59/2012 privind activitatea specială de investigații.

[47]. Nerren c. Livingston Police Dept, United States Court of Appeals, Fifth Circuit, 86 F.3d 469 (5th Cir. 1996), disponibil: casetext.com; a se vedea Spann c. Rainey, 987 F.2d 1110 (5th Cir. 1993), United States Court of Appeals for the Fifth circuit, disponibil: casetext.com .

[48]. Anderson c. Creighton, 483 U.S. 635, 640, 107 S. Ct. 3034, 3039, 97 L.Ed.2d 523 (1987).

[49]. Shapiro Michael, Reasonable Mistakes, and Unforgiveable Mistakes: The U.S. Supreme Court ruling in Hein v. North Carolina, The Police Chief 82 (2015): web only, p. 1-5.

[50]. Anderson c. Creighton, 483 U.S. 635 (1987), Certiorari to the United States Court of Appeals for the Eighth circuit, disponibil: casetext.com .

[51]. Gutierrez c. City of San Antonio, 139 F.3d 441, 446 (5th Cir. 1998), disponibil: casetext.com

[52]. Plumbhoff c. Rickard , 572 US 765 (2014), Curtea Supremă a Statelor Unite ale Americii, disponibil: supreme.justia.com.

[53]. Notă: se are în vedere respingerea acțiunii (pretențiilor)

[54]. Hotărârea Curții Europene pentru Drepturile Omului în cauza Brega și alții c. Republicii Moldova, nr. 61485/08, 2012, disponibil: hudoc.echr.coe.int.

[55]. Risher Julie, U.S. Supreme Court Decides “Ramming” Case: Force was Reasonable under the Circumstances, Police Chief, disponibil: policechiefmagazine.org .

[56]. Wood c. Strickland, 420 U.S. 308, 95 S. Ct. 992 (1975) Certiorari to the United States Court of appeals for the eighth circuit, disponibil: casetext.com.

[57]. Harlow c. Fitzgerald, Certiorari to the United States Court of Appeals for the District of Columbia circuit, 457 U.S. 800 (1982), disponibil: casetext.com.

[58]. Johnson c. Morel, 876 F.2d 477 (5th Cir. 1989), United States Court of Appeals for the Fifth circuit, disponibil: casetext.com.

[59]. Pfannstiel c. City of Marion, 918 F.2d 1178 (5th Cir. 1990), United States Court of Appeals for the Fifth circuit, disponibil: casetext.com.

[60]. Vargis Llosa Mario, Civilizația Spectacolului, Humanitas, București, 2016, p. 143-144.

CZU 343.3/97

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.06>

MODELE NORMATIVE DE INCRIMINARE A INFRAACȚIUNII DE FALSIFICAREA PROBELOR ÎN LEGISLAȚIA DIFERITELOR STATE

PITERSCHI Eugeniu,

Șef al Direcției evaluare operațională și control organizațional,
doctorand la Academia „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova

REZUMAT

Infrațiunile contra justiției instituite în Codul penal al Republicii Moldova, sunt grupul faptelor socialmente periculoase, care își aduc urmările negative în cadrul proceselor judiciare. Una dintre acestea, este și acțiunea ilegală de falsificarea probelor, dislocată în 2 variante-tipice normative la art.310 din Legea penală a Republicii Moldova.

Totuși, necitând la faptul că art.310 din Codul penal al Republicii Moldova atrage la răspundere penală subiectul nominalizat direct în modalitatea normativă, acesta din urmă este instituit succint și permite unor acțiuni ilicite din categoria falsului de probe să fie nepedepsite. În acest sens, propunem ca deziderat realizarea unor studii comparative și inițierea unei propuneri de rigoare, în vederea ajustării cadrului normativ autohton în co-raport cu faptele socialmente periculoase săvârșite în realitatea obiectivă.

Cuvinte-cheie: falsificarea probelor, răspundere penală, elemente sancționatorii, drept comparat, Legea penală.

NORMATIVE MODELS FOR CRIMINALIZING THE CRIME OF FALSIFYING EVIDENCE IN THE LEGISLATION OF DIFFERENT STATES

PITERSCHI Eugeniu,

Head of the Operational Evaluation and Organizational Control Department,
PhD student at the Academy „Ștefan cel Mare” of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova

SUMMARY

Crimes against justice established in the Criminal Code of the Republic of Moldova are the group of socially dangerous facts, which have negative consequences in court proceedings. One of these is the illegal action of falsifying the evidence, dislocated in two typical normative variants at art.310 of the Criminal Law of the Republic of Moldova.

However, notwithstanding the fact that art.310 of the Criminal Code of the Republic of Moldova criminalizes the subject directly nominated in the normative manner, the latter is instituted succinctly and allows illegal actions in the category of false evidence to go unpunished. In this sense, we propose as a desideratum the realization of some comparative studies and the initiation of a rigorous proposal, in order to adjust the local normative framework in correlation with the socially dangerous facts committed in the objective reality.

Key words: falsification of evidence, criminal liability, sanctioning elements, comparative law, Criminal Law.

Introducere. Falsificarea probelor reprezintă una dintre infrațiunile care atentează direct la autenticitatea probelor într-un proces civil și/sau penal – în corespundere cu prevederile actuale ale Legii penale a Republicii Moldova.

În condițiile în care Codul penal al Republicii Moldova, la momentul de față prevede expres doar două variante-tipice a modalităților normative de săvârșire a infrațiunii de falsificarea probelor, apare necesitatea stringentă de realizare a unor studii multiaspectuale care ar contribui la ajustarea cadrului normativ autohton. Una dintre principalele metode de realizare a acestui deziderat – o reprezintă cercetarea elementelor comparative. Bunele practici din alte state, formează un ansamblu de idei și repere, care-și aduce cu ușurință aportul la armonizarea legislației naționale.

În ordinea textuală care urmează a fi relatată în conținutul prezentei analize de cercetare comparativă, ne propunem ca obiectiv, analiza unor variante-tipice a infrațiunii de falsificarea probelor din alte state, care vor contribui esențial pe finalul cercetării, la formularea propunerilor inițiative de completare a Codului penal al Republicii Moldova la compartimentul incriminării formelor și acțiunilor de falsificarea probelor care pot fi săvârșite în realitatea obiectivă.

Gradul de investigare a problemei la momentul actual, scopul cercetării. Momentul esențial și culminant pentru care a fost supus actualmente analizei

și studieri tematicii din prezentul demers științific, constă în necesitatea de a evidenția, remarca și plasa pe prim-plan în viziunea cititorilor a modalităților normative de incriminare a infrațiunii de falsificarea probelor în Legile penale ale altor state. Uneori, se obișnuiește cu principiul de realizare a demersurilor științifice doar cu operarea trimiterii doctrinare, considerent din care, în prezenta lucrare intenționăm să specificăm nuanțe novatorii în vigoare, la aspectul dislocării infrațiunii de falsificarea probelor în afara spațiului teritorial-administrativ al Republicii Moldova.

Unul din scopurile de primă-valoare a respectivului articol științific, îl reprezintă informarea și prezentarea în fața publicului larg, atât a cititorilor cât și a cercetătorilor științifici, a variantelor-tipice legislative ale faptelor antisociale care atentează la autenticitatea probelor într-un proces judiciar (civil și penal) comise pe teritoriul altor state..

Materiale utilizate și metode aplicate. Materialele utilizate la structurarea și asamblarea științifică a articolului cu titlul *Modele normative de incriminare a infrațiunii de falsificarea probelor în legislația diferitelor state*, o reprezintă punctul titlative al Legii penale a Republicii Moldova. Totodată, într-un mod prioritar s-a acordat o atenție sporită și Legilor penale ale altor state care conțin elemente esențiale și formează obiectul de bază a prezentului studiu, precum ar fi Codul penal al Republicii Turcia, Republicii Portugalia, Codul

penal al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, etc.

Metodele științifice aplicate în procesul studiului și elaborării prezentului demers științific fac parte din categoria celor mai diverse, fiind utilizate metodele cele mai eficiente în materia cercetării juridice. Astfel, în prim-plan s-a acordat o prioritate metodei analizei și celei comparative. Ulterior, în vederea prezentării unei structuri și esențe cuprinzătoare a articolului, au fost efectuată apelări științifice la metodele sintezei și deducției, inclusiv metoda istorică și metoda empirică.

Rezultatele obținute și discuții. La art.310 C. penal al R. Moldova este prevăzută răspunderea penală pentru două variante-tipice care implică acțiuni ilicite de falsificarea probelor:

a) falsificarea probelor în procesul civil de către un participant la proces sau de către reprezentantul acestuia – art.310 alin.(1) C. penal. Pedepsa pentru o asemenea faptă poate fi: amendă în mărime de la 850 la 1150 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 până la 240 de ore în ambele cazuri cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani.

b) falsificarea probelor în procesul penal de către persoana care efectuează urmărirea penală, procuror sau de către apărătorul admis în procesul penal – art.310 alin.(2) C. penal. O asemenea faptă se pedepsește cu: amendă în mărime de la 850 la 1350 unități convenționale sau cu închisoare de până la 3 ani, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 până la 5 ani [1, art.310].

Infrațiunea de falsificarea probelor cunoaște o poziție normativă de incriminare detaliată și în Legea penală a Republicii Turcia.

Astfel, în Codul penal al Republicii Turcia, infrațiunea supusă analizei se regăsește în limitele normative ale capitolului IV cu titulatura *Infrațiuni împotriva națiunii și a statului* din cadrul părții a 2-a cu denumirea marginală *Infrațiuni împotriva organelor judiciare sau a Curții de înfăptuire a justiției*.

Articolul 271 al Legii penale a Republicii Turcia intitulat *Fabricarea unei jigniri*, sancționează cu o pedeapsă sub forma închisorii pe o durată de până la trei ani, orice persoană care fabrică unele probe în legătură cu comiterea unei infrațiuni, despre care cunoaște cu siguranță că infrațiunea respectivă nu a fost săvârșită în realitatea obiectivă [2, art.271].

Notabil este faptul că, pe lângă mențiunile precitate și

forma specificată mai sus privind sancționarea juridică a modalității normative de săvârșire a infrațiuni de falsificarea probelor, legiuitorul turc¹ la norma statistică 281 a dislocat expres unele forme diferențiate de cea prenotată referitor la aplicarea răspunderii penale pentru comiterea în realitatea obiectivă a infrațiuni de falsificarea probelor.

Prin urmare, în limitele condiționalităților art.281 din Codul penal al Republicii Turcia, cu denumirea generică *Distrugerea, disimularea sau modificarea dovezilor*, sunt pasibile de răspunderea juridică următoarele acțiuni ilicite ce înglobează în sine fapta de falsificarea probelor:

- distrugerea, ștergerea, alterarea și/sau ascunderea probelor unei infrațiuni cu scopul de a împiedica organelor competente la stabilirea adevărului obiectiv. O asemenea faptă se pedepsește cu închisoarea de la șase luni până la cinci ani, potrivit art.281 alin.(1) Cod penal al Republicii Turcia;

- funcționarul public care distruge, șterge, alterează și/sau ascunde probele unei infrațiuni cu scopul de a împiedica organelor competente la stabilirea adevărului obiectiv – la fel va fi pasibil răspunderii penale. Pedepsa pentru a asemenea acțiune ilegală va fi una de tipul închisorii, care nu va depăși termenul maxim de nouă ani de zile calendaristici, în corespundere cu prevederile art.281 alin.(2) Cod penal al Republicii Turcia;

- prezentarea dovezilor false în cadrul unui proces judiciar de către persoana care este subiectul de drept al faptei, înainte ca organele competente să se expună asupra procesului de examinare a materialelor probatorii administrate la caz – constituie la fel o infrațiune din categoria celor de falsificarea probelor. O faptă de genul dat, se va sancționa cu o pedeapsă de tipul închisorii cu reducerea sumei de patru cincimi din minimul pedepsei specificate la art.281 alin.(1) Cod penal al Republicii Turcia, în conformitate cu cerințele normative ale art.281 alin.(3) din Codul penal al Republicii Turcia [2, art.281].

Un alt sistem supus analizei al modalității normative de incriminare a faptei antisociale referitor la falsificarea probelor, îl reprezintă cel instituit de Parlamentul Republicii Italiene.

În corespunderea capitolului I cu denumirea marginală *Infrațiuni împotriva activității judiciare* din limitele legislative ale titlului III intitulat *Dintre crimele împotriva administrării justiției*, sunt sancționate penal, complexul formelor și modalităților de săvârșire a infrațiuni de falsificarea probelor.

Articolul 374 cu titlul *Fraude procedurale* din Codul penal al Republicii Italiene, prevede expres că, oricine, în cursul unei proceduri civile sau administrative, pentru a-

¹ Marea Adunare Națională a Turciei, numit de obicei doar Meclis („Parlamentul”), este parlamentul unicameral al Republicii Turci. Constituția Turciei stabilește că Meclisul este singurul corp legislativ al țării. Marea Adunare Națională a fost fondată în Ankara pe 23

aprilie 1920, în timpul Războiului de Independență. Parlamentul a jucat un rol fundamental în eforturile lui Mustafa Kemal Atatürk pentru fondarea unui nou stat pe ruinele Imperiului Otoman, la sfârșitul Primului Război Mondial.

l înșela pe judecător într-un act de inspecție sau experiment judiciar ori expertul în realizarea raportului de expertiză, schimbă artificial starea lucrurilor sau a persoanelor, este pedepsit cu închisoare de la unu la cinci ani – art.374 alin.(1) Cod penal al Republicii Italiene.

Totodată, dacă făptuitorul modifică careva date în cadrul unui proceduri penale care se examinează în ordinea Codului de procedură penală de către o instanță națională sau în fața Curții penale internaționale – la fel constituie o infracțiune din categoria celor de falsificarea probelor. Pedepsa pentru aceste fărâdelegi este una de tipul închisorii pe un termen de la un an până la cinci ani, în condiționalitățile art.374 alin.(2) Cod penal al Republicii Italiene [3, art.374].

Așadar, urmare a mențiunilor normative prenotate în conținutul respectivului demers științific, este important de notat că, legiuitorul moldav, în limitele incriminărilor sale aferent infracțiuni de falsificarea probelor, a dislocat expres două variante-tipice, una care se referă la procesul civil și cealaltă la procesul penal. Totodată, acțiunea și forma de realizare a laturii obiective a infracțiunii supuse cercetării, o formează expres – falsificarea probelor, care face referire la ambele procese de judecată (civil și/sau penal).

Într-o ordine științifică comparată cu Legea penală a Republicii Turcia, este de menționat că, la art.271 Cod penal al Republicii Turcia, este instituită elocvent forma normativă de „fabricarea probelor” ca acțiune antisocială care face parte din categoria infracțiuni de falsificarea probelor.

Totodată, notabil este și faptul că, legiuitorul turc nu s-a limitat doar la forma de comitere a infracțiuni de falsificarea probelor prin acțiunea de fabricarea acestora. Astfel, în modalitatea normativă a art.281 Cod penal al Republicii Turcia, se regăsește și alte forme ilicite de săvârșire a infracțiuni de falsificarea probelor. Acestea la rândul lor, se pot manifesta prin acțiunile antisociale de distrugere, ștergere, alterare și/sau ascundere a probelor veridice cu ulterioara prezentare a dovezilor falsificare.

Consecvent cu aceasta, este de notat că, în corespundere cu prevederile art.281 alin.(2) din Codul penal al Republicii Turcia, este pasibil răspunderi penale și funcționarul public care comite infracțiunea de falsificarea probelor.

În continuitatea cercetării, nu putem trece cu vederea aferent incriminărilor legislative din Republica Italia la capitolul sancționării infracțiuni de falsificarea probelor.

Parlamentul Republicii Italiene, a prevăzut expres specificarea că, subiectul de drept care realizează acțiunile ilegale de modificare a datelor și/sau schimbarea artificială a stării lucrurilor ori a persoanelor, va fi pasibil răspunderii penale pentru infracțiunea de falsificarea probelor, în strictă conformitate cu condiționalitățile normative ale art.374 Cod penal al Republicii Italia.

În lumina reperelor enunțate mai sus, și în special a variantelor tipice de incriminare a infracțiuni de falsificarea probelor în Legea penală a Turciei și a Italiei

în co-raport cu prevederile art.310 Cod penal al Republicii Moldova, reiterăm că, modalitatea normativă precitată care-și găsește locul de dislocare juridică în Capitolul cu titulatura *Infracțiuni contra justiției* din Partea specială a Codului penal al Republicii Moldova, merită a fi supus unor completări și ajustări de rigoare, pentru a fi posibil de a atrage la răspundere penală subiecții de drept care săvârșesc infracțiunea de falsificarea probelor prin diverse forme și acțiuni ilicite.

O poziție normativă elocventă a incriminării infracțiunii de falsificarea probelor, poate fi regăsită cu ușurință și în cea mai vestică țară din Europa continentală – Republica Portugheză.

Legiuitorul portughez (Adunarea Republicii Portugalia) a nominalizat expres varianta normativă a infracțiuni precitate în limitele legale ale Capitolului II cu denumirea marginală *Infracțiuni contra falsificării*.

Așadar, art.256 din Codul penal al Republicii Portugalia cu titlul generic *Falsificarea documentului*, prevede expres că, orice persoană care cu intenția de a provoca daune altei persoane sau statului, în vederea obținerii pentru sine sau pentru o altă persoană a unui beneficiu ilicit sau pentru a pregăti, facilita, executa sau ascunde o altă infracțiune:

- a) creează ori întocmește un document fals sau oricare dintre componentele vizate ce-l cuprinde;
- b) forjează ori modifică un document sau oricare dintre componentele care îl integrează;
- c) admite unele abuzuri de la semnătura altei persoane pentru falsificarea sau contrafacerea unui document;
- d) include date false într-un document sau în oricare dintre componentele sale un fapt relevant din punct de vedere juridic;
- e) utilizează un document falsificat;
- f) sau prin orice mijloace, acordă sau deține un document falsificat – constituie o infracțiune din categoria faptelor ilicite de falsificarea probelor. Pedepsa pentru o asemenea faptă – este una de tipul închisorii pe un termen de cel mult trei ani de zile calendaristici, în conformitate cu prevederile art.256 alin.(1) din Codul penal al Republicii Portugalia.

Totodată, dacă făptuitorul care încearcă să realizeze unele din acțiunile enumerate mai sus, însă din cauze independente nu-și atinge scopul – la fel este pasibil răspunderii penale (tentativa de infracțiune), potrivit sistemului normativ prevăzut la art.256 alin.(2) din Codul penal al Republicii Portugalia.

Este important de menționat că, în condițiile în care făptuitorul realizează unele din acțiunile precitate de la art.256 alin.(1) din Codul penal al Republicii Portugalia, însă aceste acțiuni se referă la un document autentificat sau cu forță egală, la un testament închis, la o comandă monetară poștală, cambie, cec ori la un alt document comercial transferabil prin aprobare sau la orice alt certificat de credit – la fel este pasibil răspunderi penale pentru comiterea infracțiunii de falsificarea probelor. O asemenea faptă, se sancționează cu pedeapsă de tipul închisorii pe un termen de la șase luni până la cinci ani,

potrivit condiționalităților enunțate la art.256 alin.(3) din Codul penal al Republicii Portugalia.

Prin urmare, dacă acțiunile enunțate mai sus de la art.256 alin.(1) și alin.(3) din Codul penal al Republicii Portugalia sunt săvârșite de către un ofițer de poliție în procesul îndeplinirii atribuțiilor sale funcționale – acesta la fel va fi atras la răspundere penală. Sancțiunea pentru o asemenea faptă este una de tipul închisorii pe un termen de la unu până la cinci ani de zile calendaristici, în conformitate cu prevederile art.256 alin.(4) din Codul penal al Republicii Portugalia [4, art.256].

În condițiile descrise, este notabil de specificat că, legiuitorul portughez în limitele Legii penale a prevăzut expres și explicația normativă a unor termeni juridici care formează acțiunea de realizare a infracțiuni de falsificarea probelor.

Așadar, din art.255 al Codului penal din Republica Portugalia cu titulatura *Definiții legale referitor la falsificare*, reiese o abordare explicită a unor termeni relevanți.

Prin urmare, în temeiul art.255 Cod penal al Republicii Portugalia, la categoria conceptului de *Document* – se subînțelege declarația făcută în scris ori înregistrată pe un disc, casetă înregistrată sau orice alt mijloc tehnic, inteligibil pentru generalitatea oamenilor sau pentru un anumit cerc de oameni, ca, permițând recunoașterea emitentului adecvat ce dovedește un fapt relevant din punct de vedere juridic, dacă un astfel de scop este acordat la momentul emiterii sale, fie ulterior; precum și semnul făcut material, dat sau plasat într-un lucru care să dovedească un fapt relevant din punct de vedere juridic și care permite recunoașterea de către generalitatea oamenilor sau de către un cerc specific de oameni a scopului său și dovezile care rezultă din acestea.

Adnotare tehnică – înseamnă adnotarea unei valori, a greutateii sau a unei măsuri, a unui stadiu ori a unui eveniment, făcută cu ajutorul unui aparat tehnic care, total sau parțial, funcționează automat, care permite recunoașterea de către generalitatea oamenilor ori de către un anumit cerc de oameni cu rezultatele sale și are ca scop să dovedească un fapt relevant din punct de vedere juridic, indiferent dacă un astfel de scop este acordat la momentul executării acestuia, sau fie ulterior.

Document de identificare sau de călătorie – este cardul cetățeanului, cartea de identitate, pașaportul, viza, autorizația de ședere sau titlul, permisul de conducere, buletinul de naștere, certificatul ori alte certificate sau declarații cărora legea le acordă forța pentru identificarea persoanelor sau a situației lor profesionale ori alte circumstanțe, din care poate rezulta drepturi sau avantaje, și anume în ceea ce privește mijloacele de trai, trimitere, detașare, călătorie, asistență, sănătate ori câștiguri de viață sau îmbunătățirea nivelului său personal.

Bani – sunt mijloace bănești de hârtie, care conțin

bancnote și monede metalice, care este legal prevăzut în Portugalia sau în străinătate [4, art.255].

În repertoriul mențiunilor precitate, facem o analiză comparativă meritorie care constă în faptul că, legiuitorul portughez în co-raport cu cel moldav, a fost unul foarte tâlmăcit la capitolul incriminării infracțiunii de falsificarea probelor.

Adunarea Republicii Portugalia a aprobat dislocarea expresă a infracțiuni supuse cercetării în limitele modalității normative din cadrul art.256 Cod penal al Republicii Portugalia. Această normă juridică, cuprinde în conținutul său, o serie întreagă de acțiuni și forme agravante care sancționează acțiunile ilicite de falsificarea probelor.

Simultan cu aceasta, legiuitorul portughez nu a rămas succint nici la capitolul definirii termenilor juridici, care fac obiectul infracțiunii de falsificarea probelor. Astfel, această cale de incriminare directă în Legea penală a unor definiții, denotă limitele normative exacte de încadrare juridică a acțiunilor ilegale comise în realitatea obiectivă, care formează elementele componente ale infracțiunii de falsificarea probelor.

În continuitatea ideii de cercetare inițiată în prezentul demers științific, este de menționat că, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord fiind o țară suverană din Europa occidentală, situată în largul coastelor de nord-vest ale continentului European – la fel își are propriile sale norme de conduită. Dreptul Uniunii Europene este transpus în mod activ în sistemele juridice ale Regatului Unit în cadrul puterii legale a parlamentului britanic, care are drept scop îndeplinirea obligațiilor sale de tratat UE.

Modalitățile normative incriminate în Codul penal al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord (Actul privind justiția penală din Regatul Unit) la capitolul infracțiuni de falsificarea probelor, sunt diferite de cele enumerate în alte state, în conținutul precitat.

Prin urmare, Parlamentul Regatului Unit², a instituit expres dispozițiile normative a acțiunilor veridice și admisibile care formează complexul infracțiuni de falsificarea probelor, fără a fi prevăzute elementele sistemului sancționator care ar contribui la aplicarea răspunderii penale pentru falsificarea dovezilor.

În capitolul I cu denumirea generică *Dovezi ale caracterului rău* din limitele legislative ale părții a XI-a cu denumirea marginală *Dovezi* a Codului penal al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, este dislocat art.101 cu titulatura *Caracterul rău al inculpatului*, ce specifică direct care sunt acțiunile legitime de administrare a probelor în cadrul unui proces penal.

Astfel, corespunzător art.101 al Actului privind justiția penală din Regatul Unit, în procedurile penale, probele privind caracterul rău al inculpatului sunt

²Parlamentul Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord este instituția legislativă supremă a Regatului Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord, a

Dependențelor Coroanei Britanice și a Teritoriile britanice de pretutindeni.

admisibile dacă:

a) toate părțile la procedură sunt de acord cu probele admisibile;

b) probele sunt aduse de inculpat însuși sau sunt oferite ca răspuns la o întrebare adresată de acesta în cadrul unei examinări încrucișate (confruntare) și destinate să o provoace;

c) este o dovadă explicativă importantă;

d) este relevant pentru o chestiune importantă în discuție între inculpat și urmărirea penală;

e) are o valoare aprobativă substanțială în legătură cu o problemă importantă în discuție între pârât și co-incipat;

f) este o dovadă pentru a corecta o impresie falsă dată de pârât;

g) inculpatul a atacat caracterul altei persoane [5, art.101].

Consecvent cu aceasta, este de notat că, în Codul penal al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord se regăsește și o altă formulare normativă care formează obiectul unei infracțiuni de falsificarea probelor.

Art.105 cu denumirea legislativă *Dovadă pentru corectarea unei impresii false*, asemenea ca și mențiunile prenotate instituie expres modalitățile de admitere a probelor în cadrul proceselor judiciare.

Așadar, în cazul în care, în procedurile penale dovezile administrate reprezintă o probă pentru a corecta o impresie falsă dată de pârât:

1. inculpatul dă o impresie falsă dacă este responsabil de formularea unei afirmații exprese sau implicite, care este apt să dea instanței sau juriului o impresie falsă sau înșelătoare despre inculpat;

2. probele pentru a corecta o astfel de impresie sunt dovezii care au valoare aprobativă în corectarea acesteia – potrivit art.105 alin.(1) Cod penal al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord.

Un inculpat este considerat răspunzător pentru formularea unei afirmații dacă:

a) afirmația este făcută de pârât în cadrul procedurii judiciare (indiferent dacă este sau nu dovedit de acesta);

b) afirmația a fost făcută de către pârât:

- după ce a fost pus sub „semnul atenției”, înainte de acuzație, despre infracțiunea cu care este acuzat;

- după ce a fost acuzat de infracțiune sau a fost informat oficial că ar putea fi urmărit penal pentru aceasta, iar dovada acestei afirmații este prezentată în procedură,

c) afirmația este făcută de un martor chemat de inculpat;

d) afirmația este făcută de orice martor în cadrul unei examinări încrucișate (confruntare), ca răspuns la o întrebare adresată de pârât, care are intenția să o provoace sau este posibil să o facă;

e) afirmația a fost făcută de orice persoană în afara instanței, iar inculpatul adaugă probe în cadrul procedurii – în condiționalitățile art.105 alin.(2) Cod penal al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord.

La fel, un inculpat care, ar fi tratat ca fiind responsabil pentru prezentarea dovezilor nu va fi atras la răspundere dacă, își recunoaște vinovăția sau se dezonoarează de îndeplinirea acestei acțiuni ilicite – în conformitate cu art.105 alin.(3) Cod penal al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord.

În cazul în care, instanța de judecată constată că un inculpat, prin comportamentul său în cadrul procesului judiciar, încearcă să ofere (prezinte) instanței sau juriului o impresie despre el însuși fals sau înșelător, instanța îl poate considera pe inculpat ca fiind responsabil pentru prezentarea dovezilor false – potrivit prevederilor art.105 alin.(2) Cod penal al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord [5, art.105].

În condițiile enunțate mai sus, notabil este faptul că, legiuitorul autohton a dislocat expres variantele tipice normative la art.310 Cod penal al Republicii Moldova a infracțiunii de falsificarea probelor, care conține în structura sa dispoziția și evident forma sancționatorie care îi este aplicată făptuitorului pentru admiterea cu bună-știință în realitatea obiectivă a acțiunilor ilicite de falsificarea probelor. Pe când, într-o altă ordine structurală, Parlamentul Regatului Unit fiind un organ legislativ care-și desfășoară activitatea după cele patru sisteme legale, fiecare derivând dintr-o anumită zonă geografică și pentru o varietate de motive istorice: dreptul englez, dreptul scoțian, dreptul Irlandei de Nord și dreptul pur galez (Țara Galilor), a instituit acțiunile și formele care cad sub incidența conceptului de „falsificarea probelor” într-o modalitate distinctivă.

Prin urmare, în Codul penal al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, întâlnim doar variantele tipice normative care indică direct doar elementul dispozitiv al modalităților legislative a infracțiunii de falsificarea probelor, și anume acea modalitate care instituie caracterul legitim de admisibilitate a probelor într-un proces judiciar.

Concluzii. În prezentul demers științific, au fost descrise, analizate și comparate diverse modalități normative a infracțiunii de falsificarea probelor care își găsesc sediul legislativ de incriminare în unele Legii penale a statelor lumii. Însă, punctul forte care a stat la baza respectivului studiu, a fost identificarea, elucidarea și înaintarea unor propunerii esențiale în vederea completării și armonizării legislației naționale la capitolul atragerii la răspundere penală a tuturor formelor și acțiunilor ilicite de falsificare a probelor care pot fi săvârșite în realitatea obiectivă.

Așadar, cu titlul generic de *lege ferenda* se înaintează instituirea art.310¹¹ din Codul penal al Republicii Moldova, cu denumirea marginală *Prezentarea probelor false* și structura normativă în ordinea care succede.

Articolul 310¹¹. Prezentarea probelor false.

Prezentarea probelor false de către un subiect de drept în cadrul unui proces civil, penal, contravențional și/sau administrativ în favoarea altei persoane cu sau fără ulterioara beneficiere a unor recompense se pedepsește cu amendă în mărime de la 500 la 750 unități

convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 100 la 150 de ore în ambele cazuri cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții

sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 2 ani.

Referințe bibliografice:

- 1) Codul penal al Republicii Moldova nr.985-XV din 18 aprilie 2002 // Republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova în 2009. Poate fi accesat la link-ul: lex.justice.md/md/331268/, (vizualizat 12.10.2020);
- 2) Codul penal al Republicii Turcia din 01.06.2005, cu ultimele modificări, completări și ajustări din 15.02.2016. Poate fi accesat la link-ul: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/tr/tr171en.pdf>, (vizualizat la 26.10.2020);
- 3) Codul penal al Republicii Italiene aprobat prin Decretul Regal nr.1398 din 19.10.1930, cu ultimele modificări, completări și ajustări din 20.12.2012. Poate fi accesat la link-ul: <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/10/30/codice-penale>, (vizualizat la 27.10.2020);
- 4) Codul penal al Republicii Portugalia nr.59 din 04.09.2007, cu ultimele modificări, completări și ajustări din 01.01.2019. Poate fi accesat la link-ul: <https://www.icmec.org/wp-content/uploads/2019/02/ICMEC-Portugal-National-Legislation.pdf>, (vizualizat la 28.10.2020);
- 5) Codul penal al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord (Actul privind justiția penală din Regatul Unit), adoptat prin Consimțământul Regal din 20.11.2003, cu ultimele modificări, completări și ajustări din 08.05.2020. Poate fi accesat la link-ul: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/contents>, (vizualizat la 30.10.2020).

CZU 347.965.42(478)

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.07>

MEDIEREA JUDICIARĂ ÎN CODUL DE PROCEDURĂ CIVILĂ AL REPUBLICII MOLDOVA

PRISAC Alexandru,

Doctor în drept, conf. univ.,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

REZUMAT

În acest articol a fost analizat o instituție procesuală civilă relativ nouă din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova. Au fost analizate toate condițiile procesuale în care se derulează medierea judiciară. Nu au fost trecute cu vederea acele aspecte problematice privind aplicarea în practica judiciară a acestei instituții juridice.

La fel, au fost evidențiate și acele imperfecțiuni legislative existente în Codul de procedură civilă privind medierea judiciară ce le propunem de a fi înlăturate prin modificare și completarea acestui act legislativ.

Cuvinte-cheie: mediere, proces, instanță, părți, civil, cauze, judecător.

JUDICIAL MEDIATION IN THE CODE OF CIVIL PROCEDURE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

PRISAC Alexandru,

PhD in Law, Associate Professor,

University of European Studies of Moldova

SUMMARY

In this article, a relatively new civil procedural institution from the Code of Civil Procedure of the Republic of Moldova was analyzed. All the procedural conditions in which judicial mediation takes place were analyzed. Those problematic aspects regarding the application in judicial practice of this legal institution were not overlooked.

Likewise, those legislative imperfections existing in the Code of Civil Procedure on judicial mediation that we propose to be removed by amending and supplementing this legislative act were highlighted.

Key words: mediation, trial, court, parties, civil, cases, judge.

O particularitate esențială a acestei forme a medierii este caracterul ei obligatoriu în procesele civile. Fiind o etapă nouă a procesului civil, caracterul ei obligatoriu a constituit obiect de dispută atât în teorie, cât și în practică.

În cele din urmă, Curtea Constituțională prin Hotărârea privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova, adoptat prin Legea [1], a declarat constituțională

obligativitatea acestei proceduri. În particular, și-a motivat soluția sa pornind de la practica judiciară a altor state. De exemplu, cauza în care s-a examinat posibilitatea instanței de a obliga părțile să recurgă la mediere înainte de sesizare este procesul *Ryan v. Walls Construction Limited*, care a făcut obiectul judecății Curții de Apel a Irlandei în 2015 [4, p. 604]. În această cauză, Curtea de Apel a Irlandei a reținut că instanța nu are competența să oblige părțile să medieze litigiul, ci doar să suspende procedura, astfel încât să le permită să analizeze dacă este oportună o metoda alternativă de soluționare a litigiului. Curtea de Apel a Irlandei a menționat că acest fapt este o dovadă a caracterului voluntar al sistemului alternativ de soluționare a diferendelor și al medierii în special. De altfel, există dispoziții echivalente privind natura voluntară a procesului de mediere și în regulile de procedură civilă engleză. În acest sens, ea a reținut că competența instanțelor engleze se limitează doar la gestionarea activă a cazurilor, care include încurajarea părților să utilizeze o procedură alternativă de soluționare a litigiilor, în cazul în care consideră că este oportun [regula 1.4(2)(e) din Regulile de procedură civilă engleză].

La fel, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a argumentat constituționalitatea reglementărilor privind procedura medierii judiciare pornind de la necesitatea de a asigura celeritatea procesului civil. Curtea a reținut că statul este îndreptățit să țină cont de obiectivele eficienței și ale economiei, indiferent dacă un mod mai greu de desfășurare a procedurilor, în cazul persoanelor care nu ajung la un acord în procedura medierii, ar reprezenta o ingerință în principiul judecării cauzei într-un termen rezonabil. Scopul încercării obligatorii de soluționare a litigiilor pe cale amiabilă este cel de a se realiza o soluționare a acestora mai rapidă și mai ieftină. O soluționare mai rapidă și mai ieftină a litigiilor este, în primul rând, în interesul fiecărei părți. În același timp, acest fapt presupune o degrevare a instanțelor în ansamblu și sporește efectivitatea administrării justiției de către stat. În fine, ajungerea de către părți la un acord într-un cadru extra procesual este adesea mai propice pentru obținerea unei „păci juridice” durabile, în comparație cu o decizie judiciară litigioasă.

Pornind de la cele menționate, constatăm că reglementările privind medierea judiciară în Codul de procedură civilă al Republicii, este o noutate în raport cu alte forme de mediere în procedura judiciară a altor state europene.

În alin. (1) al art. 1821 din CPC este dată noțiunea legală a medierii judiciare, fiind enumerate neexhaustiv cazurile în care urmează a avea loc. Astfel, potrivit alin. (1) al art. 1821 din CPC, medierea judiciară este o modalitate obligatorie de soluționare amiabilă a pretențiilor adresate instanței judecătorești, cu ajutorul și sub conducerea acesteia, în cazurile ce țin de:

- a) protecția consumatorilor;
- b) litigiile de familie;
- c) litigiile privind dreptul de proprietate asupra bunurilor între persoane fizice și/sau juridice de drept privat;
- d) litigiile de muncă;
- e) litigiile care rezultă din răspunderea delictuală;

f) litigiile succesoriale;

g) alte litigii civile a căror valoare este sub 200 000 de lei, cu excepția litigiilor în care s-a pronunțat o hotărâre executorie de intentare a procedurii de insolabilitate.

Dat fiind faptul că începuturile medierii sunt ancorate pe disponibilitatea în drepturile procedurale, alin. (1) al art. 1821 din CPC stipulează că la solicitarea părților, medierea judiciară poate avea loc și în alte cazuri decât în cele prevăzute la alin. (1).

Soluționarea litigiului deferit judecății prin încheierea unei tranzacții este o modalitate eficientă de tranșare a acestuia, de aceea legiuitorul nu a condiționat încheierea ei doar în procedura de mediere judiciară. Acesta poate fi încheiat și pe calea medierii voluntare, precum și fără mediator.

Procedura medierii judiciare are loc după intentarea procesului civil și până la faza pregătirii cauzei pentru dezbaterile judiciare. Deci, după acceptarea spre examinare a cererii de chemare în judecată în condițiile art. 168 alin. (4) CPC, instanța judecătorească, în termen de 5 zile, stabilește pentru părțile în proces data ședinței de soluționare amiabilă a litigiului.

A doua parte a textului din alin. (1) al art. 1822 din CPC prevede o normă privind curgerea termenului de mediere judiciară stipulat în alin. (5) în scopul respectării acestui termen restrâns de 45 de zile. Acesta curge de la data la care a fost fixată prima ședință de soluționare amiabilă a litigiului. Totuși în sensul alin. (1) al art. 1822 din CPC acest termen de procedură nu curge, dacă nu există citarea legală a părților și părțile nu s-au prezentat în ședința de judecată.

În cadrul ședinței de soluționare amiabilă a litigiului, instanța judecătorească informează părțile despre:

- *legea aplicabilă litigiului*. Instanța de judecată va da o calificare juridică a raporturilor material-litigioase dintre părți;

- *durata procedurilor*. Se va explica de instanța de judecată noțiunea de termen de rezonabil și criteriile lui de apreciere prevăzute de lege, precum și termenele speciale de examinare a cauzei civile, dacă există;

- *posibilele cheltuieli de judecată*. Instanța va informa părțile despre o eventuală compensare a taxei de stat deja achitate, precum și a cheltuielilor de judecată stipulate în art. 90 CPC;

- *posibila soluție asupra cazului și efectele ei pentru părțile la proces*. Considerăm că această prerogativă a instanței de judecată aduce atingere principiului egalității armelor în proces. Expunerea de judecător referitor la posibila soluție asupra cazului diminuează eficiența tuturor mijloacelor respective de apărare, întrucât soluția expusă anticipat de judecător va determina partea în favoarea căreia este eventuala soluție să-și conformeze apărarea potrivit soluției anticipate a judecătorului. Însă partea în defavoarea căreia a fost menționată soluția judecătorului să piardă orice speranță în eficiența mijloacelor de apărare oferite de lege pe care urmărea să le exercite, întrucât partea adversă este ghidată de soluția expusă de judecător în ședința de soluționare amiabilă a litigiului.

În particular, menționăm că în cazul acțiunii reconvenționale, care reprezintă un mijloc legal pus la

îndemâna pârâtului cu aceleași prerogative ca și cererea de chemare în judecată (acțiunea civilă) a reclamantului, nu este prevăzută medierea judiciară obligatorie. Astfel, părțile în privința acestor două mijloace de apărare nu sunt tratate în mod egal.

Pornind de la cele menționate, considerăm că legiuitorul urmează a modifica sintagma „posibila soluție asupra cazului”, înlocuind sfârșitul textului alin. (2) al prezentului articol cu cuvintele „și să formuleze propuneri privind opțiunile de soluționare a litigiului”. O astfel de formulare ar asigura egalitatea armelor părților în proces, fiindcă judecătorul va putea lua în considerare toate mijloacele procesuale de apărare ale pârâtului la înaintarea propunerilor de soluționare a litigiului.

Una din obligațiile pozitive ale instanței de judecată în procedura de mediere judiciară este să întreprindă măsuri pentru ca părțile să soluționeze pe cale amiabilă litigiul sau unele probleme litigioase. Aceste măsuri derivă din acele metode și tehnici specifice, bazate pe comunicare și negociere. Pentru a le aplica, este necesară prezența ambelor părți în ședință, chiar dacă au reprezentant. În acest scop, poate cere prezentarea lor personală, chiar dacă sunt reprezentate în proces, și le acordă un termen de conciliere, care nu va depăși 15 zile. Totuși legea nu prevede o sancțiune procedurală pentru neîndeplinirea cerinței de a se prezenta personal în ședința de soluționare amiabilă a litigiului.

Unul din *avantajele* procesului de mediere judiciară este confidențialitatea ei. Deci, în acest caz, nu este aplicabil principiul publicității ședințelor de judecată. La ședința de soluționare amiabilă a litigiului vor participa doar participanții la proces. Alte persoane pot participa cu acordul ambelor părți.

Obligația de a păstra confidențialitatea este pusă atât în sarcina instanței de judecată, cât și a părților și altor persoane care au participat în cadrul procedurii de mediere judiciară a litigiului.

Dacă în procedura medierii judiciare au avut loc sesiuni separate cu părțile, informația astfel discutată nu poate fi divulgată și nu pot fi discutate asemenea informații cu cealaltă parte fără acordul părții vizate.

Pe lângă aceea că sunt confidențiale toate informațiile fixate care au fost discutate și de care au luat cunoștință persoanele care au participat în procedura medierii judiciare a litigiului, aceste informații nu pot servi drept probă, în alt proces de mediere, de judecată sau de arbitraj, ori în afara unui astfel de proces sau în legătură cu acesta.

Tranzacția este un contract, care în știința dreptului procesual este numit act de dispoziție bilaterală a părților prin care acestea, făcând concesii reciproce, aplanează litigiul și încetează procesul civil [3, p. 52]. În procedura medierii judiciare obligatorii, acordul părților cu privire la soluționarea amiabilă a litigiului se exprimă prin încheierea unei tranzacții.

Actul judecătoresc de dispoziție prin care este confirmată tranzacția este încheierea judecătorească. Astfel, în cazul în care părțile sunt de acord să soluționeze litigiul pe cale amiabilă, instanța judecătorească, în termen de 3 zile, pronunță o încheiere prin care dispune încetarea procesului. Încheierea trebuie să conțină

condițiile tranzacției, confirmate de instanța judecătorească.

În vederea recunoașterii forței juridice indubitabile încheierii judecătorești de confirmare a tranzacției, alin. (21) al art. 1824 din CPC prevede o echipolență dintre încheierea judecătorească de confirmare a tranzacției și orice hotărâre judecătorească. Astfel, încheierea judecătorească privind încetarea procesului care conține condițiile tranzacției are aceeași forță juridică ca și hotărârea judecătorească că încheierea judecătorească privind încetarea procesului care conține condițiile tranzacției are aceeași forță juridică ca și hotărârea judecătorească.

Dat fiind faptul că în urma confirmării tranzacției procesul civil încetează, înainte de a confirma tranzacția, instanța judecătorească explică participanților la proces efectele acestui act de procedură. Nu se admite tranzacția între părți dacă aceasta contravine legii ori încalcă drepturile, libertățile și interesele legitime ale persoanei, interesele societății sau ale statului.

Alin. (4) al art. 1824 din CPC prevede o normă de trimitere privitor la repartizarea cheltuielilor de judecată în cazul încheierii tranzacției. Astfel, dacă, la încheierea tranzacției, părțile au prevăzut modul de repartizare a cheltuielilor de judecată, inclusiv a sumei convenite avocatului pentru asistenta juridică, instanța soluționează problema în conformitate cu înțelegerea părților.

Dacă, la încheierea tranzacției, părțile nu au prevăzut modul de repartizare a cheltuielilor de judecată, acestea se consideră compensate.

Până la intrarea în vigoare a Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (în vigoare din 01.06.2018) [2], dacă procedura medierii eșua fără ca părțile să încheie o tranzacție, atunci instanța de judecată dispunea încetarea procedurii de mediere judiciară și transmitea dosarul instanței judecătorești pentru repartizare aleatorie unui alt judecător sau, după caz, complet de judecată.

În momentul actual, în vederea asigurării celerității procesului civil, în cazul în care una sau ambele părți refuză soluționarea litigiului pe cale amiabilă, litigiul se examinează și se soluționează în continuare de către același judecător sau, după caz, complet de judecată.

Prin derogare de la regula stipulată în alin. (1) al art. 1825 din CPC, dacă litigiul nu a putut fi soluționat în termenul prevăzut la art. 1822 alin. (5) ori părțile nu au ajuns la un consens în privința tuturor pretențiilor, instanța de judecată, în termen de 3 zile de la primirea refuzului sau expirarea termenului de mediere judiciară, emite o încheiere nesusceptibilă de atac cu privire la încetarea procedurii de mediere judiciară și transmite dosarul instanței judecătorești pentru repartizare aleatorie unui alt judecător sau, după caz, unui alt complet de judecată.

Ulterior derulării procedurii medierii judiciare are loc cea de-a doua fază a procesului civil pregătirea cauzei pentru dezbateri judiciare. Astfel, după repartizarea dosarului în condițiile alin. (2) al art. 1825 din CPC, judecătorul care a primit cererea de chemare în judecată pregătește cauza pentru dezbateri judiciare.

Referințe bibliografice:

1. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 8 din 26 aprilie 2018 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr. 225 din 30 mai 2003. Publicată la data de 25.05.2018 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 167-175.
2. Legea nr. 17 din 05.04.18 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. Publicat: 04.05.2018 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 142-148/277.
3. Macinskaia V, Visternicean D., Belei E. Drept procesual civil. Intentarea pregătirea și examinarea în fond a pricinilor civile. Chișinău, Elan Poligraf SRL, 2008, 200 p.
4. Prisac A. Comentariul Codului de procedură civilă al Republicii Moldova. Chișinău: Ed. Cartea Juridică, 2019, 1316 p.

CZU 342.7

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.08>

IMPLICAȚII SECURITARE ALE POLITICILOR DE PROMOVARE A DREPTURILOR OMULUI

SPRINCEAN Serghei,

doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

CATAN Anastasia,

Doctor în drept,
Universitatea de Studii Politice și Economice Europene
"Constantin Stere"

REZUMAT

În articol este analizată problematica drepturilor omului care poate apărea în procesul de asigurare a securității umane prin contracararea pericolelor, amenințărilor și riscurilor specifice în contextul agravării și aprofundării procesului de globalizare. Sistematizarea și universalizarea unității a trei elemente de bază: securitatea umană, morala și politica se distinge ca postulatul definitoriu al sferei aplicării practice a cunoștințelor privind supraviețuirea și securitatea ființei umane, a societății, precum și a naturii și a biosferei. Securizarea proceselor sociale la nivelul persoanelor umane, în cazul existenței vulnerabile interne sistemice, precum și a unor atacuri externe cu scopul distorsionării impactului deciziilor politice împotriva interesului public, reprezintă, de asemenea, una dintre principalele preocupări ale autorilor în acest studiu. Conceptul de securitate umană are un potențial semnificativ în perspectiva îmbunătățirii calității analizei științelor politice, prin utilizarea aparatului metodologic specific și unic și a principiilor și categoriilor sale fundamentale. Necesitatea depășirii amenințărilor globale imprimă un caracter special proceselor politice, inclusiv promovării drepturilor omului, care trebuie să fie mai bine organizate și mai eficiente în modul de îndeplinire a obiectivelor lor funcționale.

Cuvinte-cheie: drepturile omului, securitate, securitate umană, politică, morală, globalizare, corelație, natură, criză globală, dezvoltare umană durabilă.

SECURITY IMPLICATIONS OF HUMAN RIGHTS PROMOTION POLICIES

SPRINCEAN Serghei,

doctor habilitat in political sciences, associate professor (docent),
Institute for Legal, Political and Sociological Research,
University of European Studies of Moldova

CATAN Anastasia,

Doctor in Law,
University of Political and Economic Studies
"Constantin Stere"

SUMMARY

In the article is analyzed the problematic of human rights which can appear in the process of assuring human security

by counteracting to the specific dangers, menaces and risks in the context of aggravation and deepening of the process of globalization. The systematization and universalization of the unity of three basic elements: human security, moral and politics is distinguished as the defining postulate of the sphere of practical applying of knowledge on survival and security of human being, of society, as well as of nature and biosphere. Securitization of social processes at the level of human persons, in the case of existence of systemic internal vulnerability, as well as of some external attacks with the scope of distorting of impact of political decisions against public interest, represents, as well, one of main preoccupations of the authors in this study. The concept of human security has a significant potential in the perspective of improving the quality of political science analysis, by using the specific and unique methodological apparatus and its fundamental principles and categories. The necessity of overcoming the global menaces imprint a special character to political processes, including to the promotion of human rights, which have to be better organized and more efficient in the way to fulfill their functional goals.

Key words: human rights, security, human security, politics, moral, globalization, correlation, nature, global crisis, sustainable human development.

Asigurarea respectării drepturilor persoanei umane în contextul eficientizării eforturilor omenirii la nivel global de a asana criza mondială și, prin aceasta, de a asigura securitatea la nivel global, se prezintă a fi un imperativ al începutului secolului XX pentru societatea contemporană.

Potențialul uman este inepuizabil în principiu și constituie o resursă perenă și cea mai stabilă pe care trebuie să se bazeze toate strategiile de ameliorare a situației globale de depășire a crizei mondiale, prin moralitate, echitate, corectitudine, organizare și disciplină întâi de toate, iar securitatea omului se regăsește într-o dependență organică de capacitatea societății de a face față provocărilor globale [1, p. 78].

Criza globală pluridimensională, în care se găsește omenirea la etapa contemporană de dezvoltare, și posibilele rezultate dezastruoase ale acesteia atât pentru nivelul de trai al omului, calitatea vieții sale individuale, demnitatea sa, cât și pentru viitorul civilizației umane pe Terra în cel mai global sens, încep să lase o amprentă tot mai vizibilă și substanțială asupra tuturor sferelor vieții și activității umane prin conștientizarea de către tot mai mulți factori de decizie, de către formatorii opiniei publice și liderii sociopolitici, a amplitudinii progresive galopante a pericolelor și amenințărilor totale la adresa omenirii și a persoanei umane, idee fundamentată și argumentată de tot mai numeroși savanți de talie mondială. Această criză globală care impune actualmente societății un anumit mod de manifestare și comportament, specific situațiilor de urgență, caracterizat uneori prin panică, prin decizii strategice dezechilibrate, posedă un caracter polidimensional și include astfel de aspecte precum criza domeniului economic: energetic, financiar, comercial, monetar etc.; a domeniului ecologic și a biosferei, a mediului ambiant, a sferei politicii: a guvernării sociale, a reprezentării democratice a cetățeanului în actul decizional-politic, a funcționării instituțiilor politice; a domeniului relațiilor interumane, sociale și interstatale: conflicte violente, revoluții și răsturnări frecvente ale elitelor conducătoare, războaie și conflagrații militare regionale cu implicarea principalelor forțe politice, economice și militare de pe mapamond etc.

Preocupările tradiționale securitate pentru contracararea amenințărilor externe în societatea contemporană, sunt supuse unui proces profund de regândire, iar pe viitor, prioritizarea și aprecierea riscurilor și amenințărilor securitare vor fi supuse unor mari schimbări și reconsiderări în vederea racordării

optime a modului de viață a omului contemporan la obiectivul suprem ce stă în fața societății de azi și mâine, de depășire sustenabilă a crizei globale multidimensionale [2, p. 191]. Acest scop tot mai mult marchează adânc mentalitatea socială dar și aspectele practice ale vieții contemporane, sistemul social de valori, dar și structura preocupărilor și activităților societății, toate fiind subordonate din ce în ce mai evident dorinței colective de a supraviețui pericolelor globale cu cât mai multă demnitate și cu cât mai puține daune. Aceste deziderate sunt tot mai clar articulate și exprimate de întreaga societate contemporană, de către elitele politice de la cârma ei, dar și în cadrul organismelor mondiale și internaționale, la întrunirile interstatale etc.

Sistemul contemporan al imperativelor securitare s-a dezvoltat și definitivat în contextul necesității societății contemporane de a realiza obiectivul de depășire a crizei mondiale și de asigurare a supraviețuirii omenirii în condiții optime, respectându-se demnitatea umană. În acest proces sunt antrenate importante forțe, atât intelectuale de elaborare teoretică a planului și programului de ieșire din criza globală, cât și forțe cu caracter aplicativ de implementare a strategiilor date [3, p. 267].

Van Rensselaer Potter, un important reprezentant al concepției științifice interdisciplinare și post-neclasice contemporane a supraviețuirii și fondator al disciplinei bioeticii în anii 70 ai sec. XX, a conceput acest nou domeniu teoretico-științific și practico-aplicativ ca o sferă înalt tehnologizată, spirituală și intelectuală generatoare de soluții la criza globală contemporană [4, p. 49]. În lucrările sale ulterioare, domeniul bioeticii devine nu doar un instrument de contracarare a crizei globale pluridimensionale, ci o etică globală a viului, în condițiile în care provocările de securitate la adresa civilizației umane și a omului ca reper universal, devin tot mai violente și mai tranșante, necesitând activarea unor mecanisme sociopolitice și tehnologice eficiente pentru soluționarea crizei globale și asigurarea supraviețuirii umane în condiții sustenabile [5, p. 16].

Noțiunea de „supraviețuire acceptabilă”, prezentă la V.R. Potter ca o finalitate și scop întrinsc al teoriei și practicii bioetice și reconceptualizată de profesorul T. N. Ţirdea în contextul paradigmatelor biosferocentrismului și coevoluționismului dintre societate și natură, vine azi să desemneze un conținut îmbogățit și extins, referindu-se pe lângă supraviețuirea fizică, corporală și biologică a individului uman, și la o perspectivă sustenabilă de

supraviețuire a colectivităților umane în biosferă, în limitele convenite de comun acord și acceptate în mod democratic de majoritatea membrilor acestora, în corelație cu standardele etico-morale referitoare la demnitatea, auto-estimarea omului, ca și la nivelul și calitatea vieții lui [6, p. 99]. În acest context, estimăm că conceptul de supraviețuire inacceptabilă se dorește a fi unul integrant, incluzând condiții de securitate organic importante pentru persoana umană nu doar pentru a-și continua existența biologică o perioadă până la dispariția sa totală, ci și pentru a deschide pentru om noi perspective de progres și dezvoltare în cadrul și împreună cu mediul său firesc de viață - biosfera.

În contextul celor mai importante amenințări de securitate cu care se confruntă Republica Moldova la etapa contemporană, strategia sa națională de securitate este necesar să fie completată cu prevederi clare referitor la combaterea crimelor economice și a corupției, a eradicării sărăciei și a promovării principiilor statului de drept cu o justiție echitabilă și transparentă. Problemele securității naționale a Republicii Moldova, tangențial legate și de securitatea umană, au continuat să preocupe același cercetător, care remarcă într-o lucrare apărută în anul 2014 că în conformitate cu interesul țării noastre în perspectiva dezvoltării sale în condiții de securitate, integrarea europeană ca „preluare, adaptare și implementare a normelor și instrumentelor ce promovează existența unor instituții stabile, garantează democrația, supremația legii, drepturile omului și protecția minorităților” [7, p. 82].

Fără îndoială că și libertatea umană, respectul pentru drepturile omului stau la baza bunei funcționări a sistemului sociopolitic, dar asigurarea securității umane, în deplinătatea conceptuală a acestui termen, prin atenția deosebită acordată nu doar garantării echității sociale în condițiile unei economii și societăți liberalizate, dar și a respectării necesităților fiecărui cetățean luat în parte referitor la siguranța personală, alimentară, de mediu etc. este recunoscută de către comunitatea internațională ca o condiție sine qua non pentru progresul sustenabil a omenirii.

Libertatea persoanei este direct proporțională nivelului de asigurare a securității informaționale cu impact determinant asupra securității umane, iar metoda informațională de asigurare a securității contribuie decisiv la garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, asigurarea unui nivel de trai decent populației, potrivit autorilor. Totuși, considerăm că pentru a obține un efect durabil al securizării informaționale a unui spațiu cu repercusiuni clare asupra siguranței pe termen lung a cetățenilor, se cere o participare și implicare a societății civile, a opiniei publice, nu doar în contextul diversificării surselor de informare, dar și în identificarea și anihilarea cauzelor dezinformării și manipulării premeditate. Deci, problematica securității naționale e tratată ca problemă politologică, din perspectiva ultimelor elaborări în domeniu. În așa fel, securitatea națională e strict legată de bunăstarea și buna funcționare a comunității umane în care nu pot fi încălcate drepturile și libertățile fundamentale ale omului [8, p. 66]. Cu toate acestea, considerăm că securitatea națională nu poate fi concepută

doar ca securitate externă a unui stat care vizează apărarea intereselor naționale ci, în epoca postmodernă, securitatea umană înglobează orice formă de asigurare a unei stabilități și progres a ființei umane întâi de toate [9, p. 261].

Vom atrage atenția că în decursul întregii existențe a Republicii Moldova ca stat independent, interesele sale naționale mereu au fost conectate la problematică specifică concepției securității umane, cum ar fi: reducerea sărăciei, relansarea economică într-un mediu prielnic pentru organizarea și dezvoltarea afacerilor, extinderea respectării drepturilor și libertăților omului, atât spațial, inclusiv pe teritoriul transnistrean necontrolat de autoritățile statului, cât și din perspectiva reformării organelor judiciare, direct responsabile de asigurarea funcționării statului de drept etc.

Promovarea dezideratelor de asigurare a securității sociale, personale și umane, tendință susținută de importante mișcări neguvernamentale, dar și forțe geopolitice din afara Republicii Moldova, provenind, în special, din spațiul civilizațional european, a tins permanent, chiar exagerat uneori, către un idealism armonios cu privire la relațiile interumane, interetnice, drepturile universale ale omului, ajunse în Republica Moldova, într-o stare precară din cauza nivelului de viață general scăzut, din cauza delăsării sau chiar a persecuțiilor autorităților autohtone din diverse perioade istorice, mai mult sau mai puțin îndepărtate, întreprinzând aceste acțiuni în mod dezinteresat, fără să se mizeze pe acumularea unui capital politic sau compensarea, în vreun fel, a eforturilor depuse pentru a promova idealul siguranței și prosperității sociale și individuale, ceea ce se înscrie firesc în tendința mondială de respectare și promovare a principiilor binefacerii, echității și carității, de rând cu alte obiective precum justiția, coevoluționismul sau integritatea sistemică, aduse în prim-planul, inclusiv, al vieții sociopolitice a celor mai avansate societăți de pe mapamond, prin implementarea idealului global, care, cu puțin efort comun, bunăvoință și deschidere spirituală, poate fi promovat cu succes și în societatea autohtonă, ce se află, fără echivoc, pe calea modernizării profundă. Totuși obiectivul suprem de supraviețuire omenirii, fără a neglija aspectele diversității culturale, etnice, religioase etc. împreună cu supraviețuirea întregii biosfere, în toată diversitatea ei, rămâne a fi un obiectiv de realizat, dincolo de orice fel de apartenențe, atât pentru comunitatea civilă și etnică: oameni de știință, opinie publică, businessmani etc. care au tendința să intervină printr-un dialog constructiv în spațiul public pentru a-și promova părerile personale și de a-și urmări interesele private, cât și pentru societatea politică: politicieni și funcționari ce au datoria să urmărească interesul public.

Vom concluziona prin a constatat că se impune identificarea unor posibilități și modalități eficiente de depășire a crizei globale în condiții sustenabile și optime de securitate și bunăstare pentru persoana umană, prin dezvoltarea capacităților de cercetare științifică interdisciplinară și aplicare a cunoștințelor în viața de zi cu zi cu privire la securitatea persoanei și a biosferei, educarea caracteristicilor și virtuților morale ale persoanei și comunităților, cultivarea metodelor și

tehnologiilor sociale de dirijare și management societal, devin cele mai importante sarcini de realizat ale concepției post-neclasice a supraviețuirii omenirii în condițiile crizei globale, ancorate adânc în contextul critic sociocivilizațional contemporan.

Problematica drepturilor omului promovată cu tot mai mare aplomb în societățile cu tradiții democratice devine un imperativ și un reper nu doar al democratizării și edificării unei societăți a bunăstării, ci și o condiție a formării, păstrării și educării unui climat social sigur, în care securitatea și siguranța persoanei poate fi garantată nu numai prin mecanisme ale puterii de stat, ci și prin aplicarea de cutume, tradiții, mecanisme ale societății civile, dar mai presus de toate, prin utilizarea de instrumente de autoapărare și autoasigurare de către cetățeni în mod individual contra eventualelor riscuri de securitate, atacuri, pericole și amenințări, prin reducerea vulnerabilităților sale și expunerii la diverse riscuri securitare.

În contextul situației socioeconomice și politice create la etapa contemporană a evoluției omenirii, ce denotă un profund impas în care se află civilizația umană din perspectiva asigurării securității și dezvoltării sale pe viitor, apariția și dezvoltarea diverselor concepții științifice interdisciplinare și post-neclasice, în baza unor structuri și construcții socioculturale tradiționale, se afirmă ca fiind o viziune progresistă, capabilă să identifice direcții și căi acceptabile de soluționare a crizei globale. În așa fel, delimitarea și consolidarea diferitor abordări științifice interdisciplinare și post-neclasice cum

e cea a supraviețuirii omenirii în întregime, a speciei umane, în cel mai larg sens al cuvântului, devine o modalitate suplimentară de sporire prin diversitate și originalitate a potențialului umanității de autoevaluare, mobilizare, autoprotecție și securizare în momente critice după cum este perioada actuală, dominată de grave pericole și amenințări, specifice crizei mondiale actuale.

Problematica asigurării securității umane în Republica Moldova reprezintă un subiect extrem de complex, din perspectiva întregii game de probleme cu care se confruntă societatea, precum starea precară a economiei naționale care determină starea de sărăcie în societate, oligarhizarea, corupția clasei politice, calitatea proastă a guvernării, care perpetuează subdezvoltarea și încălcarea flagrantă a drepturilor omului în Republica Moldova.

Aplicarea metodologiei specifice de investigație, specifică domeniului apărării drepturilor omului se prefigurează a fi de o importanță cardinală pentru dezvoltarea științelor sociale în genere, cât și în cazul unor investigații concrete și identificării unor soluții și abordări noi, ca de exemplu în problema armonizării procesului de aderare a Moldovei la UE sau în ceea ce se referă la sursa permanentă de instabilitate politică în Republica Moldova de la declararea independenței statului: conflictul înghețat din raioanele de estul țării și pericolul pe care-l generează, atât pentru securitatea umană ca o componentă intrinsecă a securității naționale, cât și pentru independența și suveranitatea Republicii Moldova.

Referințe bibliografice:

1. Sprincean S. *Problematica securității umane în contextul evoluției societății contemporane*. B: Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul evoluțiilor geopolitice regionale. / Coord. V. Varzari. Cap. 4. Chișinău: Tipografia Centrală. 2016, p. 77-94.
2. Sprincean S. *Securitatea umană și bioetica. Monografie*. Ch.: Tipografia Centrală. 2017, 304 p.
3. Спринчан С. *Социо-политические аспекты выживания человечества в контексте эколого- и био-этической проблематики*. În: *Environmental Ethics: the Power of Ethics for Sustainable Development*. Collective monograph. Vilnius: Mykolas Romeris University, 2010, p. 264-270.
4. Поттер В.Р. *Биоэтика: мост в будущее*. Киев: Видавец В. Карпенко, 2002.
5. Potter V.R. *Global bioethics. Building on the Leopold Legacy*. Michigan: Michigan State Univ. Press. 1988.
6. Цырдя Ф. Н. *Информационно-интеллектуальная и биоэтическая составляющие – важнейшие звенья современной стратегии выживания человечества: теоретико-методологический анализ*. În: *Биоэтика науки та технологій: проблеми та рішення* / Матеріали V Міжнародного симпозіуму з біоетики. 9-10 жовтня 2008, м. Київ, 2008, p. 99-100.
7. Varzari V. *Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul opțiunii de integrare europeană*. Chișinău: ICJP al AȘM, 2014.
8. Спринчан С. Л. *Биоэтика и публичные политики в контексте постдемократии*. Материалы Четвёртого Национального Конгресса по биоэтике с международным участием. 20-23 сентября 2010 года, Киев Украина, ред. Ю.И. КУНДИЕВ [et al.]. Киев, 2010, с. 66-67.
9. Спринчан С. Л. *Биоэтика, политика и стратегии выживания человечества в контексте модернизации социума*. "Модернизация науки общества: вызовы и ответы: материалы междунар. науч. конф. (Саранск. 10 мая 2011 г.)" Саранск: ИП Афанасьев В.С., 2011, с. 259-264.

MĂSURA ARESTULUI PREVENTIV ÎN CONTEXTUL UNEI PANDEMII GLOBALE

ȘANDRU Adrian,

Avocat, Baroul București,
 Doctorand, Institutul de Cercetări Juridice
 „Academician Andrei Rădulescu”
 a Academiei Române

REZUMAT

De ani de zile, organizațiile internaționale pentru drepturile omului recomandă măsuri pentru a reduce supraaglomerarea penitenciarelor. Pandemia COVID 19 a găsit locurile de detenție cu spații inadecvate, facilități de servicii medicale insuficiente, lipsă de servicii de reintegrare și, mai ales, o supraaglomerare sistemică a penitenciarelor. Odată cu venirea pandemiei COVID-19, situația din închisori s-a extins asupra sănătății persoanelor deținute. Supraaglomerarea și condițiile nesănătoase din închisori le-au făcut să fie un focar de risc ridicat de contagiune.

Cuvinte-cheie: pandemie, arest preventiv, măsură preventivă, detenție, libertate.

THE MEASURE OF PREVENTIVE ARREST IN THE CONTEXT OF A GLOBAL PANDEMIC

ȘANDRU Adrian,

Lawyer of the Bucharest Bar,
 PhD student, Legal Research Institute
 „Acad. Andrei Rădulescu”
 of Romanian Academy

SUMMARY

For years, international human rights organizations have recommended measures to reduce overcrowding in prisons. The COVID 19 pandemic found places of detention with inadequate spaces, insufficient medical services facilities, lack of reintegration services and, especially, a systemic overcrowding of penitentiaries. With the advent of the COVID-19 pandemic, the situation in prisons extended to the health of detainees. Overcrowding and unhealthy prison conditions have made them a high risk of contagion.

Key words: pandemic, pre-trial detention, preventive measure, detention, freedom.

Cadrul actual. Pandemia răspândirii COVID-19 pe glob a schimbat întreg ecosistemul funcționării societății și afectat major activitatea profesională și viața personală a fiecărei persoane. Toate autoritățile publice au priorizat asigurarea sănătății publice, asumându-și efectele negative inerente asupra economiei, justiției sau altor domenii ale vieții sociale.

Acest context a făcut ca libertatea persoanelor supuse măsurii arestului preventive să dobândească noi valențe. Persoanele încarcerate sunt unele dintre cele mai vulnerabile la boli infecțioase, din cauza accesului limitat la sistemele de sănătate și salubritate, condițiilor nesănătore și supraaglomerarea din locurile de detenție, aspecte ce fac imposibilă distanțarea socială și izolarea fizică. Una dintre cele mai importante măsuri de sănătate publică pentru combaterea COVID-19 este restricționarea contactului fizic și a apropierii. Dar însăși natura măsurii arestului preventiv face practic acest lucru imposibil.

Măsura arestării preventive este cea mai intruzivă măsură privativă de libertate asupra exercițiului dreptului la libertate al persoanei[1]. Această măsură prin excelență un caracter de excepție și se poate dispune doar atunci când reprezintă unica modalitate de realizare a scopului pentru care se ia o anumită măsură preventivă.

În aceste momente, singura modalitate de a păstra sănătatea și siguranța publică și de a proteja dreptul la viață este de a reduce numărul de persoane aflate în unitățile de detenție. În cazul în care persoanele arestate preventiv constituie un procent mare din populația de închisori, reducerea recurgerii la măsura arestării preventive ar proteja sănătatea nu numai a persoanelor reținute, ci și a multilor profesioniști care vin în contact cu persoanele aflate în detenție (inclusiv personalul din sistemul centrelor de detenție și avocații) și familiile și comunitățile la care se întorc atât personalul cât și deținuții din penitenciar.

Cu toate acestea, există cazuri recente în care mai multe persoane au fost reținute și s-a propus luarea măsurii arestului preventiv, inclusiv ca urmare a unor infracțiuni de corupție (la data de 15 aprilie 2020 Direcția Națională Anticorupție a anunțat reținerea și propunerea spre arestare preventivă a unei directoare de școală din București, a unui reprezentant al unei firme și a unui om de afaceri) [2]. Mai există numeroase persoane care au fost în detenție înainte de începerea crizei și a căror eliberare ar trebui luată în considerare.

Așadar, credem că în această perioadă atunci când instanțele de judecată se pronunță asupra luării sau revocării măsurii arestului preventiv ar trebui să țină

seama de următoarele considerente. Măsurile de protecție a sănătății împotriva infecției recomandate de autoritățile de sănătate, inclusiv spălarea periodică a mâinilor, distanțarea socială și curățarea hainelor în mod regulat, sunt adresate populației în general și imposibil de implementat eficient în spațiile închisorii, unde nu se poate evita contactul dintre deținuți și dintre deținuți și personalul din închisori.

Ghidul publicat recent de la Organizația Mondială a Sănătății (OMS) subliniază că persoanele private de libertate sunt mai vulnerabile la infectarea cu COVID-19 decât restul populației, din cauza condițiilor precare în care trăiesc împreună pentru perioade îndelungate de timp: „apropierea fizică în detenție poate acționa ca o sursă de infecție, de amplificare și de răspândire a bolilor infecțioase în închisori și ulterior în afara acestora” [3]. Ca atare, Organizația Mondială a Sănătății recomandă să se acorde o atenție sporită asupra posibilității recurgerii la măsuri neprivative de libertate în toate etapele administrării justiției penale, inclusiv în faza de judecată, proces și condamnare, precum și în etapele post-condamnare.

Administrația centrelor de detenție nu are toate mijloacele necesare pentru a preveni răspândirea virusului în închisoare. Având în vedere criza actuală de sănătate, plasarea unei persoane în detenție generează riscul de a-i pune viața în pericol, precum și viața altor deținuți și a personalului din închisori.

Detenția se justifică într-o anumită speță doar dacă indicii concrete demonstrează o cerință veritabilă de interes public care prevalează, în ciuda prezumției de nevinovăție, asupra regulii respectării libertății individuale stabilită la art. 5 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului [4], iar motivele refuzului punerii în libertate nu trebuie să fie generale și abstracte.

Instanțele trebuie să ia în considerare măsurile alternative la arestarea preventivă câtă vreme acuzatul oferă garanții în privința prezentării sale la proces. În anumite cazuri s-a constatat încălcarea art. 5 par. 3 din Convenție, ca urmare a faptului că instanțele naționale nu au arătat în motivarea hotărârilor prin care au prelungit măsura arestării preventive, care este în concret, pericolul pentru ordinea publică, limitându-se la a reproduce în motivare textul de lege, refuzând să analizeze argumentele prezentate de inculpat privind profilul său personal și situația familială, neluând în calcul, în niciun moment, posibilitatea adoptării unei măsuri alternative [5].

Comitetul Miniștrilor Consiliului Europei a publicat

la 27 septembrie 2006 o recomandare statelor membre cu privire la condițiile de a recurge la arest preventiv [6], printre care se regăsește inclusiv următoarea sugestie: în cazuri individuale, arestarea în arest se va utiliza numai atunci când este strict necesar și ca măsură de ultimă soluție; nu va fi utilizată din motive punitive. Iar pentru a evita utilizarea necorespunzătoare a arestării preventive, instanța trebuie să aibă la dispoziție cea mai largă gamă posibilă de măsuri alternative, mai puțin restrictive, legat de comportamentul unui suspect.

Comitetul european pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau a tratamentelor inumane sau degradante (CPT) a menționat, în legătură cu bolile contagioase, că: răspândirea bolilor transmisibile și, în special, tuberculoza, hepatita și HIV / SIDA a devenit o problemă majoră de sănătate publică într-o serie de țări europene. Deși afectează populația în general, aceste boli au apărut ca o problemă dramatică în anumite sisteme penitenciare. Condițiile materiale în care sunt deținute unele persoane s-au dovedit adesea astfel încât acestea nu pot favoriza decât răspândirea acestor boli [7].

Furnizarea de asistență medicală pentru persoanele din închisori și alte locuri de detenție este responsabilitatea statului. A plasa o persoană în detenție înseamnă a plasa viața și sănătatea unei persoane sub responsabilitatea statului. Dacă o persoană este în stare de sănătate bună atunci când este plasată în detenție și nu mai este în stare bună de sănătate atunci când este eliberată, este de competența statului să ofere explicații, în lipsa unei încălcări a articolului 3 CEDO. Un raport din 2019 al Consiliului ONU pentru Drepturile Omului (CDO) subliniază că și privarea persoanelor de libertatea lor, statele își asumă responsabilitatea de a proteja viața și integritatea corporală a acestor persoane.

Concluzie. Așadar, atunci când evaluează necesitatea dispunerii măsurii arestului preventiv, instanța trebuie să ia în considerare cerința de interes public de a lua toate măsurile posibile pentru a evita răspândirea acestei epidemii grave și fără precedent. Instanța trebuie să țină seama de circumstanțele excepționale actuale, care presupun că plasarea suspectului în detenție va prezenta un risc grav pentru sănătate.

Cu toate că în această perioadă, organele de urmărire penală și-au intensificat activitatea, considerăm că dispunerea unor măsuri privative de libertate trebuie să reprezinte excepția, mai ales în cazul proceselor penale având ca obiect fapte de corupție, instanța urmând să decidă dacă măsura își atinge scopul, ținând seama de toate considerentele expuse anterior.

Referințe bibliografice:

1. Mateuț Gh., *Procedură Penală Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2019, p. 818.
2. <https://www.pna.ro/comunicate.xhtml> (Vizitat 21.02.2021).
3. *Preparedness, prevention and control of COVID-19 in prisons and other places of detention*, Interim guidance, World Health Organisation, 15 March 2020, disponibil http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0019/434026/ (Vizitat 11.02.2021).
4. C.E.D.O., cauza *Begu c. României*, disponibilă pe hudoc.echr.coe.int.
5. C.E.D.O., cauza *Tarău c. României*, disponibilă pe hudoc.echr.coe.int.
6. Recomandarea Rec(2006)13 a Comitetului de Miniștri al statelor-membre privind detenția provizorie, condițiile în care are loc aceasta, precum și aplicarea garanțiilor împotriva abuzului Adoptată de către Comitetul de Miniștri la 27 septembrie 2006 la cea de-a 974-a reuniune a Delegaților Miniștrilor, disponibilă la: <https://rm.coe.int/> (Vizitat

24.02.2021).

7. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) pentru perioada 1 ianuarie 31 decembrie 2000, disponibil la: [https://rm.coe.int/\(Vizitat 17.02.2021\)](https://rm.coe.int/(Vizitat%2017.02.2021)).

CZU 341.6(4)

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.10>

ROLUL ACTUAL AL CJE ALE UE ÎN SISTEMUL INSTITUȚIONAL JURIDIC AL UNIUNII EUROPENE

TONCOGLAZ Maxim,

Doctorand,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

REZUMAT

În cadrul acestui articol vom discuta rolul CJE pentru ordinea juridică a UE. Conceptul de principii generale ale dreptului are o mare importanță astăzi pentru aprofundarea procesului de integrare europeană, formarea și dezvoltarea dreptului UE în ansamblu. Un rol important în dezvoltarea și consolidarea acestuia revine Curții de Justiție a UE. Practica sa consecventă a condus la formarea însăși a conceptului dreptului UE și la recunoașterea principiilor sale generale.

Curtea de Justiție a Uniunii Europene nu numai că modelează conceptul, dar se asigură, de asemenea, că principiile generale ale dreptului sunt respectate de toate instituțiile Comunităților Europene și ale statelor membre, ceea ce, pe de o parte, contribuie la consolidarea legitimității Comunităților și a Uniunii și a sistemului lor juridic și, pe de altă parte, contribuie la o integrare mai dinamică.

Cuvinte-cheie: Curtea de Justiție a UE, ordinea juridică a UE, structura organizatorică juridică a Uniunii Europene

THE CURRENT ROLE OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EU IN THE LEGAL INSTITUTIONAL SYSTEM OF THE EUROPEAN UNION

TONCOGLAZ Maxim,

PhD student,

University of European Studies of Moldova

SUMMARY

In this article, we will discuss the role of the ECJ in the EU legal order. The concept of general principles of law is of great importance today for deepening the process of European integration, the formation and development of EU law as a whole. An important role in its development and consolidation lies with the EU Court of Justice. Its consistent practice has led to the formation of the very concept of EU law and the recognition of its general principles.

The Court of Justice of the European Union not only models the concept, but also ensures that the general principles of law are respected by all the institutions of the European Communities and the Member States, which in turn contributes to strengthening the legitimacy of the Communities and of the Union and their legal system and, on the other hand, contributes to a more dynamic integration.

Key words: EU Court of Justice, EU legal order, legal organizational structure of the European Union.

Uniunea Europeană este o asociație unică, care este una dintre cele mai înalte realizări ale teoriei politice și juridice și a practicii organizaționale. În opinia unor autori, „procesele de apropiere a legislației, proclamate în actele constitutive ale Uniunii Europene, au contribuit la formarea unui spațiu juridic unic în cadrul Comunității Europene și ulterior al Uniunii” [15].

Structura organizatorică a Uniunii Europene, împreună cu organele politice, include Curtea, care își exercită competențele în conformitate cu condițiile menite să atingă obiectivele stipulate de dispozițiile tratatelor de instituire a UE.

Curtea de Justiție a UE este principalul organism al

Uniunii Europene și asigură soluționarea problemelor de integrare prin mijloace legale.

Curtea de Justiție a UE, în practica sa, a dezvoltat și dezvoltat o serie de principii care au făcut posibilă asigurarea celei mai mari eficiențe a dreptului UE, inclusiv aplicarea sa pe teritoriul statelor membre și protecția judiciară împotriva încălcărilor normelor dreptului Uniunii Europene atât de către statele membre, cât și de către organismele lor, precum și de către persoanele private.

În conformitate cu articolul 168 „a” din Tratatul de la Maastricht și cu articolele 237 și 238 din Tratatul privind Comunitățile Europene, activitățile Curții UE includ în

același timp aspectul internațional, constituțional, civil, precum și activitatea sa constă dintr-o instanță de arbitraj pentru interpretarea și aplicarea întregii legislații comunitare. ... În calitate de instanță internațională, Curtea de Justiție a UE decide asupra unor aspecte controversate în relațiile dintre statele membre. În calitate de instanță, Curtea Constituțională a UE ia în considerare disputele dintre instituțiile Comunităților, precum și aspectele privind conformitatea acordurilor internaționale cu Tratatul Constituant; exercită controlul asupra activităților instituțiilor și controlul asupra respectării sferei lor de competență: distribuie competențe între instituțiile UE și între Comunități și statele membre. În calitate de instanță administrativă, aceasta se pronunță asupra legalității deciziilor luate de Comunitate, precum și asupra deciziilor privind compensarea prejudiciului cauzat de actele ilegale ale Comunităților. Ca instanță civilă, examinează legalitatea, în ceea ce privește dreptul UE, a acordurilor încheiate de Comunități cu un terț. În plus, în anumite cazuri, instanța, la cererea Comunității sau a membrilor săi, poate acționa ca arbitru. De asemenea, ia decizii cu privire la tratatele internaționale ale Comunității cu state terțe sau organizații internaționale încheiate de Comunități cu un terț [16].

Dacă vorbim despre statutul juridic al instituțiilor UE, atunci prevederea că acestea sunt în același timp instituții atât ale Comunității, cât și ale Uniunii este incontestabilă. În ceea ce privește Curtea Comunitară, situația este oarecum diferită.

Faptul este că, ca regulă generală, competența Curții este indisolubil legată de aplicarea dreptului comunitar. Legea Comunităților Europene formează o componentă de conducere a sistemului juridic al Uniunii Europene, dar în același timp nu este aplicată în domeniul politicii externe și de securitate, precum și în cooperarea dintre poliție și sistemul judiciar în domeniul dreptului penal al Uniunii. Astfel, Curtea Comunitară rămâne o instituție care își exercită jurisdicția aproape exclusiv în cadrul Comunităților Europene.

Acest lucru este indicat și de faptul că, în textele oficiale, acesta continuă să fie denumit Curtea de Justiție a Comunităților Europene și nu Curtea de Justiție a Uniunii Europene.

De asemenea, trebuie remarcat faptul că Curtea Comunitară a rămas practic singurul organ al Uniunii cu o autonomie și o independență foarte semnificative în raport cu statele membre. Nu este obligat de obligații speciale care vizează respectarea nevoilor individuale ale statelor membre în cazul unui conflict cu interesele Comunităților în ansamblu.

El nu are nevoie de aprobarea deciziilor sale de la guvernele naționale ale statelor membre. Activitatea sa nu poate fi blocată de unul sau de o minoritate din statele membre ale Uniunii care nu sunt de acord cu poziția Curții.

Curtea Comunităților, ale cărei activități se bazează pe principiile sistemului de drept romano-germanic, au perceput conceptul de precedent prin modelul „norma implementării sale”. Instanța, prin conceptul de precedent, autorizează apariția normelor care sunt practic similare în sens cu normele dreptului secundar și, de

asemenea, stabilește principiile generale ale dreptului. În timp ce admite o referire la propriile decizii ca sursă de drept, Curtea și-a fixat totuși dreptul de a se abate de la deciziile sale anterioare.

În centrul său, Curtea de Justiție a Comunităților Europene este un organism judiciar internațional cu trăsături de supra naționalitate. Acest lucru îl pune într-o poziție excepțională în comparație cu alte instituții judiciare internaționale și. Curtea de Justiție a UE are avantaje semnificative față de Curtea Internațională de Justiție, Curtea Europeană a Drepturilor Omului și alte instituții judiciare internaționale. Care sunt exprimate în particularitățile competenței, organizării interne și regulilor de procedură ale Curții de Justiție a UE. Curtea UE este competentă să ia în considerare „litigiile juridice generale”, de exemplu, conflictele de muncă, litigiile care decurg din relațiile economice externe care apar între persoanele fizice și juridice ale statelor membre ale UE, precum și între instituțiile UE [11].

Astfel, articolul 4 din Actul unic european stabilește că, la cererea Curții și după consultarea Comisiei și a Parlamentului European, Consiliul, prin decizie unanimă, poate institui la Curte un organ judiciar cu competența instanței de fond, competent să ia în considerare anumite tipuri de creanțe ale persoanelor fizice și juridice ia decizii asupra lor.

Curtea UE și-a extins în mod semnificativ competența, inclusiv în competența sa dreptul de a lua în considerare cazurile legate de respectarea de către statele membre a drepturilor și libertăților cetățenilor, care sunt garantate de Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale. O persoană a încetat să mai fie doar un subiect ascultător al unui conducător auto-voit, o persoană a devenit o persoană care există într-un spațiu liber al vieții private, fără interferențe de stat, a primit libertate în sfera sa personală, protejată de dreptul la viață privată, libertatea de exprimare, religie și conștiință, dreptul la dreptate proceduri judiciare, precum și dreptul la mijloace eficiente de protejare a acestor drepturi și libertăți [6].

Curtea de Justiție a UE este dotată cu un mecanism de executare a deciziilor. Deciziile sale sunt executate prin analogie cu executarea deciziilor hotărârilor judecătorești și arbitrale ale statelor. În cazul neexecutării sau executării necorespunzătoare a hotărârii Curții, este posibil să se impună sancțiuni (articolul 228 (172)).

Particularitățile Curții UE pot fi identificate și în competența sa. Astfel, este competent să primească și să ia în considerare cererile nu numai din partea statelor membre.

În special, pe baza articolului 173 din Tratatul UE, instituțiile UE se pot adresa Curții: Comisiei, Consiliului UE, Parlamentului European și BCE (Banca Centrală Europeană). În plus, orice persoană fizică sau juridică poate depune o cerere de contestare a deciziilor care au fost luate personal în legătură cu această persoană și decizii care, deși luate sub forma unui regulament sau a unei decizii, au caracterul unei contestații directe și personale adresate acestei persoane.

De asemenea, este necesar să se acorde atenție faptului că Curtea UE are unele caracteristici ale instanțelor naționale. Astfel, competența exclusivă a

Curții de Justiție a UE se formează prin excluderea din competența autorităților judiciare naționale, adică Curtea ia în considerare numai litigiile privind neaplicarea sau aplicarea necorespunzătoare a dreptului comunitar. În conformitate cu art. 4 din Tratatul UE, Curtea este obligată să acționeze în limitele competenței stabilite. Curtea de Justiție a UE este cel mai înalt organ judiciar al comunităților și acționează ca o instanță „constituțională” în raport cu instanțele din statele membre ale UE. Acest lucru se manifestă în proceduri prejudiciabile. În plus, actele constitutive ale Comunităților prevăd posibilitatea de a solicita Curții de Justiție a UE organele și instituțiile UE pentru interpretarea dreptului UE.

Astfel, trebuie remarcat faptul că Curtea de Justiție a UE are o natură juridică supranațională, deoarece această calitate îi permite să fie promovată la rangul unui organ judiciar special. Natura și scopul Curții de Justiție a UE este într-o măsură decisivă predeterminată de natura entităților de integrare, de obiectivele și obiectivele pe care acestea sunt concepute să le atingă. La rândul său, organizarea, structura și procedura Curții de Justiție a UE sunt subordonate sarcinilor care îi sunt încredințate. În ciuda faptului că Curtea UE are caracteristici care o apropie de diferite organe judiciare (naționale și internaționale), ea are și propriile sale caracteristici specifice [14].

Se recunoaște în general că Curtea (CJE) a jucat un rol decisiv în formarea Comunității și în formarea dreptului comunitar. Clauza 6 a articolului 300 din Tratatul comunitar conferea Parlamentului European, Consiliului, Comisiei și statelor membre dreptul de a accepta opiniile Curții cu privire la conformitatea sau neconcordanța acordului internațional propus cu textul tratatului. Însuși Curtea a caracterizat această dispoziție drept o „procedură specială de cooperare” între Curte, pe de o parte, și un organism comunitar sau un stat membru, pe de altă parte; prin această procedură, în opinia Curții, într-o etapă anterioară încheierii unui astfel de acord, care poate da naștere unor dezacorduri cu privire la legalitatea actelor comunitare pentru încheierea, punerea în aplicare sau aplicarea unui acord, Instanța este implicată în asigurarea respectării prevederilor acordurilor constitutive [13].

În cazul unei încheieri nefavorabile din partea Curții, contractul poate deveni valabil printr-o procedură complet diferită, prevăzută la articolul 48 din DSE. Acesta a fost cazul, de exemplu, cu Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Instanța cu avizul său a declarat că Comunitatea nu poate adera la Convenția europeană fără a modifica tratatele constitutive. În acest caz, fiecare stat membru poate decide în mod independent asupra aderării; în acele domenii de reglementare în care Comunitatea are competență exclusivă, Convenția nu ar fi trebuit aplicată. Acest eveniment a dat naștere autorilor Tratatului de la Lisabona să includă în NACE o clauză specială care să ateste că Uniunea va adera la Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Conform Regulamentului de procedură al Curții de Justiție a UE, s-ar putea face o opinie nu numai cu privire la conformitatea acordului propus cu dispozițiile acordurilor constitutive, ci și cu

privire la faptul dacă un anumit organism al Comunității avea autoritatea de a încheia acest acord special.

De exemplu, în avizul său privind aderarea la Protocolul de la Cartagena, Curtea a clarificat că atât temeiul juridic al acordului, cât și distribuția verticală a competențelor sunt motive legitime pentru solicitarea avizului Curții asupra proiectului de acord, iar Curtea are competențe depline pentru a judeca distribuția verticală corectă a competențelor [12].

Cu toate acestea, această procedură nu conferă Curții dreptul de a judeca implementarea aceluiași acord. Scopul obținerii unui aviz preliminar de la Curte este de a preveni potențialele complicații care decurg din potențiale dezacorduri privind obligațiile, determinate de acordurile constitutive, după aderarea la acord [9].

În același timp, Curtea a subliniat că toate aceste probleme ar trebui rezolvate înainte de încheierea acordului sau aderarea la acesta și, dacă acordul a intrat deja în vigoare, Curtea nu poate face nimic, deoarece nu are puterea de a-l suspenda [10].

Scopul procedurii prevăzute la articolul 300 din Tratatul comunitar a fost de a oferi instituției comunitare și statelor membre o oportunitate de a obține un aviz autoritar cu privire la faptul dacă acordul propus intră în competența Comunității și dacă există motive juridice suficiente pentru încheierea acestuia; cu toate acestea, au existat cazuri în care Comisia, cu diferite succese, a încercat să își afirme competența exclusivă și să respingă existența competenței unui stat membru [10].

Trecând la esența abordării Curții de a rezolva problemele de politică externă, trebuie remarcat, în primul rând, că această abordare într-o serie de cazuri diferă de abordarea sa față de problemele interne.

Pe baza competenței prevăzute la articolul 300, Curtea de Justiție a UE a formulat mai multe dispoziții importante referitoare la reglementarea relațiilor externe ale UE, în special, conceptul de competențe politice externe implicate în legătura sa logică cu principiul priorității dreptului comunitar.

În acest sens, trebuie remarcat faptul că Curtea nu recurge adesea la justificarea legitimității competențelor de politică externă prin necesitatea asigurării unei reglementări adecvate a pieței interne. În literatura de specialitate, metoda teleologică (țintă) de interpretare a documentelor UE este larg comentată ca fiind metoda preferată a Curții [8]. Cu toate acestea, unii autori susțin în mod convingător că Curtea este mult mai puțin probabil să aplice această metodă problemelor de politică externă [9].

Nu se poate să nu admitem că, în aceste decizii, Curtea a făcut în mod explicit executarea deciziilor adoptate de Consiliul de securitate dependentă de cursul de acțiune prescris statelor prin actele organelor UE. În esență, actele organelor UE servesc ca un fel de statut în sistemul UE și, adesea, experții în drept intern cad într-un astfel de păcat de exagerare a semnificației statutului, care susțin că este mai important nu ceea ce este prescris de actul legislativ, ci cum, în conformitate cu prin regulament, subiecții trebuie să acționeze. Și în state se întâmplă, de asemenea, că în grijile legate de punerea în aplicare a statutului, obligația internațională a statului este cumva pierdută din vedere.,

Oricum ar fi, dacă nu se iau în considerare asemenea exagerări birocratice, nu se poate decât să admită că Curtea de Justiție a UE acționează mai prudent în domeniul relațiilor externe decât în materie internă.

Din păcate, practica arată sensibilitatea Curții față de contextul politic al evenimentelor din cauză atunci când vine vorba de distribuirea verticală a competențelor în probleme de politică externă, în special, o dificultate evidentă pentru Curte este faptul că impactul potențial al deciziei sale asupra țărilor terțe [6, 8].

Mai mult, nu numai pentru transformarea obligațiilor internaționale ale UE și ale statelor sale membre în dreptul lor intern, ... ci și pentru toate obligațiile UE și ale statelor sale membre în măsura în care acestea pot avea consecințe juridice în ordinea juridică internă a UE, chiar dacă și indirect ”[1]. În cazurile privind vizele de tranzit aeroportuar[3], poluarea cauzată de navele navale [2] și sancțiunile de mediu [6], Curtea a lăsat în mod clar diferențele dintre sfera competenței sale în probleme de politică economică și socială și în domeniul PESC [1-8].

Curtea de Justiție a UE asigură soluționarea problemelor de integrare prin mijloace legale. În practica sa, el a dezvoltat și dezvoltat o serie de principii care au făcut posibilă asigurarea unei eficacități cât mai ridicate a legislației Uniunii Europene, inclusiv aplicarea acesteia pe teritoriul statelor membre și protecția judiciară împotriva încălcărilor legislației UE, atât de către statele membre și organismele lor, cât și de entități legale.

Trebuie remarcat faptul că Curtea își păstrează competența de a revizui legalitatea măsurilor care impun sancțiuni economice sau financiare statelor terțe luate în temeiul art. 215 (1) din TFUE. Uniunea va putea, de asemenea, să ia măsuri restrictive împotriva persoanelor juridice și a persoanelor fizice, precum și a entităților nestatale în temeiul articolului 215 din TFUE; iar această măsură intră în competența Curții. [29] Dotarea Curții cu această competență este dictată de preocuparea pentru respectarea drepturilor omului și a statului de drept. Având în vedere că nu a fost stabilită nicio limitare explicită a competenței Curții în ceea ce privește măsurile restrictive economice, Curtea va putea evalua legalitatea oricărei măsuri restrictive, indiferent de natura sau scopul acesteia. Cu toate acestea, factorul limitativ pentru această dispoziție este reglementarea locus standi din articolul 263 alineatul (4) din TFUE: o persoană poate face recurs împotriva unei măsuri,

De asemenea, este posibil ca Curtea să aibă dreptul de a stabili granița dintre PESC și politicile Uniunii (articolul 24 alineatul (1) NACE și 275 TFUE).

Ar trebui acordată atenție încă unei caracteristici a articolului 218 din TFUE, care stabilește procedura de încheiere a tratatelor internaționale. Clauzele 3, 6 și 8 ale acestui articol prevăd unele caracteristici ale procedurii la încheierea tratatelor care afectează politica externă și de securitate generală. În același timp, punctul 11 al art. 218, deși acordă Curții competența de a-și exprima opiniile cu privire la tratatele elaborate, nu face excepții pentru tratatele care afectează politica externă și de securitate generală. Având în vedere tendința Curții din ultimii ani de a-și extinde competența, utilizând unele ambiguități și ambiguități în tratatele constitutive, se poate aștepta ca Curtea să pretindă că are competența de

a transmite avize și asupra acestor tratate.

Una dintre caracteristicile principale ale Curții de Justiție a UE este aceea că interacționează cu autoritățile judiciare naționale și cu alte autorități ale statelor membre ale UE pe baza a două principii fundamentale formulate de Curtea însăși. Acestea sunt principiile supremației și acțiunii directe a dreptului UE în statele membre ale Uniunii. Mai mult, Curtea monitorizează respectarea legislației UE... Deci, în conformitate cu art. 171 din Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene, în cazul încălcării obligațiilor asumate de un stat membru, Curtea poate obliga statul să se conformeze deciziei Curții. În plus, pe baza art. 172 din Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene, Consiliul poate conferi Curții competență nelimitată în ceea ce privește sancțiunile în cazul în care un stat membru nu își îndeplinește obligațiile care îi revin în temeiul unui anumit regulament.

Recomandările Curții de Justiție a UE indică doar interpretarea corectă a normelor europene. Cu toate acestea, instanțele naționale nu fac întotdeauna astfel de cereri. În plus, statele membre nu își îndeplinesc întotdeauna obligațiile care le revin în conformitate cu instrumentele constitutive cu bună credință, de exemplu, în afara timpului, atunci când este necesar, prin implementarea actelor de drept secundar (de exemplu, directive) în legislația națională.

Probleme în aplicarea legislației UE apar și în legătură cu lipsa de conștientizare a persoanelor juridice și a persoanelor cu privire la conținutul normelor juridice specifice.

Astfel, se poate observa că principiile legale care stau la baza activităților Curții de Justiție a UE reflectă natura Comunităților Europene și răspund nevoilor proceselor de integrare, asigurând legitimitatea și recunoașterea forței obligatorii a deciziilor Curții pe teritoriul statelor membre ale UE.

Deciziile Curții de Justiție a UE sunt puse în aplicare în moduri diferite. Cea mai comună este aplicarea deciziilor Curții de către instituțiile judiciare naționale ca precedente. În plus, aplicarea deciziilor Curții se realizează prin executarea directă a acestora.

Cu toate acestea, actele constitutive și actele de drept secundar nu consacră normele conform cărora o decizie pronunțată de Curtea de Justiție a UE este obligatorie atât pentru subiecții pentru care a fost emisă, cât și pentru alte subiecte ale dreptului UE. Mai mult, este dificil de găsit o decizie a Curții pronunțată pe baza unei decizii existente. Este incontestabil faptul că normele deciziilor Curții joacă un rol semnificativ în formarea dreptului UE, dar absența unei dispoziții care să asigure natura lor „precedentă” creează anumite dificultăți în punerea în practică.

Cu toate acestea, majoritatea autorilor sunt înclinați să creadă că deciziile Curții sunt încă de natură precedentă. Se pare că această poziție este cea mai „convenabilă” în raport cu deciziile Curții de Justiție a UE în lumina aplicării lor de către instanțele naționale. În acest caz, într-adevăr, deciziile Curții vor avea caracterul precedentelor instanțelor naționale.

Articolul 244 din Tratatul UE stabilește că deciziile instanței UE sunt executorii în temeiul art. 256, potrivit

căroră deciziile Curții trebuie executate prin analogie cu deciziile Consiliului UE și ale Comisiei UE. B plus olee, acest articol stabilește executarea deciziei, care ar trebui să fie reglementată de normele de procedură civilă ale statului pe teritoriul căruia are loc executarea.

De asemenea, este necesar să se noteze aspectele negative ale acestei prevederi: În primul rând, legislația procesuală civilă a statelor membre nu a atins un nivel suficient de ridicat de unificare, prin urmare, există condiții și termeni diferiți pentru executarea deciziei. În al doilea rând, nu există o procedură uniformă în cadrul sistemelor juridice naționale pentru executarea deciziilor Curții de Justiție a UE, consacrate în dreptul european. Articolul 256 din Tratatul UE prevede doar un ordin „general” de executare.

Astfel, se stabilește că decizia este supusă verificării autenticității sale de către autoritățile naționale competente, pe care guvernele statelor membre le desemnează în mod special în acest scop, după ce au notificat Comisia și Curtea de Justiție a UE. După verificarea validității deciziei, se dă un titlu executoriu.

În majoritatea cazurilor, respondentul este Comunitățile (sau oricare dintre instituțiile sale) sau un stat membru. Decizia este obligatorie și se dorește a fi pusă în aplicare. Problema executării se pune numai în acele cazuri rare în care inculpatul este o persoană privată și, în conformitate cu decizia, trebuie să compenseze prejudiciul sau când o persoană privată este reclamantul și acesta trebuie să ramburseze cheltuielile legale. În aceste cazuri, creditorul care a primit hotărârea trebuie să solicite instanței naționale să o execute în conformitate cu procedura adoptată în acel stat; în același timp, executarea ar trebui efectuată automat și instanța națională nu are dreptul să conteste hotărârea [16].

În plus, ar trebui să acordați atenție și faptului că art. 256 din Tratatul UE stabilește o limită de aplicare. De exemplu, numai deciziile care impun obligații de plată pentru oricine altul decât statul sunt supuse executării.

Conform art. 171 din Tratatul UE, în cazul în care Curtea constată încălcări, statul împotriva căruia se pronunță hotărârea este obligat să ia măsurile necesare pentru punerea în aplicare a hotărârii. Astfel, este

responsabilitatea statului pârât să stabilească măsuri concrete pentru remedierea încălcării sau oprirea acesteia. Bineînțeles, statul împotriva căruia se ia decizia trebuie să ia măsurile adecvate. Poziția juridică a Curții este că scopul cererii de neîndeplinire a obligațiilor este dorința de a conduce la eliminarea efectivă a încălcării în ceea ce privește consecințele acesteia, atât în trecut, cât și în viitor.

Este evident că statul pentru care a fost luată decizia trebuie să se conformeze acesteia pe baza principiului îndeplinirii cu bună-credință a obligațiilor. Cu toate acestea, pentru a evita cazurile de neexecutare, există și sancțiuni. Deci, art. 228 din Tratatul UE prevede că, dacă statul nu ia măsurile necesare pentru executarea deciziei Curții de Justiție a UE în termenul stabilit de Comisia UE, Comisia poate solicita Curții de Justiție a UE cu un aviz motivat cu privire la neexecutarea deciziei. Comisia UE are dreptul de a stabili penalitățile și dobânzile plătibile de către un stat dat, pe care le stabilește în funcție de circumstanțe specifice. În cazul în care Curtea de Justiție a UE constată că statul nu a respectat decizia, poate obliga acest stat la plata unei sume forfetare sau a unei amenzi.

Rezumând cele de mai sus, în ciuda tuturor conflictelor existente în actualul statut juridic al Curții de Justiție a Uniunii Europene, acesta este principalul organism al UE și de aceea fondatorii integrării europene au fost conștienți de faptul că, fără a asigura un control judiciar independent (în persoana Curții UE) asupra implementării obligații, în special într-un domeniu precum integrarea socio-economică, niciun alt organism politic (legislativ, executiv, care exercită controlul administrativ etc.) al UE nu va putea asigura soluționarea problemelor de integrare prin mijloace legale.

Și, în afară de aceasta, putem afirma cu încredere faptul că, pentru a-și îndeplini în mod adecvat misiunea de a asigura „respectarea legii în interpretarea și aplicarea tratatelor” [10], consacrat la articolul 19 din Tratatul de la Lisabona, Curtea de Justiție a UE are puteri largi și exercită controlul judiciar asupra o parte semnificativă a legislației Uniunii Europene.

Referințe bibliografice:

1. Cazul C-170/96 Airport Transit Visas. Commission v Council [1998] ECR I-2763
2. Cazul C-170/96 Airport Transit Visas. Commission v Council [1998] ECR I-2763.
3. Cazul C-176/03 Environmental Penalties. Commission v Council [2005] ECR I-7879.
4. Cazul C-177/95 Ebony Maritime SA and Loten Navigation Co Ltd v Prefetto della Provincia di Brindisi and others [1997] ECR I-1111.
5. Cazul C-440/05 Ship-Source Pollution. Commission v Council [2006] OJ C22/10.
6. Cazul C-84/95 Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret AS v Ministry for Transport, Energy and Communications, Ireland and the Attorney General [1996] ECR I-3953.
7. Cazul C-91/05 Small Arms and Light Weapons Commission v Council [2005] OJ C115/10.
8. Cazul T-306/01 Ahmed Ali Yusuf and Al Barakaat International Foundation v Council and Commission [2005] ECR II-3533, para 152; Cazul T-315/01 Yassin Abdullah Kadi v Council and Commission [2005] ECR II-3649, parag. 116.
9. Council Decision 2005/930/EC of 21 December 2005 Implementing Article 2(3) of Regulation (EC) No 2580/2001 on specific restrictive measures directed against certain persons and entities with a view to combating terrorism and repealing Decision 2005/848/EC [2005] OJ L340/64.
10. Curtin D., Dekker I. The EU as a “Layered” International Organization: Institutional Unity in Disguise // Criag P., Burca G. de (eds). The Evolution of EU Law. 1999. P.123.

11. Eeckhout P. External Relations of the European Union: Legal and Constitutional Foundations. 2004. P. 12.
12. Hoffmeister F. The Contribution of EU Practice to International Law//Developments in EU External Relations Law. M.Cremona ed. 2008. P.86.
13. Holdgaard R. The European Community's Implied External Competence after the Open Skies Cases//European Foreign Affairs Review, 2003, v.8. P.366.
14. Mangiameli Stelio, The European Union and the Identity of Member States, Publicat în, L'Europe en Formation 2013/3 (n° 369), pp 151 -168, <https://www.cairn.info/revue-l-europe-en-formation-2013-3-page-151.htm#> (Vizitat 26.01.2021).
15. Tanghe Yole, The Borders of EU Competences with Regard to the International Regulation of Intellectual Property Rights: Constructing a Dam to Resist a River Bursting Its Banks, <https://utrechtjournal.org/articles/10.5334/ujel.235/> (Vizitat 16.02.2021).
16. Бартенев С. А. Разграничение компетенции между Европейским союзом и государствами-членами. Автореф. канд. дисс. М., 2008. С.6.

CZU 347.74

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.11>

STUDIU PRIVIND PERSPECTIVELE EXECUTARII CONTRACTELOR INTERNATIONALE COMERCIALE PRIN PRISMA PROGRESULUI TEHNOLOGIC

ZAHARIA Virginia,

doctor în drept, conferențiar universitar int.,
Universitatea Cooperatist Comerciala din Moldova

CIBUC Angela,

magistru în drept, lector universitar,
doctoranda,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

REZUMAT

Progresele tehnologice și informatizarea societății contribuie rapid la schimbarea tuturor sferelor activității umane, actualmente relațiile comerciale internaționale au un impact majoritar asupra economiei mondiale, dezvoltarea acestora are loc cu un ritm deosebit de accelerat fapt care și generează anumite lacune din punct de vedere al legislației în acest domeniu. O importanță deosebită în dezvoltarea acestei sfere au avut-o mijloacele electronice de comunicare, devenind destul de populare în ultimele decenii, iar desfășurarea rapoartelor comerciale prin intermediul acestora nu au fost o excepție.

În condițiile actuale, ca și instrument juridic fundamental în dreptul privat, contractul nu putea să se dezvolte separat de noile tehnologii impuse de evoluția societății spre lumea virtuală iar în tentativa de a se adapta mediului virtual, contractul a luat forma electronică.

Cuvinte-cheie: contract, internațional, comercial, progres tehnologic, platformă de comerț, contract SMART, comerț electronic.

THE RESEARCH RELATED TO THE PERSPECTIVES OF THE EXECUTION OF INTERNATIONAL COMMERCIAL CONTRACTS THROUGH THE PRISM OF TECHNOLOGICAL PROGRESS

ZAHARIA Virginia,

PhD of law, associate professor,
Commercial Cooperative University of Moldova

CIBUC Angela,

MA of Law, University Lecturer,
PhD student,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

Technological advances and the computerization of society rapidly contribute to the change of all spheres of human activity, currently international trade relations have a majority impact on the world economy, their development is taking

place at a particularly accelerated pace, which generates certain gaps in terms of legislation in this area. Of particular importance in the development of this sphere was the electronic means of communication, becoming quite popular in recent decades, and the conduct of trade reports through them were no exception.

Under the current conditions, as a fundamental legal instrument in private law, the contract could not develop separately from the new technologies imposed by the evolution of society towards the virtual world and in an attempt to adapt to the virtual environment; the contract took the electronic form.

Key words: contract, international, commercial, technological progress, trade platform, SMART contract, e-commerce.

Contractul, ca instrument juridic fundamental în dreptul privat, constituind obiect de studiu principal al juriștilor din toate epocile, care își lasau amprentă asupra elementelor esențiale ale acestuia, totodată, nu poate evita evoluția societății spre lumea virtuală, fără a se adapta la noile tehnologii impuse de aceasta, adaptându-se mediului virtual prin dobândirea formei de contract în formă electronică.

Progresele tehnologice și informatizarea societății contribuie rapid la schimbarea tuturor sferelor activității umane, actualmente relațiile comerciale internaționale au un impact majoritar asupra economiei mondiale, dezvoltarea acestora are loc cu un ritm deosebit de accelerat fapt care și generează anumite lacune din punct de vedere al legislației în acest domeniu. O importanță deosebită în dezvoltarea acestei sfere au avut-o mijloacele electronice de comunicare, devenind destul de populare în ultimele decenii, iar desfășurarea rapoartelor comerciale prin intermediul acestora nu au fost o excepție.

Datorită tuturor circumstanțelor sus-menționate, au apărut și s-au dezvoltat extrem de rapid giganti ai comerțului electronic, precum platforme preponderent îndreptate spre comerțul B2B ca Alibaba Group, platforme mixte ca Ebay sau B2C, precum enormul Amazon și altele, care abia își iau avânt. S-a ajuns în deceniul în care comerțul electronic sau comerțul realizat prin intermediul mijloacelor electronice are o perioadă de vârf a dezvoltării.

În aceasta ordine de idei, ținem să evidențiem în continuare analiza următoarei situații: Gigantul Amazon, în anul 2014 a prezentat lumii o tehnologie revoluționară, în opinia noastră, *Amazon Dash* – un dispozitiv conectat prin rețeaua Wi-fi la contul Amazon care îndeplinește o serie de funcții cum ar fi: scanarea codurilor de bare a produselor casnice; comandarea acestor produse de pe platforma de comerț online printr-o singură apăsare a butonului utilizând internetul și toate datele preînregistrate în cont (cum ar fi: adresa de livrare, datele cardului sau contului bancar prin care se face achitarea, preferințe anumite și alte date prestabilite din timp).

Această tehnologie a evoluat și în anul 2015 a fost oferită spre utilizare tuturor comercianților interesați pentru a-și crea butoane de restocare a produselor, cum ar fi: șervețele umede, hârtie igienică, detergent de spălat etc. Butonul nu mai necesită o programare anterioară folosirii, fiind programat ca la o simplă apăsare de buton să realizeze o serie de raporturi în resurse de timp minime, de ex.: ar fi contract de cumpărare a produsului, contract de livrare a acestuia, contract de intermediere între Amazon și vânzător și altele. În acest caz putem admite că apăsarea butonului respectiv reprezintă acordul

de voință al persoanei la realizarea tuturor contractelor sus menționate.

Dacă excludem ideea că oricine din persoanele care au acces la butonul respectiv poate să apese pe el, dispozitivul nu poate recunoaște cine își dă acordul și nici nu poate verifica dacă persoana este împuternicită să realizeze acordul de voință din numele celui căruia îi aparține butonul și toate datele de livrare, achitare ș.a., atunci e acceptabilă ideea și parcă nu ar exista o careva problemă, persoana dă acordul la ceva ce a fost din timp gândit și acceptat și fără acordul său (apăsarea butonului) nu se va realiza nimic.

Într-o altă ipoteză, acest instrument Amazon Dash a fost realizat într-o versiune care poate fi programată liber de oricine, cu titlu de exemplu prezentăm următoarea situație: Dispunem de o mașină de spălat veselă performantă, care va permite să fie pre-alimentată cu 2 litri de detergent special destinat pentru funcționarea ei normală, mașina fiind programată ca în cazul în care aceasta atinge un nivel minim de detergent să efectueze o comandă de un pachet nou de detergent; astfel, în momentul când acesta se va epuiza, pachetul să va fie deja livrat la domiciliu. În situația respectivă, factorul uman nu este implicat, mașina de spălat vesela „singură” își comandă detergent, aceasta „singură” antrenează în raporturi diferiți subiecți fără ca omul să acționeze.

Reieșind din afirmația că obiectele nu au capacitate juridică, acestea nu pot servi ca subiecți al unui raport de drept, iar în exemplul acoperit persoana nu e implicată nicicum, putem oare considera un asemenea contract valabil? Acest tip de contract poate fi considerat un contract SMART, în sensul analizei efectuate anterior? Are caracteristici asemănătoare cu agenții inteligenți sau totuși este o manifestare practică a *Internetului obiectelor*? Asemenea raporturi scot în evidență o mulțime de întrebări, răspunsul fiind regăsit în analiza specificului acestora.

Cu puțin timp în urmă, era de neimaginat ca un acord de voințe să nu fie realizat de om ca subiect de drept sau în lipsa oricărei reglementări, sau cu atât mai mult ca acest acord de voință să fie realizat mai mult în baza unor „norme” matematice și informatice decât a unor norme de drept. Cu toate acestea, progresul tehnologic și în special apariția tehnologiilor blockchain, Internet Of Things (internetul obiectelor) și contractele SMART au generat o nouă provocare pentru reglementările actuale.

Există mai multe discuții și opinii în privința legalității și aplicabilității acestor noi tehnologii, dar societatea nu așteaptă până ce se vor „clarifica” lucrurile, relațiile sociale mereu au fost înaintea dreptului și astăzi avem situații în care se aplică din ce în ce mai mult tehnologii care nu sunt, sau unele nici nu pot fi reglementate și controlate.

Unii teoreticieni, precum Alexander Savelyev consideră că dreptul contractual care îl cunoaștem noi în prezent e în pericol și va dispărea odată cu popularizarea acestor tehnologii, în special contractele SMART [9].

Este indiscutabil faptul că comercianții, indiferent de locul unde se află ar putea să beneficieze enorm pe urma tehnologiilor avansate implementate în domeniul comerțului, începând cu reducerea costurilor și sporirea eficienței la un nou nivel, nemăintâlnit până acum, precum: implementarea tehnologiilor precum Blockchain, IoT și contracte SMART.

Considerăm, că există posibilitatea de a identifica minimum 4 aspecte care ar fi superioare modalității ordinare de a încheia contracte comerciale:

- Transparența și Conveniența – Toți participanții din lume sunt conectați la un registru unic și transparent de date care se actualizează în timp real și e accesibil oriunde și oricând, astfel se văd toate etapele desfășurării tranzacției în timp real.

- Eficiența costurilor și timpului – Lipsa documentelor fizice, nu există transportarea acestora precum și lipsește riscul de a fi duplicat sau pierdut, totodată dispar și procedurile birocratice care consumă finanțe și bani.

- Personalizarea – Tehnologiile respective permit utilizatorilor să își adapteze raporturile și temeiurile la necesitățile personale.

- Securitatea – Toate datele pot fi verificate în orice moment și odată procesul fiind declanșat este ireversibil dacă înțelegerea nu prevede altfel, în așa mod se reduc riscurile la minim, nu va exista situație în care o parte nu își execută obligațiile contractuale sau chiar litigii în acest sens din simplul motiv că aceasta va fi imposibil.

Toate cele enumerate anterior pare ar fi benefic și chiar revoluționar, însă întrebarea reală care apare este: participanții la relațiile de comerț își doresc cu adevărat toate aceste beneficii sau nu. În prezent conform unei statice prezentate, până în decembrie 2020 [11], fraudele în comerțul electronic au ajuns la o cifră impunătoare de 57,8 miliarde dolari. Aceasta este o cifră impunătoare chiar și la scala mondială, odată cu implementarea acestor tehnologii în public larg putem cu siguranță spera la o reducere a acestor pierderi. Totuși, aceste tehnologii suportă și anumite provocări de ordin tehnic, din motiv că acestea nu sunt pe larg utilizate și pe deplin descoperite, nu s-a pus des accentul pe sporirea securității cibernetice (unele fiind considerate net superioare față de siguranța cibernetică actuală dacă e vorba de blockchain sau în cazul IoT acesta din cauza aplicabilității nesemnificante nu a necesitat un nivel sporit de securitate, acesta până în prezent nu opera cu bani sau cu date importante), de asemenea trebuie luat în calcul și vulnerabilitatea tehnologiilor la unde electromagnetice și simpla dependență a acestora de electricitate și internet pentru funcționare. La moment comerțul electronic reprezintă un raport de aproximativ 12% din totalul vânzărilor pe Glob și așteptat să crească în viitorul apropiat până la 17%, odată cu această creștere, cresc și utilizatorii acestui tip de comerț, conform statisticii internaționale în domeniu [13] observăm că până în decembrie 2020 aceștia erau 1,66 miliarde iar în viitorul apropiat se așteaptă că această cifră să ajungă la 2

miliarde până în 2021, fapt ce confirmă popularitatea acestui fenomen și demonstrează necesitatea implementării unor noi tehnologii în domeniul respectiv.

În vederea determinării acțiunii interfeței automatizate pentru realizarea acordului de voințe situația propusă spre analiză este următoarea: Un utilizator al platformei de licitații preponderent între consumatori (C to C) sau (B to C), Ebay.com având o claritate referitor la necesitățile sale, însă evită a căuta licitația potrivită și să aștepte până la finalul acesteia ca să o câștige, acesta având 2 opțiuni evidente, fie să angajeze o persoană care va face acest lucru pentru el (reprezentare clasică sau numitul agent din dreptul anglo-saxon) sau, *mai nou*, să acceseze o aplicație care va face exact același lucru adică va căuta licitațiile care corespund criteriilor selectate de persoana interesată (preț, condiție, brand culoare etc.) și va câștiga pentru el licitațiile care se încadrează în aceste caracteristici). Aplicațiile utilizate în exemplul elucidat se numesc „*sniper*”, fiind un obiect de disputa a multor controverse. De facto, în cazul respectiv e un contract încheiat între 2 mașinării fără participarea directă a factorului uman, acestea realizând acordul de voință pentru om și din numele omului, însă nimeni nu a stipulat expres că a dorit să câștige la licitație anume acel produs, fiind introduși doar parametri orientativi și nici vânzătorul nu și-a dat acordul ca produsul său să fie câștigat de o aplicație de calculator. Este un asemenea contract valabil încheiat? Este obligatorie executarea contractului ca rezultat al încheierii acestuia?

Într-un alt exemplu v-om expune analizei motorul de căutare avansat al platformei B to B – Alibaba.com, un comerciant poate prezenta ancheta produsului căutat sau caietul de sarcini în mod online. Acest motor de căutare, de sine stătător, împarte această solicitare tuturor comercianților care au un produs cu caracteristici asemănătoare, care la rândul lor pot face oferte în baza acestei solicitări. Simplu la prima vedere, însă ce se întâmplă când motorul de căutare intenționat evită anumiți comercianți sau cazul când acesta greșește și solicitarea nu ajunge la destinație?

Această tehnică presupune interacțiunea exclusivă între două calculatoare. Procedul a fost utilizat la început doar în cadrul comerțului între profesioniști, în asociere cu procedul numit și „schimb de date informatizate” [3, p.78]. Emiterea mesajelor, precum și acceptarea acestora este automatizată, așa cum este și analizarea conținutului acestora. Astfel, sistemul informatic ia decizia de a emite o ofertă și de a crea o obligație juridică, fără a aștepta o manifestare umană. În oglindă, după primirea ofertei, calculatorul destinat poate, de asemenea fără intervenție umană, să accepte oferta, să o respingă sau să facă o contraofertă în baza algoritmilor conținuți de programul informatic [3, p.78-79], astfel fiind justificată utilizarea noțiunii de „*agenți inteligenți*”. Trebuie reținut faptul, că acest calculator exprimă și transmite voința celui care l-a programat în acest sens, el nu are voință proprie și nici inițiativă, ci acționează neutru pe baza algoritmului conceput în prealabil de utilizator [5, p.3], iar calculatorul nu are capacitatea de a genera noi instrucțiuni sau de le modifica. Prin urmare, comunicarea unei oferte de către

sistemul informatic al unui profesionist presupune emiterea ofertei de profesionist însuși, iar acceptarea acesteia este făcută de către persoana destinatarului, cu folosirea calculatorului și al algoritmului necesar [2, p.1053].

Actualmente, în doctrină s-a pus în discuție natura contractuală a unui astfel de contract, deoarece ființele umane nu sunt implicate în mod direct în procesul de încheiere al contractului. Pe de altă parte, se consideră ca agentul electronic este un simplu instrument de comunicare și că orice acțiune care emană de la un astfel de program, se consideră că emană de la o persoană fizică sau juridică care utilizează acest algoritm al unui agent electronic. În acest caz, capacitatea de a contracta este o condiție care trebuie îndeplinită de persoana fizică sau persoana juridică și nu de agentul electronic, care este doar un instrument în procesul de contractare.

Directiva comerțului electronic nu definește noțiunea de agent electronic și nici nu reglementează regimul juridic al acestei instituții, iar Legea, nu reglementează nici aceasta noțiunea de agent electronic. În prezent, agenții inteligenți nu pot dobândi capacitate de folosință proprie și ca efect, sunt lipsiți de capacitatea de a contracta în nume propriu, ei fiind doar niște instrumente care facilitează încheierea contractelor electronice pentru utilizatorii lor [18, p.152]. Există situații în care agentul electronic se defectează și transmite o ofertă eronată sau acceptă o ofertă în mod eronat. În acest caz, partea care îl utilizează va răspunde pentru executarea întocmai a contractului față de cealaltă parte, urmând a se adresa cu o acțiune în daune împotriva programatorului sau titularului drepturilor programului de calculator [8, p.153].

Natura impersonală a Internetului creează câteva probleme care pot afecta procesul formării contractului și să invalideze manifestările de voință, iar pentru a se încheia valabil un contract în format electronic, voința părților contractante nu trebuie să fie viciată. O problemă în acest sens ține de vârsta consumatorului. Pe măsură ce efectiv Internetul este fără margini, vârsta persoanei care încheie un contract electronic poate reprezenta o problemă reală [19, p.19]. În cazul contractelor electronice, părțile sunt la depărtare și de cele mai multe ori nu se cunosc în momentul încheierii contractului, astfel că este posibil ca destinatarul serviciilor societății informaționale care acceptă oferta furnizorului de servicii să fie fără capacitate de exercițiu. Profesionistul ar trebui să ia toate măsurile de precauție în scopul evitării încheierii contractului cu un minor. Un exemplu de astfel de măsură ar fi ca furnizorul de servicii să condiționeze completarea formularului de comandă de pe pagina *web* de selectarea unui an de naștere ca dată de identificare a consumatorului care să nu includă vârstele sub 18 ani. În situația în care minorul minte cu privire la vârsta sa și își asumă o identitate falsă, contractul va fi nul pentru că persoana individualizată nu există [18, p.186], iar dacă minorul își însușește identitatea părinților, aceștia nu vor putea solicita anularea contractului deoarece minorul era în paza lor. Dacă profesionistul nu își restricționează accesul la contractare persoanelor care nu au vârsta împlinită de 18 ani, prin intermediul propriei pagini *web*, atunci va putea suporta riscul anulării contractului de

către minor. În Codul Civil al RM, art.28 alin.2 [6] este recunoscută aptitudinea minorului în vârstă, de la 7 la 14 ani de a încheia de sine stătător acte juridice curente de mică valoare care se execută la momentul încheierii lor; acte juridice de obținere gratuită a unor beneficii care nu necesită autentificare notarială sau înregistrarea de stat a drepturilor apărute în temeiul lor; acte de conservare. Pe de altă parte, simpla declarație că este capabil să contacteze a celui lipsit de capacitate de exercițiu sau cu capacitate de exercițiu restrânsă, nu înlătură anulabilitatea contractului. Dacă se face dovada că a folosit manopere dolosive, instanța, la cererea părții induse în eroare, poate menține acel contract în măsura în care instanța apreciază că acesta ar constitui o sancțiune civilă adecvată.

Dacă eroarea cade asupra părții care este un agent inteligent, apare întrebarea dacă acesta are aptitudinea de a-și reprezenta realitatea [18, p.187]. În cazul în care agentul electronic este controlat de o persoană, atunci falsă reprezentare a realității aparține persoanei respective, dar dacă agentul inteligent nu este controlat în procesul de contractare, ci doar a fost programat, atunci nu putem vorbi despre eroare viciu de consimțământ al agentului electronic inteligent ci mai degrabă despre o eroare de programare – situație în care partea care folosește agentul electronic nu va putea cere anularea contractului, dar va putea cere daune interese de la programator.

În ceea ce privește dolul ca viciu de consimțământ, în cadrul contractelor încheiate de persoane fizice, prin mijloace electronice, dolul se reduce doar la faza de publicitate, de informare și la modul de redactare al clauzelor standard, întrucât fiind un contract de adeziune, între părți nu au loc negocieri [18, p.189]. Dar, în situația în care contractul electronic se încheie prin intermediul agenților inteligenți, atunci dolul poate îmbrăca și forma unor tactici înșelătoare introduse într-un program pe calculator cu scopul de a obține răspunsul dorit de la celălalt agent inteligent [18, p.189].

Fiind un contract încheiat la distanță, violența ca viciu de consimțământ în forma sa fizică, este exclusă în contractele încheiate prin mijloace electronice, la fel și violența în forma morală, deoarece lipsește faza de negociere, fiind contracte de adeziune [18, p.198]. Leziunea, în contractele electronice, urmează regimul juridic al leziunii în contractele de drept comun.

Contractul SMART reprezintă înțelegerile care există în formă de cod al programului implementat prin intermediul platformei Blockchain care asigură autonomia acestei înțelegeri și natura sa de auto-executare a prevederilor bazat pe un set predeterminat de factori.

Contractele SMART au fost propuse pentru prima dată de către Nick Szabo în 1994 [17], în opinia căruia aparatele automate de vândut posedă un risc redus de pierdere a activului (aceasta fiind condiționat de faptul că în casa monetară a aparatului de obicei sunt mai puțini bani decât ar costa să îl spargi ilegal), aparatul primește bani și prin intermediul unui simplu mecanism informațional rezolvă o operațiune logică ce se finalizează mereu cu un rezultat precis: dispensează produsul ales și oferă rest în dependență de suma introdusă și produsul

ales. Astfel aparatul automat de vânzare ar elucida mereu un asemenea raport: oricine are bani poate participa într-un raport de vânzare-cumpărare cu vânzătorul, safeul și toate mecanismele de securitate care le posedă aparatul automat de vândut îi oferă posibilitatea să se afle într-o varietate largă de locații.

Un contract SMART (din eng. contract inteligent) este un program pe calculator destinat să faciliteze, verifice, sau să aplice negocierea sau executarea unui contract [16]. Contractele SMART permit executarea de tranzacții credibile fără părți terțe care să valideze tranzacțiile. Aceste tranzacții sunt publice și ireversibile [15].

Susținătorii contractelor SMART afirmă că mai multe tipuri de clauze contractuale pot fi auto-executate și auto-aplicate parțial sau complet. Scopul acestui tip de contracte este de a oferi securitate superioară contractelor tradiționale și de a reduce riscurile și costurile de tranzacție asociate cu aceste contracte, (de ex.: criptomonede au implementat diverse tipuri de contracte SMART).

Dacă ar fi să le repartizăm pe categorii, atunci există minim 2 forme de contracte: cod de date; contracte legale [10]. Acestea se diferă prin tehnologia care o utilizează, contracte smart-cod putem să le numim aceste programe ce ne ajută pentru că acel cod guvernează ceva important sau valoros. În aceeași măsură, folosim contractul smart-cod atunci când codul controlează fie bani sau identitate. Codul contractului SMART nu trebuie să se asemene cu nimic din ceea ce am cunoaște noi ca un "contract". Codul ar putea să fie editat ca o tranzacție financiară condiționată (de ex.: "trimite 1 bitcoin de la Ion la Vasile pe 1 decembrie 2020"), dar poate să fie și o aplicație de guvernare care controlează permisiunile contului (de ex.: "dacă Ion a votat DA, eliminați drepturile de vot ale lui Vasile asupra aplicației X și notificați următoarele conturi...").

Contractul SMART legal este ceva mai aproape de concepția tradițională privind forma și conținutul unui contract, prin includerea termenilor și condițiilor legale redactate sub formă de program, care se execută automat și ireversibil așa cum a fost gândit inițial. Acesta se negociază la etapa de creare a programului și nicidecum în timpul executării raporturilor sau în alte situații și, de regulă, acesta permite tot ce permite legea excluzând termeni și situații când sunt necesare asemenea condiții (ca: „să depună toată diligența”, „să execute cu bună-credință” și alți termeni) care implică factorul uman care sunt inutile într-un program de calculator.

Sfera de aplicabilitate a contractelor SMART este greu de limitat însă totuși au fost definite anumite sfere în care acesta ar avea avantaje deosebite în comparație cu cele tradiționale, cum ar fi: sfera asigurărilor, sănătății publice, bursa de valori, proprietatea intelectuală ș.a.

Utilizarea acestor tehnologii bazate pe sistemul Blockchain ar fi similar cu situația în care în orice raport, autorizarea legală a acestuia se face automat, fiind păstrată copia contractului încheiat, astfel oricine interesat are acces la aceste date ca o sursă unică de adevăr [4].

Deși e un concept nou și are potențial de evoluție enorm în viitor, unele autorități publice au încercat să

ofere reglementări în acest sens, astfel avem autoritățile statului Arizona [1] în amendamentele recente aduse la legislația aplicabilă în acest stat, prevederi cu privire la contractele SMART sub titlul de Tehnologii pe bază de Blockchain: Contractul SMART înseamnă un program ghidat de un eveniment ce nu contravine ordinii publice, care se desfășoară prin intermediul unui registru descentralizat, distribuit și făcut public tuturor.

În condițiile actuale ale comerțului, deja există experiența de punere în practică a realizării contractului SMART, fiind desfășurat de Wells Fargo, Commonwealth Bank și Brighann Cotton prin care s-a realizat o livrare internațională de bumbac aplicând tehnologia Blockchain și Internetul obiectelor [7], care a decurs reușit, fapt confirmat de băncile Wells Fargo și Commonwealth Bank, susținând utilitatea unui asemenea mod de realizare a raporturilor între subiecții comerțului, totodată, numind aceasta o demonstrație a conceptului și identificând o serie de avantaje a unui asemenea contract.

Internet of Things / Internetul Obiectelor / Internet of Everything – (în continuare IoT) definește o rețea de obiecte ce încorporează circuite electronice care permit comunicarea prin infrastructura existentă (rețeaua INTERNET) wireless sau cablu, în scopul monitorizării sau controlului de la distanță [14, p.73]. Aceasta oferă o interfață web care permite schimbul de informații de la echipamente, dispozitive și aparate la oameni cât și schimbul de informații între acestea.

În calitate de exemplu, cel mai des întâlnit, este senzorul de mișcare sau cel de lumină care generează aprinderea unei surse de lumină în primul caz la apropierea unui corp ce se mișcă, în al doilea caz când se face întuneric, scopul inițial al acestei rețele simple de interacțiune a două obiecte fiind economisirea resurselor financiare și a efortului depus pentru a obține același rezultat.

În explicarea conexiunii privind legătura logică între comerț și IoT, vom începe cu analiza următorului exemplu referitor la supermarketul care singur își comandă produse pentru a umple rafturile care sunt aproape de a se goli. Așadar, acesta datorită conexiunii între produsele care se vând (se scanează la case) și produsele care se scanează la primirea mărfii singur, datorită unui program informațional avansat, își dă seama când produsele ajung la acel nivel critic în stoc și contactează sistemul informațional al distribuitorului pentru a umple stocul de produse la nivelul prestabilit. Această tehnologie nu e un concept, aceasta există și se aplică pe larg la moment în rețelele enorme de magazine cum ar fi WalMart, Smith's, Kroger, Target ș.a.

Autorul Bogdan Halcu susține că datele personale reprezintă noul combustibil care alimentează economia digitală, în contextul în care societatea modernă se confruntă cu o avalanșă de informații fără precedent, care modifică paradigma în multe sectoare comerciale [12].

Ca rezultat al implementării acestor tehnologii în viața de zi cu zi, ar de suferit securitatea utilizatorilor, în aceeași lucrare se menționează ca fapt relevant, în iulie 2016, Parlamentul European a adoptat Directiva privind securitatea rețelilor și sistemelor informatice (Directiva NIS), care este concepută pentru a spori securitatea pe Piața Unică Digitală, prin asigurarea unui nivel comun de

securitate a rețelilor și informațiilor în UE. Respectiva Directivă prevede obligații atât pentru autorități, cât și pentru sectoarele implicate [12]. Statele Membre trebuie să adopte strategii naționale pentru securitatea rețelilor și a sistemelor informatice, și să instituie, pentru cazurile în care se produc incidente de securitate informatică, echipe de intervenție care să monitorizeze incidentele și să asigure intervenții corespunzătoare. De asemenea, se așteaptă ca fiecare Stat Membru să identifice operatori de servicii esențiale în sectoarele vitale pentru economie și societate, precum sectoarele energiei, transportului, furnizarea apei, infrastructurii pieței financiare, sănătății, infrastructurii digitale și sectorul bancar. Acești operatori de servicii esențiale și furnizorii de servicii digitale (motoare de căutare, servicii de „cloud computing” și piețe online) vor trebui să ia măsuri pentru gestionarea riscurilor prezentate de rețeaua și sistemele informatice pe care le dețin și să înștiințeze autoritățile naționale cu privire la incidentele grave [8].

Considerăm, că securitatea informatică este un mit, iar computerele nu vor fi niciodată în siguranță, dacă nu se produc schimbări semnificative în modul în care vulnerabilitățile programelor informatice sunt tratate de consumatori și de sectorul industrial. În timp ce utilizatorii ar trebui stimulați să acorde o atenție sporită securității – de exemplu, prin schimbarea cu regularitate a numelor și parolilor – guvernele ar trebui să se concentreze pe schimbarea regulilor jocului în industria programelor informatice. Creșterea răspunderii pentru produsele informatice, precum și schemele de asigurare profesională la care ar trebui să adere dezvoltatorii de

programe pot fi stimulente adecvate pentru a impulsiona interesul dezvoltatorilor față de securitatea programelor informatice în special cazurile când aceste programe informatice operează cu valori sau date personale cum ar fi în cazul comerțului.

În concluzie putem afirma că în condițiile actuale, ca și instrument juridic fundamental în dreptul privat, contractul nu putea să se dezvolte separat de noile tehnologii impuse de evoluția societății spre lumea virtuală iar în tentativa de a se adapta mediului virtual, contractul a luat forma electronică.

Analiza efectuată demonstrează că nu putem considera contractul în formă electronică ca un tip nou de contract, care să se alăture clasice deosebiri dintre contractele civile, comerciale, administrative sau altele, putând lua haina oricăror dintre aceste contracte, cu singura diferență a modului de manifestare a manifestării de voințe, iar forma electronică a contractului se obține prin utilizarea mijloacelor electronice de comunicare la distanță, cum ar fi: echipamentele electronice și rețele de cablu, fibră optică, radio, satelit și altele asemenea, utilizate pentru prelucrarea, stocarea sau transmiterea informației.

În lumina celor expuse, considerăm necesar de preluat o accepțiune unică mondială referitor la legalitatea și aplicabilitate contractelor SMART, precum și a tehnologiilor Blockchain și IoT, deoarece această incertitudine va crea situații în care comercianții vor aplica noile tehnologii cu reticență, fapt ce va încetini progresul în domeniu.

Referințe bibliografice:

1. Arizona House Bill 2417 Passed 2017-03-29 - Chapter 97 Articolul 5 <https://legiscan.com/AZ/text/HB2417/id/1497439> (accesat 11.11.2020)
2. Bellia Anthony J. Jr., Contracting with Electronic Agents, scholarly Works, Notre Dame Law School, paper 101, 2001.
3. Bleoancă Alexandru, Contractul în formă electronică, Ed. Hamangiu, București, 2010.
4. Blockchain technology and insurance industry. <http://www.the-blockchain.com/2016/01/19/blockchain-technology-and-the-insurance-industry/> (accesat 14.11.2020)
5. Cîrstea Raluca, Încheierea contractelor prin Internet. Oferta de a contracta și acceptarea ofertei (III), 2014.
6. Codul Civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002. Publicat : 01.03.2019 în Monitorul Oficial Nr. 66-75 art Nr : 132. Data intrării în vigoare : 01.03.2019. Republicat în temeiul Legii nr.133 din 15.11.2018 – Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2018, nr. 467-479, art.784. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=379344> (accesat: 21.11.2020)
7. Commonwealth Bank, Wells Fargo and Brighann Cotton pioneer landmark blockchain experiment. <https://www.commbank.com.au/guidance/newsroom/CBA-Wells-Fargo-blockchain-experiment-201610.html> (accesat 06.11.2020)
8. Computer security is broken from top to bottom, <https://www.economist.com/science-and-technology/2017/04/08/computer-security-is-broken-from-top-to-bottom> (accesat 16.10.2020)
9. Contract Law 2.0: «Smart» Contracts As the Beginning of the End of Classic Contract Law. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2885241 (accesat la 28.10.2020).
10. Contractele SMART. <https://goanadupabitcoin.ro/pentru-afaceri/intelegerea-contractelor-smart.html> (accesat 05.11.2020)
11. E-commerce fraud loss reaches 57.8 billion <https://www.securitymagazine.com/articles/88451-e-commerce-fraud-loss-reaches-578-billion> (accesat la 20.12.2020)
12. Halcu Bogdan. Internetul obiectelor (cu bune și rele). Articol publicat la 30 noiembrie 2017. <https://www.juridice.ro/549665/internetul-obiectelor-cu-bune-si-rele.html> (accesat 10.11.2020).
13. Pagina Oficială Statistica. Numărul clienților pe net. <https://www.statista.com/statistics/251666/number-of-digital-buyers-worldwide/> (accesat 12.10.2020).
14. Popa Dragoș D., Boscoianu Elena-Corina. Internet of things. București, AGIR, 2017.

15. Smart Contracts, Explained. <https://cointelegraph.com/explained/smart-contracts-explained> (accesat 16.11.2020).
16. Szabo Nick. Formalizing and securing relationships on Public Networks, First Monday, 1997. <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/548/469-publisher=First> (accesat 07.12.2020).
17. Szabo Nick. Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets, 1996. <http://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOTwinterschool2006/szabo.best.vwh.net/smart.contracts.html>; (accesat 17.11.2020).
18. Tudorache Mihaela. Contract încheiat prin mijloace electronice, în reglementarea Noului Cod Civil. București, Ed.: C.H. Beck, 2013.
19. Wright Craig S. Electronic contracting in an insecure world. SANS Institute 2008.

CZU 343.3

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.12>

CONFISCAREA EXTINSĂ

ZLATE Nadia,

Procuror DNA- Structura Teritorială Constanța,
Doctorand, Institutul de Cercetări Juridice „Academician Andrei Rădulescu”
a Academiei Române
Email: zlate_nadia@yahoo.com

REZUMAT

Confiscarea extinsă este măsura de siguranță are caracter personal ce constă în trecerea silită și gratuită în patrimoniul statului a unor bunuri, în cazurile și în condițiile prevăzute de lege, care se poate dispune în cazul condamnării unei persoane pentru comiterea unei infracțiuni de o anumită gravitate susceptibilă de a procura un folos material, atunci când instanța își formează convingerea că bunurile respective provin din activități infracționale.

Convingerea instanței trebuie să fie deplină, în baza circumstanțelor cauzei, a unor fapte specifice, cu privire la faptul că bunurile respective sunt rezultatul unor activități infracționale desfășurate de persoana condamnată. Probele administrate nu trebuie să fie apte să conducă la condamnarea inculpatului și pentru aceste activități infracționale, ci e suficient să fie de natura a crea instanței convingerea că bunurile provin din activități infracționale.

Îndeplinesc această condiție și bunurile dobândite de persoana condamnată în această perioadă, dar care nu se mai găsesc în posesia sau în proprietatea sa, fiind transferate către terțe persoane, dacă aceștia știau sau ar fi trebuit să știe [1] că scopul transferului era evitarea confiscării.

Cuvinte-cheie: măsuri de siguranță, confiscarea extinsă, standardul de probă, lege penală mai favorabilă.

EXTENDED CONFISCATION

ZLATE Nadia,

Prosecutor NAD - Constanța Territorial Structure,
PhD student, Legal Research Institute „Acad. Andrei Rădulescu”
of Romanian Academy
Email: zlate_nadia@yahoo.com

SUMMARY

Extended confiscation is a personal security measure consisting in the forced and gratuitous transfer of property to the state patrimony, in the cases and under the conditions provided by law, which may be ordered in case of conviction of a person for committing a crime of a certain susceptibility to procure a material benefit, when the court is convinced that the goods in question come from criminal activities.

The conviction of the court must be complete, based on the circumstances of the case, of specific facts, regarding the fact that the respective goods are the result of some criminal activities carried out by the convicted person. The evidence administered must not be capable of leading to the conviction of the defendant for these criminal activities as well, but it is sufficient to be such as to create in the court the conviction that the goods come from criminal activities.

The property acquired by the convicted person during this period, but which is no longer in his possession or property, being transferred to third parties, if they knew or should have known [1] that the purpose of the transfer was to avoid confiscation, also fulfill this condition. .

Key words: security measures, extended confiscation, standard of proof, more favorable criminal law.

Noțiunea de confiscare extinsă. Confiscarea extinsă este una din măsurile de siguranță reglementate de Codul penal, alături de obligarea la tratament medical, internarea medicală, interzicerea ocupării unei funcții sau a exercitării unei profesii și confiscarea extinsă.

Măsurile de siguranță sunt sancțiuni de drept penal menite să lărgască gama de sancțiuni necesare prevenirii fenomenului infracțional.

Prin săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală se pun în evidență anumite împrejurări din realitatea socială, care sunt implicate în cauzalitatea acesteia și care dacă nu sunt combinate există pericolul săvârșirii de noi fapte prevăzute de legea penală, de ex.: starea de nepregătire profesională a făptuitorului care a comis infracțiuni din culpă datorită acestei nepregătiri poate constitui sursa unor noi fapte prevăzute de legea penală [2].

Măsurile de siguranță au în principal caracter preventiv, pentru că sunt destinate să preîntâmpine, prin înlăturarea stărilor de pericol, săvârșirea de noi fapte prevăzute de legea penală, fie de către cel față de care s-a luat măsura de siguranță, fie chiar de alte persoane.

Măsurile de siguranță au un caracter imprescriptibil, ele nu pot fi înlăturate prin trecerea timpului atâta timp cât există starea de pericol și, de asemenea, sunt în principiu revocabile, cu excepția confiscării speciale și a confiscării extinse.

Confiscarea extinsă este măsura de siguranță are caracter personal ce constă în trecerea silită și gratuită în patrimoniul statului a unor bunuri, în cazurile și în condițiile prevăzute de lege, care se poate dispune în cazul condamnării unei persoane pentru comiterea unei infracțiuni de o anumită gravitate susceptibilă de a procura un folos material, atunci când instanța își formează convingerea că bunurile respective provin din activități infracționale.

În anumite condiții, confiscarea extinsă poate fi asimilată unei veritabile pedepse, așa cum a reținut Curtea Europeană a Drepturilor Omului (în continuare CEDO) în cauza Welch c. Regatului Unit al Marii

Britanii [3] (par. 29-35). În cauză, CEDO a reținut că pentru a atribui unei măsuri luate de organele statului caracterul de pedeapsă este necesar a determina dacă măsura în cauză este impusă în urma unei condamnări pentru o infracțiune. Alte elemente care pot fi considerate relevante în acest sens sunt: natura și scopul măsurii în cauză, calificarea acesteia în dreptul intern, procedurile asociate adoptării și executării acesteia, precum și gravitatea acesteia. În aceste condiții, trebuie ca măsura să respecte condițiile de proportionalitate ale unei sancțiuni penale în raport de scopul urmărit și să nu se aplice ope legis [4].

În acest sens, în cauza Ismayilov c. Rusiei (par. 34), CEDO a reținut că trebuie verificat dacă a existat un raport de proportionalitate între confiscare, ca modalitate de asigurare a interesului general și protecția dreptului persoanei acuzate de a se folosi de bunurile sale, pentru ca acesteia să nu îi fie impusă o sarcină excesivă.

Reglementarea confiscării extinse. Instituția confiscării extinse a fost introdusă în legislația penală română, ca măsură de siguranță, prin Legea 63/2012 [5], reglementare prin care s-a urmărit transpunerea Deciziei-Cadru 2005/212/JAI a Consiliului din 24 februarie 2005 privind confiscarea produselor, a instrumentelor și a bunurilor având legătură cu infracțiunea [6], introducându-se astfel, în art. 1182 din Codul penal din 1968 și în art. 112¹ din Codul penal în vigoare.

Legea nr. 228/2020 [7] a modificat reglementarea existentă în România, iar din expunerea de motive [8] reiese că modificarea s-a impus ca urmare a apariției Directivei 2014/42/UE.

Spre deosebire de reglementarea anterioară, în prezent, se poate dispune confiscarea extinsă dacă o persoană este condamnată pentru comiterea *oricărei* infracțiuni sancționate de lege cu închisoarea de 4 ani sau mai mare și are bunuri dobândite în ultimii cinci ani despre care instanța este convinsă că provin din *orice* activități infracționale.

În ceea ce privește dreptul Uniunii Europene, măsura confiscării este reglementată într-un cadru general în Directiva 42/2014 privind înghețarea și confiscarea

¹ Potrivit art. 112¹ din Codul penal:

(1) Sunt supuse confiscării și alte bunuri decât cele menționate la art. 112, când față de o persoană se dispune condamnarea pentru o faptă susceptibilă să îi procure un folos material și pentru care pedeapsa prevăzută de lege este închisoarea de 4 ani sau mai mare, instanța și formează convingerea că bunurile respective provin din activități infracționale. Convingerea instanței se poate baza inclusiv pe discrepanța dintre veniturile licite și averea persoanei.

2) Confiscarea extinsă se dispune asupra bunurilor dobândite de persoana condamnată într-o perioadă de 5 ani înainte și, dacă este cazul, după momentul săvârșirii infracțiunii, până la data emiterii actului de sesizare a instanței. Confiscarea extinsă poate fi dispusă și asupra bunurilor transferate către terți, dacă aceștia știau sau ar fi trebuit să știe că scopul transferului a fost evitarea confiscării.

(3) Pentru aplicarea dispozițiilor alin. (2) se va ține seama și de valoarea bunurilor transferate de către

persoana condamnată ori de un terț unui membru al familiei sau unei persoane juridice asupra căreia persoana condamnată deține controlul.

(4) Prin bunuri, conform prezentului articol, se înțelege și sumele de bani.

(5) La stabilirea diferenței dintre veniturile licite și valoarea bunurilor dobândite se vor avea în vedere valoarea bunurilor la data dobândirii lor și cheltuielile făcute de persoana condamnată, membrii familiei acesteia.

(6) Dacă bunurile supuse confiscării nu se găsesc, în locul lor se confiscă bani și bunuri până la concurența valorii acestora.

(7) Se confiscă, de asemenea, bunurile și banii obținuți din exploatarea sau folosirea bunurilor supuse confiscării, precum și bunurile produse de acestea.

(8) Confiscarea nu poate depăși valoarea bunurilor dobândite în perioada prevăzută la alin. (2), care excedează nivelului veniturilor licite ale persoanei condamnate.

instrumentelor și produselor infracțiunilor săvârșite în Uniunea Europeană [9], ce conține dispoziții atât cu privire la confiscarea specială, cât și la cea extinsă.

Alte reglementări generale în dreptul Uniunii Europene în ceea ce privește confiscarea extinsă sunt Decizia-cadru a Consiliului 783 din 06 octombrie 2006 privind aplicarea principiului recunoașterii reciproce pentru hotărârile de confiscare [10], Decizia-cadru 2003/577/JAI a Consiliului din 22 iulie 2003 privind executarea ordinelor de înghețare a bunurilor sau a probelor [11] și Regulamentul (UE) 2018/1805 al Parlamentului European și al Consiliului din 14 noiembrie 2018 privind recunoașterea reciprocă a ordinelor de indisponibilizare și de confiscare [12].

Condiții pentru dispunerea măsurii de siguranță a confiscării extinse. Să fi fost comisă una sau mai multe infracțiuni pentru care pedeapsa prevăzută de lege este închisoarea de 4 ani sau mai mare.

Măsura confiscării extinse se poate dispune doar în cazul săvârșirii unei infracțiuni, iar nu și în cazul comiterii doar a unei fapte prevăzute de legea penală, ca în cazul celorlalte măsuri de siguranță. Prin urmare, fapta comisă trebuie să fie tipică, antijuridică și imputabilă.

Condiția menționată mai sus a fost modificată prin Legea 228/2020 în sensul ca s-a eliminat lista restrictivă privind infracțiunile care puteau atrage măsura confiscării extinse² pentru o combatere mai eficientă a fenomenului infracțional. Astfel, va fi posibilă confiscarea extinsă și pentru alte infracțiuni, cum ar fi cele de serviciu.

Instanța să fi dispus condamnarea inculpatului pentru săvârșirea acelei infracțiuni susceptibile să îi procure un folos material.

Dispunerea unei soluții de condamnare de instanța de judecată este de esență confiscării extinse. Nu prezintă relevanță felul sau quantumul pedepsei efectiv aplicate, putând fi vorba de o pedeapsă cu amendă, cu închisoarea (chiar suspendată sub supraveghere) sau detențiunea pe viață.

În doctrină [13] s-a opinat că se poate dispune confiscarea extinsă chiar și ca urmare a aplicării unei măsuri educative pentru fapte comise în minorat. Nu împărtășim această opinie având în vedere că normele privind sancțiunile de drept penal sunt imperative, de

strictă aplicare, astfel încât nu se poate extinde aria de aplicare a măsurii confiscării extinse în cazul comiterii unor infracțiuni pentru care nu se poate dispune condamnarea inculpaților, ci doar aplicarea unor măsuri educative potrivit art. 114 din Codul penal.

- Infracțiunea comisă să fie susceptibilă să îi procure infractorului un folos material.

Prin folos material se înțelege orice avantaj de natură patrimonială care ar fi putut fi obținut de inculpat prin săvârșirea infracțiunii care i-a atras condamnarea. Nu este necesară obținerea efectivă a folosului și nici chiar urmărirea obținerii acestui folos de către inculpat (care poate acționa în calitate de autor, instigator, complice).

-Instanța să își formeze convingerea că bunurile respective provin din activități infracționale.

Proveniența ilicită a bunurilor se prezumă relativ, în baza disproporției dintre veniturile licite și bunurile deținute, precum și din alte probe sau indicii temeinice ce rezultă din dosar.

Convingerea instanței trebuie să fie deplină, în baza circumstanțelor cauzei, a unor fapte specifice, cu privire la faptul că bunurile respective sunt rezultatul unor activități infracționale desfășurate de persoana condamnată. Probele administrate nu trebuie să fie apte să conducă la condamnarea inculpatului și pentru aceste activități infracționale (caz în care bunurile ar fi supuse confiscării speciale), ci e suficient să fie de natura a crea instanței convingerea că bunurile provin din activități infracționale.

Referitor la standardele de probă în materia confiscării extinse, în considerentele Deciziei nr. 356/2014, instanța de contencios constituțional a reținut că: „în contextul stabilirii faptului că prezumția caracterului licit al dobândirii averii nu este o prezumție absolută, caracterul relativ al acestei prezumții nu determină o răsturnare a sarcinii probei, principiul actori incumbit probatio rămânând pe deplin aplicabil, (...). În doctrină, în privința sarcinii probei în materia confiscării, se arată că aceasta are trăsături specifice în sensul că se observă, pe de o parte, o „relaxare” în ceea ce privește proba faptelor specifice sau a actelor de natura celor care au atras condamnarea, iar, pe de altă parte, o „divizare” a sarcinii probei, cel în cauză având posibilitatea de a dovedi caracterul licit al bunurilor pe care le deține.

² a) infracțiuni privind traficul de droguri și de precursori;

b) infracțiuni privind traficul și exploatarea persoanelor vulnerabile;

c) infracțiuni privind frontiera de stat a României;

d) infracțiunea de spălare a banilor;

e) infracțiuni din legislația privind prevenirea și combaterea pornografiei;

f) infracțiuni din legislația privind combaterea terorismului;

g) constituirea unui grup infracțional organizat;

h) infracțiuni contra patrimoniului;

i) nerespectarea regimului armelor, munițiilor, materialelor nucleare și al materiilor explozive și al precursorilor de explozivi restricționați;

j) falsificarea de monede, timbre sau de alte valori;

k) divulgarea secretului economic, concurența neloială, nerespectarea dispozițiilor privind operații de import sau export, deturnarea de fonduri, infracțiuni privind regimul importului și al exportului, precum și al introducerii și scoaterii din țară de deșeuri și reziduuri;

l) infracțiuni privind jocurile de noroc;

m) infracțiuni de corupție, infracțiunile asimilate acestora, precum și infracțiunile împotriva intereselor financiare ale Uniunii Europene;

n) infracțiuni de evaziune fiscală;

o) infracțiuni privind regimul vamal;

p) infracțiuni de fraudă comise prin sisteme informatice și mijloace de plată electronice;

q) traficul de organe, țesuturi sau celule de origine umană.

Curtea reține, însă, că „relaxarea” se referă doar la probarea faptelor sau a actelor de natura celor care au atras condamnarea, art. 1182 alin. 2 lit. b) din Codul penal din 1969 stabilind că instanța trebuie să își formeze convingerea că bunurile respective provin din activități infracționale, fără a fi nevoie de pronunțarea unei hotărâri de condamnare pentru aceste fapte, și nicidecum că această „relaxare” se referă la dovedirea caracterului ilicit al bunurilor dobândite³.

Activitățile infracționale ale persoanei condamnate, din care trebuie să provină bunurile, pot fi de orice natură. Urmare a modificării legislative efectuate prin Legea 228/2020, nu mai este obligatoriu ca activitățile infracționale (din care trebuie să provină bunurile persoanei condamnate) să fie de aceeași natură cu infracțiunea pentru care este acuzat inculpatul.

1. Obiectul confiscării extinse. Pot forma obiectul confiscării extinse bunuri ale persoanei condamnate care îndeplinesc următoarele condiții:

- Bunurile au fost dobândite de persoana condamnată într-o perioadă de 5 ani înainte și, dacă e cazul, după momentul săvârșirii infracțiunii, până la data emiterii actului de sesizare a instanței.

Se vor avea în vedere atât bunurile mobile, cât și bunurile imobile, sumele de bani și serviciile de care a beneficiat inculpatul. Perioada de 5 ani se va calcula regresiv, înapoi, plecând de la data comiterii infracțiunii.

Îndeplinesc această condiție și bunurile dobândite de persoana condamnată în această perioadă, dar care nu se mai găsesc în posesia sau în proprietatea sa, fiind transferate către terțe persoane, dacă aceștia știau sau ar fi trebuit să știe [14] că scopul transferului era evitarea confiscării.

Curtea Constituțională, prin Decizia nr. 11 din 15 ianuarie 2015 [15] a admis excepția de neconstituționalitate ridicată direct de Avocatul Poporului și a constatat că dispozițiile art. 1121 alin. (2) lit. a) din Codul penal sunt constituționale în măsura în care confiscarea extinsă nu se aplică asupra bunurilor dobândite înainte de intrarea în vigoare a Legii nr. 63/2012 pentru modificarea și completarea Codului penal al României și a Legii nr. 286/2009 privind Codul penal.

Curtea Constituțională a statuat că măsura confiscării extinse este o instituție de drept material, astfel încât

norma criticată nu poate retroactiva cu privire la confiscarea bunurilor dobândite înainte de intrarea ei în vigoare, chiar dacă infracțiunile pentru care s-a dispus condamnarea sunt comise după această dată. S-a observat că, dacă s-ar dispune măsura confiscării extinse pentru bunurile dobândite înainte de intrarea în vigoare a Legii nr. 63/2012, s-ar încălca principiul neretroactivității legii consacrat de art. 15 alin. (2) din Constituție⁴.

La stabilirea diferenței dintre veniturile licite și valoarea bunurilor dobândite se vor avea în vedere valoarea bunurilor la data dobândirii și cheltuielile făcute de persoana condamnată și membrii de familie ai acesteia.

Dacă bunurile supuse confiscării nu se găsesc, în locul lor se confiscă bani și bunuri până la concurența valorii acestora. Se confiscă, de asemenea, bunurile și banii obținuți din exploatarea sau folosirea bunurilor supuse confiscării, precum și bunurile produse de acestea.

- Bunurile supuse confiscării speciale să fie altele decât cele ce fac obiectul confiscării speciale, potrivit art. 112 din Codul penal ori decât cele care sunt restituite părții civile.

5. Aspecte procedurale. În orice etapă a procesului penal se pot lua măsuri asigurătorii potrivit dispozițiilor art. 249 din Codul de procedură penală asupra bunurilor supuse confiscării extinse.

Măsura confiscării extinse se dispune de instanța de judecată odată cu soluționarea cauzei penale, ca urmare a condamnării inculpatului/inculpaților.

Pentru a se putea dispune confiscarea bunurilor aparținând unor terțe persoane, acestea trebuie citate în procedurile judiciare pentru respectarea dreptului la proprietate privată protejat prin art. 44 din Constituție. În acest sens, la art. 353 alin. din Codul de procedură penală se prevede ca instanța poate să dispună citarea altor subiecți procesuali atunci când prezența acestora este necesară pentru soluționarea cauzei. De asemenea, la art. 366 din Codul de procedură penală este reglementat dreptul persoanelor ale căror bunuri sunt supuse confiscării de a fi reprezentate de avocat, de a formula cereri, ridica excepții și pune concluzii cu privire la măsura confiscării.

Titlul V al părții speciale a Codului de procedură

³ În cauza Telbiș și Viziteu c. României, CEDO a arătat în Hotărârea din 26 iunie 2018 (par. 68) că “a constatat în numeroase cauze anterioare că era legitim ca autoritățile interne competente să emită decizii de confiscare pe baza preponderenței probelor care sugerau că veniturile legale ale părților adverse nu erau suficiente pentru a achiziționa bunurile în cauză (a se vedea, de exemplu, Gogitidze și alții, citată anterior, pct. 107). Într-adevăr, în cazul în care

o decizie de confiscare a fost rezultatul procedurii legate de produse provenind din infracțiuni grave, Curtea nu a solicitat probarea „dincolo de orice îndoială rezonabilă” a originii ilicite a bunurilor în cadrul unor astfel de proceduri. În schimb, probarea pe baza balanței probabilităților sau a probabilității ridicate a unei

originii ilicite, coroborată cu incapacitatea proprietarului de a proba contrariul, s-a constatat a fi suficientă în sensul criteriului proporționalității, în temeiul art. 1 din Protocolul nr. 1.” (<http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Telbis-si-Viziteu-impotriva-Romaniei.pdf>)

⁴ În același mod, prin Decizia nr. 356/2014, Curtea Constituțională a reținut că prevederile privind confiscarea extinsă din Codul penal anterior (1969) „sunt constituționale, în măsura în care confiscarea extinsă nu se aplică asupra bunurilor dobândite înainte de intrarea în vigoare a Legii nr. 63/2012 pentru modificarea și completarea Codului penal al României și a Legii nr. 286/2009 privind Codul penal”

penală, intitulat „Executarea hotărârilor penale“, reglementează, la cap. II „Punerea în executare a hotărârilor“, iar punerea în executare a măsurilor de siguranță este prevăzută la art. 566-574 din Codul de procedură penală.

Executarea măsurii confiscării extinse este reglementată la art. 574 din Codul de procedură penală.

Astfel, lucrurile confiscate se predau organelor în drept a le prelua sau valorifica potrivit legii. Conform dispozițiilor art. 348 din Legea 207/2015 privind Codul de procedură fiscal [16] confiscările dispuse de instanțele de judecată se duc la îndeplinire de către Ministerul Finanțelor Publice, Ministerul Afacerilor Interne sau, după caz, de către alte autorități publice abilitate de lege, prin organele competente, stabilite prin ordin comun al conducătorilor instituțiilor în cauză, iar valorificarea se face de organele competente ale Ministerului Finanțelor Publice, sau de către alte autorități publice abilitate de lege, cu respectarea prevederilor legale în vigoare.

Prin Legea nr. 318 din 11 decembrie 2015 pentru înființarea, organizarea și funcționarea Agenției Naționale de Administrare a Bunurilor Indisponibilizate și pentru modificarea și completarea unor acte normative

[17] au fost conferite acestei agenții atribuții în legătură cu bunurile confiscate.

Astfel, potrivit articolului 31 din Legea 318/2015, Agenția ține evidența hotărârilor și a încheierilor prin care s-a luat măsura de siguranță a confiscării speciale sau a confiscării extinse dispuse de instanțele române, precum și a celor comunicate autorităților române de către instanțele străine. Judecătorul delegat cu executarea transmite Agenției o copie a hotărârii sau a încheierii prin care s-a luat măsura de siguranță a confiscării speciale sau a confiscării extinse.

Bunurile aflate în administrarea Agenției, confiscate în cadrul procesului penal, se predau organelor de valorificare.

În ceea ce privește contestarea actelor de executare a măsurii confiscării speciale, aceasta se va face în condițiile legii civile, așa cum prevăd dispozițiile art. 600 din Codul de procedură penală.

În vederea identificării bunurilor supuse confiscării extinse, este necesar a se efectua o investigație financiară amănunțită, așa zisa metodă a inventarului, stabilindu-se în acest mod stilul de viață al persoanelor investigate și profilul financiar⁵.

Referințe bibliografice:

1. Legea nr. 228 din 02 noiembrie 2020 pentru modificarea și completarea unor acte normative din domeniul penal în vederea transpunerii unor directive ale Uniunii Europene. MONITORUL OFICIAL al României, nr. 1019 din 2 noiembrie 2020.
2. Mitrache Constantin, Mitrache Cristian, Drept penal român. Partea generală. Editia a VIII-a revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2010, p. 215.
3. <https://hudoc.echr.coe.int> (Vizitat 23.01.2021).
4. Udriș Mihail, Drept penal. Partea generală. Editia V, Ed. C. H. Beck, București, 2018, p. 571.
5. Monitorul Oficial al României, nr. 258 din 19 aprilie 2012, Partea I.
6. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. 19 din 15 martie 2006.
7. Monitorul Oficial al României, nr. 1019 din 2 noiembrie 2020, Partea I.
8. <http://www.cdep.ro/proiecte/2017/500/30/7/em677.pdf>
9. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. 127 din 29 aprilie 2014.
10. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. 328 din 24 noiembrie 2006. Dispozițiile acesteia au fost transpuse în legislația românească atât prin Codul penal prin vigoare, cât și prin Legea nr. 302/2004 privind cooperarea judiciară internațională în materie penală, republicată în M. Of., Partea I, nr. 377 din 31 mai 2011, iar ulterior modificată și completată prin Legea nr. 300/2013 pentru modificarea și completarea Legii nr. 302/2004 privind cooperarea judiciară internațională în materie penală, publicată în M. Of., Partea I, nr. 772 din 11 decembrie 2013, art. 307-327.
11. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. 196 din 02 august 2003. Dispozițiile acesteia au fost transpuse în legislația românească atât prin Codul penal prin vigoare, cât și prin Legea nr. 302/2004 privind cooperarea judiciară internațională în materie penală, republicată în M. Of., Partea I, nr. 377 din 31 mai 2011, iar ulterior modificată și completată prin Legea nr. 300/2013 pentru modificarea și completarea Legii nr. 302/2004 privind cooperarea judiciară internațională în materie penală, publicată în M. Of., Partea I, nr. 772 din 11 decembrie 2013.
12. Publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. 303 din 28 noiembrie 2018.
13. Udriș Mihail, Sinteze de Drept penal. Partea generală, Ed. C. H. Beck, București, 2020, p. 802.
14. Legea nr. 228 din 02 noiembrie 2020 pentru modificarea și completarea unor acte normative din domeniul penal în vederea transpunerii unor directive ale Uniunii Europene. MONITORUL OFICIAL al României, nr. 1019 din 2 noiembrie 2020.
15. Monitorul Oficial al României, nr. 102 din 9 februarie 2015, Partea I.
16. Monitorul Oficial al României, nr. 547 din 23 iulie 2015, Partea I.
17. Monitorul Oficial al României, nr. 961 din 24 decembrie 2015, Partea I.

⁵ “Procedura privind efectuarea investigațiilor financiare în cadrul DNA”, elaborat în cadrul proiectului “Înfrățirea capacității de pregătire profesională a

procurorilor și judecătorilor în domeniul luptei împotriva corupției și criminalității financiare asociate”

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДОСТУПА В ИНТЕРНЕТ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА**КУЧУК Валерий,**
Доктор права**ПУШКАШ Виктор,**
Доктор права,
Заведующий кафедрой публичного права
Европейского Университета Молдова**АННОТАЦИЯ**

В Республике Молдова Интернет стал основным информационным ресурсом. Это, в свою очередь, наряду с предоставлением человеку многих преимуществ и возможностей, Интернет конвейерно генерирует все больше и больше правовых проблем. Основная причина этому нарушение фундаментальных прав человека, нарушение интересов общества и государства. В статье приводятся аргументы о необходимости регулирования Интернета, начиная с Конституции Республики Молдова, и заканчивая действующим законодательством. На взгляд авторов, право на Интернет должно быть закреплено и в специальном законе, который предусмотрел бы условия допуска в Интернет, обязанности операторов услуг и пользователей, ограничения и гарантии ответственного пользования Интернета.

Ключевые слова: Республика Молдова, Конституция, Закон, Интернет.

LEGAL PROBLEMS OF INTERNET ACCESS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA**KUCHUK Valery,**
Doctor in Law**PUSHKASH Victor,**
Doctor in Law,
Head of the Department of Public Law
European University Moldova**SUMMARY**

In the Republic of Moldova, the Internet has become the main information resource. This, we can appreciate that in comparison with providing a person with many advantages and opportunities, the Internet generates more and more legal problems. The main reason for this is violation of fundamental human rights, violation of the interests of society and the state. The articles provide arguments about the need to regulate the Internet, starting with the Constitution of the Republic of Moldova and ending with the current legislation. In the opinion of the authors, the right to the Internet should also be enshrined in a special law, which would provide for the conditions for access to the Internet, the obligations of service operators and users, restrictions and guarantees of responsible use of the Internet.

Key words: The Republic of Moldova, the Constitution, Law, Internet.

Признавая значимую роль Интернета в современном мире, тем не менее надо признать, что Интернет - это в том числе инструмент нарушения любых гражданских прав. При том что это совершенно новое качество нарушения по сравнению с тем, что люди, общество и государство имели ранее.

К тому же сегодня остро стоит как организационно-правовая проблематика сети Интернет, так и наличие специальных проблем которые возникли в условиях всеобщей пандемии, и которые заставили уйти в Интернет и экономику, и образование, и государственное управление, и многие другие сферы деятельности человека, даже сектор юстиции.

И если систематизировать проблемы Интернета, мы раздели их на два блока – общие и специальные.

К общим проблемам Интернета относятся:

- а) проблема юрисдикции,
- б) проблема суверенности,
- с) проблема государственного управления,
- д) проблема ответственности,
- е) проблема доступа в Интернет, и,
- ф) проблема ограниченного использования Интернета – проблема ограничений.

А если касаться специальных проблем, то только на примере юстиции, можно указать специфику доступа и специфику использования Интернета. Здесь можно указать проблему правосубъектности, участия тех или иных лиц в данных общественных правоотношениях, складывающихся с доступом и использованием сети Интернет.

Также, мы имеем и проблему электронной подписи, и прозрачности работы суда и рассмотрения дел, проблема обеспечения доказательств, проблема фиксации времени и места

действий в сети, проблема личных данных, и т.д. и т.п. И от решения каждой из этих проблем, сформируется доверие или наоборот, недоверие к сектору юстиции и к тем институтам работающих в нем.

Кроме этого, несомненно, правоотношения между актёрами Интернета и государством, а также государством и международные организации, которые прекрасно понимают серьезность неурегулированности вопросов в сети Интернет и необходимость решения правовых возникающих проблем.

Помимо указанных общих проблем сети Интернет, существуют специальные, уникальные проблемы сети, которые не имеют аналогов в реальном мире, в реальных общественных отношениях. В первую очередь, это проблема электронной коммерции. Далее, проблематика рекламы в сети, электронная почта, предпринимательство, налогообложение, электронная почта и электронное управление.

И все вышеобозначенные группы генерируют вопросы и проблемы, все они нуждаются в нормативном регулировании. Иначе генерация проблем доступа и использования сети интернет поставлена на поток.

Это проблема соблюдения авторских прав в сети и прав на товарные знаки. А также проблема манипуляции информацией с нарушением прав правообладателей.

Следующей проблемой, является проблема ответственности за содержание информации клиентов и пользователей на серверах провайдеров - операторов связи и провайдеров информационных услуг. Далее - это проблема безопасности (криптография, защита данных, политика шифрования и т.д.). Кроме этого, смежный вопрос - это проблема обеспечения и осуществления цензуры, как частной, со стороны каких-либо лиц, со стороны сетевого сообщества, так и со стороны государства и государственных организаций.

Вопрос нормотворческой деятельности в плане суверенности сети, стоит крайне остро. И это происходит на наш взгляд потому как государственный суверенитет РМ в сети Интернет, принцип суверенности национальной сети Интернета - не закреплен ни в каких всевозможных нормативно-правовых актах, и в первую очередь отсутствует конституционный базис правового регулирования.

Более того, понимание данного вопроса, на самом деле отсутствует как у регуляторов, так и у пользователей сети.

Далее, смежный с ним принцип первичности закона также не соблюдается, потому как мы считаем, что сперва необходимо закрепить соответствующие позиции данных общественных правоотношений в законе, а уже после этого их можно доверять определенным складывающимся общественным отношениям саморегуляции или регулирование на уровне пользователей Интернета.

Имея в виду вышеописанное, главными правовыми проблемами Интернета это:

■ Конституционное регулирование Интернета.

■ Проблемы, связанные с защитой прав человека в сети Интернет.

■ Проблемы правового регулирования Интернета и собственности в сети (в том числе исключительных прав на сетевой адрес - доменное имя).

■ Защита персональных данных.

■ Правовое регулирование электронной торговли в сети Интернет

■ Распространение экстремистских материалов в сети Интернет.

■ Пропаганда и продажа наркотических средств и психотропных веществ.

■ Клевета в сети Интернет.

■ Мошенничество в сети Интернет.

Таким образом можно четко определить, что Интернет-регулированию необходимо развитие:

- конституционных основ проблемы допуска в сеть Интернета;

- нормативно-правовой базы Интернета в РМ;

- судебную практику решения правовых проблем доступа в Интернет и пользования сети.

Мы уверены, что решение проблемы развития законодательства РМ о доступе в Интернет, обеспечение стабильности, совместимости, доступности и открытости Интернета, нейтральности и суверенности сети, доступ к информации и знаниям, конфиденциальность, кибербезопасность и трансграничное развитие информационно-коммуникационных технологий, способны сформировать основу долгосрочного развития Молдовы и ее граждан.

Мы поддерживаем неоднократно высказанное мнение исследователей [1], которые считают, что право на доступ в Интернет должно включать следующие составляющие:

- свобода выбора и использования программного обеспечения и технических устройств, с которых осуществляется доступ в Сеть;

- качественный сервис и беспрепятственный доступ к технологическим возможностям, предоставляемым Интернетом;

- требование сетевой нейтральности;

- запрет любой дискриминации трафика или ухудшения качества услуг;

- обеспечение максимального охвата для доступа в Интернет с мобильных устройств и в общественных местах;

- и другие.

В то же время мы поддерживаем мнение ученых, которые в своих исследованиях [2] считают необходимыми при свободном допуске в Интернет внедрение правовых ограничений и гарантий необходимые для:

-защиты конституционного строя, обороны страны и безопасности государства;

- защиты нравственности и здоровья граждан;

- обеспечения прав и свобод других лиц;

- ограничение конституционной свободы слова.

Однако, считаем, что любые ограничения прав и свобод могут иметь место только в соответствии со

ст. 54 Конституции РМ. Тем более что конституционная практика выработала определенные четкие критерии, нами ранее описанные [3]:

- ограничение прав или свобод могут иметь место только на основании конкретного органического закона;

- ограничения не должны противоречить международному праву;

- ограничения могут касаться только определенного права и не противоречить другим правам и свободам;

- некоторые права носят абсолютный характер и не могут быть ограничены;

- ограничения могут носить исключительный характер;

- ограничения могут быть направлены на значимые интересы: государственной безопасности, конституционного строя, территориальная целостность и другие;

- ограничения могут быть направлены против массовых беспорядков, преступности, предотвращения нарушений прав, свобод и достоинство других граждан и др.;

- ограничения должны быть пропорциональны ситуациям и не могут задевать других прав или свобод;

- ограничения должны носить временный характер.

Таким образом, мы считаем, что вопрос свободного доступа граждан в Интернет в Республике Молдова, необходимо осуществлять соблюдая следующие условия:

- строгое соблюдение конституционных прав человека;

- внедрение законодательным образом концепции свободного и открытого Интернета, согласно принципам ООН, Декларацией прав человека, Регламентом (ЕС) 2015/2120) и действующим законодательством Республики Молдова;

- ограничение (блокирование) доступа лиц к определенному контенту в сети Интернет строго в соответствии с законом.

Казуальный случай о конституционном рассмотрении вопроса о праве на информацию.

Право на информацию тождественно праву на доступ в Интернет. Однако, вопрос о праве на информацию в Республике Молдова был рассмотрен Конституционным Судом РМ, который 22 июня 2015 года принял Постановление №19 «о толковании ч.(3) ст.34 Конституции Республики Молдова (право на информацию)».

Вследствие рассмотрения, Конституционный Суд РМ определил, что:

- право лица на доступ к любой информации, касающейся общественных дел, не может быть ограничено. Данное право включает два аспекта: право запрашивать и право получать информацию.

- право на информацию является основным правом человека, поскольку развитие личности в обществе, осуществление свобод, предусмотренных Конституцией, включая свободу мысли, мнения,

творчества, свободу публичного выражения посредством слова, изображения или иными возможными способами, предполагает и возможность восприятия информации об общественной, политической, экономической, научной, культурной жизни и др.

- право на информацию является условием, предваряющим осуществление других прав: политических, экономических и социальных прав; права на защиту личной жизни; права участия в общественной жизни; права на справедливое судебное разбирательство и др.

- высший закон содержит нормы, нацеленные на продвижение участия в общественной жизни. Ст.2 ч. (1) и ст.39 Конституции закрепляют право на участие в управлении общественными делами.

- модели демократического участия требуют, чтобы граждане были достаточно хорошо осведомлены, чтобы они смогли эффективно участвовать в управлении.

- взаимосвязь между правом на информацию и правом участия в управлении общественными делами получила признание в практике международных организаций по правам человека

- ЕСПЧ указал на взаимосвязь между правом на информацию и правом на справедливое судебное разбирательство в гражданском судопроизводстве

- право на информацию может обусловить и реализацию экономических, социальных и культурных прав.

- согласно ст.54 ч. (2) Конституции осуществление прав и свобод не подлежит никаким ограничениям, кроме тех, которые предусмотрены законом,

Вместе с тем Конституционный Суд четко указал, на наш взгляд ошибочно, что:

- **право на информацию – это право запрашивать информацию от публичных органов и учреждений;**

- **под правом доступа к любой информации имеются в виду порядок, способы и условия управления государственными делами;**

- **отказ в предоставлении доступа к информации может стать нарушением права на свободу выражения, гарантированного ст.10 Конвенции.**

Таким образом, сфера понимания и использования термина «право на информацию», государственные и общественные правоотношения исполнения права на информацию, была недопустимо усечена Конституционным Судом.

Более того, данное постановление Конституционного Суда не учитывает:

- Резолюцию Генеральной Ассамблеи ООН (A/RES/60/252) от 26 апреля 2006г о создании Форум IGF для координации деятельности различных заинтересованных участников в целях обеспечения безопасного и надежного функционирования и использования интернета и обеспечения открытого и свободного доступа к ресурсам интернета;

- Резолюцию Генеральной Ассамблеи ООН от 3 июня 2011г о признании права на доступ в интернет

одним из неотъемлемых прав человека;

- Соглашение об ассоциации РМ с ЕС от 16 июля 2014г;

- Директиву 2000/31/СЕ от 8 июня 2000 об электронной коммерции и входит в противоречии с Регламентом Европейского Парламента и Совета Европейского Союза 2015/2120 от 25 ноября 2015 г. об установлении мер относительно открытого доступа в Интернет.

Мы считаем, что правовой эффект от ПКС от 22 июня 2015г «о толковании ч. (3) ст.34 Конституции Республики Молдова (право на информацию)» негативный, поскольку:

- создает конституционную неопределенность и указывает на отсутствие конституционной защиты права допуска в Интернет;

- подчеркивает несоответствие национальных норм международным правовым нормам о допуске в Интернет;

Таким образом, ПКС от 22 июня 2015г «о толковании ч.(3) ст.34 Конституции Республики Молдова (право на информацию)» противоречит самой Конституции и согласно ст.7 которая гласит что «Ни один закон или иной правовой акт, противоречащие положениям Конституции, не имеют юридической силы», данное постановление является ничтожным.

Заключение. Без сомнения, право на доступ в Интернет должно быть признано как одно из основных прав человека, и данное право должно быть прописано в Конституции Республики Молдова.

Можно констатировать что есть страны, которые усовершенствовали свои правовые системы и в этой проблеме, начиная с законов, подзаконных актов и прежде всего внеся изменения в своих национальных конституциях.

На наш взгляд, имеется острая необходимость по совершенствованию и Конституции Республики Молдова, принятой 29 июля 1994 года.

Мы считаем, что во втором разделе Конституции – «Основные права, свободы и обязанности» можно

было бы ввести отдельную статью – «Право на Интернет», в которой необходимо признать право на Интернет, как одно из фундаментальных прав человека и условия реализации этого права. А можно внести и дополнения к отдельным статьям действующей Конституции, в частности, в статье 30 – «Тайна переписки», и в части (4) ст. 34 Конституции РМ – «Право на информацию» [4].

Также, имеется необходимость в специальном законе об основах регулирования Интернета, который бы:

- определил правовые отношения между участниками процесса регулирования Интернета и их функции при осуществлении регулирования,

- установил принципы и определил основные направления регулирования правовых отношений, связанных с использованием Интернета,

- установил правила определения места и времени совершения юридически значимых действий при использовании Интернета,

- нормативно установил гарантии соблюдения прав человека, в том числе обеспечение свободы доступа к информации, информационную безопасность,

- установил порядок государственной поддержки работы и развития Интернета.

В заключение подчеркиваем, что Интернет является самым динамичным средством, и поэтому любые системы или механизмы, предназначенные для управления использования интернета, должны быть открыты для всех, обеспечивая конституционную защиту прав человека. Ведь, конституционное и нормативное регулирование обеспечения доступа к Интернет-ресурсам, является злободневной задачей для государственных институтов власти, поскольку речь идет об одном из основных прав человека, и в свете современных вызовов, именно реализация права на доступ в Интернет, в состоянии обеспечить соответствующее дальнейшее соблюдение других конституционных прав и свобод граждан Республики Молдова.

Библиографические сноски:

1. Horten Monica. Raport privind neutralitatea internetului în Republica Moldova. Chisinau, 2016. https://idsi.md/files/CoE_Network_neutrality_Report_Moldova.pdf (vizitat 11.01.2021);
2. Щербович А.А. «Конституционные гарантии свободы слова и права доступа к информации в сети Интернет» (<https://www.disserscat.com/>) (vizitat 23.01.2021);
3. Pușcaș V., Rolul Curții Constituționale în respectarea limitelor restrîngerii exercițiului unor drepturi sau libertăți prevăzute de Constituția RM/ „Justiția constituțională” nr. 3, 2005.
4. Пушкаш В., Кучук В. Доступ в интернет: право, гарантии и ограничения. Chișinău: Legea și viața, nr.12, 2020.

RISCURILE ȘI STABILITATEA SISTEMULUI BANCAR AL REPUBLICII MOLDOVA

DUHLICHER Grigore,

Dr. în științe economice, lector universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

REZUMAT

Domeniul bancar este afectat în permanență de o multitudine de riscuri, care periclitează stabilitatea și performanțele acestuia. Multiplicarea, diversificarea și intensificarea continuă a riscurilor bancare accentuează necesitatea definirii, identificării, analizei și gestiunii acestor fenomene, procesul dat având o incidență majoră asupra stabilității sistemelor bancare naționale și a echilibrului financiar mondial. Eforturile depuse în acest scop trebuie să mențină stabilitatea sistemelor financiar-bancare, caracterizată de lipsa dezechilibrelor majore, care ar putea duce la crize financiare sistemice, la incapacitatea instituțiilor financiare de a efectua operațiuni financiare, sau la prăbușirea piețelor financiare.

Cuvinte-cheie: stabilitate financiară, riscuri bancare, gestiunea riscurilor bancare.

RISKS AND STABILITY OF THE BANKING SYSTEM OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

DUHLICHER Grigore,

PhD in Economics, University lecturer,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

The banking sector is constantly affected by a multitude of risks, which jeopardize its stability and performance. The multiplication, diversification and continuous intensification of banking risks emphasizes the need to define, identify, analyze and manage these phenomena, this process having a major impact on the stability of national banking systems and global financial balance. Efforts to this end must maintain the stability of financial-banking systems, characterized by a lack of major imbalances, which could lead to systemic financial crises, the inability of financial institutions to conduct financial operations, or the collapse of financial markets.

Key words: financial stability, banking risks, banking risk management.

Introducere. Integrarea europeană a Republicii Moldova, o prerogativă de importanță majoră, presupune o precondiție de bază și anume - consolidarea sistemului economic național. Numai o economie competitivă, cu o infrastructură modernă, resurse umane cu un înalt nivel de educație și calificare, un mediu de afaceri prietenos într-o economie stabilă, sub o guvernare competentă, responsabilă și onestă, pot asigura atingerea acestui obiectiv.

Aceste lucruri sunt imposibil de realizat fără un sistem financiar-bancar solid. Problemele pornesc de la faptul că în anul 2015, sistemul bancar moldovenesc a cunoscut cea mai instabilă perioadă din istoria Republicii Moldova. Este vorba de dispariția unui miliard USD de la Banca de Economii, UniBank și Banca Socială, instituții financiare care au rămas ulterior fără licență. Frauda bancară se face parțial responsabilă de deprecierea leului, ratele înalte la dobânzi și creșterea prețurilor.

Deteriorarea situației economice afectează calitatea activelor și generează noi provocări pentru instituțiile financiare. Totodată, volatilitatea pieței valutare și încrederea scăzută în instituțiile financiare, determină

reducerea depozitelor și, în cazul prelungirii acestei tendințe, se va crea un risc sporit pentru stabilitatea sectorului bancar din Republica Moldova.

Rezultate și discuții.

Specificul riscurilor financiare este determinat, astfel, de activitatea specifică a organizațiilor în diferite domenii economice.

Riscurile bancare reprezintă o listă de amenințări reale a pierderilor financiare semnificative sub formă de venituri scăzute, creșteri nejustificate a costurilor, reduceri ai capitalului și a profiturilor, pierderea capacității de plată, ca urmare a impactului factorilor interni și externi asupra activității entității economice (organizației bancare) [2].

Riscurile bancare sunt multiple și diverse, se manifestă specific și spontan. Evidența, urmărirea și controlul acestora reprezintă sarcini majore ale managementului bancar.

Conceptul de risc bancar poate fi definit ca: "probabilitatea de producere a unui fenomen cu efecte nedorite asupra activității bancare".

Riscurile bancare reprezintă evenimente cu consecințe negative, astfel se pot înregistra diminuări ale

profitului sau chiar pierderi, ce vor periclita întreaga funcționalitate a instituțiilor bancare.

Riscurile bancare pot fi considerate un complex de evenimente cu consecințe adverse pentru bancă, de cele mai multe ori independente, prin faptul că pot avea cauze comune sau prin faptul că producerea unuia poate genera în lanț și alte evenimente nedorite.

În literatura de specialitate putem găsi următoarea structurare a categoriilor de risc bancar existente conform următoarelor criterii[3]:

I. Din punct de vedere al dependenței factorilor generatori de risc:

1. banca are rol determinant în formarea și controlul categoriei respective de risc: riscul de credit; riscul ratei dobânzii; riscul solvabilității; riscul lichidității.

2. banca este influențată de categoriile respective de risc, pe care doar le monitorizează: riscul valutar; riscul de țară și de bancă.

II. Din punct de vedere al importanței, principalele categorii ale riscului bancar sunt: riscul de credit; riscul ratei dobânzii; riscul lichidității; riscul de capital sau al solvabilității; riscul valutar; riscul de țară; riscul de bancă/partener; riscul de strategie; riscul de decontare; riscul de operare; riscul resurselor umane; riscul datorat reglementărilor bancare.

III. Din punct de vedere al încadrării în bilanț:

1. bilanțier:

riscul ratei dobânzii; riscul lichidității; riscul solvabilității; riscul valutar; riscul de țară; riscul de bancă/partener; riscul de decontare;

2. extra-bilanțier:

contracte la termen; acreditive; F.R.A. (Forward Rate Agreement); Futures; Options; Fraptions;

IV.

Alte categorii de risc: riscul de strategie; riscul de investiție; riscul concurenței.

Totalitatea riscurilor bancare mai poate fi departajată și prin natura producerii acestora:

1. Riscurile externe – sunt riscurile legate de situația din domeniul economic sau sectorul politic: stagnarea în economie, politica financiară greșită a statului. Ca rezultat, clienții băncii pot intra în panică și vor dori să-și retragă investițiile;

2. Riscurile interne – acestea sunt riscurile, a căror apariție se datorează activităților instituției de credit în sine: performanța slabă a personalului băncii, activitatea nesatisfăcătoare a conducerii băncii, alegerea greșită a strategiei bancare.

Riscul de credit este cel mai semnificativ pentru întregul sistem, întrucât se infiltrează la nivelul unei

game mai largi de servicii și expuneri. Banca se expune riscului de credit prin activitățile de creditare, activități de investiție, emiterea garanțiilor bancare, dețineri în conturi curente și plasamente în bănci.

Riscul de credit ar putea fi definit ca orice posibilitate de restanță a rambursării datoriilor și dobânzilor aferente la data scadență. Riscul de credit apare atât în cazul obligațiilor bilanțiere, cât și al celor extra-bilanțiere.

Riscul de credit este prezent în cazul creditării, formării portofoliului de valori mobiliare, operațiuni interbancare, operații valutare, cauțiuni și garanții etc.

Riscul de credit reprezintă riscul înregistrării de pierderi sau al nerealizării profiturilor estimate, ca urmare a neîndeplinirii de către contrapartidă a obligațiilor contractuale. Riscul asociat partenerilor de afaceri și riscul de reglementare legală, sunt privite ca fiind mai puțin relevante și adeseori ca fiind subordonate riscului de creditare, motiv pentru care în evaluarea lor sunt folosite procedurile standard de gestiune a riscului de creditare.

Riscul de creditare depinde de calitatea portofoliului de credite al băncii. Specific Republicii Moldova, putem evidenția trei particularități ale riscului de creditare: riscul de fraudă, riscul pentru creditele externe, riscul neplății pentru împrumuturile interne.

Frauda este una din cele mai răspândite cauze a neplăților din sistemul bancar autohton. Ne referim la acordarea creditelor firmelor, în care sunt interesați acționarii, ca proprietari ai băncii, precum și creditele acordate rudelor, prietenilor, partenerilor de afaceri, fără o acoperire adecvată și fără o analiză suficientă a credibilității debitorului.

Orice credit este un risc dublu, care presupune nu numai posibila insolvabilitate a debitorului, dar și pierderile statistice în formă de dobândă, dividende și valoare adăugată. Gestiunea riscurilor creditare presupune competență la alegerea clienților, capacitatea de a refuza unele operațiuni și acceptarea altora pentru obținerea profitului.

În contextul economiei de piață, băncile din Moldova au scopul de a obține un profit financiar maxim. Prin urmare, managementul riscului bancar ar trebui să se bazeze pe dezvoltarea politicilor și a procedurilor de credit, pe o bună gestionare a portofoliilor financiare, pe un control eficient al resurselor de credit, precum și pe formarea profesională a lucrătorilor din domeniu.

Asupra riscurilor enumerate se suprapun și costurile suplimentare cauzate de politica monetară.

Această situație este demonstrată și de dinamica structurii portofoliului de credite pe sectorul bancar al RM, prezentată în tabelul 1.

Tabelul 1. Structura portofoliului de credite pe sectorul bancar al RM

Denumirea indicatorilor	2018	2019	2020
Persoanelor juridice rezidente, inclusiv persoanelor fizice care practica activitate de întreprinzător sau alt tip de activitate, lei	25300387771	26199768873	28873623573
Persoanelor juridice nerezidente, inclusiv persoanelor fizice care practica activitate de întreprinzător sau alt tip de activitate, lei	166167722	171176231	523315249

Persoanelor fizice rezidente, lei	9971460322	13,993,403,754	16246566757
Persoanelor fizice nerezidente, lei	14734332	11116023	5699933
Total, lei	35452750147	40375464881	45649205512

Sursa: www.bnm.org/

Din tabelul 1 este evident că portofoliul de credite acordat de băncile comerciale din RM a crescut stabil în perioada analizată.

Republica Moldova a rămas fără finanțare externă în condițiile în care donatorii și-au suspendat deciziile de creditare ca urmare a neregulilor din sistemul bancar. În această situație, deficitul bugetului de stat a rămas

neacoperit, iar autoritățile sunt nevoite să se împrumute de pe intern de la băncile comerciale.

Potrivit statisticilor oficiale, ratele valorilor mobiliare de stat (VMS) sunt ridicate ca urmare a politicii monetare restrictive a BNM, dar care totuși înregistrează un trend descrescător în ultimii ani (tabelul 2).

Tabelul 2. Ratele medii ponderate ale dobânzii la VMS în RM (piața primară)

Perioada	Bonuri de trezorerie						VMS cu scadență până la un an		Obligațiuni de stat	
	91 zile		182 zile		364 zile		Rata efectivă	Rata nominală	Rata efectivă	Rata efectivă
	Rata efectivă	Rata nominală	Rata efectivă	Rata nominală	Rata efectivă	Rata nominală				
Ian. 2018	5.01	4.92	5.82	5.74	5.81	5.81	5.64	5.60	6.59	6.92
Ian. 2019	4.84	4.75	6.17	6.07	6.66	6.66	6.14	6.09	6.40	6.76
Ian. 2020	4.47	4.40	5.69	5.62	5.90	5.90	5.62	5.57	6.21	6.40
Ian. 2021	3.42	3.37	4.98	4.92	5.48	5.48	4.94	4.90	5.53	5.94

Sursa: www.bnm.org/

Astfel, din analiza tabelului 2, este evident că ratele VMS pentru perioada ianuarie 2018 – ianuarie 2021, înregistrează un trend descrescător constant.

În condițiile politicii monetare restrictive și a economiei care a intrat în criză, banchierii și-au redus finanțările către business, or ratele înalte la VMS atrag băncile să-și plaseze banii în bonuri de trezorerie ca urmare a investițiilor cu un grad de risc scăzut. Astfel, băncile moldovenești împrumută statul și fac profituri mari din dobânzile ridicate la valorile mobiliare de stat. Acest lucru se observă din cererea crescândă a băncilor pentru VMS.

În aceste condiții, obiectivul principal al băncilor comerciale este administrarea prudentă a riscurilor în condițiile desfășurării unei activități sănătoase astfel încât să prevină impactul negativ pe care factorii interni sau externi îl pot avea asupra activității sale, ducând la nerealizarea scopurilor, la producerea unor pierderi neplanificate sau producerea unor efecte negative.

În calitate de exemplu, vom folosi practica de activitate a băncii comerciale "Energbank" SA, creată la 16 ianuarie, 1997. Capitalul statutar al băncii este de 100 000 000 lei (2 000 000 acțiuni - nominal 50 lei).

Banca este unul din fondatorii societății interbancare de garantare a creditelor "Garantinvest", a biroului istoriilor creditare "Biroul de credit", Fondului de garantare a depozitelor în sistemul bancar al Republicii Moldova, membru al Bursei de valori a Moldovei și a Depozitarului Național, Participant profesionist pe piața valorilor mobiliare, membru al Asociației băncilor din Moldova, membru asociat al sistemului internațional de plăți "VISA" Int. și "Master Card" Int.

Administrarea riscurilor semnificative în cadrul acestei instituții se realizează pornind de la următoarele principii, prin aplicarea cărora Banca urmărește asigurarea unui profil de risc mediu[5]:

- identificarea, evaluarea, monitorizarea și controlul riscurilor, inclusiv pentru activitățile externalizate, conform procedurilor și politicilor stabilite;
- transparența procesului de administrare a riscurilor, care presupune disponibilitatea informației complete, obiective și fiabile;
- menținerea unui sistem de raportare corespunzător expunerilor la risc;
- menținerea limitelor corespunzătoare privind expuneri la riscuri, în conformitate cu mărimea, complexitatea, performanțele financiare ale băncii;
- separarea corespunzătoare a atribuțiilor în cadrul procesului de administrare a riscurilor semnificative, pentru evitarea potențialelor conflicte de interese între participanți la procesele de executare, control și evidența operațiunilor supuse riscurilor;
- monitorizarea permanentă a respectării procedurilor stabilite pentru administrarea riscurilor și soluționarea operativă a deficiențelor constatate;
- revizuirea periodică/ajustarea actelor normative interne privind administrarea riscurilor;
- monitorizarea și încadrarea în profilul de risc ales, analiza tendințelor și revizuirea rezultatelor actuale în raport cu evaluările anterioare;
- monitorizarea continuă a conformității cu legislația în vigoare.

Un element esențial al funcționalității sistemului bancar îl reprezintă supravegherea financiară prudentială și menținerea stabilității financiare.

În Republica Moldova, BNM (Banca Națională a Moldovei) este autoritatea care supraveghează aspectele legale ale operațiunilor și riscurilor instituțiilor individuale și care trebuie să contribuie la menținerea stabilității sistemului bancar și instituțiilor financiare supravegheate.

Stabilitatea financiară se menține prin reglementarea riscurilor actuale și potențiale, implementarea unor instrumente macroprudențiale pentru a nu admite acumularea riscurilor sistemice și asigurarea încrederii populației în sistemul financiar.

Rolul BNM în menținerea stabilității financiare este unul de importanță majoră, ca urmare a ponderii semnificative deținute de sectorul bancar în sistemul financiar.

În cadrul BNM atribuțiile aferente stabilității financiare sunt exercitate prin reglementările și supravegherea prudențială, supravegherea funcționării sistemelor de plăți, precum și prin stabilirea instrumentelor de politică macroprudențială și identificarea societăților de importanță sistemică.

Acestea au menirea de a preveni acumularea excesivă a riscurilor sistemice de natură ciclică sau structurală care pot duce la distorsiuni semnificative în funcționarea sistemului financiar.

Monitorizarea stabilității financiare are loc în baza identificării riscurilor și vulnerabilităților atât la nivel individual cât și la nivel de sistem, întru determinarea impactului sistemic al instituțiilor aflate sub supravegherea BNM.

Pe lângă BNM, un rol aparte în menținerea stabilității financiare îi revine Comitetului Național de Stabilitate Financiară (CNSF) și Fondului de Garantare a Depozitelor în Sistemul Bancar (FGDSB).

De facto, realitatea înregistrată în ultimii ani este alta, iar aceste lacune în management au dus la situația de criză a sistemului bancar autohton. Lichidarea a trei bănci insolabile din țară este o consecință a mai multor deficiențe a procesului de supraveghere a stabilității financiare. Iar situația în sectorul bancar s-a dovedit a fi

pe departe stabilă și transparentă.

Concluzii. Băncile reprezintă un element de bază al sistemului economic național. Acest lucru se datorează faptului că ele joacă un rol fundamental în asigurare funcționalității acestuia.

Diversitatea riscurilor cu care se poate confrunta sistemul bancar, precum și multitudinea situațiilor care generează riscuri, solicit eforturi considerabile în procesul de clasificare și evaluare a acestora.

Problematica stabilității financiare este extrem de vastă, ea poate cuprinde o multitudine de factori de natură financiară, economică, socială, etică, tehnologică și umană, care prin asociere pot influența operațiunile financiare la nivelul unei economii naționale sau a unei regiuni care cuprinde mai multe state.

Crizele sistemelor bancare reprezintă o amenințare pentru întreaga economie, iar identificarea și implementarea soluțiilor pentru atenuarea efectelor acestora reprezintă o necesitate demonstrată. Șocul crizei bancare se amplifică în întreaga economie prin afectarea mecanismului de creditare.

Băncile pot gestiona cu succes riscurile bancare doar dacă recunosc rolul strategic al gestiunii riscurilor, dacă folosesc analiza și gestiunea în vederea creșterii eficienței, dacă adoptă măsuri precise de adaptare a performanței la risc și, dacă vor crea mecanisme de raportare a performanței în funcție de risc, pentru a se asigura că investitorii înțeleg impactul gestiunii riscului asupra valorii instituției bancare.

Continuarea procesului de reforme instituționale și aliniere la standardele internaționale este esențială pentru promovarea unui sector financiar-bancar sigur, stabil și transparent în Republica Moldova.

Referințe bibliografice:

1. Mătiș E.A. Managementul performanțelor și riscului în băncile comerciale din România, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj Napoca, 2009.
2. <https://banci.org/article/bankovskie-riski-opredelenie-klassifikaciya-i-metody-upravleniya-50> (Vizitat 17.02.2021).
3. <https://administrare.info/economie/10302-clasificarea-riscurilor-bancare> (Vizitat 25.02.2021).
4. <https://www.bnm.md/bdi/pages/reports/drsb/DRSB8.xhtml> (Vizitat 27.02.2021).
5. <http://energbank.md/ro/info/financial-report/287-risk-2> (Vizitat 02.03.2021).

CZU: 37.013.31

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.15>

CALITATEA EDUCAȚIEI ȘI CERINȚELE ANGAJATORILOR LA INCEPUTUL SEC. XXI

MAHAJNA Alaa,
doctorandă, ULIM,
Israel

GRIBINCEA Corina,
Doctor în economie,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

REZUMAT

De mai multe secole, educația a rămas în mare parte intactă, fiind cel mai conservativ spațiu al eforturilor umane. Lucrurile evoluează și situația s-a schimbat dramatic odată cu intrarea umanității în era digitală. Competitivitatea absolvenților-specialiști, formată pe parcursul perioadei universitare, începe să se realizeze la antrenarea în câmpul muncii - în procesul de interacțiune cu angajatorii și se exprimă, primordial, în succesul activității resurselor umane după profilul specialității dobândite și cea suplimentară. Plonjarea în era tehnologiilor digitale în aproape toate domeniile vieții sociale și economice permite economiștilor, politicienilor, sociologilor, oamenilor de știință să vorbească despre apariția celei de-a patra revoluții industriale. Scopul investigației constă în investigarea cerințelor angajatorilor față de absolvenți și specialiști pe piața muncii.

Cuvinte-cheie: absolvenți, specialiști, profesioniști de calitate înaltă, angajatori.

QUALITY OF EDUCATION AND EMPLOYERS 'REQUIREMENTS AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

MAHAJNA Alaa,

PhD student,

Free International University of Moldova,

Israel

GRIBINCEA Corina,

PhD of Economics,

University of European Studies of Moldova

SUMMARY

For centuries, education has remained largely intact being the most conservative space of human effort. Things are evolving and the situation has changed dramatically with the entry of humanity into the digital age. The competitiveness of graduates-specialists that are trained during the university period begins to be achieved during work process, in interaction with employers and is expressed in the success of the workforce according to the acquired and additional specialty. The plunge into the age of digital technologies in almost in all areas of social and economic life and allows economists, politicians, sociologists and scientists to talk about the emergence of the fourth industrial revolution. The purpose of the study is to investigate the requirements of employers towards graduates and specialists in the labor market.

Key words: graduates, specialists, highly skilled professionals, employers.

Introducere. Implementarea tehnologiilor digitale în aproape toate domeniile vieții sociale și economice permite economiștilor, politicienilor, sociologilor, oamenilor de știință să vorbească despre debutul celei de-a patra revoluții industriale. Spre deosebire de a treia (electronică și tehnologii digitale, automatizare industrială, estompând liniile dintre sferele fizice, digitale și biologice), a patra revoluție industrială, care se sprijină pe tehnologii de rețea, a condus la o avalanșă radicală. Schimbările dinamice, pe scară largă și complexe în consecințele sale se schimbă nu numai în știință și economie, ci și în sfera socială, viața publică și privată, educația. În condițiile unui exces al ofertei pe piața muncii, este destul de anevoios pentru absolvenții universitari să reziste concurenței și să-și revendice locuri de muncă înalt plătite în comparație cu alte categorii de lucrători. În astfel de condiții, angajatorii sunt interesați să selecteze nu doar absolvenții cei mai performanți și talentați, ci și buni dintre cei mai buni, cu bune calități personale, profesionale, cu inteligență emoțională ridicată și cunoștințe de limbi străine.

Gradul de cercetare. Baza teoretică au constituit lucrările științifice ale lui I.L. Bachilo, I.Yu. Bogdanovskaya, A.B. Vengerov, D.A. Kerimov, G.V. Maltsev, B.C. Nersesyants, Yu.A. Nisnevici, A.S.

Pigolkin, S. Polenin, V.M. Syrykh, L.K. Tereshchenko, A.A. Fatyanov, L.V. Filatov, P.O. Khalfin și alți savanți. Alte lucrări au fost consacrate teoriei informației, globalizării (K. Shannon, E. Toffler, P. Drucker, M. Castells, D. Sichel, T. Forester) fiind importante pentru dezvoltarea conceptului societății informaționale, determinând gradul de influență al globalizării asupra dezvoltării sale. Cu toate acestea, problemele strategiei și direcțiilor de dezvoltare al vectorului Revoluției 4.0 în domeniul educației nu sunt clare, deoarece angajatorii nu pot formula clar cerințele.

Scopul studiului constă în studiul pieței muncii și determina impactul globalizării, digitalizării, Revoluției 4.0, economiei mondiale asupra dezvoltării țărilor și rolul statului în asigurarea personalului calificat întru stabilizarea economică și cerințele pieței muncii.

Baza metodologică a cercetării constă în elaborarea teoretică a problemei societății postindustriale, prezentată în lucrările autorilor autohtoni și străini, caracteristicile conținutului structurii sistemele educaționale în perioada de formare și dezvoltare a acesteia. Aplicarea teoriei societății postindustriale ca bază a studiului problemelor de structură a pieței muncii. Autorii în timpul investigației au utilizat sistemul și metodele structural-sistemice, metoda comparativă,

metoda de analiză și sinteză, inducție și deducție, istorică, statistică, de previziune etc.

Rezultate și analiză. Realizarea aspirațiilor spre o viață mai decentă, corectă își găsește confirmarea directă în practică, dovada fiind rezultatele numeroaselor studii. Majoritatea angajatorilor sunt obligați să refuze angajarea absolvenților universitari, argumentând acest lucru, primordial, prin izolarea cunoștințelor și abilităților dobândite de condițiile de producție reală, precum și prin lipsa practicii de muncă după specialitate. În acest sens, problema selectării, pregătirii universitare a specialiștilor la nevoile pieței muncii devine stringentă.

Astfel, pentru a pregăti specialiști competitivi care ar fi capabili să găsească cu succes un post în profilul specialității lor, universitățile trebuie să ia în calcul cerințele angajatorilor. Pentru a îndeplini această sarcină, trebuie mai întâi să se studieze cerințele relevante. În

acest sens, scopul studiului nostru este de a concretiza abilitățile, caracteristicile, calitățile, cunoștințele, aptitudinile, abilitățile, metodele de comunicare care asigură competitivitatea absolvenților universitari pe piața muncii. Obiectul studiului a fost alcătuit din angajatori care angajează absolvenți universitari în conformitate cu profilul specialității dobândite („Managementul personalului”) [4]. Subiectul cercetării este competența unui absolvent universitar competitiv, cu o diplomă în managementul resurselor umane. Baza eșantionului pentru determinarea setului de competențe ale unui absolvent universitar competitiv în specialitatea „Management personal” a fost bazat pe disponibilitatea angajatorului de a angaja un absolvent în conformitate cu calificarea unui manager al specialității management personal. Conform acestui criteriu, 300 de angajatori au fost incluși în eșantion.

Tabelul 1. Repartizarea priorităților profesionale la angajatori și tineri specialiști [4]

Nr.	Aprecierea angajatorilor	% din total	Aprecierea absolventului	% din total
1	Concentrarea pe autorealizare profesională	55	Concentrarea pe promovarea profesională	55
2	Orientarea către o evaluare adecvată a potențialului profesional personal	52	Miza pe salariu ridicat	54
3	Orientarea la corelarea obiectivelor personale și corporative	48	Orientarea spre autorealizarea profesională	44
4	Orientarea spre promovarea profesională	41	Orientarea spre studii suplimentare	34
5	Orientarea spre studii suplimentare	37	Orientarea la corelarea obiectivelor personale și corporative	32

Comparând orientările motivaționale ale activității profesionale în evaluările angajatorilor și ale absolvenților înșiși, se poate dezvălui o anumită discrepanță, care este o consecință a nepotrivirii nevoilor lor. Deci, în evaluările absolvenților, domină orientările motivaționale, asociate cu satisfacerea a două grupuri de nevoi inerente acestei grupe de vârstă a lucrătorilor - statutul (orientarea spre servicii și avansarea profesională 55,5%) și mijloacele de subzistență (orientarea către nivelul salariilor 53,7%). Satisfacția acestor grupuri de nevoi le va permite absolvenților școlari / universitari să ocupe un loc demn în structura ierarhic organizată a societății, să dobândească un anumit grad de independență în plan profesional și economic.

Potrivit estimărilor angajatorului, printre liniile motivaționale ale absolvenților, prioritatea este orientarea către autorealizarea profesională (54,0%) și orientarea către o evaluare adecvată a potențialului profesional personal (51,4%), care se sprijină pe nevoia pentru o muncă semnificativă. Astfel, angajatorul este interesat de un absolvent care este gata să înceapă să-și realizeze potențialul dintr-o poziție de bază pentru o remunerație materială modestă, iar absolventul însuși, adesea absolut fără experiență profesională, este interesat de o creștere a carierei garantată, în principal într-o companie, cu un nivel inițial ridicat al salariilor.

La *Târgului locurilor de muncă* din Chișinău și *Târgului on-line*, care se desfășoară de câțiva ani, sunt prezenți de obicei 40-50 agenți economici, prestând peste 6500 locuri vacante. Căutarea locurilor de muncă vacante

poate fi realizată online pe www.e-angajare.md. Deși la Târg au participat peste 2000 de vizitatori (2017-2018), doar 600 au găsit oferte interesante, iar contracte au încheiat doar unități. Deși remunerarea pentru un bucătar începător constituie peste 10.500 MDL, frecvent ofertele rămân vacante. În majoritatea cazurilor solicitanții de locuri vacante compară ofertele salariale cu cele de peste hotare, unde pot emigra lejer [8; 9].

Vis-à-vis de viața socială, dezvoltarea tehnologiilor digitale, umanitatea a intrat într-o nouă perioadă a dezvoltării sale civilizaționale - este o societate în rețea care formează o nouă cultură în rețea, conștientizată, acoperind sferele spiritualității, interacțiunii sociale, tehnologiei. Societatea în rețea este caracterizată de noi relații între oameni, mașini și natură (IoT, neuronet), disponibilitatea universală a cunoașterii, predominanța valorii interacțiunii asupra primatului instituțiilor, personalizarea mai degrabă decât caracterul de masă. Pe baza analizei datelor mari, se dezvoltă o nouă metodologie de știință, educație, medicină etc. Absolvenții deja trebuie să fie pregătiți pentru cerințele pieței muncii [1]. Internetul global, dezvoltarea rețelelor sociale au dus la o nouă identitate umană „online”. Cea mai importantă sarcină este dezvoltarea proceselor de gestionare a propriei identități, inclusiv în rețelele sociale. Noile metode progresiste și mecanisme pentru formarea spiritualității, eticii, moralității într-o societate în rețea, al cărei centru este o persoană care poate extinde infinit cunoștințele, un set de conexiuni, direcții și modalități de interacțiune, capătă o importanță

fundamentală.

Unicitatea Revoluției 4.0 constă în armonizarea și integrarea crescândă a unui evantai numeros de multiple discipline științifice, ceea ce impune cereri diferite sistemului de învățământ. Aceasta este, formarea abilităților cognitive și sistemice, abilități pentru rezolvarea problemelor complexe, crearea de noi cunoștințe și prelucrarea datelor, comunicarea, gestionarea resurselor și propriul comportament, modelarea calităților personale ale elevilor/studenților etc.

Dezvoltarea tehnologiilor digitale și a rețelelor sociale a condus la renovarea bazei valorice-semantice a societății și a educației. Apare un nou tip de elevi/studenți care își formează în mod independent traiectoria educațională, care vizează autoeducarea, auto-actualizarea și auto-dezvoltarea, combinând studiul,

munca și dezvoltarea personală [3]. Viitorul (și prezentul) rezidă în tehnologiile educaționale în rețea care vor oferi personalizarea procesului educațional (inclusiv învățarea la cerere) și libertatea academică a elevilor/studenților în alegerea conținutului, formelor, metodelor, locului și timpului de învățare[6].

Astfel, în sfera socio-culturală dintr-o societate în rețea, au loc chiar mai multe transformări globale și la scară largă, schimbând radical (sau testând critic) felul în care trăim, învățăm, lucrăm și ne raportăm la noi înșine și unul la celălalt.

Israelul este astăzi una dintre țările de frunte în ceea ce privește știința și educația[2]. Sistemul său universitar a fost modelat după modelul american și este unul dintre cele mai tinere din lume, dar în același timp unul dintre cele mai puternice.

Tabelul 2.Cele mai prestigioase universități din Israel, 2021 [10]

Clasamentul	Rangul mondial	Universitatea	Gradul de impact
3	73	Tel Aviv University	165
6	165	Hebrew University of Jerusalem	225
12	226	Technion Israel Institute of Technology	421
15	244	Weizmann Institute of Science	401

Tabelul 3.Cele mai prestigioase universități din Moldova, 2021 [11]

Clasamentul	Rangul mondial	Universitatea	Gradul de impact
1	3392	Universitatea tehnică din Moldova	7179
2	3825	Universitatea de Stat din Moldova	5839
3	7052	Universitatea de stat de Medicină și Farmacie	9896
4	7624	Universitatea de Stat <i>Alecu Russo</i> din Bălți	9954
5	8792	Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova	6054
6	40609	Academia de Studii Economice din Moldova	8415
7	12112	Universitatea Liberă Internațională din Moldova	10312
8	12180	Universitatea Pedagogică de Stat Ion Creangă	10392
9	13215	Universitatea de Stat Transnistreană Taras Șevcenko	11667
10	13885	Universitatea de Stat din Tiraspol	16369
11	13911	Universitatea Agrară de Stat	12519
12	15627	Universitatea de Stat din Comrat	14624
13	16034	Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice	15095
14	16982	Universitatea de Stat din Cahul B. P. Hașdeu	16223
15	17692	Academia de Administrație Publică	17020
16	18802	Universitatea de Studii Europene din Moldova	18279

Webometrics formând ratingul universităților a luat în considerație:

50 % – vizibilitatea – numărul total de linkuri externe

10 % – transparența – numărul total de citări

40 % – excelența – calitatea articolelor științifice publicate

Principala sursă de schimbare nu este educația în sine, ci un set de provocări cu care se confruntă, inclusiv noi contexte tehnologice, politice, sociale, culturale și economice, factori de complexitate și incertitudine. Digitalizarea sistemului mondial educațional a ușurat accesul la educația de elită pentru masele largi [4]. Actualmente are loc tranziția la educație bazată pe Big Data, când sistemul analizează o cantitate mare de date despre activitățile educaționale ale elevilor/studenților și

sugerează calea educațională optimă. Clasamentul țărilor mondiale după nivelul activității de R&D este o analiză comparativă a informației statistice vizând numărul de articole de cercetare publicate de reprezentanții comunităților științifice naționale în reviste științifice evaluate de colegi. Volumul publicațiilor de R&D evaluate de colegi oferă o imagine de ansamblu asupra activității de cercetare și tehnologie din întreaga lume, precum și pentru țări individuale. Indicatorul nivelului activității de cercetare este considerat unul dintre indicatorii cheie ai dezvoltării științifice și tehnologice a țării și este calculat ca numărul total de articole publicate ca rezultat al cercetărilor în reviste științifice și publicații revizuite de colegi, inclus în *Science Citation Index (SCI)* și *Social Sciences Citation Index (SSCI)*.

Tabelul 4. Evaluarea țărilor din lume pe nivelul de activitate științifică [7]

clasare	Țara	Nr. art.	clasare	Țara	Nr. art.
1	China	528 263	6	Marea Britanie	97 681
2	SUA	422 808	7	Rusia	81579
3	India	135 788	33	Israel	12 235
4	Germania	104 396	40	România	10345
5	Japonia	98 793	113	Moldova	210

Informația prezentată denotă că cercetarea științifică ocupă un loc major în dezvoltarea științei, materialelor noi și tehnologiilor de vârf, sporind exportul și competitivitatea produselor și țării. În prezent, este deosebit de important să se definească în mod clar ceea ce include conceptul de „educație generală fundamentală” - atât din punct de vedere al conținutului său, cât și ținând cont de vârsta elevului/studentului. Formarea unei societăți de rețea este personificată, variată, devenind un tip de „matrice de posibilități” a unei persoane de-a lungul vieții sale [5]. Nu ar trebui doar să formeze imaginea științifică a lumii a unei persoane, ci, în același timp, să creeze condiții pentru dezvoltarea sa personală, formarea competențelor pentru o viață de succes, eficientă și sigură și să satisfacă orice nevoi educaționale care se schimbă rapid.

Concluzii. Actualmente, liderii educaționali insistă că instruirea ar trebui să devină preocuparea angajatorilor. Această afirmație contrazice practicii, deoarece angajatorul este contribuabil și plătește impozite către stat, care ar trebuie să asigure funcționarea bună a universităților, menite să adapteze studenții la condițiile specifice ale anumitor întreprinderi. Principala preocupare a businessului nu este formarea personalului, ci adaptarea lui la condițiile pieței muncii. Acest lucru este confirmat și de materialele sondajelor efectuate în

rândul angajatorilor. În ciuda imperfecțiunii standardelor educaționale existente, universitățile, pentru a fi solicitate, trebuie să formeze specialiști care să îndeplinească pe deplin cerințele angajatorilor. Din aceste motive instituțiile de învățământ sunt în contact continuu cu angajatorii pentru a determina de care specialiști și care abilități și deprinderi trebuie să posede. Universitățile împreună cu angajatorii ajustează procesul educațional prin introducerea de noi cursuri de formare (modificând gama sortimentală a ofertei), astfel încât să îndeplinească cerințele pieței muncii. Cea mai preferabilă opțiune pentru îndeplinirea cerințelor angajatorului este plasarea disciplinelor în blocul opțional (fără a încălca cerințele Standardului educațional de stat). Toate doleanțele angajatorilor pot fi grupate în două grupuri - cerințe profesionale și cerințe personale. Pe lângă abilitățile de utilizare a materialelor noi și tehnologiilor de vârf, digitalizării, IoT eficient, tânărul specialist trebuie să posede calități personale ca: lipsa supraestimării; stabilitate psihologică; adaptarea lucrului în echipă; activitatea eficientă pentru rezultat final; proiectarea unui lanț logic al activității până la final; gândire inovatoare - perceperea informațiilor noi; rezistență la stres; încredere în sine; capacitatea de a formula și a transmite în mod clar ideea către interlocutor; abilități de comunicare etc.

Referințe bibliografice:

1. Abu Madean Saad, Elkrinawi Khalid, Kouzly Rabah. Metodologia managementului educațional. Conferința științifico-practică internațională "Știință, educație, cultură", 11 februarie 2021, Comrat: USC, 2021, p. 421- 425.
2. Amar Ravit, Gribincea A. Creativity as a factor of innovative sustainable economic development. Conferința "World economy and international economic relations", vol. 3, Chișinău, Moldova, 1 ianuarie 2020, p. 67-71.
3. Awawdi Badera, Fayed Khatib Nasreen, Haj Remah. Managementul calității educaționale. Conferința științifico-practică internațională "Știință, educație, cultură", 11 februarie 2021, Comrat: USC, 2021, p.25- 428.
4. Cerințele angajatorilor. https://studref.com/trebovaniya_rabotodateley. (Vizitat 12.02.2021)
5. Gribincea A. Content of intellectual property rights. În: revista *EcoSoEn*, nr. 3-4, 2020, p.72-78.
6. Gribincea C., Gribincea A. Direcțiile care vor determina viitorul apropiat. Conferința internațională "Știință, educație, cultură", 11 februarie 2021, Comrat: USC, 2021, p.28-32.
7. National Science Foundation: Science and Engineering Indicators 2019. <https://gtmarket.ru/ratings/scientific-and-technical-activity>. (Vizitat 21.01.2021)
8. Noutăți și evenimente. <https://motivatie.md/index.php?pag=news&id=1060&rid=783&l=ro>. (Vizitat 18.02.2021)
9. Rezultatele târgului locurilor de muncă din Chișinău. <https://www.anofm.md/en/node/1755>. (Vizitat 11.01.2021)
10. Topul celor mai bune universități din lume din 2021. [https://diez.md/2021/01/31/topul- celor-mai-bune-universitati-din-lume-din-2021-editia-lunii-ianuarie-iat-instituțiile-care-dețin-întâietatea/](https://diez.md/2021/01/31/topul-celor-mai-bune-universitati-din-lume-din-2021-editia-lunii-ianuarie-iat-instituțiile-care-dețin-întâietatea/). (Vizitat 24.01.2021)
11. Topul celor mai bune universități din Moldova în anul 2021. <https://diez.md/2021/01/27/topul- celor- mai-bune- universități- din-moldova-in-anul-2021-potrivit-raportului-webometrics- ediția- iarna/> (Vizitat 18.02.2021).

CALITATEA FORMĂRII PROFESIONALE ÎN CONTEXTUL REVOLUȚIEI 4.0

MENASHKO Yfat,
doctorandă, ULIM,
Israel

GRIBINCEA Alexandru,
dr.hab., prof.univ,
ULIM

REZUMAT

Educația cuadrimensională constituie un dialog profund strategic despre educație. Prin punerea la îndoială a acordului adesea tacit și învechit cu privire la ceea ce ar trebui de învățat în școală/universitate, autorii demonstrează în mod clar limitările sistemice care formează curricula. Cercetările analitice a curriculei de formare profesională denotă că instruirile trebuie să se afle în cadrul standardelor stabilite sau să depășească limitele în direcția modernizării, formării spiritului creativ, inovativ. Formarea cuadrimensională încurajează ambele moduri de gândire inovatoare. Curriculele disciplinare trebuie să se bazeze pe studiul fenomenelor/proceselor complexe, creând oportunitate pentru utilizări interdisciplinare și transdisciplinare, precum și a metodelor moderne de predare, utilizând avantajele mediilor educaționale digitale. Scopul investigației constă în fundamenta priorităților, obiectivelor și principiilor educaționale avansate prin prisma conformității structurii și calității absolvenților profesioniști în concordanță cu cerințele angajatorilor și pieței muncii viitoare.

Cuvinte-cheie: educație, revoluția 4.0, IoT, profesionalism, specialiști, absolvenți, performanțe educaționale.

QUALITY OF VOCATIONAL TRAINING IN THE CONTEXT OF THE REVOLUTION 4.0

MENASHKO Yfat,
doctorandă,
Free International University of Moldova,
Israel

GRIBINCEA Alexandru,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Free International University of Moldova

SUMMARY

Four-dimensional education is a profound strategic dialogue about education. By questioning the often tacit and outdated agreement on what should be learned in school / university, the authors clearly demonstrate the systemic limitations that make up the curriculum. The analytical researches of the professional training curriculum indicate that the trainings must be within the established standards or exceed the limits in the direction of modernization, formation of the creative, innovative spirit. Four-dimensional training encourages both innovative ways of thinking. Disciplinary curricula should be based on the study of complex phenomena / processes, creating opportunities for interdisciplinary and trans disciplinary uses, as well as modern teaching methods, using the advantages of digital educational environments. The purpose of the investigation is to substantiate the priorities, objectives and educational principles advanced in terms of compliance with the structure and quality of professional graduates in accordance with the requirements of employers and the future labor market.

Key words: education, revolution 4.0, IoT, professionalism, specialists, graduates, educational performance.

Introducere. Informațiile complete și obiective, evidențierea principalelor probleme și cauzele acestora, selectarea soluțiilor, optimizarea deciziilor la toate nivelurile sistemului național educațional - sunt condiții necesare pentru formarea unui sistem educațional modern. Actualmente se încearcă generalizarea experienței practice a managementului în contextul reformării sistemului regional de învățământ într-o perioadă specifică, pentru a evalua această experiență din poziția de azi pe fundalul tendințelor internaționale.

Sistemul educațional din Israel reflectă sistemul educațional din SUA, care a integrat cele mai bune caracteristici în învățământul străin. Este necesar de menționat că mecanismele de reînnoire au fost așezate în sistemul educațional național ca o componentă a educației integrale de performanță. Inteligența artificială deplasează cu succes profesioniștii în domeniul rutinei intelectuale. Motorul celei de-a treia revoluții din secolul al XIX-lea a fost linia de asamblare, care a dat naștere multor profesii de astăzi. Dar astăzi „inteligenta

artificială” pășește pe urmele lor, iar sistemele cibernetice sunt implementate masiv în producție. Cel mai solicitat personal de pe piața muncii astăzi sunt tehnologi, ingineri, operatori de echipament cu comandă numerică, programatori și specialiști în domeniul blockchain-ului. Adică oameni capabili să creeze noi produse de înaltă tehnologie.

Gradul de investigare. O contribuție semnificativă în dezvoltarea teoriei de formare profesională au adus savanții D.Gvishiani despre managementul sistemelor sociale, lucrările lui A. Capto, Yu. A. Konarzhevsky. Gestionarea activității școlare B. Gershunsky. V. Kalnei, N. Yusufbekova despre gestionarea proceselor inovatoare în instituțiile de învățământ. În lucrările lui E. Bereznyak, M. Skatkin și o serie de alți savanți au studiat problemele gestiunii intrașcolare și organizarea activității unei instituții de învățământ, sistemul de planificare și control, formele și metodele de conducere a personalului didactic. Anumite aspecte ale formării unui sistem de educație de calitate au fost elucidate în lucrările lui Y. Konarzhevsky, I. Lerner și alții. Există o serie de studii în care aspectele calității educației în învățământul superior sunt luate în considerare din pozițiile moderne de management N. Bulynsky, Z. Zhukovskaya, A. Subetto. Formarea specialiștilor în contextul digitalizării educației au fost investigate de E. Dorofeev, T. Pahomova, M. Berkovich etc. Cu toate acestea, în ciuda interesului imens al cercetătorilor, problema îmbunătățirii calității educației (în concordanță cu strategia Educație 4.0) nu este încă suficient rezolvată.

Scopul cercetării constă în investigarea și fundamenta prioritățile, obiectivele și principiile educației avansate din punctul de vedere al realizării conformității structurii și calității formării profesionale cu nevoile și cerințele actuale și viitoare ale producției și ale cerințelor pieței muncii.

Metodologia cercetării este bazată pe fundamentată pe structura și conținutul modelului proiectat de formare a culturii economice a specialiștilor pe baza avantajelor tehnologiilor informaționale. Noile standarde educaționale definesc noi obiective și valori ale educației în contextul digitalizării, care includ dezvoltarea culturală personală și generale a elevilor/studenților, care vizează formarea competențelor lor sociale și economice pentru adaptare în societatea modernă. În prezent, orice model nou de educație nu poate fi conceput fără cunoștințele economice ale elevilor/studenților și activitățile lor în mediul tehnologiei informației. În contextul digitalizării, aceste tehnologii acționează ca un activator și catalizator al activității constructive, formând cultura economică a elevilor/studenților. Utilizarea tehnologiei informației în pregătirea economică determină rolul principal în dezvoltarea activităților independente ale absolvenților pe piața muncii - autoinstruire, autoorganizare și autocontrol. Acțiunile lor devin mai semnificative, mai intenționate, mai independente, mai controlate. Pentru atingerea scopului au fost utilizate abordări metodologice precum orientarea profesională, dezvoltarea personală, formarea competențelor (cunoștințe, gândire, conștiință economică) și dobândirea de experiență în activitatea economică, stăpânirea continuă a tehnologiilor și

mijloacelor digitale moderne. Au fost utilizate diverse instrumente ca dialectica, inducție, comparație, deducția, statistica, previziunea.

Rezultate și analiză. Articolul susține necesitatea dezvoltării învățământului avansat bazat pe o schimbare în locul unei persoane în producție într-o societate informațională. Au fost stabilite următoarele priorități ale modelului de educație avansată, cum ar fi: continuitatea, fundamentarea, deschiderea, universalitatea, variabilitatea, integritatea, orientarea activității, informatizarea, conformitatea cu piața. Conținutul programului educațional al oricărei națiuni determină valorile sale și reflectă speranțele sale pentru generațiile viitoare. Prin concentrarea asupra a ceea ce elevii/studenții trebuie să învețe, Educația cuadridimensională devine o provocare valoroasă și care merită, inspira proiectanții practicienii de programe [4]. Accesul gratuit la cursuri, pe care multe platforme online le-au deschis, este o oportunitate pentru utilizatorul general de a încerca cel puțin învățarea la distanță în diferite forme. Dar poate dura ceva timp până toată lumea să se obișnuie cu formatul online și să înceapă să învețe pe deplin [3]. Integrarea activă a universităților în spațiul educațional internațional actualizează fundamentarea științifică și testarea formelor și metodelor de adaptare a studenților străini la noul mediu educațional. Oamenii de știință au identificat, generalizat și sistematizat tipurile de adaptare (socială interculturală, academică, socio-psihologică, socio-culturală, socio-comunicativă, socio-cotidiană etc.), au identificat dificultăți, probleme, bariere de adaptare și factori de adaptare cu succes de studenți străini. Centrul interesului nostru de cercetare este adaptarea socială și culturală a studenților străini datorită semnificației și influenței sale deosebite asupra succesului strategiilor de adaptare. Poate că cea mai mare provocare cu care se confruntă omenirea în secolul XXI este educația, dar puține organizații au gândit-o și au analizat-o la fel de atent. Ce trebuie să știe fiecare copil până la o anumită vârstă? Sistemul nostru de învățământ nu s-a schimbat semnificativ de secole, dar astăzi avem nevoie de cunoștințe, abilități și calități personale complet diferite. Conceptul de utilizare a instrumentelor digitalizate devine treptat un lucru trecut. Astăzi mixul optim de opțiuni online și offline este învățarea mixtă. Se conturează deja în creștere în acele domenii ale educației în care munca directă a profesorului și a elevului, socializarea și comunicarea live sunt importante. Acest lucru face posibilă studiarea, comunicând personal cu un expert într-un grup sau individual, să desfășoare lucrări practice la cursuri și seminare și, în același timp, să studieze online fără a pierde calitatea și dinamica procesului educațional [3].

Dacă platforma la distanță înlocuiește predarea tradițională în clasă/auditoriu cu comunicarea directă între profesor și elev, iar obiectivul principal al elevului/studentului este de a obține o diplomă, un certificat etc., atunci această practică este identică cu forma de studii prin corespondență (FR) a educației, rezolvă pragmatică a sarcinii și nu este în concordanță cu ideea de educație pe parcursul vieții. De fapt, aceasta este educația „finală”, obținută doar de la distanță [1].

Fig. 1. Impactul celei de-a patra revoluții industriale asupra capacităților profesionale [2]

Astăzi, circa 60% din locurile de muncă necesită lucrători cu creativitate. Numărul de tineri utilizatori web activi a crescut de 2,5 ori în ultimii 3 ani. Copiii nu sunt doar în urma unor noi procese - ci merg în pas cu noutățile (IoT). Astăzi, adolescenții trăiesc în două lumi - reală și virtuală. Cerințele pentru studenți și, ca urmare, pentru sistemul de învățământ se schimbă vertiginos. În trecut, educația era despre a învăța ceva oamenilor. Astăzi, esența educației este de a ajuta individul să

dezvolte un nucleu intern fiabil și abilități de stabilire a obiectivelor pentru a-și găsi propriul drum într-o lume din ce în ce mai incertă, nestatornică și din ce în ce mai complexă. În timpul nostru, nu se poate ști sigur cum se vor desfășura evenimentele. Deseori trebuie să ne întrebăm și să învățăm de la oameni minunați și uneori facem greșeli pe parcurs. Compania Google 2019, a anunțat că peste 2,5 miliarde de dispozitive active din întreaga lume rulează sistemul de operare Android.

Fig. 2. Componentele educației moderne [5]

Pentru pregătirea specialiștilor de înaltă calificare pentru piața muncii la diferite nivele ale sistemului de învățământ, este important, nu doar cunoștințe despre competențele pe care angajații ar trebui să le aibă, ci și cerințele angajatorilor despre posibilitatea

implementarea în cadrul sistemului de învățământ profesional existent anumitor modificări elastice. În opinia noastră, este recomandabil ca angajatorii să participe la dezvoltarea sistemului de educație profesională continuă.

Tabelul 1. Conținutul direcției Educație 1.0-4.0 [3]

	Părinții tratează școala ca	Utilajul și softul	Utilaje mobile
Educație 1.0	"depozit de cunoștințe" pentru pregătirea copiilor către universitate	Este achiziționat pentru bani mari, dar nu se utilizează	Confiscate la ușa clasei
Educație 2.0	"depozit de cunoștințe" pentru pregătirea copiilor către universitate	Este deschis și accesibil la preț mic	Sunt acceptate atent
Educație 3.0	Spațiu educațional, asigurând deprinderi de a învăța	Accesibil la preț mic și se utilizează pentru formarea cunoștințelor noi	Sunt utilizate activ, motivând spre studiere în spațiul educațional personal
Educație 4.0	Centru de inovație pentru studenți, profesori, familii	Renovarea zilnică, deoarece softul este personalizat	Se modifică continuu pe baza activității elevilor, care sunt sursa de bază a evoluției și inovației tehnice

Educația pregătește specialiști-profesioniști pentru rezolvarea sarcinilor specifice țării, oamenilor sau antreprenorilor (proprietarilor). Viitorul Israelului, Republicii Moldova etc., depinde de soluționarea la timp a sarcinilor de instruire a personalului, nu numai îndeplinind cerințele de astăzi, ci și adaptate cerințelor de

mâine. Această sarcină este supraviețuirea țării în lumea vitregă modernă. Problema personalului pentru conducători din sectorul real intră în lista celor mai semnificative, de rând cu finanțele, marketingul în sensul mai larg al cuvântului.

Tabelul 2. Așteptările angajatorilor de la absolvenții școlilor de formare [4]

	Profesorii/învățătorii	Cerințele mediului de afaceri față de absolvenți
Educație 1.0	Profesioniști licențiați	Lucrători, de la care nu se așteaptă creativitate
Educație 2.0	Profesioniști licențiați, care formează de comun cu elevi/studenți oportunități educaționale noi	Lucrătorii sunt slab pregătiți pentru economia cunoștințelor
Educație 3.0	Participanții la procesul educațional, conectați prin dispozitive mobile asigură accesul la informații - „materii prime” pentru construirea de noi cunoștințe	Lucrători, producători de cunoștințe, pregătiți pentru cooperare, colaborare și antreprenariat, activități inovatoare, furnizarea cunoștințelor
Educație 4.0	Însăși participanții la procesul educațional, sunt resurse de inovații, cu ajutorul unui software - parteneri în activități educaționale	Lucrători, care produc inovații, asigură cunoștințe noi

Esența politicii de stat în domeniul educației constă în fundamentarea priorităților educației ca fiind cel mai profund din punct de vedere intelectual și, în același timp, unul dintre cele mai costisitoare sectoare ale economiei. Scopul principal al politicii de stat în domeniul învățământului profesional superior constă în formarea unui model de educație care să răspundă tuturor provocărilor din secolul XXI, corespunzător unei economii inovatoare și nevoilor pieței muncii globale. Acest lucru necesită pași radicali din partea statului și a organelor guvernamentale pentru modernizarea educației moderne.

Școala în sec. XXI este marcată de unele concepții prin interacțiunea la distanță:

- Rezultatul educației este nivelul de stăpânire a abilităților și competențelor cheie prin aplicarea în

situații reale.

- Flexibilitatea și adaptabilitatea programelor educaționale.
- Utilizarea pe scară largă a tehnologiilor inovatoare moderne.
- Orientarea spre orientarea instruirii persoanelor.
- Orientarea timpurie în carieră.
- Activități comune și cooperare.
- Activitate, bazată pe proiectare, cercetare, activități orientate spre practică

Tehnologia creează valori noi, dar poate introduce și pericole noi. Internetul obiectelor va îmbunătăți siguranța în orașe, va reduce sarcina infrastructurii de transport, va îmbunătăți asistența medicală și va oferi municipalităților economia energie. În același timp, răspândirea IoT este probabil să crească instabilitatea în multe domenii ale

economiei: majoritatea noilor tehnologii provoacă emoții temporare și investiții necugetate (cum ar fi blockchain și criptomonede). În plus, vor apărea noi provocări de securitate cibernetică pe măsură ce hackerii încearcă să valorifice răspândirea IoT. Vor exista mai multe atacuri cibernetice ca niciodată din cauza culturii informaționale corecte [3].

Concluzii. Calitatea educației în lumea modernă se evidențiază ca cel mai important factor în integrarea țărilor dezvoltate în spațiul educațional european/global. Procesele de integrare în domeniul educației au loc sub influența majoră a globalizării, una dintre formele de manifestare fiind integrarea. Procesele de integrare au un caracter ambiguu cu multe probleme, dintre care cea mai importantă este problema unificării culturilor naționale și

a sistemelor naționale de educație, pierderea identității naționale ca urmare a pierderii diversității educaționale, culturale, național-etnice a lumii. Experiența diferitelor țări în integrarea într-un singur spațiu educațional este atât de importantă pentru Israel, Republica Moldova și alte țări, inclusiv prin introducerea a standardelor internaționale pentru calitatea educației și adoptarea standardelor educaționale de stat pentru învățământul superior profesional, bazat pe o abordare ancorată în competență. În acest sens, cea mai importantă sarcină cu care se confruntă sistemul educațional rămâne sarcina de a integra tineretul în spațiul educațional european păstrând în același timp cele mai bune realizări și tradiții ale sistemului educațional autohton, identitatea națională și culturală.

Referințe bibliografice:

1. Arkhipova O. Lifelong learning as a personal strategy and lifestyle in the conditions of the digital culture. https://unecon.ru/sites/default/files/sbornik_dokladov_xvii_mezhdunarodnoy_konferencii.pdf. (Vizitat 22.01.2021)
2. Badera Awawdi, Gribincea A. Economic premises of the information society. În: revista Vector European, nr.2 / 2020, p.70-76.
3. Cum se va schimba educația online în pandemie. <https://trends.rbc.ru/trends/education/5e9597339a79473072c3e718>(Vizitat 02.02.2021)
4. Educația cuadridimensională. http://nios.ru/sites/nios.ru/files/poleznoe/4D_Education_0.pdf (Vizitat 12.01.2021).
5. Sandu M., Gribincea A. Depășirea problemelor globale: resursele energetice și consumul. Conferința Științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”, USM, 07-08 noiembrie 2019. p.278-381.

CZU [37.0:330.35](569.4)(478)

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.17>

RESEARCH OF THE CORRELATION BETWEEN EDUCATION AND ECONOMIC GROWTH (THE CASE OF ISRAEL & MOLDOVA)

CROTENCO Irina,

PhD in Economics,

Free International University of Moldova

MASRI Bushra,

Israel, PhD student,

Free International University of Moldova

rard@walla.co.il

SUMMARY

The education and training of the labor force in the country are the most important and significant factors in developing the economic future of any country. This article will try to describe the connection between these two terms, which are interesting to many governments in developed and developing countries. Is presented the analysis of economic data in connection to the educational field in both Israel and Moldova. Are presented conclusions and recommendations on the problem.

Key words: Higher Education, Economic Growth, Employment Rate, Globalization, Workforce Training.

CERCETAREA CORELAȚIEI ÎNTRE EDUCAȚIE ȘI CREȘTERE ECONOMICĂ (CAZUL ISRAELULUI ȘI MOLDOVEI)

REZUMAT

Educația și formarea forței de muncă din țară sunt cei mai importanți și semnificativi factori în dezvoltarea viitorului economic al oricărei țări. Acest articol va încerca să descrie legătura dintre acești doi termeni, care sunt interesați pentru multe guverne din țările dezvoltate și în curs de dezvoltare. Este prezentată analiza datelor economice în legătură cu domeniul educațional atât în Israel, cât și în Moldova. Sunt prezentate concluzii și recomandări cu privire la problemă.

Cuvinte-cheie: învățământ superior, creștere economică, rată de ocupare a forței de muncă, globalizare, formare a forței de muncă.

Introduction. Globalization and international trade between countries and industrial regions are causing competition among the various economies in the world. Some of the developed countries that are financially successful as a result of competitive advantage over other economies. As is well known, a typical economy in a developed country will include a variety of different industries with different competitive advantages and disadvantages in the global market. The education and training of the country's workforce is the most important and significant factor in developing the economic future of any country.

Many states and governments may try to incentivize workers' training and education through various tax incentives and economic incentives, providing a learning environment and professional content for effective and modern employee training, and a variety of other measures designed to create more skilled workforce and business frameworks. As is well known, it does not make sense for any economy to gain a competitive edge in all industries, but it can focus on a number of industries where skilled professionals create the competitive advantage that is good for them and the government [19].

Materials. The differences in rank and quality of education create a significant difference between developed countries and countries that are only in their economic development stage. Although there are other factors that make the difference, such as: geographical location, natural treasures, financial capital and international contacts, there are also differences in the quality of the workforce that are better trained, have a culture of labor and positive inner motivation. External factors can have a positive impact on economics due to the well-trained personnel. From another point of view, countries and business-economic companies benefit by having professional and skilled personnel capable of carrying out the work required. Countries are also aware that this workforce may be located in certain geographies and has an advantage over local populations. For example, Israel "imports" skilled manpower in construction from Moldova and Ukraine. As a result, similar businesses may cluster in the same geographic area because of the same skilled workers.

According to Dahn and Hazan [3], the basic

conditions for economic success in developed and developing countries will be based on much defined steps:

A. **Knowledge, self - intelligent, education, experience and interpersonal skills** of employees from the job supply is a crucial factor for both business and economic growth. It is known that.

B. **Industries with higher education requirements will intend to pay for the workers higher wages.**

C. The differences in training levels, and the **quality of skills imparted to the employee**, are a significant factor separating developed and developing countries.

D. **The output of the economy and GDP** will increase, as the number of educated workers increases as skilled workers can be perform tasks more efficiently.

The connection between rate of employment and higher education in Israel. According to BOI – bank of Israel [2], in economic terms, acquiring education is a financial investment, and the expected level of income over a lifetime is the expected profit. Measuring the relative income of working-age people in Israel, by education levels, therefore provides important information about the relationship between the higher education system and the employment market in Israel. Workers in level of ages by 64-15 are employed by education levels, for 2019.

The State of Israel, compared to the OECD countries with academic education, enjoy higher incomes from their work, compared to those with lower education levels. In Israel, the situation is that an academic will earn 51% more than those who graduated from high school and did not go on to graduate school and about 80% more than those who did not finish high school. In the Scandinavian and New Zealand countries, these gaps are lower among the OECD countries. Particularly high gaps were measured in Brazil and Hungary. The next figure (figure 1) will describe the relationship between two main terms – GDP – Gross Domestic Product which measures the value of economic activity within a country. Strictly defined, GDP is the sum of the market values, or prices, of all final goods and services produced in an economy during a period of time, and the employment rate which measures the percent of Israeli workers in the state.

Figure 1. Rate of Employment (%) compared to GDP growth (Billions USD) in Israel, 2011 - 2019

Source: made by the author based on [1, 7, 12]

The author found that according to figure 1, there is direct correlation between the numbers of the employment rate to the growing of the GDP. There is no doubt that the more the Israeli economy provides employment, the higher the contribution to the economy, and the higher the value of GDP. The economic-fiscal

strategy is that the creation of jobs, local industry, contributes to the economy and to the domestic product.

The next figure (figure 2) will describe another option of potential correlation, the employment rate and the numbers of Israeli higher education students.

Figure 2. Rate of employment (%) compared to Israeli higher education students, 2011 - 2019

Source: made by the author based on [1,7,12]

At this figure, the author found also a direct correlation between the numbers and the percent. We have seen a modest increase in the number of students (20,000) between 2011 and 2019. At the same time, there is little growth in the percentage of employees, but the numbers are still positive on a scale to the OECD.

Academics graduating from universities and colleges earn more than twice as high school graduates and even more as employed persons who did not graduate from high school - according to a joint study by the Taub

Center, led by Bin – Nun [2], and the Bank of Israel [1]. The results of this study were presented at an international conference in April 2019. Further studies presented also reveal that the level of schooling and the scope of core studies contribute significantly to economic growth, so that low investment in the education system and neglecting core studies impairs economic growth. According to the Taub Center's study, there is a close relationship between the level of education and employment and income among the main working age in

Israel - similar findings to the OECD's annual education report released last week. Of course, these figures contribute to the level of the country's economy and the government's fiscal policy in Israel. According to the findings, 63% of the working-age population who purchased up to eight years of education alone are not employed. The employment rate does not fall to 42% among 10-9-year-olds and 27% to 12-11-year-olds. In academics, the employment rate is the lowest - 13%. These findings present an economic picture:

1. The level of income of academics is also the highest - on average NIS 11,857 - more than twice that of employees who have purchased 10-9 years of schooling - NIS 5,535, employees who have completed 12-11 years of study earn an average of NIS 6,611 a month. The lowest income is among employed persons who have not completed 8 years of schooling and amounts to an average of only 4,827.

2. According to the study, only 31% of the main employment age group (54-25) have a college degree, but the education of almost half of the population - 45% - amounts to less than 12 years of schooling, and therefore a significantly lower salary.

Comparison between Israel and the United States

- According to a study by University of Chicago professor Even [4], research findings are consistent with findings in other states. In the United States, each additional academic year contributes 8% to 15% of work income and four years of college education. Work income about 65%. According to research conducted at the conference, in countries that invest more in human capital development through education through education, the growth rate is higher.

The connection between employment rate and Moldavian GDP.

In early of 2017, some changes and reforms were made in the public sector in Moldova. As part of the change, it was decided to reduce the number of government offices from 16 offices to 9 government offices. Offices such as the Ministry of National Education, and the ministry responsible for social protection and family, have been re-established by merging them with other offices in the overall administration. In addition, it was decided to establish two new offices: **The Ministry of Labor, Health and Social Protection (MoLHSP)** and a professional change in the **Ministry of Education, Culture and Research (MoECR)**.

The reform broad idea is also included a focus on professional choice in the work process that included careful scrutiny of the professional in the process of selecting staff, controlling and controlling the financial increases of all government ministries, giving public office more efficiently and increasing the financial motivation of civil servants.

With no other choice, fewer recruits and higher salaries are expected to streamline public service. The restructuring of national institutions, various government ministries, and a comprehensive workforce within all state institutions continued into 2018 and included the **National Employment Agency (NEA)**, a labor market reform consultancy, the Quality Assurance Agency, and

the Center for the Implementation of Education Policy and Vocational Training.

We must internalize, but the Republic of Moldova is a small, low-middle-income economy with a pretty high share of **classic industry** that includes basic factory of agriculture, and only essential services. In Moldova, there is also an uneven territorial division of economic opportunity and growth, with the capital, Chisinau, producing more than half of GDP, and other regions in Moldova receiving less investment, infrastructure and, of course, economic - employment opportunities. The main economic activity that generates revenue from GDP is industry (with food products accounting for about 37% of GDP), trade, agriculture, construction and transport, as well as information and communication technologies and services.

After the economic recession of 2015 (not least because of the large-scale banking scams that occurred in Moldova), Moldova's economy rebounded, and as of 2017, GDP growth was a minimum of 4.5% each year. These positive data came as a result of good performance in agriculture, when a good crop led to growth of 12.7% of exports, as well, due to overall growth and reform of commercial services rendered, private consumption also contributed to GDP growth, increasing 4.9% in 2018. This economic growth is driven by remittances, strong growth in wages and linkage of public transfers in 2017. Growth The economic which was expected to be good in 2018 reached 3.8%

And 3.7% in 2019, which is still below the historic average of 4.6%. When the economic outlook for the initial scenario is subject to considerable external and internal risks, further structural reforms are still needed to grow the private sector and create jobs for the general public that does not work but is created in the overall workforce. In recent years, the new government has taken steps to improve the business climate and Moldova has risen in several places (in the global table) in the World Economic Forum's World Competitiveness Report 2019 (ranked 89 out of 137 participating countries). The government stepped up the implementation of the reforms and decided on:

1. Developing and upgrading public services provided to citizens and external investors;
2. Opening the commercial market and transitioning to the liberalization of the economy in Moldova;
3. Developing the financial system to create a positive investment climate by providing incentives and tax relief to investors;
4. Promoting and supporting the development of SMEs;
5. In-depth reform of the judiciary and eradication of corruption in the public sector;
6. Improving public transport and other physical infrastructure;
7. Diversity and promotion of exports, and support of exporters.

The national parliamentary elections held in February 2019 affected the level of investor confidence in the medium term. Although income inequality, reflected in the Gini coefficient, improved from 32.2% in 2014 to 37.3% in 2018, Moldova remains one of the poorest

countries in Europe, with a per capita GDP of only \$ 5,343 (US dollars) provided parity. The following figure will show the employment rate (%) compared to GDP growth (billions of dollars) in Moldova from 2011 –

2019.

The following figure (3) will present the rate employment which compare to the GDP growth.

Figure 3. Rate of Employment (%) compared to GDP growth (Billions USD) in Moldova, 2011 - 2019

Source: made by the author based on [16, 17]

As we will see, the author of an article identifies a relationship between the percentage of employed and the contribution to GDP growth. The writer recognizes a jump in 2011 through 2015 and the results come right afterwards with a significant jump in subsequent years.

Today, Moldova has faces with a problematic, complex and challenging employment reality. The employment-economic situation offers unsatisfactory jobs (quantity of jobs) and no quality (employment jobs for academics). The data describe a low throughput, constant informal arrangements and employment inequality. The country's labor market is characterized by low activity and employment rates (42.2% and 40.5% respectively in 2017), with no significant gender disparities between women and men, and age differences. However, there are huge differences in employment by educational attainment, with a 28.2 percentage point gap between the high and low skilled (56% and 27.8% respectively).

In the Republic of Moldova, the low cumulative unemployment rate stood at 4.1% in 2018. This can be attributed to both a very low activity rate and outward migration (brain drain), as well as the specific definition of inactivity in the Moldova Labor Force Survey (LFS) that could Distort. The overall picture. In particular, if a household member is absent during the survey because he is abroad, that person is listed as 'inactive'. Moldovan immigrants currently working abroad are therefore considered "residents" for the LFS purposes and are considered to be an inactive population as well as a reference population. 15 and over. When LFS results are recalculated, excluding this category from the sample, the 2016 activity rate among the 15+ population increases from 42.6% to 47.7%, and the employment rate from

40.8% to 45.7%.

According to Weede [18], a new National Employment Strategy for 2020 was adopted in March 2017, and enacted the New Employment Promotion Law, which was approved in June 2018 and came into force in February 2019. The government in Moldova has also adapted its regulatory framework for small and medium-sized businesses and employers (an organization which called SME), with a stronger emphasis on female entrepreneurship and green economics. Adopting the Social Entrepreneurship Act in November 2017 is another economic idea - another important development. In July 2018, the World Bank approved a renewed \$ 30 million economic governance development policy for Moldova, which will support a wide range of important structural reforms.

While Moldova has increased its ability to absorb external aid and is currently attracting investors who see it as an upgraded economic potential, its reforms must be closely monitored. Aligning the education system (with a focus on higher education, and vocational education), with the needs of the labor market to improve labor output and increase employment, which remains a key issue on the government's agenda. As noted, there is a special emphasis on higher education and vocational education and training (VET); Modernization of education and training systems; Improving quality, relevance and approach; And establishing the National Qualifications Framework (NQF). In 2017, the government adopted several legal actions on education and training. The following figure (figure 4) will present the employment rent of the labor force, compare to the Moldavian higher education.

Figure 4. Rate of employment (%) compared to Moldavian higher education students, 2011 – 2019

Source: made by the author based on [16, 17]

The analysis of the data and graphs shows that even in this case, like Israel's data assessment, we find that there is a direct relationship between the investment in academic education that grows from students and employment and the growth of GDP. The author of the article concludes that the strategic analysis of the success of the Israeli economy is similar in its context to the Moldavian economy. Although there are indeed growing gaps between the GDP of Israel and Moldova, we find that there is a need for industrial change in Moldova (increased investment in advanced industry over traditional industry and agriculture).

Conclusions. To conclude, the research showed us that the State of Israel and the Republic of Moldova have many similar characteristics. Both countries, each for its causes and economic history - demographic - cultural - economic - are currently in a time of economic and social crisis. The brain drain and academic mobility cause economic changes in the structure of labor force. Only national investment and motivation for economic-employment success will have a positive impact that will be reflected in the increase in the economic prosperity of each country.

Bibliographic references:

1. Bank of Israel. Series Data Base, Jerusalem, 2019. <http://www.bankisrael.gov.il/series/en/> (Date of visit: 22.12.2020).
2. Bin – Nun, G. What can be learnt from international comparisons? Jerusalem: The State of Israel, 2018. 78 -88 p. (In Hebrew).
3. Dahan M, Hazan M Priorities in the Israeli government's budget. 2018 <http://public-policy.huji.ac.il/upload/sidreiadifouiot.pdf> (Date of visit: 4.12.2020).
4. Even, S. possible trends in the global oil and meanings strategies to Israel. Tel Aviv: Jaffe Center for Strategic Studies. 2017, 58 -63 p. (In Hebrew).
5. Farsakh, L. Palestinian Labour Migration to Israel: Labour, Land and Occupation. London: Routledge, Oxon. 2005, 28 -29 p.
6. IOM (International Organization for Migration) - 2017 Moldova - Migration and Remittances, Report by the International Organization for Migration, Moldova.
7. Israeli Economic - <https://www.reuters.com/article/us-israel-economy-gdp-idUSKBN1YZ0SE> (Date of visit: 15.12.20).
8. Lücke, M., et al. Patterns and trends of migration and remittances in Moldova. Geneva: International Organization for Migration. 2017, 155 -159 p.
9. Ministry of Finance in Israel (MOF) - <https://embassies.gov.il/san-francisco/AboutIsrael/Economy/Pages/The-Israeli-Economy-Today.aspx> (Date of visit: 22.12.20).
10. Munteanu, A. Remittances and the governance deficit in Moldova: Remedies or sources of inequalities? Bucharest: South East Europe Review. 2016, 88 p.
11. OECD – Israel economy - http://oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/3544/A_profile_of_the_Israeli_economy.html (Date of visit: 21.11.20).
12. OECD (2017), Economic Surveys: Israel, January.
13. OECD (2018), OECD Economic Outlook, No 89, May. www.oecd.org/israel
14. Pantiru, M. C., et al. Migration and poverty reduction in Moldova. Brighton: Working Paper C10, Development Research Centre on Migration, Globalization and Poverty. 19-22 p.

15. The world bank – Israeli Data - <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MK.TP.KD.ZG?locations=IL-OE-DE-US> (Date of visit: 01.12.20).
16. The world bank – Moldavian Data - <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=MD> (Date of visit: 01.12.20).
17. UNESCO – data of Moldova - <http://uis.unesco.org/en/country/md> (Date of visit: 22.09.20).
18. Weede, E. Capitalism, Democracy and Peace. In structure, Order and Disorder in World Politics, ed. Ulrike Schumacher. Peter Lang Pub Inc., Frankfurt, 2009– 616 .73 p.
19. Weizman, E. Hollow Land: Israel’s Architecture of Occupation. London: Verso Books. 2007, 355 p.

CZU 657.471.12:331.214.72

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.18>

MANAGEMENT ACCOUNTING OF COSTS FOR HUMAN CAPITAL OF THE SERVICE ENTERPRISE

SOROKA Larysa,

PhD in Economics, Associate Professor,
Department of Management
of Entrepreneurial and Tourist Activities,
Ismail State University of Humanities
(Ukraine)

UMANETS Tatiana,

Lecturer,
Department of Management
of Entrepreneurial and Tourist Activities,
Ismail State University of Humanities
(Ukraine)

SUMMARY

The systematic study, critical assessment of theoretical provisions and current practice of accounting organization of costs for human capital of the service enterprise, improvement of accounting mechanisms for the use of personal human assets and human capital of the enterprise are provided in the article. It is proved that the need to reflect human capital in accounting is due to the following factors: human capital is considered an integral part of national wealth; determining the main role of human knowledge, abilities, qualifications, and education in the process of social production; change of attitude to a person that is the appreciation of its creative potential and intellectual abilities. Characteristic definitions of human capital in aspects of different spheres of its functioning are analyzed. Peculiarities of normative and legal regulation of human capital as an intangible asset under SSAP and IFRS and identification of contradictions in accounting of personnel costs under the current accounting system are considered. The peculiarities of the organization of primary accounting of human capital at the enterprises of the service sphere are considered. It has been proposed to record information on the costs for human capital in terms of the processes of its formation, use, and development in the Employee Data Card (standard form P-2) by introducing an additional Section VI “Costs per employee.” The financial statements of analytics have been improved to Form No.1 of the Balance Sheet (Statement of Financial Condition) by introducing analytics in the first section of liabilities in the item “Additional capital” of information on human capital of the enterprise, which will generate financial statements for full disclosure to stakeholders, especially investors. Suggestions are given for the prospects of further development: research of accounting of costs for personnel of the enterprise depending on the life cycles of personnel and the enterprise, development of theoretical and methodological bases of corporate social reports on human capital, improvement of personnel value assessment methods (especially residual and liquidation value).

Key words: human capital, accounting organization, additional capital, intangible asset, personal human asset.

УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ УЧЕТ ЗАТРАТ НА ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ ПРЕДПРИЯТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ

СОРОКА Лариса Николаевна,

кандидат экономических наук, доцент,
кафедра управления туристической и предпринимательской деятельностью
Измаильский государственный гуманитарный университет (Украина)
УМАНЕЦ Татьяна Николаевна,

АННОТАЦИЯ

В статье осуществлено системное исследование, критическая оценка теоретических положений и действующей практики организации учета затрат на человеческий капитал предприятия сферы услуг, совершенствование механизмов учета использования персональных человеческих активов и человеческого капитала. Доказано, что необходимость отражения человеческого капитала в бухгалтерском учете обусловлены следующими факторами: человеческий капитал рассматривается как неотъемлемая часть национального богатства; определение главной роли знаний человека, его способностей, квалификации и образования в процессе общественного производства; изменение отношения к человеку – оценка его творческого потенциала и интеллектуальных способностей.

Проанализированы характерные определения человеческого капитала в аспектах различных сфер его функционирования. Рассмотрены особенности нормативно-правового регулирования человеческого капитала как нематериального актива по П(С)БУ и МСФО и выявлении противоречия в учете расходов на персонал при действующей системе учета.

Рассмотрены особенности организации первичного учета человеческого капитала на предприятиях сферы услуг. Было предложено фиксировать информацию о расходах на человеческий капитал в разрезе процессов его формирования, использования и развития в Личной карточке работника (типовая форма П-2) путем введения дополнительного раздела VI "Расходы на работника". Усовершенствовано финансовую отчетность Форму №1 Баланс (Отчет о финансовом состоянии) путем введения аналитики в первом разделе пассивов в статье «Дополнительный капитал» информации относительно человеческого капитала предприятия, что позволит сформировать финансовую отчетность для полного раскрытия информации стейкхолдерам, особенно инвесторам.

Даны предложения по перспективам дальнейших разработок: исследование учета затрат на персонал предприятия в зависимости от жизненных циклов персонала и предприятия, разработка теоретико-методических основ корпоративных социальных отчетов относительно человеческого капитала, совершенствование методики оценки стоимости персоналии (особенно остаточной и ликвидационной стоимости) и др.

Ключевые слова: человеческий капитал, организация учета, дополнительный капитал, нематериальный актив, персональный человеческий актив.

Problem statement. A person in a consumer society strives to consume in such a way that, on the one hand, he (she) is no worse than others, and, on the other, he (she) does not merge with the crowd. Individual consumption reflects not only the social characteristics of the consumer (as a demonstration of social status) but also the characteristics of the individual lifestyle. All these features change the personnel of enterprises, while the characteristics (properties) of the personnel themselves change, and specific ones appear depending on the economic activity.

All this requires a change in the worldview of the company to personnel as a special and priority resource – the transformation of the entire resource management system of the enterprise, its components (accounting, analysis, planning, organization, control, etc.). Manifestation of the concept of human capital in the theory of economic thought necessitates the creation of effective information support, which became a prerequisite for the creation of the concept of accounting for human resources (human capital, personnel).

Analysis of recent research and publications. Modern "theory of human capital" as a field of economics, in which the human component of economic systems of different scales is considered in terms of value and price and differs in definition by three levels:

– at the level of personality (nanolevel) human capital is a system of knowledge and abilities that a person has acquired through education, training, practical

experience (using their natural abilities) and through which it can provide valuable production services to other people - personal (private) human capital [1-3];

– at the enterprise level (microeconomic level) human capital is the total qualification and professional abilities of all employees of the enterprise, as well as the achievements of the enterprise in the effective organization of labor and personnel development - the intellectual capital of the enterprise [4];

– at the state (macroeconomic level) human capital is the accumulated investment in areas such as education, vocational training and retraining, career guidance and employment, health improvement, etc. National human capital is an essential part of the national wealth of the country [5-6].

In our opinion, to identify the types of human capital and to form appropriate definitions, it would be more appropriate to use an approach that would take into account the differences of individual forms of capital, as this term is the basic "creator" of the concept of "human capital".

The analysis of scientific publications allowed to group different definitions of human capital in aspects of economic, cultural, and social sphere of its functioning and to define characteristic features of the received groups. According to the analysis, it can be concluded that the category of human capital is a multifaceted concept. However, in the economic sense, it is primarily a real source of funds that can be directly invested in the

development of a particular person or group (team, group, nation, etc.).

Paying tribute to the scientific achievements and practical significance of the results, it should be noted that a number of tasks to compare income and expenditure in human resources, determine the effect of the implementation of specific personnel costs of investment nature, take into account opportunity costs in determining expected future economic benefits, and to elaborate internal (corporate) social reporting are not sufficiently developed.

The purpose of the article. The purpose of the paper is a systematic study, critical assessment of theoretical principles and current practices of accounting organization of costs for human capital of the service enterprise, improvement of accounting mechanisms in terms of the use of personal human assets and human capital of the enterprise.

The task of the article. In accordance with the purpose of the paper, the following tasks are set:

- to investigate the economic content of human capital of the enterprise as an object of accounting;
- to get acquainted with the regulatory and legal support of accounting for human capital of enterprises in Ukraine;
- to study the peculiarities of the organization of primary accounting of human capital;
- to consider the features of synthetic and analytical accounting of human capital;
- to suggest ways to improve the accounting of human capital and personal human assets in the service enterprise.

Presentation of the main material. The inability of the accounting system to aggregate the objects of human capital, and financial reporting under modern standardization to provide market institutions with a formalized assessment and, along with it, the cost characteristics of the company, leads to the use of weakly formalized information models.

We believe that in terms of accounting, human capital is a component of the intangible assets of the enterprise.

Traditional accounting considers only the resources that are the property of the enterprise. Due to the fact that personnel, as a special type of resource, can be neither property nor an object of property, the representatives of traditional accounting do not consider it as an object of accounting – an asset (resources controlled by the enterprise as a result of past events, the use of which, as expected, leads to economic benefits in the future).

In our opinion, the need to reflect human capital in accounting is due to the following factors: human capital is considered an integral part of national wealth; determining the main role of human knowledge, abilities, qualifications, and education in the process of social production; change of attitude to a person – appreciation of its creative potential and intellectual abilities; the transition to a “post-industrial economy” has led to an increase in the role of the non-monetary component of capital, which creates the main part of value added; a significant increase in the share of goodwill in the asset structure of multinational corporations, the precondition for which is the lack of reflection in the accounting of

human capital.

We believe that to reflect the costs of personnel development as current costs from an economic point of view is impractical because the cost of professional development, personnel training is not in itself a “used resource”, so to include these costs in current costs or cost of production of services for the reporting period is not possible. In addition, including the personnel costs that meet the conditions of capitalization in the period costs, the enterprise thus underestimates its financial result and the value of the assets of the balance sheet.

The valuation model, which is based on the capitalization of labor costs, training and development, will allow to most accurately determine the economic value of labor.

However, there are some inconsistencies in accounting for personnel costs.

First, in accordance with International Financial Reporting Standards (hereinafter - IFRS), the costs incurred by the enterprise can be reflected either as an asset or as period costs, i.e. the concept of “future periods costs” in IFRS is absent [7]. Therefore, when preparing financial statements in accordance with IFRS, if the option of accounting for personnel development costs as future period’s costs is chosen, they should be reclassified and identified separately.

Second, it is unacceptable to account for personnel development costs as current costs, as the costs of professional development, preventive examinations, and health improvement of employees are not “used resources”, so they cannot be included in current costs or costs of production of goods (works, services) of the period in which they were incurred. In addition, if the personnel costs incurred need to be capitalized, then this accounting option leads to an understatement of the financial result and the value of the assets of the balance sheet.

Thus, we can conclude that the current Ukrainian practice of cost accounting personnel development does not take into account their accounting and economic nature, which ultimately leads to a violation of one of the main principles of accounting – prudence and does not comply with IFRS, and therefore there is the need for improvement. This is especially true of the cost, which accumulates the human capital of the enterprise and increases its value and value for the enterprise.

The formation of human capital in the service sector should take place in two directions:

1. Professional development of personnel: employee training; retraining of employees; advanced training of employees.

2. Personnel retention: personnel health improvement; social services.

It is according to this classification that human capital will be capitalized.

The formation of human capital is due to the receipt of services for training, retraining, etc. It is necessary to form a primary observation of the relationship between the customer and the supplier.

Forms of internal primary accounting documentation are the basis for displaying information on the facts of business transactions in the accounting registers.

It should be noted that for the accounting of intangible assets, which are proposed to reflect investments in human capital formation, the Ministry of Finance has developed and approved unified forms [8]: Act of introduction of intellectual property into circulation as part of intangible assets (standard form IA-1); Inventory card of registration of the intellectual property as a part of intangible assets (standard form IA-2); Act of disposal (liquidation) of the intellectual property as part of intangible assets (standard form IA-3); Inventory

description of intellectual property as part of intangible assets (standard form IA-4).

However, the forms of primary accounting documents can be used to record the relevant employment contracts or training of employees.

At the same time, information on the cost of human capital in terms of the processes of its formation, use, and development can be recorded in the Employee Data Card (standard form P-2) as an additional Section VI “Costs per employee” (Table 1).

Table 1. Employee Data Card - VI “Costs per employee”

Type of costs	Amount of expenses, UAH	Grounds, No of order	Notes
1. Costs for professional development of the employee			
– Training of employees			
– Retraining of employees			
– Advanced training of employees			
2. Cost for personnel retention			
– Health improvement			
– Social services			

The part of human capital costs (investments in formation and development) that meet the criteria for recognition as intangible assets should be reflected in assets and liabilities, income, and costs.

This type of information must be documented by the relevant package of documents: Contract for the provision of services (performance of works), Order on the search for personnel, Work Completion Certificate, a copy of the announcement, etc.

This approach to the organization of primary accounting of human capital costs will form an effective personnel policy at the enterprise, which will further increase employee loyalty, become a motivating factor, increase productivity, and reduce staff turnover.

Given all the above in the previous sections, we

consider it appropriate to introduce separate sub-accounts to account for operations related to the personnel development and retention. With these accounts, the analysis of human capital costs is deepened and the list of accounting objects is expanded, which helps to avoid inconsistencies in the formation of financial results. To account for human capital, a separate synthetic account 128 “Personal human assets” should be created. This account will not take into account the employees themselves but only the rights to use the knowledge and qualifications of employees.

Improvements in accounting methods for the segment of personnel costs in terms of the element “accounts and double entry” are given in Table 2.

Table 2. Synthetic and analytical accounts for management accounting of personnel costs

128 “Personal human assets”					
128.1 “Personal (human) assets of accounting service”	128.2 “Personal (human) assets of personnel service”	128.3 “Personal (human) assets of the legal department”	128.4 “Personal (human) assets of the administration”	128.N “Personal (human) assets of the n-th division”	
99 “Human resources development costs”					
991 “Professional development costs”			992 “Personnel retention costs”		993 “Costs for pseudo-human development”
991.1 “Training costs”	991.2 “Employees retraining costs”	991.3 “Advance training costs”	992.1 Costs for health improvement of personnel	992.2 Costs for social services	
154.1. “Recognized personal (human) assets”					
154.1.1 “Recognized personal (human) assets of the accounting service”					

154.1.1.1 "Training"	154.1.1.2 "Retraining of employees"	154.1.1.3 "Advanced training of employees"	154.1.1.4 "Health improvement"	154.1.1.5 "Social services"
426 "Human capital of the enterprise"				
426.1 "Human capital of the accounting"	426.2 "Human capital of personnel service"	426.3 "Human capital of the legal department"	426.4 "Human capital of the administration"	426.N "Human capital of the n-th division"

Service enterprises in many cases conduct multidirectional activities and, for the convenience of management accounting, costs and revenues are determined by the centers of responsibility. For example, if the service enterprise is a hotel complex, then it is convenient to account for costs and revenues separately for the actual hotel, restaurant, and other subsystems of the complex. This requires the need to introduce analytical accounting of employees' human capital development costs by centers of responsibility and by cost items.

Thus, in accordance with the current methodology, in the form No.1 "Balance Sheet (Statement of financial condition)", the assets provide information on non-current assets, current assets and non-current assets held

for sale, and disposal group, liabilities provide information on equity, long-term, and current liabilities. In accordance with the terms of the double entry of business transactions, our proposals for improving Form No.1 relate to:

- in the first section of assets "Non-current assets", the value of objects that are classified as intangible assets is displayed, in which we propose to reflect personal human assets;
- in the first section of liabilities in the item "Additional capital", we propose to reflect the formed human capital of the enterprise. That is why we consider it expedient to introduce additional articles to this section (Table 3).

Table 3. Fragment of the form No.1 "Balance Sheet (Statement of Financial Condition)" (author's suggestions)

Liabilities	Line code	At the beginning of the reporting period	At the end of the reporting period
...	...	...	...
Additional capital	1410	130	260
...	...	...	...
including human capital*	1631	26	75

In our opinion, the proposed structure of accounts and the working plan of accounting accounts at the enterprise will: increase the informativeness of accounting data for effective management decisions; clearly separate and analyze the cost of human capital components of an individual employee and the cost of human capital of the enterprise as a whole by summarizing the information on analytical accounts; reflect human capital in the assets; allow to approximate the book value of the enterprise with its market value.

Conclusions and prospects for further research. In general, human capital at the personal level at the microeconomic and macroeconomic levels is considered. The characteristic definitions of human capital in aspects of different spheres of its functioning were also analyzed. In our opinion, the need to reflect human capital in accounting is due to the following factors: human capital is considered an integral part of national wealth; determining the main role of human knowledge, abilities, qualifications, and education in the process of social production; change of attitude to a person - appreciation of its creative potential and intellectual abilities; the

transition to a "post-industrial economy" has led to an increase in the role of the non-monetary component of capital, which creates the main part of value added; a significant increase in the share of goodwill in the asset structure of transnational corporations, the precondition for which is the lack of reflection in the accounting of human capital.

The peculiarities of the organization of primary accounting of human capital at the service enterprises are considered. It was proposed to record information on the cost for human capital in terms of the processes of its formation, use, and development in the Employee Data Card (standard form P-2) by introducing an additional Section VI "Costs per employee".

Prospects for further development are the study of accounting for personnel costs of the enterprise depending on the life cycles of personnel and the enterprise, development of theoretical and methodological principles of corporate social reports on human capital, improvement of personnel valuation techniques (especially residual and liquidation value).

Bibliographic references:

1. Cleary P., Quinn, M. Intellectual capital and business performance: An exploratory study of the impact of cloud-based accounting and finance infrastructure. *Journal of Intellectual Capital*. 2016. 17(2). P. 255-278.
2. Cuozzo B., Dumay J., Palmaccio M., Lombardi R. Intellectual capital disclosure: a structured literature review. *Journal of Intellectual Capital*. 2017. 18(1). P. 9-28.
3. Dumay J. A critical reflection on the future of intellectual capital: from reporting to disclosure. *Journal of Intellectual capital*. 2016. 17(1). P. 168-184.
4. Goldin C. Human capital. Handbook of cliometrics. 2016. P. 55-86.
5. Guthrie J., Parker L. D. Whither the accounting profession, accountants and accounting researchers? Commentary and projections. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. 2016. 29(1). P. 2-10.
6. Secundo G., Dumay J., Schiuma G., Passiante G. (2016). Managing intellectual capital through a collective intelligence approach: An integrated framework for universities. *Journal of Intellectual Capital*. 2016. 17(2). P. 298-319.
7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи». URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_050/page (дата звернення: 09.01.2021).
8. Про затвердження типових форм первинного обліку об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1580-04> (дата звернення: 09.01.2021).

CZU 658.1

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.19>

УПРАВЛЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ

ДИМИТРОГЛО Инна,

докторант,

Молдавская Экономическая Академия,

in_fin81@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В условиях высокой конкуренции очень важно поддерживать высокий уровень деловой активности. Для принятия управленческого решения в области маркетинга имеет значение комплексный показатель оборачиваемости- продолжительность операционного цикла в днях. А для принятия управленческого решения в области финансового менеджмента имеет значение - продолжительность финансового цикла в днях, так как от этого зависит уровень финансовой устойчивости предприятия.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, финансовый цикл, конкурентоспособность, финансовый менеджмент, рентабельность продаж, деловая активность, оборачиваемость активов, текущие обязательства.

COMPETITIVENESS MANAGEMENT TO ENSURE FINANCIAL SUSTAINABILITY

DIMITROGLO Inna,

PhD student,

Academy of Economic Studies of Moldova

in_fin81@mail.ru

SUMMARY

In a highly competitive environment, it is very important to maintain a high level of business activity. To make a management decision in the field of marketing, a complex indicator of turnover is important - the duration of the operating cycle in days. And for making a managerial decision in the field of financial management, it matters - the duration of the financial cycle in days, since the level of financial stability of the enterprise depends on this.

Key words: financial stability, financial cycle, competitiveness, financial management, profitability of sales, business activity, asset turnover, current liabilities.

Существенно влияет на финансовую устойчивость фаза экономического цикла, в которой находится экономика страны. В период кризиса происходит отставание темпов реализации товаров от темпов ее производства. Уменьшаются инвестиции в товарные запасы, что еще больше

сокращает сбыт.

Снижаются в целом доходы субъектов экономической деятельности, сокращаются относительно и даже абсолютно масштабы прибыли. Все это ведет к снижению ликвидности предприятий, их платежеспособности.

Цель исследования – установить влияние конкурентоспособности на финансовую устойчивость на примере винодельческого предприятия SA «Tomai-Vinex».

Для достижения указанной цели были поставлены следующие задачи:

- провести SWOT-анализ рыночного положения компании;
- внести предложения по укреплению рыночных позиций и финансового состояния на

исследуемом предприятии.

Достижение высокого качества отечественных промышленных и продовольственных товаров в соответствии с международными стандартами – единственный путь проникновения их на мировые рынки. Поэтому для комплексного анализа конкурентоспособности предприятия был проведен SWOT анализ, который даёт представление о слабых и сильных сторонах предприятия, его возможностях и угрозах.

Таблица 1. Анализ сильных и слабых сторон предприятия

Потенциальные внешние, слабые стороны предприятия	Потенциальные внутренние, слабые стороны предприятия.
1. Полная компетентность в ключевых вопросах	1. Нет чёткого стратегического направления развития
2. Хорошее впечатление, сложившееся у клиентов о компании	2. Внутренние производственные проблемы
3. Экономия на масштабах производства	3. Низкая производительность из-за нехватки времени на решение организационных вопросов.
4. Умение избежать (хотя бы в некоторой мере) сильного давления со стороны конкурентов	4. Недостаток в постоянном штате некоторых специалистов
5. Большой опыт	5. Плохая информированность на рынке о компании
6. Превосходные технологические навыки	6. Слишком узкий ассортимент продукции
7. Низкие издержки на приобретения сырья за счёт наличия собственной мельницы	7. Неудовлетворительная маркетинговая деятельность
8. Хорошее впечатление со стороны партнёров	8. Недостаток денег на финансирование необходимых изменений в стратегии
	9. Высокая стоимость постоянных расходов

Источник: [1, с.26]

По итогам анализа, видно, что компания SA «Tomai-Vinex» ориентируется на стратегию, что позволит ей остаться лидером, поддерживать высокий уровень доходности и обезопасить свои позиции на рынке, не пренебрегая проблемами качества, обслуживания и прочими необходимыми вещами.

В процессе оценки финансового состояния предприятия анализ ликвидности текущих активов занимает центральное место. Так как это одно из наиважнейших условий существования предприятия на рынке – способность погашать обязательства в

установленные сроки.

Ниже уровня норматива 0,2-0,25 находится коэффициент абсолютной ликвидности. Следует отметить, что этот показатель изменился в сторону снижения, демонстрируя неустойчивость абсолютной ликвидности. В частности, абсолютная ликвидность снизилась за весь исследуемый период от 0,013 до 0,044. Однако это характерная ситуация для сезонного производственного предприятия – некротична хотя и требует контроля для недопущения просроченных текущих платежей.

Таблица 2. Анализ ликвидности предприятия SA «Tomai-Vinex» за 2015-2019гг

Показатели	2015 г	2016 г	2017 г	2018 г	2019 г
Коэффициенты текущей ликвидности	3,06	3,10	4,06	3,8	4,9
Коэффициенты срочной ликвидности	0,98	0,63	0,95	0,96	1,62
Коэффициенты абсолютной ликвидности	0,013	0,034	0,017	0,026	0,044

Источник: Бухгалтерская отчетность SA «Tomai-Vinex» за 2015-2019 года

Рис. 1 Динамика коэффициентов ликвидности SA «Tomai - Vinex» за 2015-2019гг.

Источник: расчеты автора по отчетности предприятия

На предприятии выявилась положительная тенденция роста коэффициентов текущей и промежуточной ликвидности, что свидетельствует о финансовой устойчивости.

Незначительный рост дебиторской задолженности в условиях снижения краткосрочных обязательств обеспечил рост промежуточной ликвидности, которая за весь период превышает нормативное значение и изменяется в пределах от 0,98 до 1,62.

Коэффициент текущей ликвидности также за весь период выше норматива и составляет от 3,06 до 4,9, что свидетельствует о значительной финансовой устойчивости предприятия в динамике.

По этому критерию предприятие относится ко 2 группе финансовой устойчивости, то есть за 5 лет до банкротства. Учитывая это заслуживает внимания и изучения динамика финансовых результатов.

Их можно оценить с помощью показателей

рентабельности и деловой активности.

Анализ финансовых результатов по данным отчетов о прибылях и убытках показывает, что темпы роста себестоимости продаж и доходов от продаж примерно одинаковы. Таким образом, валовая прибыль подвержена изменениям доходов от продаж.

За весь анализируемый период наибольшая величина валовой прибыли 20371 тыс. леев получена в 2015 году, при том что доходы от продаж составили 74478 тыс. леев. А наибольшие доходы от продаж составили 103067 тыс. леев в 2019 году. Однако опережающие темпы роста себестоимости продаж привели к снижению как абсолютной величины валовой прибыли до 13136 тыс. леев, так и рентабельности продаж до 15,66%.

Графически изображена динамика и взаимосвязь показателей доходов от продаж, себестоимости и валовой прибыли.

Рис.2 Динамика финансовых результатов SA «Tomai-Vinex» за 2015-2019гг

Источник: Бухгалтерская отчетность SA «Tomai-Vinex» за 2015-2019 года

Однако валовая прибыль, являясь абсолютным показателем, не может полностью характеризовать финансовые результаты и эффективность деятельности предприятия, поэтому используют показатель рентабельности. Он измеряет эффективность компании путем анализа процента от общего дохода [2, с. 132].

На предприятии намечена тенденция роста рентабельности продаж. Размер валовой прибыли обеспечивает довольно высокую рентабельность продаж, что наглядно изображается на рисунке 3. Для производственного предприятия рентабельность продаж на базе валовой прибыли выше 20% считается достаточно приемлемой.

При реализации готовой продукции по цене выше производственной себестоимости всегда будет иметь место валовая прибыль и рентабельность продаж. А за счет расходов операционной и внеоперационной деятельности происходит проедание валовой

прибыли и как итог, может быть отрицательный финансовый результат. То есть предприятие может получить убыток. Тогда не представляется возможным рассчитать показатели рентабельности ввиду отсутствия прибыли.

Так, если сравнивать рентабельность продаж на базе валовой и чистой прибыли, то становится очевидно, что у предприятия существуют внутренние резервы роста рентабельности за счёт сокращения некоторых статей расходов. То есть, можно сделать вывод, что основная причина снижения рентабельности продаж в 2019 году от 27,35% до 15,66%, это чрезмерные расходы. Следовательно, их надо проанализировать и изыскать возможности сокращения. В частности, причиной столь низкого уровня рентабельности продаж по валовой прибыли стал опережающий темп роста себестоимости продаж по сравнению с темпами роста доходов от продаж.

Рис.3 Динамика рентабельности продаж (на базе валовой и чистой прибыли) SA «Tomai-Vinex» за 2015-2019гг.

Источник: Бухгалтерская отчетность SA «Tomai-Vinex» за 2015-2019 года.

В условиях высокой конкуренции очень важно поддерживать высокий уровень деловой активности. Для принятия управленческого решения в области маркетинга имеет значение комплексный показатель оборачиваемости- продолжительность операционного цикла в днях. А для принятия управленческого решения в области финансового менеджмента имеет значение - продолжительность финансового цикла в днях.

Высокая продолжительность обусловлена длительным производственным циклом. Тенденция роста продолжительности финансового цикла оценивается отрицательно, так как у предприятия

замедляется период расчета по обязательствам от 42 до 63 дней, то есть в полтора раза. В этой связи рекомендуется предприятию ускорить сбытовую деятельность, применяя маркетинговые технологии. Следует принять меры по синхронизации дебиторской и кредиторской задолженностями. Рекомендуется максимально воспользоваться отсрочками поставщиков, для поддержания оптимальной платежеспособности. А также следует сократить оборачиваемость дебиторской задолженности, путем маркетинговых мероприятий по ускорению сбыта. Это позволит привлечь средства для погашения кредиторских обязательств.

Рис. 4 Динамика продолжительности операционного и финансовых циклов SA «Tomai-Vinex» за 2015-2019гг.

Источник: Бухгалтерская отчетность SA «Tomai-Vinex» за 2015-2019 года.

Учитывая положительную динамику доходов от продаж и текущей ликвидности целесообразно прогнозировать стабильность финансового состояния, чтоб предусмотреть и предотвратить

вероятность банкротства. С этой целью рекомендуется рассчитывать коэффициент утраты и восстановления платежеспособности.

Таблица 3. Коэффициенты утраты и восстановления платежеспособности.

Показатель	Формула	Прогнозный расчет на 2021г
Коэффициент утраты платежеспособности	$K_{утр} = K_{тлк} - 3/12 * \Delta K_{тл} / 2$	$K_{утр} = 4,9 + 3/12 * (4,9 - 3,8) / 2 = 5,38$
Коэффициент восстановления платежеспособности	$K_{вост.} = K_{тлк} - 6/12 * \Delta K_{тл} / 2$	$K_{вост.} = 4,9 + 6/12 * (4,9 - 3,8) / 2 = 5,18$

Источник: расчеты автора

На начало 2021 году и коэффициент восстановления, и коэффициент утраты платежеспособности больше 1, т.е. в течение 3-х месяцев предприятию не грозит потеря платежеспособности и в ближайшие 6 месяцев есть возможности восстановления.

Диагностика банкротства, в рамках анализа финансовой устойчивости, проведенная по модели Бивера, показала, что на ближайшую перспективу 1-

3года не угрожает вероятность банкротства. Но динамика показателя текущей ликвидности и рост величины ТМЗ продиктовали необходимость прогноза утраты и восстановления платежеспособности.

Годовой экономический эффект от использования инновационного предложения автора в рамках маркетинговых мероприятий обеспечит дополнительное количество реализуемой продукции

составит 159600 леев. Таким образом, проведенное исследование доказывает значительное влияние модифицированной модели управления

конкурентоспособностью компании на эффективность её деятельности и финансовую устойчивость.

Библиографические сноски:

1. Арикова З. Разработка маркетинговой стратегии промышленного предприятия // Simpozionul Internațional al Tinerilor Cercetători, Vol. I, ed. III (21 – 22 aprilie 2005) – Chișinău. A.S.E.M.
2. Генова С. Конкурентные стратегии. Учебно-методическое пособие. -Комрат, Типография КГУ, 2009. -142с.

CZU 658.8

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.20>

МАРКЕТИНГОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПОВЫШЕНИИ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ SA "TOMAI-VINEX"

ДИМИТРОГЛО Инна,

докторант,

Молдавская Экономическая Академия,

in_fin81@mail.ru

АННОТАЦИЯ

От эффективности, правильности, своевременности маркетинговых технологий зависит рентабельность, прибыльность, а, следовательно, и финансовая устойчивость компании в целом. Но без знания своих финансовых возможностей предприятие не может принять решения в области маркетинга. Поэтому важно исследовать взаимосвязь маркетинговых технологий и финансовой устойчивости.

Ключевые слова: маркетинговые технологии, финансовая устойчивость, финансовые инструменты, доходы от продаж, финансовые возможности.

MARKETING TECHNOLOGIES INCREASING FINANCIAL SUSTAINABILITY AT SA "TOMAI-VINEX"

DIMITROGLO Inna,

PhD student,

Academy of Economic Studies of Moldova

in_fin81@mail.ru

SUMMARY

The profitability, profitability, and, consequently, the financial stability of the company as a whole depends on the efficiency, correctness, and timeliness of marketing technologies. However, without knowing its financial capabilities, the company cannot make decisions in the field of marketing. Therefore, it is important to investigate the relationship between marketing technology and financial sustainability.

Key words: marketing technologies, financial stability, financial instruments, sales revenues, financial capabilities.

Маркетинговые исследования рынка являются важнейшей мерой повышения эффективности деятельности фирмы.

Маркетинговые технологии представляют собой комплекс приемов, способов действия и принятия решений компании по управлению своей позицией на рынке [1, с. 47]. Они предполагают снижение уровня неопределенности и касаются всех элементов комплекса маркетинга.

Актуальность изучения темы обусловлена тем что

от эффективности, правильности, современности и привлекательности применяемых маркетинговых технологий зависит рентабельность, прибыльность, а, следовательно, и финансовая устойчивость компании в целом.

Цель исследования – проанализировать использование современных маркетинговых технологий на винодельческом предприятии SA «Tomai-Vinex».

Для достижения указанной цели были поставлены

следующие задачи:

- определить сущность и роль современных маркетинговых технологий в маркетинговых стратегиях;

- проанализировать методы оценки эффективности повышения финансовой устойчивости;

- внести предложения по совершенствованию системы маркетинговых технологий на исследуемом предприятии.

Ситуационный анализ деятельности фирмы говорит о том, что на нынешнем этапе наиболее эффективным направлением ее развития служит стратегия наилучшей цены. Продавать высококачественную продукцию по цене ниже

конкурентов очень сложно и трудно, а порой просто невозможно. Но SA «Tomai-Vinex» может это сделать.

Ценовая стратегия предприятия находится в прямой зависимости от ее стратегии позиционирования. Поэтому для укрепления рыночных позиций надо использовать цену как основной инструмент расширения рынка.

На рисунке 1. показаны отдельные методы стимулирования сбыта, применяемые на SA «Tomai-Vinex».

В виде сувениров и поощрений выступают фирменные сувениры, заказанные в Молдове, с фирменной аккондовской символикой (авторучки, блокноты, календари):

Рис.1 Методы стимулирования сбыта, применяемые на SA «Tomai-Vinex»

Источник: разработано автором

Все это соответствует созданию определенного имиджа, что естественно отражается на коммерческих успехах предприятия.

SMM – специфический инструмент маркетинга, который обладает рядом преимуществ за счет связей, лежащих в основе взаимодействия пользователей социальных медиа:

- самостоятельное вирусное распространение контента, которое характеризуется уровнем доверия у потенциальных потребителей – целевых пользователей;

- возможность целевого воздействия на аудиторию с помощью многообразного функционала социальных площадок;

- многовариантность методов работы, таких как, формирование сообществ бренда или компании, работа с блогосферой, персональный брэнддинг, партизанский маркетинг;

- динамичность среды социальных медиа, которая с каждым днем предоставляет новые способы эффективного использования SMM.

Social media marketing (SMM) — процесс привлечения трафика или внимания к бренду или продукту через социальные платформы. Это комплекс мероприятий по использованию социальных медиа в качестве каналов для продвижения компаний и решения других бизнес-задач.

Таблица 1. Рекомендуемые мероприятия, направленные на совершенствование комплекса маркетинга на SA «Tomai-Vinex»

<i>По продвижению продукции</i>	
<i>Рекомендуемые мероприятия</i>	<i>Ожидаемый эффект</i>
<ul style="list-style-type: none"> Постоянно расширять собственную распределительную (дистрибьюторскую) сеть; 	<ul style="list-style-type: none"> Обеспечение долгосрочной стабильности предприятия.
<ul style="list-style-type: none"> Проводить постоянный мониторинг тенденций в области винодельческого производства; Наладить систему индивидуальных заказов; 	<ul style="list-style-type: none"> Повышение спроса на винодельческую продукцию; Расширение круга своих потенциальных покупателей;
<ul style="list-style-type: none"> Проводить сезонные рекламные акции посредством выпуска: Телевизионной/радио рекламы Наружной рекламы Календарей, буклетов Реклама в SMM 	<ul style="list-style-type: none"> Повышение спроса на винодельческую продукцию в период межсезонья; Сглаживание сезонных колебаний в спросе. Возможность повышения узнаваемости бренда.

Источник: [1, с.46]

Если взглянуть на это шире, то становится очевидно: клиента не интересует количество постов в социальных сетях, а волнует авторитет бизнеса и сайта, он мечтает быть первым в своем деле, ему нужны готовые к покупке клиенты:

1. Подсчитать количество упоминаний за определенный период;
2. Распределить их на позитивные и негативные;
3. Вычислить рейтинг авторитетности в пределах

данного конкретного форума;

4. Учитывать, опубликован ли отзыв участником с высоким рейтингом или низким;

5. Обсуждается ли марка в отдельной теме или в общей теме наравне с остальными брендами; есть ли ссылки на сайт; есть ли индексация ссылок и постов.

Подводя итог всему вышесказанному, можно сделать вывод, что SMM – это абсолютно новый, свежий метод раскрутки и продвижения продукции торговой марки SA «Tomai-Vinex».

Таблица 2. Рекомендуемые мероприятия, направленные на укрепление финансовой устойчивости на SA «Tomai-Vinex»

<i>Рекомендуемые мероприятия</i>	<i>Ожидаемый эффект</i>
<i>По ценовой политике</i>	
Способствовать внедрению и реализации ценовой политику, исходя из затрат, ограничений по мощностям и рыночным ценам; Учитывать в ценовой политике возможности стимулирования продаж продукции в срок	Оплата в срок; Обеспечение намеченного объема прибыли; Подавление деятельности конкурентов

Источник: [1, с.46]

Важным направлением являются мероприятия по стимулированию сбыта продукции предприятия. Однако без знания своих финансовых возможностей предприятие не может принять решение на будущий период.

В связи с этим руководству предприятия может принять меры по стимулированию сбыта. А именно, может быть разработана и внедрена система скидок.

Во-первых, применение системы скидок должно привести к положительному экономическому эффекту. Во-вторых, предоставляемая скидка будет вызывать у покупателя реальный интерес и

стремление к выполнению оговоренных условий. В-третьих, система скидок должна быть проста и понятна клиентам и сотрудникам компании.

Одним из эффективных способов является разработка системы скидок в зависимости от объема продаж по принципу «не уменьшения уровня прибыли» [2, с.87].

Очевидно, что скидка в 5% более привлекательна для покупателя ввиду необходимости увеличить объем закупки всего лишь на 30%. В то время как получение 10% скидки требует увеличить объем закупки почти в 3 раза.

Таблица 3. Расчет объемов продаж для каждого уровня скидки (тыс. леев)

Показатели	Скидка 0%	Скидка 5%	Скидка 10%
Требуемый объем продаж со скидкой	132959	172863	379636
Стоимость по прайс-листу	132959	181961	421818
Себестоимость продаж	114620	156863	363636
Маржа	16000	16000	16000
Требуемое увеличение объема продаж по отношению к текущим продажам, %	-	130	286

Источник: расчеты автора

В результате рассмотрения теоретических и методических аспектов маркетинговых технологий на предприятии были сделаны следующие выводы:

✓ современные маркетинговые технологии сегодня дают неоспоримое преимущество в конкурентном соперничестве, поэтому все больше предприятий включается в гонку формирования новых рынков, разработки новых способов продвижения.

✓ при анализе рекламной кампании SA «Tomai-Vinex» можно сделать вывод, что в настоящее время предприятие ведет маркетинговую деятельность на очень высоком уровне. Главное внимание при этом уделяется решению активных задач, то есть формированию и стимулированию спроса на продукцию.

✓ SMM – это абсолютно новый, свежий метод

раскрутки и продвижения сайтов, который основывается не только на удовлетворении требований рекламодателя, но и на удовлетворение потребностей посетителя.

✓ оценивая эффективность продвижения продукции в социальных сетях, каждый раз необходимо сверяться с целями, отслеживать современные тренды и, при необходимости, корректировать свои действия.

По результатам проведенного анализа можно сделать заключение о том, что в сложившейся финансовой ситуации руководство проводит достаточно эффективный производственный менеджмент, продуманный и успешный маркетинг и обоснованное финансовое планирование.

Однако руководству следует обратить внимание на увеличившийся период финансового цикла.

Библиографические сноски:

1. Арикова З. Разработка маркетинговой стратегии промышленного предприятия // Simpozionul Internațional al Tinerilor Cercetători, Vol. I, ed. III (21 – 22 aprilie 2005). Chișinău. A.S.E.M.
2. Кобзарь Людмила, Суворова Юлия, Компанец Мария, Тюриков Константин. Современные инструменты и методы управления финансами предприятия/ Учебное пособие по курсу мастера. Кишинэу, 2012. - 224 р.

УДК339.5:338(478):616-036.22

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.21>

ВЛИЯНИЯ ПАНДЕМИИ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ НА СОСТОЯНИЕ МИРОВОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ЭКОНОМИКИ

КАРАБЕТ Мария,

Доктор экономики, конференциар университет,
Комратский государственный университет
karabetma@list.ru

ТОДОРИЧ Людмила,

Доктор экономики, конференциар университет,
Комратский государственный университет
todorich24@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В статье исследуется влияние пандемии коронавируса на состояние мировой экономики в целом и на экономическое состояние Республики Молдова, в частности. Исследовано влияние пандемии на рынок энергоносителей, драгоценных металлов, влияние на рынок пищевых и фармацевтических товаров. Представлены ключевые показатели состояния и развития отечественной экономики в контексте Covid-19.

Ключевые слова: Республика Молдова, ВВП, мировая экономика, пандемия, коронавирус, рынки, бюджет.

INFLUENCE OF THE PANDEMIC OF CORONAVIRUS INFECTION ON THE STATE OF THE WORLD AND DOMESTIC ECONOMY

CARABET Maria,

Doctor of Economics, associate professor,
Comrat State University
karabetma@list.ru

TODORICH Ludmila,

Doctor of Economics, associate professor,
Comrat State University
todorich24@mail.ru

SUMMARY

The article examines the impact of the coronavirus pandemic on the state of the world economy in General and on the economic state of the Republic of Moldova in particular. The impact of the pandemic on the market of energy carriers, precious metals, the impact on the market of food and pharmaceutical products is investigated. Key indicators of the state and development of the domestic economy in the context of Covid-19 are presented.

Key words: Republic of Moldova, GDP, world economy, pandemic, coronavirus, markets, budget.

Состояние мировой экономики на сегодняшний день переживает не самые лучшие времена. 2020 год оказался сокрушительным с точки зрения состояния экономики, а темпы падения значительно более существенны нежели в 2008 году, когда разгорелся глобальный финансовый кризис, перетекший затем в экономический.

Причина спада экономики является следствием влияния пандемии коронавирусной инфекции Covid-19. Так во втором квартале 2020 года реальный ВВП 37 государств, входящих в состав Организации экономического сотрудничества и развития ОЭСР, в первом квартале 2020 года снизился на 1,8 процентных пунктов. Падение в третьем квартале оказалось еще более значительным, показатель потерял 9,8 процентных пунктов по сравнению с

предыдущим периодом. По окончании пандемии даже развитые страны рискуют уйти в глубокую рецессию.

Среди стран "большой семерки" самое существенное сокращение ВВП в размере 20,4% зафиксировано в Великобритании, на втором месте Франция с 13,8 процентами. Экономика Италии сократилась на 12,4 процента, а Германии на 9,7 процента. Экономика Евросоюза в целом снизилась на 11,7 процента. Для сравнения, в США ВВП сократился на 9,5 процента.

Обозначим основные последствия влияния пандемии коронавируса на состояние мировой экономики в общем и мировых рынков, в частности, используя и анализируя данные Всемирного банка.

Commodity group price trends

Index, Jan 2019 = 100

— Energy — Agriculture — Metals

Source: World Bank

Рис. 1. Тренды на рынке сырьевых товаров

Источник: Всемирный банк

В значительной степени из-за пандемии пострадал рынок энергоносителей. После резкого падения в марте и апреле цены на энергоносители частично восстановились, чему способствовал рост цен на нефть. Однако в последнее время восстановление экономики застопорилось на фоне опасений по поводу повторного заражения COVID-19. Ожидается, что в следующем году цены на нефть останутся примерно на таком же уровне, что значительно ниже докоронавирусных показателей. Металлы и сельскохозяйственные товары, напротив, отыграли потери, связанные с пандемией, и, как ожидается, будут умеренно расти в 2021 году.

Пандемия коронавирусной инфекции оказала воздействие на уровень безработицы различных

государств мира. С уверенностью можно утверждать, что рост безработицы носит глобальный характер. Так к примеру, в США уровень безработицы достиг более 21% и это самый высокий показатель с 1934 года. Например, в 1933 году, во время Великой депрессии, уровень безработицы достигал 24,9%, что не сильно отличается от сегодняшних показателей. Безусловно, уровень безработицы сказывается на совокупном потреблении. Мало того, во времена кризисов население предпочитает сберегать, а не расходовать, что вызывает дополнительное падение спроса и тормозит предложение. В связи с чем наблюдается сокращения добычи нефти в ответ на снижение потребления.

Oil consumption and production

Millions of barrels per day

— Consumption — Production

Quarterly averages. Consumption in September 2020 shows the International Energy Agency's estimate for 2020Q3 based on available data.

Source: International Energy Agency; World Bank

Рис. 2. Динамика объемов потребления и добычи нефти

Источник: Всемирный банк

Как видно из графика (рис.2), достаточно быстрый обвал цен на нефть в апреле и июне был спровоцирован падением потребления. Темпы роста мировой экономики замедлились и ушли в красную зону. В ответ сокращения потребления многие производители нефти сократили добычу, в первую очередь Организация стран-экспортеров нефти и ее союзники, которые согласились в совокупности сократить добычу на 9,7 млн баррелей в день, т.е. почти на 10% от общемировой добычи. В результате сокращение объемов добычи и рост потребления способствовали частичному восстановлению цен на нефть в третьем квартале 2020 года. Однако угроза второй волны коронавирусной инфекции и в ведение ограничительных мер создает угрозу

дальнейшему падению глобального спроса на энергоносители со стороны как экономических агентов, так и населения. Очевидно, что пандемия еще долго будет влиять на потребление нефти, изменив потребительское и трудовое поведение население. Так авиаперелеты, возможно, перманентно будут снижаться, поскольку деловые поездки заменяются удаленными переговорами в режиме онлайн, падает объем туристических поездок, что снижает спрос на авиатопливо, вместе с тем переход на удаленную работу понижает спрос на бензин. По этой причине, в большей степени страны, экономика, которых привязана к стоимости нефти, ждет затяжной экономической кризис.

Gold prices

USD per metric ton

Last observation is October 16, 2020.

Source: Bloomberg

Рис. 3 Динамика цен на рынке золота

Источник: Bloomberg

Экономическая нестабильность в мире, как следствие пандемии коронавируса, спровоцировала бегство инвесторов в безопасные активы, что привело к повышению стоимости золота на рынке. Повышение спроса на золото является своего рода индикатором состояния экономики и фондовых рынков. Отдавать предпочтение драгоценным металлам, участники биржевых сделок начинают в случаях, когда у них нет возможности выгодно приобрести акции или другие ценные бумаги, а также в случае повышенных рисков, как способ хеджирования. В период кризиса ситуация становится непредсказуемой, а большинство игроков рынка не готовы рисковать своими финансовыми ресурсами ради дохода. В этой ситуации именно золото, признанное самым безопасным активом, начинает набирать популярность.

Рост цен на золото, также спровоцирован падением курса доллара США и снижением

процентных ставок. Вместе с тем, рост цены на золото является последствием перебоев в добыче полезных ископаемых, особенно в Мексике, Перу и Южной Африке, а также сокращением переработки золота из-за вызванных пандемией ограничений на трудовую миграцию. Так, Goldman Sachs прогнозирует, что цена золота может вырасти до \$2300 за унцию уже через три месяца.

Также на фоне угрозы затяжной рецессии, прогнозируется рост цен на биткоин до отметки \$318 000, к такому выводу приходят аналитики Citi. Биткоин является активом с ограниченным предложением, он достаточно легко перемещается через границы, а его владельцы остаются, как правило, в тени [2]. Биткоин появился в январе 2009 года, то есть в самый разгар мирового экономического кризиса. Заметим, что усиление спроса на золото зеркальным образом отражается на его цифровом аналоге – биткоине.

Food price inflation by region

Percent, year-over-year

Source: World Bank

Рис.4 Инфляция цен на продукты питания по регионам

Источник: Всемирный банк

На фоне пандемии коронавируса, эксперты прогнозируют грядущий рост цен на продукты питания. В настоящее время несмотря на относительно низкую продовольственную инфляцию на глобальном уровне, в некоторых регионах наблюдается гораздо более значительный рост цен. Сбои в цепочках поставок продовольствия из-за COVID-19 повлияли как на производство, так и на распределение продуктов, причем в некоторых случаях ситуация усугубляется обесцениванием валюты. Среди наиболее пострадавших регионов можно выделить Южную Азию, страны Африки к югу от Сахары и Латинскую Америку. Ожидается, что пандемия приведет к нехватке продовольствия и недоеданию. [2]

Удар по мировой экономике коронавирус нанес и в секторе услуг, особенно сферы HoReCa — термин, обозначающий сферу общественного питания и гостиничного хозяйства. Потребительские расходы людей резко снизились, что мгновенно оказало влияние на сферу общественного питания и на сферу услуг. Заметное падение продемонстрировали потребительские рынки Китая и США, также спрос на услуги уменьшился в странах Европы. Что касается туристической отрасли, то последние месяцы туризм работает в минус. По прогнозам мировая индустрия туризма может потерять более 1 трлн. долларов, особенно теми странами, в которых туризм формирует значительную долю ВВП — Италия, Испания, Франция и т. д. [1, с. 430].

Стоимость акций фармацевтических компаний, занимающихся разработкой вакцины против COVID-19, производством оборудования для диагностики, противовирусных препаратов возросла значительно. Так, например, гигант потребительских товаров Reckitt Benckiser в третьем квартале 2020 года продемонстрировал небывалый рост продаж своей продукции Dettol и Lysol антисептиков и средств для дезинфекции.

Отечественная экономика открыта мировой, поэтому пандемия нашла свое отрицательное влияние на нее. В складывающейся ситуации становится естественным, что Молдова переживает экономический спад, который вынуждает постоянно корректировать бюджетные показатели.

На данный момент оценить ущерб, который понесла молдавская экономика от пандемии, сложно, однако уже можно смело констатировать, что спад к концу 2020 года из-за кризиса оказался более существенным, чем прогнозировали ранее. Таким образом, экономика Молдовы будет ощущать последствия влияния пандемии в течение нескольких лет, даже несмотря на послабление ограничительных мер, при которых часть предпринимателей так и не вернулись к работе, а другие возобновили деятельность не в полную силу [1].

Следует указать на дифференцированное влияние кризиса, вызванного COVID-19, по секторам экономики. Наибольший удар коронавирус нанес по таким секторам, как HoReCa, туризм, экспорт, перевозки. В то же время сельское хозяйство и перерабатывающая промышленность пострадали

еще и вследствие сильной засухи, которая длится с осени прошлого года. Из-за отсутствия дождей в стране практически полностью погиб урожай пшеницы, подсолнечника и кукурузы.

Больше всего пострадал бизнес. Малый и средний бизнес в общем бизнесе республики составляет около 95%. Были долго закрыты рынки, значительная часть магазинов, многие предприятия. Какие-то предприниматели понесли убытки из-за того, что не реализовали скоропортящийся товар. Часть населения потеряли рабочие места и основной источник дохода. За три месяца, с начала пандемии количество занятых граждан сократилось на 8,8%.

Ухудшилось состояние молдавской экономики из-за сократившихся объемов денежных переводов от гастарбайтеров, поступления от которых сократились на 33,6%. До пандемии эти поступления были на одну треть меньше всего фонда оплаты труда в Молдове, в том числе включая и теневой сектор. Все это сигнализирует о сокращении покупательской способности и, как следствие, уменьшении доходов от акцизов и НДС, доходы в семьях упали в среднем на 5,9%. Бюджет, таким образом, потерял, преимущественно, в виде налогов.

Для удержания запланированных итоговых бюджетных показателей повышается роль налогового администрирования со стороны государства, путем вывода из тени части экономики (теневая экономика в Молдове не ниже 40-45% ВВП).

За время экономического кризиса объем внешней торговли РМ соответственно снизился по сравнению с аналогичным периодом 2019 года. Общий объем внешней торговли снизился с 2,2 млрд долларов до 1,5 млрд.

Больше всего пострадал импорт, снижение которого было обусловлено многими факторами:

- 1) карантин (не работали непродовольственные торговые точки);
- 2) сокращением потребления, вызванным снижением доходов населения и изменением потребительского поведения (первостепенно, снижение связано с желанием народа сокращать свои траты в условиях неопределенности, а соответственно, уменьшались доходы публичного бюджета, напомним, что они, примерно, на 80% зависят от внутреннего потребления;

- 3) снижением цен и объема потребления нефтяных ресурсов. В условиях пандемии, свою деятельность приостановили многие хозяйствующие субъекты. Как следствие, это сказалось на уровне потребления газа [4];

- 4) очевиден факт снижения спроса и в связи с транспортной отраслью. Одной из наиболее пострадавших отраслей народного хозяйства в период кризиса был и остается пассажирский транспорт, работа которого была приостановлена в период пика пандемии. Отметим, что чрезвычайная ситуация полностью приостановила движение воздушного транспорта на долгий период. В марте-мае объем перевезенных пассажиров всеми видами транспорта снизился в 4,5 раза по сравнению с

аналогичным периодом 2019 года. Пассажирский транспорт больше всего пострадал в апреле, когда было перевезено в 15 раз меньше пассажиров, чем в прошлом году. Такое сокращение является беспрецедентным в истории страны. Больше всего пострадал воздушный транспорт, объем перевозок которого сократился в 5,7 раза по сравнению с аналогичным периодом прошлого года.

Все эти проблемы, вызвавшие сокращение импорта, а также работу данных сфер, в целом, несомненно найдут свое отражение на поступлениях в бюджет, т.к. основная масса косвенных налогов (косвенные налоги занимают наибольшую долю в доходной части бюджета на протяжении многих лет) «оседает» на таможене.

Безусловно снизился экспорт. И это с учетом того, что последние полтора года он почти не растет. Связано это не только с закрытием национальных границ, но и с трудностями, вызванными пандемией, в странах, с которыми сотрудничает молдавская экономика.

Экспорт за три месяца кризиса снизился на 168 млн долларов, или 24,5%. Больше всего снизился

экспорт в страны ЕС, упав за этот период на 127 млн долларов, или 29,2%. Экспорт в страны СНГ за этот период снизился на 4 млн долларов, или 2,7%. Экспорт на других направлениях упал более чем на четверть.

Девальвация рубля и закрытие российских границ привели к тому, что российские партнеры практически прекратили импорт. Напомним, что Россия является одним из основных рынков сбыта сельскохозяйственной продукции из Молдовы, в том числе яблок, слив, винограда.

В последние годы серьезно усиливалось международное экономическое сотрудничество с Китаем. Объем экспорта молдавских товаров в Китай имел положительную тенденцию роста уже несколько лет.

Естественно, ситуация с ограничениями отрицательно скажется на деятельности туристических компаний. Однако, существует и положительный момент: граждане Молдовы не потратили в этот период за границей значительную часть своих денежных средств.

Рисунок 5. Темпы роста ВВП в РМ

Источник: tradingeconomics.com

Влияние пандемии COVID-19 на глобальные, региональные и национальные экономические процессы обусловило необходимость переоценки динамики экономических показателей и пересчета национального публичного бюджета на основе сокращения ВВП Молдовы в 2020 г. (рисунок 5), рост которого на нынешний год был запланирован на 3,2%. Это обусловлено как снижением внутренней покупательской способности, так и снижением экспорта. Валовой внутренний продукт значительно снизился по сравнению со вторым кварталом 2019 года.

Основные изменения в источниках финансирования дефицита госбюджета касаются

объемов притока внешних займов и объема выпуска государственных ценных бумаг на первичном рынке для финансирования дефицита. В частности, объем интервенций на внутреннем финансовом рынке предлагается увеличить вдвое и увеличить объем эмиссий государственных ценных бумаг с 2 млрд до 4 млрд леев.

Вынужденные поправки в госбюджет на 2020 г. изменяют структуру источников финансирования дефицита бюджета в результате пересмотра внешних заимствований, в частности, с учетом получения срочных кредитов, выделяемых с целью смягчения негативного воздействия пандемии, вызванной COVID-19.

Рисунок 6. Динамика внешнего долга РМ, миллионы USD

Источник: tradingeconomics.com

Основными кредиторами Молдовы стали:

- Всемирный банк через Международное агентство развития и Международный банк реконструкции и развития, которые предоставили кредиты на сумму 159,2 млн долларов;

- Европейский банк реконструкции и развития (100 млн долларов) и Европейский инвестиционный банк (91 млн долларов).

Заглядывая на перспективу, государству проще и дешевле, чем бизнесу кредитоваться и на внутреннем, и на внешнем рынке. Если оно начнет давить, это безусловно бумерангом вернется бюджетными потерями, т.к. бизнес – это будущие налоги и ресурс для финансирования государством своих функций.

Наряду с этим, осуществляется поддержка предприятий в лице Национального банка в сфере кредитования, продлевается срок уплаты налоговых обязательств без применения штрафных санкций, частично была оказана поддержка для пересмотра сроков платежей арендаторам и поставщикам коммунальных услуг. Пытаясь поддержать экономику, снизили банковские процентные ставки до минимума (рисунок 7).

На создание программы субсидирования процентов по кредитам, полученным в кризис экономическими агентами в объеме до 3-х месячных фондов оплаты труда, было зарезервировано 90 млн леев.

Рисунок 7. Динамика усредненных процентных ставок в РМ, %.

Источник: tradingeconomics.com

В целом, согласно предложенным правительством изменениям, доходная часть госбюджета на 2020 год сокращена на 6 млрд 338 млн леев (-14,4%) - с 44 млрд 136,6 млн до 37 млрд 798,6 млн леев, а расходная часть бюджета увеличена на 2 млрд 221,9 млн леев (+4,3%) - с 51 млрд 551,9 млн до 53 млрд 773,8 млн леев. В результате дефицит госбюджета в 2020 г. вырастет примерно в 2,2 раза -

с 7 млрд 415,3 млн до 15 млрд 975,2 млн леев и составит 7,52% от ВВП.

Основными факторами, которые обусловили поправки в госбюджет, являются срочные меры по поддержке реального сектора и населения, а также возросшие потребности системы здравоохранения, находящимся на переднем плане борьбы с COVID-19 – осуществлено поэтапное удвоение зарплат для

медиков. Исходя из сложившихся приоритетов, расходы на здравоохранение увеличат на 1,1 млрд леев, на соцзащиту - на 1,12 млрд леев, на государственные услуги общего назначения - на 1,1 млрд леев. В том числе, на финансирование мер по борьбе с COVID-19, включительно покупка защитного оборудования, оснащение больниц медицинскими приборами и техникой, переоборудование медучреждений и другие критические расходы выделено 1,08 млрд леев.

Для увеличения объема фонда безработицы примерно в 6 раз, повышения бюджета Национального агентства занятости населения, увеличения на 40% пособий по социальной поддержке, а на предоставление субсидий предпринимателей, которые выплачивают зарплату в кризисный период, было предусмотрено 320 млн леев.

Для Программы возврата НДС предусмотрены расходы в 1 млрд леев, для Интервенционного фонда правительства для управления эпидемиологической ситуацией - 452 млн леев, а для создания централизованного фонда для управления рисками недостаточности отчислений на расходы по персоналу и компенсации доходов, упущенных местными органами власти, - 392 млн леев. Ассигнования для Фонда поддержки населения вырастут до 157 млн 566,3 тыс. леев, в том числе на финансирование минимального пакета социальных услуг органами местного публичного до 135 млн 701,9 тыс. леев.

Кроме того, сократятся поступления в виде грантов на сумму 618 млн леев (-35%), в частности, в результате корректировки поступлений грантов для

бюджетной поддержки и на внедрение проектов, финансируемых из внешней помощи.

Подводя итог, следует отметить, что в сложившихся обстоятельствах необходимо принятие мер для оказания помощи компаниям, предоставления им максимального доступа к ликвидности. В первую очередь, оказать помощь в виде компенсации процентов по кредитам, возврата НДС.

Для малого и среднего бизнеса предусмотрена программа гарантирования кредитов, которые выдаются под частичные госгарантии (50%), без предоставления необходимого залога и т.д. Кроме того, идет речь о том, что молдавский бизнес сможет получить кредиты под гарантии в рамках разных программ от ЕБРР, ЕС и т.д.

Главная же, цель, сегодня государства, принимая любые решения, а не только в отношении бюджетной политики, должна заключаться в сохранении здорового общества и предотвращении множества смертей. Мы никогда не должны забывать, что не существует более ценного ресурса, чем человеческое здоровье и жизнь.

Подводя итоги вышеизложенного, отметим, что пандемия коронавируса и экономический кризис поставили одни компании и отрасли на грань выживания, а другим наоборот дали толчок к развитию. Происходит переориентировка мировой экономики. Последствия пандемии для экономик стран мира очевидны, тяжелее приходится, конечно, развивающимся странам. Однако любая экономика развивается циклически и с этой точки зрения улучшения экономической ситуации и рост экономики становится только вопросом времени.

Библиографические сноски:

1. Осипова, Л. Б. Гостиничный и туристический бизнес во время пандемии коронавируса COVID-19 / Л. Б. Осипова, В. Н. Прокопьев. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 23 (313). — С. 429-433.
2. <http://www5.worldbank.org/eca/russian/data>
3. http://realtribune.ru/news/economics/3615?utm_source=finobzor.ru (Vizitat 22.02.2021).
4. <https://ru.sputnik.md/economics/20200626/30680258/ne-god-i-ne-dva-kogda-moldavskaya-ekonomika-opravitsya-ot-posledstviy-pandemii.html>; (Vizitat 12.02.2021).
5. Павел Мунтян <https://www.kp.md/daily/27122.5/4205268/>
6. <https://bloknot-moldova.md/news/ekonomika-moldovy-v-borbe-s-pandemiyey-perspektivy-1225597> (Vizitat 18.02.2021).
7. logos.press.md;
8. tradingeconomics.com.

CZU 338.48:[578.834.1SARS-Cov-2:616-036.22]
<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.22>

ПРОБЛЕМЫ ТУРИЗМА В УСЛОВИЯХ КОРОНАВИРУСА

КРОТЕНКО Ирина,

Доктор экономики,

Международный Независимый Университет Молдовы (ULIM),

crotenco.irina@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Описаны основные моменты развития пандемии в мире. Исследованы последствия влияния пандемии на международный туризм в мире и в Молдове. Изложены выводы по состоянию и перспективам туризма в постпандемийный период.

Ключевые слова: международные экономические отношения, международный туризм, коронавирус, Молдова.

PROBLEMS OF TOURISM IN THE CONDITIONS OF CORONAVIRUS

CROTENCO Irina,

PhD in Economics,

Free International University of Moldova,

crotenco.irina@gmail.com

SUMMARY

The main points of the development of the pandemic in the world are described. The consequences of the impact of the pandemic on international tourism in the world and in Moldova have been investigated. Conclusions on the state and prospects of tourism in the post-pandemic period are presented.

Key words: international economic relations, international tourism, coronavirus, Moldova.

Постановка проблемы. В современной мировой экономике одной из ведущих экспортных отраслей является туризм. Отрасль стабильно развивавшаяся в течение последних 70 лет, стала образцом экономического роста и вышла на 3-е место в мировой торговле (после минерального сырья и продукции химической промышленности [14, с.8]). Мировые доходы от международного туризма росли с US\$ 2 млрд. в 1950 г. до US\$ 104 млрд. в 1980 г., US\$ 495 млрд. в 2000 г. и US\$ 1494 млрд. в 2019 г. Соответственно, число международных туристов также возрастало – с 25 млн. в 1950 г. до 278 млн. в 1980 г., 674 млн. в 2000 г. и 1,461 млрд. в 2019 г., а по прогнозам ЮНВТО, должно было достигнуть 1,8 млрд. прибытий к 2030 г. [15].

Однако современная социально-экономическая ситуация в мире, отдельных регионах, странах и населенных пунктах находится под сильным воздействием вызовов и угроз, в частности, со стороны медико-эпидемиологических проблем. Среди отраслей мировой экономики, наиболее пострадавших от пандемии и связанных с ней ограничений оказалась сфера туризма и путешествий, которая рухнула в течении нескольких недель. В отдельные месяцы 2020 г. международные туристические прибытия составляли 3-4% от уровня предыдущего года [10].

Следствием пандемии стало снижение в 2020 г. числа международных туристических прибытий на 74% по сравнению с предыдущим годом из-за повсеместных ограничений на поездки и резкого падения спроса. Коллапс международных путешествий вызвал потерю экспортных доходов в размере US\$ 1,3 трлн. В Азии и Тихоокеанском регионе в 2020 г. число международных туристических прибытий сократилось на 84%, на Ближнем Востоке и в Африке число прибытий снизилось на 75%, в Европе - на 70%, в Северной и Южной Америке - на 69% [11].

Заглядывая в будущее, большинство экспертов ЮНВТО не ожидают возврата к уровню,

предшествовавшему пандемии, до 2023 г. - 43% респондентов указывают на 2023 год, а 41% ожидают возврата к уровням 2019 года в 2024 году или позже.

Исследование проблемы. Ситуация с коронавирусом развивалась стремительно. За месяц после первых официальных уведомлений о болезни (11 января 2020 г.) она была квалифицирована ВОЗ как чрезвычайная ситуация в области общественного здравоохранения, имеющая международное значение. Мировой туристический рынок отреагировал на это решение. В январе 2020 г. количество международных туристических прибытий составило 99% от января предыдущего года, в феврале – 84%, в марте – 36% [10]. При этом в Европе, например, ситуация оставалась положительной (январь – 105%, февраль – 102% соответствующего месяца 2019 г.). Лишь в марте прибытия резко упали и составили 39% от уровня марта предыдущего года [12]. Страны по-разному подошли к противодействию заболеванию. Разнообразие подходов отрицательно сказалось на количестве международных туристических прибытий и доходах от международного туризма.

Одним из первых ударов по международному и, в частности, круизному туризму нанес инцидент с туристическим океанским лайнером *Diamond Princess* («Бриллиантовая принцесса») с более чем 3,7 тыс. человек на борту из 56 стран. Его поставили на карантин в порту города Йокогама на юго-западе Японии 4 февраля 2020 г. За две недели карантина на судне заразилось еще более 600 человек [5]. В последствии из них шесть человек умерло, в том числе первый погибший от вируса гражданин Великобритании [4].

Меры по сдерживанию распространения пандемии COVID-19, ограничения на поездки привели к тому, что в первом квартале 2020 г. количество международных туристических прибытий (от одной ночевки и более) снизилось на 28%, однако во втором квартале ситуация резко обострилась. В апреле количество международных

путешествий составило 3% (-97%), в мае 4% (-96%), а в июне 7% (-93%) от аналогичных периодов 2019 г. В результате, блокировки почти всех туристических направлений по всему миру уровень путешествий во втором квартале снизился на 95%, а всего в первой половине 2020 г. оказались потеряны 440 млн международных туристических прибытий и около US\$ 460 млрд экспортной туристической выручки [13].

В июне ряд стран, в частности, в Европейском Союзе стали постепенно открывать границы, что вызвало некоторый рост числа международных туристических прибытий по сравнению с маем в ряде туристических дестинаций (Австрия, Нидерланды, Германия, Хорватия). Это привело к активизации внутрирегиональных поездок, развитию внутреннего туризма. Раскрывая постепенно внутренние границы, ЕС достаточно жестко регулировал международные въездные потоки, определяя перечень стран пониженного риска и устанавливая барьеры на международный туристический обмен со странами повышенного риска COVID-19. О восстановлении с 1 июля 40% летной программы объявила авиакомпания Ryanair, являющаяся крупнейшим европейским лоукостером. Ryanair Holdings за год перевозила более 151 миллиона пассажиров. Перевозчик обслуживает свыше двух сотен направлений в 40 государствах и имеет парк в более чем 470 лайнеров. Первые рейсы были запланированы внутри ЕС из аэропорта Лаппенранты (Финляндия) в австрийскую Вену и итальянский Бергамо [9].

В целом пандемия оказала катастрофическое воздействие на туризм. За 2020 г. глобальная численность международных туристических прибытий снизилась на 74% по сравнению с данными за 2019 г. [10]. Чрезвычайные потери понесли все

отрасли туризма (транспорт, размещение, питание, развлечения и др.). Однако потери значительно различаются по отраслям туризма, туристическим регионам и видам туризма. В религиозном (паломническом) туризме, на местных авиалиниях (Китай, США и Россия) потери оказались значительно меньше, чем в целом по группам.

Анализируя ситуацию в туристической сфере под влиянием пандемии, ЮНВТО в мае 2020 г. опубликовала три сценария будущего (объективный, нейтральный и негативный). Все три сценария на 2020 г. предполагают снижение числа международных туристических прибытий (от 58% до 78%), а расчеты с учетом ситуации на начало сентября предположили снижение в 2020 г. числа международных прибытий примерно на 70%. Сценарии на среднесрочную перспективу (2021–2024 гг.) рассчитывали на оживление отрасли в 2021 г., исходя из ожидания обратного развития пандемии, повышения уверенности путешественников и значительного снятия ограничений на поездки к середине года. Тем не менее, возврат к уровням 2019 года по количеству прибытий из-за рубежа возможен через 2,5–4 года [8]. Итоговые годовые данные, опубликованные ЮНВТО в марте 2021 г. показали, что ситуация в отрасли движется по негативному сценарию и при нынешних показателях в ближайшее время не стоит надеяться на ее улучшение.

Сложная ситуация в туристической сфере под влиянием коронавируса сложилась и в Молдове. Международные ограничения на поездки подорвали и без того слабую экономическую базу всей совокупности отраслей туризма Молдовы и в первую очередь международного туризма. При этом пострадали все три направления в молдавском туризме – въездной, выездной и внутренний (см. табл. 1).

Таблица 1. Количество туристов и экскурсионистов, участвующих в туризме, организованном туристическими агентствами и туроператорами, по целям визита [1]

	2020		2020 в % по сравнению с 2019	
	Туристы и экскурсионисты	Туристо-дни	Туристы и экскурсионисты	Туристо-дни
Всего	124506	602158	33,1	25,0
Въездной туризм	6950	3821	35,0	6,3
Выездной туризм	74708	498682	24,0	24,5
Внутренний туризм	42848	99655	92,9	32,0

По данным Национального бюро статистики РМ в 2020 году туристические агентства и туроператоры оказали туристические услуги 124,5 тыс. человек, что составляет 33,1% от показателей 2019 г. Таким образом, количество туристов и экскурсионистов уменьшилось по сравнению с 2019 годом на 252,1 тыс. посетителей, за счет сокращения количества участников выездного туризма на 235,9 тыс.

посетителей (-76,0%), выездного туризма на 12,9 тыс. посетителей (-65,0%) и внутреннего туризма на 3,3 тыс. посетителей (-7,1%) [1].

В 2020 году в Молдову прибыло всего 6950 иностранных туристов, большинство из которых из Румынии (рис. 1), что на 65% меньше, по сравнению с 2019 г.

Рис. 1. Доля иностранных туристов и экскурсионистов, прибывших в Молдову в 2020 году, по странам происхождения [2]

За 2020 год 74,7 тыс. молдавских граждан выезжали за рубеж в туристических целях, что на 76% меньше, чем в 2019 г. Основные туристические

дестинации, доступные выезжающим из Молдовы путешественникам в 2020 г. включали в себя Турцию, Египет и Румынию (рис. 2).

Рис. 2. Доля молдавских туристов и экскурсионистов, выехавших за рубеж в 2020 году, по странам назначения [2]

Доходы туристических агентств и туроператоров от туристической деятельности в 2020 г. составили 782,8 млн. леев, лишь 31,2% от суммы 2019 г. Наибольшее снижение доходов наблюдается в сфере выездного туризма – на 1573,2 млн. леев меньше по сравнению с 2019 годом (-68,6%), и въездного туризма – на 75,1 млн. леев меньше (-91,1%) [1].

С одной стороны, коронавирус резко обрушил сферу туризма по всему миру. Закрытие границ, ограничения и полный запрет на международные перелеты и морские круизы оказали разрушающее влияние на международный туризм. Результатом пандемии коронавируса стало беспрецедентное падение всех показателей туристической индустрии. Так, Париж, многие годы остававшийся рекорсменом по числу международных туристических прибытий, в 2020 году принял примерно на 33,1 миллиона туристов меньше, чем в

2019, что привело к потере 15,5 миллиардов евро доходов от туризма. Как и многие другие популярные туристические дестинации, французская столица пострадала от беспрецедентного «коллапса» спроса и «повсеместного введения ограничений на поездки», говорится в отчете Регионального комитета по туризму (Comité régional du tourisme), опубликованном 29 марта 2021 г. [6]. Однако ряд крупных стран в краткосрочной перспективе стал переориентироваться на развитие внутреннего туризма. Параллельно в туристической политике стран стали появляться тенденции дифференцированного подхода к направлениям международного туризма. Так, Австрия, например, уже в апреле 2020 г. планировала открыть границы для приезжих, в первую очередь из Германии и Чехии [3].

С другой стороны, наблюдается рост

виртуального туризма и, соответственно, развитие инновационных процессов в отраслях туризма. В период карантинных мероприятий в культурной сфере был отмечен ряд значительных событий инновационной формы – онлайн-трансляции концертов, спектаклей и представлений, виртуальное посещение музеев и выставок и др. По существу, международный туризм, как и вся совокупность отраслей экономики, уверенно движется в направлении информатизации экономики. В удаленном доступе сегодня немало технических инструментов, способных вытеснять традиционное непосредственное общение между людьми в виртуальную сферу. При этом пандемия и карантинные мероприятия способствовали резкому повышению спроса на удаленный доступ, в том числе и в туристической сфере. Претерпел изменения деловой и научный туризм, в силу карантинных ограничений переместившийся в онлайн.

Исследуя перспективы сферы туризма и путешествий в будущем, отметим, что на глобальном уровне спрос на туристические услуги остается высоким и находится в отложенной стадии. При создании в постпандемийный период благоприятных условий, этот отложенный спрос приведет к быстрому восстановлению всех компонентов туристической сферы, как это неоднократно было с ней в условиях региональных катастроф (цунами в 2004 г. в Индийском океане; террористические акты 11 сентября 2001 г. в США; беспорядки в Барселоне в октябре 2019 г. и др. Несмотря на беспорядки в Париже в мае 1968 г., в октябре-ноябре 2005 г, 2018-2020 гг., столица Франции остается одним из самых посещаемых туристами городов мира). Однако отличие современного кризиса от предыдущих коренится в его масштабах, продолжительности и глубине падения экономических показателей отрасли и массовости локдаунов. В результате у потенциальных потребителей ощущается острая нехватка финансовых средств для путешествий, что повсеместно пытаются решить с помощью политики финансовых смягчений (США, Евросоюз, Китай, Япония и др. страны).

Проблемой для восстановления отрасли стала практика последних месяцев в сфере массовой вакцинации, где наметились серьезной диспропорции. По некоторым данным большая часть вакцинирования приходится на развитые страны [7]. В результате, они смогут быстрее восстановить движение потоков потребителей туристических услуг. Проблема «иммунного пробела» повлечет за собой разнотемпное восстановление туризма, несбалансированность туристических потоков и проявление фактора «узких мест» в отдельных отраслях, регионах и видах туризма.

Вместе с тем, следует учитывать, что барьеры вхождения предпринимателей в отрасль (по кадровому, производственно-техническому и финансовому критериям) низкие. Это предполагает высокий потенциал восстановления системы туризма и путешествий до предпандемийного уровня в среднесрочном периоде.

Выводы.

1. Развитие глобальной системы международного туризма в последние 70 лет характеризовалось стабильностью и высокими темпами роста. В результате к 2020 г. туризм занял центральное место в мировой торговле услугами, опережая транспорт, телекоммуникационные и финансово-банковские услуги.

2. Пандемия 2020 г. оказала катастрофическое влияние на туризм. В целом в мире в 2020 г. число международных туристических прибытий составило 26% от уровня 2019 г., рухнув в апреле до 3%, а в мае до 4% от уровня соответствующих месяцев предыдущего года. Огромные потери понесли все отрасли туризма (транспорт, размещение, питание, развлечения и др.). Однако потери значительно различаются по отраслям туризма, туристическим регионам и видам туризма.

3. Спрос на туристические услуги остается в отложенной стадии. Этот отложенный спрос на глобальном уровне в постпандемийный период приведет к быстрому восстановлению отрасли и составляющих ее компонентов, как это неоднократно демонстрировал туризм в условиях региональных катастроф.

4. Главной проблемой ожидаемого восстановления туризма может стать недостаточность у потенциальных потребителей финансовых средств для поездок на этапе восстановления в период после массовых локдаунов. Однако политика финансовых смягчений, проводимая крупнейшими экономиками мира и Евросоюзом позволит создать условия финансового обеспечения спроса.

5. Массовая вакцинация позволит восстановить движение потоков потребителей туристических услуг. Первыми туристические потоки возобновят наиболее развитые страны, где темпы вакцинации выше. При этом ожидается взрывной характер удовлетворения отложенного спроса. Это повлечет несбалансированность и проявление фактора «узких мест» в отдельных отраслях, регионах и видах туризма. Ожидается ярко выраженное разнотемпное восстановление туризма по отраслям, регионам и видам.

6. В целом, по нашему мнению, полное восстановление и сбалансированность туристической сферы до уровня 2019 г. будет достигнуто в среднесрочном периоде. Вместе с тем, барьеры возврата предпринимателей в отрасль низкие, что обуславливает высокий потенциал его восстановления.

7. В Молдове ситуация с туризмом в условиях пандемии существенно отличается от мировой и средневропейской. По сравнению с 2019 г. число международных туристических прибытий составило 35%, количество выехавших - 24%. Еще хуже ситуация с числом человеко-дней путешествий. Тяжелое положение в сфере борьбы с коронавирусом создает отрицательный имидж стране и тормозит восстановление въездного туризма. Активизацию выездного туризма сдерживают низкие темпы

вакцинации в стране в совокупности с серьезными финансовыми потерями населения в период пандемии и отсутствием стратегических

национальных механизмов восстановления платежеспособного спроса населения.

Библиографические сноски:

1. Biroul național de statistică. Activitatea turistică a agențiilor de turism și turoperatorilor din Republica Moldova în anul 2020. <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6938>. (дата обращения: 15.02.2021).
2. Biroul național de statistică. Infografice cu date statistice relevante COVID-19. <https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=614&id=6688>.
3. Coronavirus: Austria considers letting in tourists this summer. <https://www.brusselstimes.com/news/107086/austria-thinking-of-letting-in-tourists-this-summer/>. (дата обращения: 25.02.2021)
4. Coronavirus: British man who was on Diamond Princess ship dies in Japan. 28 February 2020. <https://www.bbc.com/news/uk-51677846>. (дата обращения: 18.02.2021)
5. Coronavirus: Two passengers dead from quarantined Diamond Princess. 20 February 2020. <https://www.bbc.com/news/world-asia-51568496>. (дата обращения: 25.01.2021)
6. Le Parisien. Tourisme: la crise du Covid a fait perdre plus de 15 milliards d'euros à l'Ile-de-France. <https://www.leparisien.fr/economie/tourisme-la-crise-du-covid-a-fait-perdre-plus-de-15-milliards-deuros-a-lile-de-france-29-03-2021-YAVHRNGUGJAMLO5KBZNVZ5GX6E.php#:~:text=La%20crise%20sanitaire%20a%20priv%C3%A9,visiteurs%20%C3%A9trangers%20l'27an%20dernier.&text=Paris%20s'est%20longtemps%20habitu%C3%A9%20%C3%A0%20des%20records%20de%20fr%C3%A9quentation%20touristique>. (дата обращения: 27.02.2021)
7. Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China. 2021-04-05. <https://www.fmprc.gov.cn/web/wjbzhd/t1866842.shtml>. (дата обращения: 27.01.2021)
8. More than 50% of global destinations are easing travel restrictions - but caution remains. <https://www.unwto.org/more-than-50-of-global-destinations-are-easing-travel-restrictions-but-caution-remains>. (дата обращения: 11.02.2021)
9. Ryanair с 1 июля восстановит 40% рейсов. 12.05.2020. <https://sputnik.by/tourism/20200512/1044664049/Ryanair-s-1-iyulya-vosstanovit-40-reysov.html>. (дата обращения: 14.02.2021)
10. UNWTO tourism data dashboard. <https://www.unwto.org/unwto-tourism-dashboard>. (дата обращения: 19.02.2021)
11. UNWTO World Tourism Barometer 2021. <https://www.unwto.org/unwto-world-tourism-barometer-data>. (дата обращения: 15.02.2021)
12. UNWTO. International tourism and COVID-19. <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19>. (дата обращения: 23.02.2021)
13. UNWTO. International tourism down 65% in first half of 2020. September 21, 2020. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/wtobarometerrus.2020.18.1.5>. (дата обращения: 22.02.2021)
14. UNWTO. International Tourism Highlights. 2019 Edition. Madrid. – 24 p. (дата обращения: 22.02.2021)
15. Кротенко И. Стратегический менеджмент развития регионального комплекса (на примере сферы туризма Республики Молдова). Chișinău, ASEM. 2019. 232 p. ISBN 978-9975-75-936-6.

CZU 338.48

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.23>

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА РАЗВИТИЕ МИРОВОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО РЫНКА

ТИРОН Оксана,

преподаватель кафедры управления
предпринимательской и туристической деятельностью
Измаильский государственный гуманитарный университет
(Украина)

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию теоретических и методологических основ функционирования мирового туристического рынка с учетом влияния на него новых тенденций и дает характеристику форм этих тенденций. Мы предоставляем оценку динамики процессов глобализации и их влияния на развитие мирового туристического

рынка. Он позволяет определить основные черты участия Украины на мировом туристическом рынке и по результатам, обозначить перспективы развития украинского туристического продукта. Развитие туризма, как одной из базовых отраслей народного хозяйства, является важным фактором социального развития и культурного роста Украины. Туризм является источником поступлений в иностранной валюте в государственную казну, а также центром создания новых рабочих мест.

Ключевые слова: глобализация, туристическая активность, мировой туристический рынок, макрорегионы, интеграция.

GLOBALIZATION IMPACT ON THE WORLD TRAVEL MARKET DEVELOPMENT

TIRON Oksana,

Lecturer Department of Management
of Entrepreneurial and Tourist Activities,
Izmail State University of Humanities
(Ukraine)

SUMMARY

The paper deals with the research of the theoretical and methodological bases of the world travel market functioning, taking into account the new trends influence on it and gives the characteristic of the forms of these trends. We provide the globalization processes dynamics assessment and their impact on the world travel market development. It enables the determination of the main features of Ukraine's participation at the world travel market and results in the indication of the Ukrainian tourist product development prospects at it. The development of tourism, as one of the basic branches of national economy, is an important factor of the social development and cultural growth of Ukraine. Tourism is the source of foreign currency income in the state treasury and also the center of new jobs creation.

Key words: globalization, tourist activity, world travel market, macroregions, integration.

Постановка проблемы в общем виде. В конце XX – начале XXI веков процессы, получившие название глобализации, стали более отчетливо и динамично проявляться в развитии мировой экономики. Именно эти процессы существенно влияют на рост экономики, повышение конкурентоспособности страны на мировых рынках, улучшение благосостояния населения. Процессы глобализации на туристическом рынке характеризуются сменой технологий, интернационализацией деловой активности, модернизацией транспортной инфраструктуры, созданием новых механизмов регулирования.

Объективная необходимость дальнейшего развития и совершенствования практических основ развития мирового туристического рынка в современной мировой экономике с учетом влияния глобализации объясняет актуальность темы исследования.

Анализ последних исследований и публикаций. Работы таких выдающихся ученых, как М. Босовская, Дж. Несбитт, О. Плотников, М. Риза, В. Рокоч, В. Квартальнов, Г. Харрис и др. занимались проблемами развития мирового туристического рынка. Большой вклад в изучение влияния глобализации на мировой рынок внесли такие украинские и зарубежные ученые, как О. Белорус, С. Соколенко, Д. Лукьяненко, В. Соколов. Однако недостаточно освещены проблемы определения базового аспекта влияния текущих

процессов глобализации на развитие международного туризма и исследования международного туризма в контексте глобальных и региональных процессов.

Цель исследования состоит в анализе международного туристического рынка в условиях глобализации и определении дальнейших перспектив эффективной интеграции Украины в мировой туристический рынок.

Изложение основного материала. Сегодня большинство мировых экономик развиваются в тесном сотрудничестве. Такая ситуация обусловлена историческими условиями и сложившимися отношениями относительно масштабного сотрудничества в области торговли, инвестиций, туристических поездок и бизнеса. Это прямые отношения между предприятиями, организациями, органами местного самоуправления, государствами, хозяйствами и их отдельными отраслями в их внешнеэкономической деятельности. Все указанные взаимосвязи происходят в рамках такого явления, как глобализация, существенно влияющего на экономическую и социальную сферы управления [2, с. 122].

В специальной литературе можно встретить множество определений глобализации, и почти все они указывают на ее широкий диапазон. Таблица 1 содержит определения, иллюстрирующие основы концепции глобализации.

блиц 1. Глобализация в теоретическом подходе

Автор	Определение
П. Хаггет	серия событий, решений и реакций, происходящих в какой-то части земли и которые существенно влияют на функционирование экономики и общества в самых отдаленных уголках мира; это процесс, основанный на пространстве и сообществе, независимо от местоположения.
Европейская комиссия	процесс, включающий конечное производство и рынки, расположенные в разных частях света, неразрывно связанные между собой контрактами, коммерческими и финансово-технологической деятельностью.
Шергин С.О.	определение существующих типов локальных сообществ, мер и параметров, а также социальных отношений с другими сообществами в рамках глобального международного пространства, и реконструкция модели их взаимосвязи с внешним миром.
Касалапов Н.А.	усиление кризисных явлений и ослабление роли национального государства, тенденция к объединению власти, глобальная экспансия средств потребления, решение локальных проблем в контексте глобального сообщества, гибкость и многогранность – центральный характер международных отношений.
Х. Борне, А. Долинский	новые направления и тенденции в международном туризме благодаря геополитическим изменениям, приведшие к возникновению феномена международного массового туризма, получившего название «техничко-технический туризм».

Источник: составлено автором

Анализируя таблицу 1 и литературу по теме, можно сказать, что глобализация – это процесс всемирного экономического, политического и культурного сближения и создания взаимосвязей.

К сожалению, есть определения, которые возражают против большой глобализации, поскольку это явление приводит к утрате государственной идентичности, экономической и социальной зависимости и даже к увеличению уровня безработицы и загрязнения окружающей среды. Несмотря на разные подходы к феномену глобализации, в большинстве определений и экономика, и общество являются важными факторами, лежащими в основе глобализации мировой экономики. Таким образом, анализ основных направлений глобализации позволяет определить основные части жизни человека, на которые она оказывает наибольшее влияние: деловая активность, промышленность, развитие новых технологий, туризм, культура и отдых, социальная позиция, экология, социально-экономическая ответственность [1, с. 136].

Принимая во внимание вышеупомянутые моменты, следует отметить, что глобализация в равной степени касается как экономики, так и общества. Стоит задуматься о взаимосвязи между глобализацией и туризмом, поскольку это важный элемент общественной деятельности и, в то же время, одна из основных отраслей экономики. С точки зрения туризма, глобализация определяется как процесс, объединяющий людей во всем мире, сводящий к минимуму транспортные расходы, выравнивая границы, культурные и социальные барьеры, облегчая доступ к новым областям знаний и работы. Последствия глобализации в туризме влияют на следующие факторы:

- неограниченный доступ к информации;
- развитие и постоянная модернизация транспортных средств, свободных рынков и связанной с ними внешней торговли;

- расширение гостиничных сетей на международных рынках;
- значительный спрос на туристические услуги;
- международная конкуренция [4, с. 637].

Многие специалисты утверждают, что глобализация положительно влияет на экономику туризма и сам туризм. Благодаря этим процессам современная туристическая сфера в мире стремительно развивается. Его развитие способствует активному экономическому росту многих стран мира. Однако мировые тенденции развития туризма существенно влияют на развитие туристической отрасли экономики той или иной страны. Сегодня туризм стал самостоятельной отраслью экономики. Он составляет почти 6% мирового ВВП, 5% всех налогов и 7% мировых инвестиций. Развитие туристической индустрии способствует увеличению доходов бюджета, созданию новых рабочих мест, развитию инфраструктуры, строительству новых туристических объектов, усилению охраны и реконструкции существующих историко-культурных памятников. Во многих странах туризм стал важным источником бюджета и относится к наиболее перспективным отраслям народного хозяйства. Расширение индустрии отдыха и туризма и рост ее влияния на экономическое развитие являются одними из приоритетных направлений развития мировой экономики.

Для современного международного туризма характерна значительная неравномерность территории. В самом общем виде он отражает разные социально-экономические уровни стран мира: экономически развитые страны получают 57% прибыли, развивающиеся страны – 30%, страны с переходной экономикой – 13%. Исходя из такой региональной структуры доходов и прибыли от туризма, можно выделить пять туристических макрорегионов мира:

1. Европейский регион (страны Западной, Северной, Южной, Центральной, Восточной Европы, а также страны Восточного Средиземноморья – Израиль, Кипр, Турция).

2. Американский регион (страны Северной, Южной, Центральной Америки, островные страны и территории Карибского бассейна).

3. Азиатско-Тихоокеанский регион (страны Восточной и Юго-Восточной Азии, Австралия и Океания).

4. Африканский регион (страны Африки кроме Египта и Ливии).

5. Ближневосточный регион (страны Западной и Юго-Западной Азии, Египет, Ливия).

Прогрессивная динамика развития характерна для всех макрорегионов, но у всех регионов разная скорость и разное количество прибытий туристов. Всемирная организация Travel&Tourism составляет ежегодный рейтинг стран мира по прибытию туристов и доходам от туризма и на основе этих данных формирует индекс конкурентоспособности (IGC) всех стран мира в индустрии туризма.

Наибольшая доля (58%) прибытий туристов приходится на Европу. Это связано с наличием всех видов отдыха, стабильной экономической и политической ситуацией в данном макрорегионе, наличием развитой инфраструктуры и выгодным географическим положением. Однако отдых в Европе дороже, чем в других макрорегионах [3].

Второй – Азиатско-Тихоокеанский макрорегион, доля его туристических прибытий составляет 19%. Это объясняется наличием уникальных и экзотических видов рекреационных ресурсов, высоким уровнем сервиса и более низкими ценами, чем в Европе или Америке. Однако нестабильная политическая ситуация, частые стихийные бедствия, такие как землетрясения, цунами, наводнения, негативно влияют на развитие этого макрорегиона. Сингапур, будучи лидером в этой группе, принял необходимые меры, связанные с международной открытостью, чтобы гарантировать безопасное прибытие международных туристов, и качество его инфраструктуры воздушного транспорта находится на высоком уровне. Страна инвестировала большие средства в достопримечательности, развитие развлечений и игр и находится на вершине рейтинга развлечений, которые ищут в интернете. Кроме того, стране следует приложить больше усилий для обеспечения экологической устойчивости, особенно из-за стресса от наводнений и ущерба прибрежным экосистемам.

Американский макрорегион занимает третье место. Несколько меньшая доля туристических прибытий в нем объясняется не снижением туристической привлекательности Америки, а быстрыми темпами развития туристической индустрии в других макрорегионах. Этот регион характеризуется наличием большинства видов рекреационных ресурсов, развитой инфраструктурой. Однако нестабильная политическая ситуация в странах Южной Америки,

стихийные бедствия в США (ураганы, наводнения) вызывают снижение доли туристических прибытий. США занимает первое место в американском регионе и третье место в общем рейтинге. По многим природным объектам Всемирного наследия США занимают третью позицию в рейтинге природных ресурсов, что также привлекает туристов культурными, развлекательными и спортивными объектами. Он дополняется высококонкурентной деловой средой и несколькими двусторонними соглашениями о воздушном сообщении, поддерживаемыми инфраструктурой воздушного транспорта страны. Однако требования для получения визы серьезные, что ограничивает рост числа туристов.

Предпоследнюю позицию занимает африканский макрорегион – самое дешевое место отдыха в мире с богатыми природными рекреационными ресурсами, что способствует увеличению числа прибытий туристов. Недостаточно развитая инфраструктура и низкий уровень туристических услуг негативно влияют на развитие туристической индустрии. Кроме того, наличие политических проблем и неравномерность развития различных частей континента препятствуют увеличению количества туристических потоков.

Ближневосточный макрорегион характеризуется самой низкой долей туристических прибытий, что объясняется нестабильной политической ситуацией в регионе, отсутствием развитой туристической инфраструктуры.

Однако длительный туристический сезон, наличие богатых рекреационных ресурсов, близость развитых европейских государств положительно влияют на развитие туризма в регионе и составляют значительную долю в его туристско-рекреационном потенциале. Объединенные Арабские Эмираты (ОАЭ) являются лидерами в регионе и занимают 16 позицию в общем рейтинге, поскольку в 2019 году приняли более 15 млн туристов. Хотя в ОАЭ нет богатых природных ресурсов, в стране создана уникальная среда для привлечения туристов для работы и отдыха.

Анализ мирового туристического рынка позволяет сделать вывод о том, что международный туризм развивается в тесной взаимосвязи с другими сферами международной жизни и реагирует на общее экономическое состояние рынка и политическую ситуацию увеличением или уменьшением темпов роста.

Это объясняет неравномерность развития международного туризма в разные периоды и его особенности в разных регионах. В этих условиях особенно важна разработка направлений повышения конкурентоспособности таких национальных туристических рынков, в частности украинского, с учетом современных тенденций развития мировой экономики и особенностей туристско-рекреационного потенциала страны.

Географически Украина относится к европейскому макрорегиону и имеет следующие

индексы конкурентоспособности, основанные на данных Всемирной туристической организации (Travel&Tourism): в 2018 году IGC занял 4,03, что является 79-й позицией в общем рейтинге; в 2019 году IGC занял 4,00, что является 85-й позицией в общем рейтинге. Таким образом, очевидно, что положение Украины на мировом туристическом рынке ухудшилось, также можно констатировать, что туристический потенциал Украины используется недостаточно.

Анализируя приведенную выше информацию, можно констатировать, что показатели развития туристических услуг Украины ниже средних по странам европейского макрорегиона. Особенно это касается макроэкономических показателей развития государства, слабое развитие финансового рынка, препятствующее инвестированию в туристическую отрасль и инновационному развитию.

Украина имеет все условия для интенсивного развития въездного и выездного туризма: особенности географического положения и рельефа, благоприятный климат, богатство природного, историко-культурного и туристско-рекреационного потенциала. К сожалению, Украина выглядит довольно скромно на фоне стремительно развивающегося мирового туризма.

Сейчас граждане Украины являются своего рода инвесторами зарубежных стран, что является одной из самых болезненных проблем всей туристической индустрии. Несомненно, причины такого состояния следует искать в сложной социально-экономической ситуации в стране, в нескорректированных механизмах стимулирования в туристической отрасли, при отсутствии эффективной стратегии развития этой отрасли, как на национальном, так и на региональном уровне; в недоступности источников финансирования; несовершенстве налоговой системы; недостаточном развитии инновационной сферы.

Очевидно, что Украина чрезвычайно богата практически всеми видами туристических ресурсов и может быть весьма привлекательной для иностранных инвесторов. Однако, к сожалению, туристическая инфраструктура страны для этого недостаточно развита, поэтому, прежде всего, необходимо полностью модернизировать все гостиницы и ресторанные предприятия, дороги. Конечно, такие меры требуют значительных средств, которые наша страна предоставить не в состоянии, особенно в условиях экономического кризиса.

Отсутствует полное исследование всей туристической отрасли Украины с исчерпывающей информацией, статистическими данными, аналитическими выводами и замечаниями.

Несмотря на то, что на сегодняшний день существуют общие принципы международной туристической организации, ее функционирования и развития, каждая страна, уделяющая особое внимание этой отрасли экономики, применяет свои модели туризма. Это происходит по разным

причинам, основанным на исторических, географических, климатических, экономических и социальных особенностях каждой страны или региона. Каждая страна, развивающая туристическую отрасль, старается полностью использовать свои национальные ресурсы с целью получения значительных валютных поступлений в бюджет.

Выводы. Среди текущих тенденций развития мирового рынка в целом и туристического рынка в частности особого внимания заслуживают процессы глобализации. Настоящая статья содержит теоретическое обоснование этих процессов. Для них характерны следующие особенности: смена технологий, модернизация транспортной инфраструктуры, интернационализация деловой активности, создание международного механизма регулирования туризма. По мере развития этих процессов наблюдается активный экономический рост многих стран мира, в частности, за счет увеличения туристических потоков.

Мы выяснили, что международный туризм быстро реагирует на изменение общего экономического состояния рынка и политической ситуации. В этих условиях оценка конкурентоспособности туристического рынка Украины с учетом тенденций развития мировой экономики и туристско-рекреационной отрасли страны, имеет особое значение. Результаты этой оценки свидетельствуют о том, что Украина демонстрирует значительное отставание средних показателей развития европейского макрорегиона от макроэкономических показателей развития страны, показателей развития финансового рынка, что препятствует инвестициям в туристическую отрасль и развитию инноваций.

Принимая во внимание приведенные выше результаты исследования, можно сформулировать основные стратегические императивы развития украинской туристической индустрии как на национальном, так и на мировом уровне. Во-первых, создание механизмов стимулирования туристической активности как прибывающих, так и выезжающих туристов за счет модернизации туристической инфраструктуры, в частности гостиниц и предприятий общественного питания. Во-вторых, разработка нововведений в разработке локальных программ туризма, оценка их эффективности, обоснование финансово-кредитной поддержки нововведений, определение стратегии и тактики инновационной политики туристических предприятий с дальнейшим привлечением высококвалифицированных гидов, сотрудников гостиничного бизнеса, маркетологов, менеджеров и других специалистов туристического рынка.

Сформированная база данных может быть использована в дальнейших исследованиях для создания экономико-математических моделей развития туристической отрасли Украины с учетом потенциала развития ее регионов.

Библиографические сноски:

1. Дружинина В., Лихоносова Г. Стратегические императивы обеспечения благосостояния населения в условиях трансформации исключения. *Балтийский журнал экономических исследований*. 2017. №3. с. 135-146.
2. Кравчук М. Концептуальная эволюция теорий глобализации. *Политический менеджмент*. 2009. №2. с. 122-137.
3. Отчет о конкурентоспособности путешествий и туризма. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2019.pdf. (дата обращения: 25.02.2021).
4. Трунина И.М., Суценко О.А., Лихоносова Г.С., Проектирование системы управления обеспечением рекреации территории. *Экономическая теория и практика*. 2017. №1. с. 635-647.

CZU 005.95/96:316.628

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.24>

МОТИВАЦИЯ - КАК ГЛАВНАЯ ФУНКЦИЯ В УПРАВЛЕНИИ ПЕРСОНАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ

УМАНЕЦ Татьяна,

преподаватель кафедры управления
предпринимательской и туристической деятельностью
Измайльский государственный гуманитарный университет,
(Украина)

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыто сущность и значение мотивационной деятельности. Определены интересы, стимулы и потребности индивида, группы и общества, что создает основу формирования мотивационных механизмов. Найдены направления совершенствования системы мотивации персонала по внедрению мотивационного мониторинга. Использование в деятельности управления мотивационного мониторинга позволит создать эффективную систему стимулирования работников для эффективного выполнения возложенных на них задач.

Ключевые слова: мотивация, мотивационная деятельность, управление персоналом, система мотивации, стимулы, потребности, мотивационные механизмы, человеческий ресурс.

MOTIVATION - AS THE MAIN FUNCTION IN THE MANAGEMENT OF PERSONNEL OF THE ENTERPRISE

UMANETS Tatiana,

Lecturer of the department of Management
of Entrepreneurial and Tourist Activities,
Izmail State University of Humanities,
(Ukraine)

SUMMARY

The article reveals the essence and meaning of motivational activity. The interests, incentives and needs of the individual, group and society are determined, which creates the basis for the formation of motivational mechanisms. The directions of improving the system of personnel motivation for the implementation of motivational monitoring are found. The use of motivational monitoring in the activities of the department will allow creating an effective incentive system for employees to effectively perform the tasks assigned to them.

Key words: motivation, motivational activity, personnel management, motivation system, incentives, needs, motivational mechanisms, human resource.

Постановка проблемы в общем виде. Проблемы мотивации рабочих предприятия очень актуальны потому, что от правильно разработанных систем мотивации зависят результаты деятельности предприятий, особенно при внедрении в производство инновационных технологий и мероприятий научно-технического прогресса.

Одна из важнейших задач, стоящих перед руководством любого предприятия в современных рыночных условиях – определение и дальнейшее эффективное использование организационных ресурсов. Особое значение этот процесс приобретает

на фоне нестабильного характера окружающей среды, что требует от предприятия постоянного повышения своей конкурентоспособности и гибкости проведения внутренних и внешних изменений.

Основой эффективной деятельности предприятия является рациональная организация управления, а главным источником и резервом любых изменений в организации становятся человеческие ресурсы. Поэтому, обеспечение их максимальной генерации и эффективное использование является стратегически важным аспектом любой деятельности предприятия.

Если рассмотреть этот процесс с точки зрения его постоянного усиления и усовершенствования, то следует отметить, что ключевая роль в нем принадлежит управлению персоналом, и непосредственно, одной из его важнейших функций – мотивации. Мотивация основывается на мотивах человека, которые заставляют его выполнять определенные действия [3].

Анализ последних исследований и публикаций. Важным вкладом в изучение теории мотивации внесли известные зарубежные и отечественные ученые, такие как: В. Абрамов, К. Алдерфер, Д. Годин, В. Вром, Ф. Герцберг, А. Гришнова, Г. Дмитренко, Н. Доронина, А. Есков, И. Завадский, М. Карлин, А. Колот, Д. Мак Грегор, Д. Макклелланд, А. Маслоу и другие. В работах этих авторов исследуются теоретические и практические проблемы мотивации труда как элемента повышения конкурентоспособности предприятия.

Необходимо отметить, что в большинстве научных трудов, посвященных теме мотивации труда, основное внимание уделяется исследованию проблем структуры и динамики трудовой мотивации. Между тем, исследований, посвященных их практической разработке, ориентированных моделей трудовой мотивации персонала отечественных промышленных предприятий в условиях формирования рыночных отношений явно недостаточно. И в этом аспекте важное значение имеют разработка и обеспечение системы эффективного стимулирования труда персонала на промышленных предприятиях [9, с. 45].

Поэтому целью статьи является изучение сущности мотивации персонала предприятия и исследование путей мотивирования его эффективного труда.

Изложение основного материала. Современная концепция эффективного управления персоналом исходит из того, что человек является основой организации, ее сущностью и основным богатством. И от этого, по мере влияния человеческого потенциала, существенно зависит успех предприятия в конкурентной борьбе, его способность к трансформации и длительному процветанию.

В современном мире, существуют два варианта концепции мотивации. Первая –содержательная концепция мотивации, согласно ей, внутреннее побуждение человека заставляет его действовать определенным образом. Вторая – процессуальная концепция мотивации, которая основывается на поведении человека в группе, согласно его уровня жизни, образованности, опыта, восприятия и окружения [10].

Содержательная концепция мотивации, основана на понимании первичных и вторичных потребностей человека, которые являются мотивом его действий. Согласно этой концепции, личность стремится к удовлетворению своих потребностей, и, если создадут для этого условия реализации потребностей, то работник будет мотивирован к активной трудовой деятельности [5, с. 25].

С другой стороны, процессуальные теории рассматривают мотивацию. Они анализируют то, как люди распределяют свои усилия, чтобы достичь различных целей и как выбирают конкретный тип поведения. Процессуальные теории признают наличие потребностей, но считают, что поведение людей определяется не только ими. Поведение личности является также функцией восприятия и ожидания, связанных с данной ситуацией и возможных последствий выбранного типа поведения [6, с. 30].

В менеджменте мотивация рассматривается как процесс активизации мотивов работников (внутренняя мотивация) и создания стимулов (внешняя мотивация) для их побуждения к эффективному труду. Целью же мотивации является формирование комплекса условий, который побудил бы человека к осуществлению определенных действий, направленных на выполнение задач.

Необходимость радикального улучшения качества человеческих ресурсов, обеспечение эффективного профессионального развития обусловлено необходимостью в высококвалифицированных кадрах, эрудированных, компетентных менеджерах с инновационным мышлением, способных к ответственному принятию управленческих решений [5, с. 30].

В то же время, эффективная деятельность персонала невозможна без реализации важной функции управления – мотивации. Это связано с тем, что основой деятельности и поведения каждого работника являются определенные мотивы: внутренние ценности, интересы, стремления, которое дает возможность объяснить свое поведение и возможность воздействия на него.

Мотивация – это совокупность побуждающих факторов, определяющих активность личности. К ним относятся мотивы, потребности, стимулы, ситуативные факторы, детерминирующие поведение человека [4].

Мотивация занимает ведущее место в структуре личности, которая является одним из основных понятий, объясняющих движущие силы поведения человека. Поэтому в настоящее время остро стоит вопрос о необходимости более глубокого изучения мотивационной сферы работников. Хотя мотивация сама по себе еще не обеспечивает полного успеха, но добиться чего-либо без нее невозможно.

Поведение людей становится мотивированным только тогда, когда происходит взаимодействие нескольких факторов. Мотивировать работника – значит коснуться его внутренних интересов, дать ему шанс реализовать их во время работы [2, с. 15].

Основой формирования мотивационных механизмов является взаимодействие интересов, стимулов и потребностей индивида, команды и общества. Поэтому с развитием производительных сил общества стали широко распространены теории мотивации, на основе которых были разработаны различные подходы, что позволило условно разделить их на несколько больших групп: содержательные и процессуальные (рис. 1).

Рис. 1. Основные теории мотивации

Важнейшей составляющей системы управления персоналом, как одного из ключевых аспектов системы управления предприятием, является система мотивации персонала [3, с. 43].

Мотивация взаимосвязана с другими составляющими системы управления персоналом и включает в себя следующее:

- поиск, отбор, подбор и адаптацию персонала;
- оценку деятельности и аттестации персонала;
- корпоративную культуру компании;
- обучение персонала;
- оплата труда;
- планирование карьеры сотрудников, работа с кадровым резервом и т. д. [2, с. 51].

Главные задачи системы мотивации:

- поиск, привлечение и удержание сотрудников высшего класса;
- стимулирование работы в команде;
- оптимизация расходов на персонал [2, с. 55].

В деятельности человека, мотивация влияет на следующие характеристики: усилия потраченные на осуществление деятельности, старания, которые, в целом, влияют на качество труда и настойчивость, обладают способностью довести дело до конца, несмотря на трудности, а также добросовестность,

которая проявляется в ответственном отношении к работе.

Мотивационная функция управления является важной и тесно связанной со всеми другими функциями управления, поэтому ее можно назвать центральной по отношению к другим функциям управления. Она заключается в стимулировании или мотивировании работников к труду и достижении задуманного.

Система мотивации существует практически на каждом предприятии. Однако, с ее помощью многие предприятия не могут достичь желаемой цели: повысить производительность, заинтересовать результатами деятельности обычных работников. В большинстве случаев причиной таких неудач является то, что система мотивации не учитывала особенности той или иной компании, либо была заимствована у фирм конкурентов, которые смогли достичь неплохих результатов.

Копируя некоторые части системы стимулирования персонала, руководители не придают особого внимания, тому что система мотивации каждого предприятия должна быть разработана с учетом ее особенностей и характеристик персонала.

Для качественного изменения ситуации требуется полное или частичное перепроектирование системы стимулирования и повторное ее внедрение.

Существует ряд требований, которыми необходимо руководствоваться при создании системы мотивирования [10]:

- объективность: вознаграждение работника должно определяться на основе объективной оценки результатов его работы;

- предсказуемость: работник должен знать, какое вознаграждение он получит в зависимости от результатов его работы;

- адекватность: вознаграждение должно быть адекватным трудовому вкладу каждого работника в результате деятельности всей команды, его опыта и уровня квалификации;

- своевременность: награда должна быть сразу по достижению результата как можно скорее;

- значимость: вознаграждение должно быть значимым для работника;

- справедливость: правила определения заработной платы должны быть понятными для каждого сотрудника организации и быть честными, в том числе с его точки зрения.

Несоблюдение этих требований приводит к нестабильности в команде и обладает сильным демотивирующим эффектом.

В самом начале процесса разработки очень важно четко определить цель, которую компания планирует достигнуть путем внедрения новой системы мотивации.

Системы стимулирования труда, помимо решения основных задач, должны выполнять и дополнительные функции [6]:

- привлечение квалифицированных специалистов;

- сохранение групп профессионалов в течение необходимого срока.

Существует три наиболее важных условия построения эффективной системы мотивации:

- цели, которые предприятие стремится достичь благодаря новой системе мотивации;

- доступные финансовые и административные ресурсы компании, которые понадобятся для внедрения и поддержки системы;

- особенности бизнеса, стиля управления и корпоративная структура компании.

Если, несмотря на положительный имидж предприятия, работники все же не желают добросовестно работать, то постоянное повышение их заработной платы – вовсе не выход из ситуации. Использование имиджа в качестве единственного стимула в этом случае приводит к следующим негативным последствиям:

- повышение расходов на содержание персонала;

- рост налоговых платежей и обязательных отчислений, связанных с увеличением фонда оплаты труда;

- снижение мотивации вследствие игнорирования других факторов.

Однако стремление руководства предприятия использовать в качестве мотиватора повышение зарплаты – вовсе не тупиковое направление, оно приводит и к положительным последствиям:

- компания, предлагая высокие ставки, имеет возможность привлекать наиболее ценных специалистов;

- люди, которые знают ситуацию на рынке труда, размеры окладов в других организациях, стремятся сохранить место работы [7].

Системы стимулирования труда индивидуальны и зависят от множества уникальных факторов, присущих конкретной организации, и не подлежат простому копированию. Создание надлежащей системы стимулирования – большой труд руководства предприятия.

Для привлечения высококвалифицированных сотрудников нужно учитывать:

- нынешнюю потребность в дополнительном персонале и возможную – на будущее;

- способы мотивации, применяемые на других предприятиях, среднюю заработную плату на других предприятиях

- оптимальный в данный момент объем затрат на персонал;

- планируемый на ближайшие периоды (квартал, год) уровень расходов на работников, возможности управленческого учета, необходимого для действия системы стимулирования труда.

Для сохранения состава сотрудников, уменьшения текучести кадров и мотивирования невозможно обойтись без согласования следующих факторов:

- доход каждого подразделения и предприятия в целом;

- организационной и производственной структуры предприятия;

- планируемый на ближайшие периоды (квартал, год) уровень расходов на работников; особенности работы;

- категории сотрудников;

- квалификация специалистов;

- степень ответственности сотрудника;

- сезонные колебания активности людей;

- взаимоотношения между работниками в коллективе.

Соблюдение баланса этих факторов – необходимое условие для создания эффективной системы стимулирования труда на предприятии [8, с. 135].

Выводы. Результаты проведенного исследования теоретических и практических аспектов по совершенствованию мотивации труда и повышению эффективности труда дали основание сделать определенные выводы.

1. Мотивация труда – это система факторов внутреннего и внешнего воздействия, которые побуждают персонал к активной деятельности для достижения как личных целей, так и целей предприятия.

2. Мотивация занимает ведущее место в

структуре личности, которая является одним из основных понятий, объясняющих движущие силы поведения человека. Поэтому в настоящее время остро стоит вопрос о необходимости более глубокого изучения мотивационной сферы персонала. Мотивировать работника – значит коснуться его внутренних интересов, дать ему шанс реализовать их во время работы.

3. Основой формирования мотивационных механизмов является взаимодействие интересов, стимулов и потребностей индивида, группы и общества.

4. Стимулирование – это инструмент управления мотивацией человека с помощью внешнего побуждения к активности через различные блага (стимулы), способные удовлетворить потребности человека. Механизм стимулирования предполагает

6.

воздействие на уже имеющуюся систему мотивов человека, актуализируя и усиливая эти мотивы, но не изменяя саму структуру мотивации. В основе понятий мотивирования и стимулирования лежат понятия мотива и стимула. Важно отметить, что поведение человека обычно определяется не одним мотивом, а их совокупностью, которая составляет мотивационную структуру личности.

5. В ходе исследования были определены направления совершенствования системы мотивации персонала по внедрению мотивационного мониторинга. Использование в деятельности управления мотивационного мониторинга позволит создать эффективную систему стимулирования работников для эффективного выполнения возложенных на них задач.

Список использованной литературы:

1. Верещагина Л.А., Карелина И.М. Психология потребностей и мотивация персонала. М.: Гумцентр, 2005. 156 с.
2. Кирхлер Э. Мотивация в организациях. Т. 1. Психология труда и организационная психология. Х.: Изд. «Гуманитарный центр», 2011. 144 с.
3. Колот А. М. Мотивація персоналу: підручник. К.: КНЕУ, 2010. 337 с.
4. Колот А.М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу: навчальний посібник. К.: КНЕУ, 1998. 224 с.
5. Круп'як Л.Б. Управління трудовими ресурсами організації: навчальний посібник. К.: Кондор-Видавництво, 2013. 278 с.
6. Малиновський В. Функція мотивації управлінської праці. *Вісник УАДУ: збірник наукових праць*. К.: Вид-во УАДУ, 2003. № 3. С. 165–170.
7. Музиченко-Козловський А.В., Колодійчук А.В. Основні елементи механізму мотивування працівників. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.6. С. 361-367.
8. Никифорова В.Г. Управління персоналом: навчальний посібник. Одеса: Атлант, 2013. 275 с.
9. Рукасов С.В. Аналіз систем мотивації персоналу з урахуванням досвіду провідних країн світу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 5. С. 93-96.
10. Столяренко А.В., Матюнина М.В., Чумак А.Н. Теоретический анализ подходов к оценке эффективности системы мотивации персонала предприятия. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2016. № 8. С. 92–98. URL: <http://e-koncept.ru/2016/16169.htm> (дата звернення: 25.02.2021).

IMPORTANTA MANAGEMENTULUI TIMPULUI IN ACTIVITATEA DE CONDUCERE A INSTITUTIILOR DE INVATAMANT

COJOCARU Aurelia,

Doctor în psihologie,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
psiholog.abc@gmail.com

REZUMAT

Printre revoluțiile care au avut loc în secolul al XX-lea, una dintre cele mai importante a fost revoluția managerială. Anume în această perioadă managementul s-a constituit ca un domeniu separat, dezvoltându-se intens și în prezent.

Actualmente, în toate țările dezvoltate se acordă o atenție sporită pregătirii managerilor profesioniști, deoarecece „sarcina conducătorului este aceea de a fi din ce în ce mai eficient”. Necesitatea profesionalizării activității manageriale în domeniul învățământului a fost conștientizată în Occident prin anii 60-70 ai secolului al XX-lea [1].

În Republica Moldova, acestei probleme a început să i se acorde atenție doar prin anii 90. Acum, aproape o sută de ani, autorul care a pus bazele managementului științific, Frederick Taylor, postula principiul „evidența strictă a timpului și normarea muncii” făcând un pas uriaș spre creșterea eficienței în organizație. *Managementul înseamnă conducerea eficientă și eficace a unei activități*. Din perspectiva aceasta, managerul nu poate asigura eficiența pentru instituția de care răspunde dacă nu știe să gestioneze eficient resursele.

Iar **timpul** este o resursă economică *prețioasă, pretențioasă și ireversibilă*: timpul este cea mai rară resursă fiind neînlocuibil dar în același timp „nelimitat”, este scump, dar nu poate fi cumpărat, depozitat, multiplicat, iar pierderea sa nu poate fi asigurată nici de cea mai mare firmă de asigurări din lume, deci nu poate fi „despăgubit”, o sursă ce poate spori eficiența și profitul, astfel încât buna lui gestionare este o abilitate esențială [2].

Cuvinte-cheie : timp, management, conducere, psihologie managerială.

THE IMPORTANCE OF TIME MANAGEMENT IN THE LEADING ACTIVITY OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

COJOCARU Aurelia,

PhD in psychology,
University of European Studies in Moldova,
psiholog.abc@gmail.com

SUMMARY

Among the revolutions that took place in the twentieth century, one of the most important was the managerial revolution. It was during this period that management became a separate field, developing intensely even today.

Currently, in all developed countries, more attention is paid to the training of professional managers, because "the task of the leader is to be more and more efficient". The need to professionalize managerial activity in the field of education was realized in the West in the 60s and 70s of the twentieth century [1].

In the Republic of Moldova, this problem began to be addressed only in the 90s. Almost a hundred years ago, the author who founded the scientific management, Frederick Taylor, postulated the principle "Strict record of time and standardization of work" making a huge step towards increasing efficiency in the organization. Management means efficient and effective management of an activity. From this perspective, the manager cannot ensure the efficiency for the institution for which he is responsible if he does not know how to manage the resources efficiently.

In addition, time is a precious, pretentious and irreversible economic resource: time is the rarest resource being irreplaceable but at the same time "unlimited", it is expensive, but it cannot be bought, stored, multiplied, and its loss cannot be assured either. By the largest insurance company in the world, so it cannot be "compensated", a source that can increase efficiency and profit, so that its good management is an essential skill [2].

Key words: time, management, leadership, managerial psychology.

Caracteristici ale resurselor temporare. Activând într-o lume dinamic transformatoare, care înaintază

cerințe tot mai mari, managerul din instituția de învățământ extrașcolar trebuie să fie competent în diverse

domenii pentru a face față cerințelor, indiferent de problemele și obstacolele care le înfruntă. Probabil cea mai mare problemă cu care ne confruntăm cu toți la serviciu o reprezintă faptul că nu avem suficient timp să realizăm calitativ tot ceea ce ne-am preconizat. Indiferent cât de bine am încerca să ne organizăm timpul, se pare că niciodată nu avem timp suficient să realizăm tot ceea ce ne-am propus. O calitate pe care o au în comun toți oamenii de succes este următoarea: toți aceștia sunt foarte buni manageri ai timpului. Știu cum să-și folosească timpul la maxim, aplică zilnic tehnici de creștere a productivității, devenind astfel mult mai eficienți și realizând într-o lună, cât alții într-un an. În foarte multe instituții de învățământ de la noi din țară, nu se conturează, din păcate, nici un fel de cultură a timpului. Coexistă diverse opinii sau credințe despre cum trebuie administrat timpul, iar angajații tind să se supună presiunii mediului. Cum să devii mai productiv și să-ți folosești timpul mai eficient, sunt probleme la ordinea de zi [3].

Timpul reprezintă o resursă importantă pentru fiecare persoană, iar performanțele fiecăruia sunt condiționate într-o măsură apreciabilă de timpul pe care îl are la dispoziție și modul său de gestionare.

Resursele temporale reprezintă o resursă ce condiționează toate activitățile umane și includ timpul de muncă, de învățare, de recreere, de odihnă, de realizare a diverselor activități.

Dimensiunea temporală este nu numai o parte constitutivă indisociabilă a universului în care trăim, dar - în raport cu nevoile ce trebuie satisfăcute și cu activitățile pe care le realizăm - **timpul** apare și în ipostaza de resursă care condiționează, dimensionează și limitează aria nevoilor ce pot fi satisfăcute la un moment dat, precum și cantitatea și calitatea rezultatelor pe care le putem produce.

Definirea noțiunii de timp ridică numeroase probleme generate de percepția diferită pe care o au cei din jurul nostru cu privire la acest subiect. Conform Dicționarului explicativ, *timpul este o durată limitată considerată în raport cu utilizarea care i se dă*.

Dintr-o altă viziune **timpul** este:

- ☐ resursa noastră cea mai importantă pe care trebuie să o folosim din plin;
- ☐ unica resursă pe care nu o putem mări, odată ce este epuizată nu mai poate fi recâștigată.

Toată lumea are aceeași „cantitate” de timp, tot timpul care este disponibil este de 24 de ore în fiecare zi. Modul în care îl utilizăm este singurul care diferă. În anumite momente ale zilei, în anumite clipe ale vieții noastre, timpul pare a trece cu diferite viteze. Când ești absorbit în muncă sau când te simți bine, timpul trece foarte repede, iar când ești frustrat sau plictisit, timpul trece greu.

Cu toate că, în mod evident, **timpul** apare atât ca *nevoie* (nevoia de timp de muncă, de învățare, de odihnă, nevoia de timp liber etc.), cât și ca *resursă* (timp necesar oricărei activități), el este rareori abordat ca atare, chiar și în studiile de specialitate. Explicația acestei ignorări se află probabil în faptul că **timpul** este o dimensiune atât de familiară, atât de „naturală” a existenței noastre încât ipostaza lui de resursă este de la sine înțeleasă.

În virtutea argumentelor de mai sus, ne propunem să menționăm câteva dintre caracteristicile timpului privit ca resursă și consecințele ce decurg din acestea pentru activitatea managerului [4].

Caracteristicile timpului real, privit ca *durată* a ceva, ca timp al existenței indivizilor, grupurilor și societății.

În primul rând, *timpul este prin excelență o resursă limitată*. Această afirmație nu are, după cum s-ar părea, caracterul unei tautologii, întrucât – deși într-adevăr orice resursă este limitată - timpul are, spre deosebire de orice altă resursă, o *limitare absolută* și independentă de procesele care îl „utilizează”. El nu poate fi extras (ca un minereu) și nici produs (ca o materie primă), dar rămâne totuși „minereul și materia primă” necesare oricărei activități umane. *Orice activitate este consumatoare de timp*. Când limitarea timpului devine acută sau când cantitatea de timp este insuficientă, deficitul nu poate fi compensat și nici substituit cu alte resurse sau cu alți „factori de producție”. *Limitele timpului sunt absolute și inextensibile*. Nici chiar o ipotetică „dilatare a timpului” nu ar face din timpul real o resursă de mai puțină raritate sau suficientă cantitativ.

În al doilea rând, timpul este o resursă cu o dinamică unidirecțională, el *se consumă ireversibil și într-un singur sens*, neputând fi depozitat, trecut în conservare sau recuperat. Timpul este o resursă neregenerabilă și nerecuperabilă, este o resursă care *se consumă total*, prin dezintegrare completă, așa încât el nu poate fi refăcut niciodată în structura și în dinamica în care a fost consumat. Odată consumat, timpul nu mai rămâne nici măcar sub forma deșeurilor, a reziduurilor sau a „sterilului”, așa cum este cazul altor resurse. Expresia „*a recupera timpul pierdut*” este desigur o metaforă care se referă nu la timpul consumat, ci la rezervele de timp prezent și viitor, la „timpul care a (mai) rămas” din cel pe care l-am pierdut. Singurul mod în care timpul lasă urme sunt semnele, produsele, rezultatele bune sau rele ale folosirii lui [5].

În al treilea rând, *timpul este o resursă cu polivalență maximă*. Practic, el poate fi folosit în orice fel, iar orice activitate este consumatoare de timp. Din această perspectivă, timpul apare simultan ca nevoie și ca resursă. Ca nevoie, timpul are cel mai înalt grad de concurență: *în raport cu nevoia de timp toate activitățile sunt concurente*, așa încât folosirea timpului pentru o activitate înseamnă lipsirea de resurse temporale a tuturor celorlalte activități. Rezultă că satisfacerea nevoilor de timp, pe de o parte, și alocarea resurselor de timp, pe de altă parte, impun o decizie de tipul „ori, ori”, așa încât utilizarea rațională a timpului obligă la a stabili o ordine de prioritate a nevoilor ce trebuie satisfăcute și a activităților ce trebuie desfășurate într-o perioadă de timp dată (limitată).

În al patrulea rând, *timpul este o resursă care se autoconsumă*, indiferent dacă și în ce mod este asimilat ca resursă a activităților umane. Timpul este în raport cu viața omului (sau invers, viața omului este în raport cu timpul) o resursă asemănătoare cu gazele care se autoaprind în contact cu aerul, consumându-se de la sine și în mod continuu începând cu primul contact al omului (ca individ) sau al societăților cu viața sau cu existența în

universul care ne este accesibil. Timpul este singura resursă care, pe lângă că este limitată la modul absolut, consumul ei nu poate fi oprit sau suspendat. *Timpul ori este folosit rațional și eficient, ori este irosit definitiv.* Consumul de timp nu este opțional, ci obligatoriu, iar singura cale de acțiune se referă la *cum* este folosit și nu la *dacă* este folosit [6].

În al cincilea rând, *timpul este o resursă cu potențial variabil*, valoarea lui de întrebuințare nefiind aceeași în diferitele etape ce alcătuiesc durata reală a unei activități sau programul cronologic al vieții indivizilor, grupurilor și societăților. Timpul, în toate ipostazele lui reale - ca *timp cosmic* (derularea zilelor, nopților, lunilor, anotimpurilor, anilor etc.), ca *timp biologic* (ritmicitatea funcțiilor organismului, alternanța somn/veghe, ciclurile metabolice, succesiunea fazelor de creștere, maturizare, dezvoltare, a vârstelor biologice etc.), ca *timp social* (orarul activităților sociale, programul de lucru, odihnă, recreere, durata studiilor, succesiunea evenimentelor sociale etc.) - nu se derulează monoton, uniform, invariabil și nici nu are aceleași posibilități de a fi folosit. De la orizonturile mici de timp (succesiunea zilnică, săptămânală, lunară, anuală a activităților umane), până la orizonturile mari (vârstele vieții individului, etapele istorice ale societăților), *timpul are o valoare variabilă*, cu perioade favorabile sau nefavorabile, cu momente productive sau neproductive, din care nu lipsesc momentele unice, perioadele „cruciale”, rare sau irepetabile.

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, trebuie să menționăm și faptul că, sub raport economic, *timpul este cea mai costisitoare resursă*, iar această proprietate rezultă ca un corolar economico-financiar al tuturor caracteristicilor timpului ca resursă prezentate mai sus. Practic, *totul se poate măsura în unități de timp*: productivitatea, prețul, eficiența, venitul, consumul, gradul de civilizație, diferențele de nivel de dezvoltare dintre indivizi sau dintre societăți. Nu numai că totul se poate măsura în unități de timp, dar *aproape totul a devenit măsurabil în etalonul timp*, inclusiv distanțele geografice (nu mai interesează câți kilometri despart o localitate de alta, ci în cât timp se poate parcurge distanța respectivă) [7].

Testele de inteligență, probele de cunoștințe, examenele și concursurile sunt nu numai probe de performanță, dar și probe „contra cronometru”, performanța însăși fiind definită în raport cu timpul. Este firesc deci ca timpul, în toate ipostazele lui, să fie reconsiderat în analizele, evaluările și proiecțiile privind planificarea, organizarea și evaluarea activităților manageriale.

Analiza principalelor componente ale timpului. Pentru orice persoană, timpul este o resursă limitată, fluidă și nestocabilă. De aceea, orice timp pierdut nu se poate recupera. Astfel, gestionarea sa judicioasă este esențială.

Cea mai simplă și mai cunoscută schemă de analiză componențială a timpului este **schema „celor trei 8”**[1] pe care se distribuie cele 24 de ore ale unei zile de viață a omului modern: *8 ore de „slujbă”, 8 ore de timp liber și 8 ore de odihnă*. Desigur, prin simplitatea ei, această schemă pierde din vedere varietatea săptămânală, lunară

și anuală a distribuirii timpului, respectiv zilele nelucrătoare, sărbătorile, concediile, precum și alte situații (de pildă, statutul de șomer), în care „primul 8” trece în cel de-al doilea sau în cel de-al treilea, ori în care cei trei opt nu mai sunt net delimitați și nici strict succesivi. Această schemă pierde din vedere și alte aspecte concrete ale „gestiunii timpului” omului modern, cum ar fi cazul „slujbei” duble sau triple, al renunțării la timpul liber neproductiv în favoarea muncii, al odihnei în timpul „serviciului” etc. Cu toate acestea, schema celor trei 8 rămâne valabilă ca schemă de principiu sau ca reper pentru analiza principalelor componente ce alcătuiesc timpul privit ca durată reală a activităților umane.

În primul rând, schema celor trei 8 are meritul de a pune în evidență cele trei componente majore pe care se distribuie, dincolo de diferențele de orar, timpul cotidian în societatea modernă:

➤ **timpul de muncă** (în înțelesul de muncă instituționalizată și socialmente necesară, ca mijloc de subzistență și de inserție socială pentru individ);

➤ **timpul liber** (în înțelesul de timp aflat la dispoziția individului și în care acesta poate decide ce să facă, dincolo de constrângerile profesionale și sociale);

➤ **timpul de odihnă** (în înțelesul de timp alocat odihnei prin somn pentru refacerea capacității de muncă) [8].

În al doilea rând, schema celor trei 8 permite stabilirea unor limite minime sau maxime legal admise și universal recunoscute privind timpul de muncă în ansamblul timpului cotidian al individului. În prezent, cele „8 ore de lucru” sunt un reper pentru majoritatea legislațiilor în materie de muncă, un numitor comun aplicat în salarizarea muncii, în mobilitatea forței de muncă, în stabilirea drepturilor sociale aferente muncii prestate etc. Inclusiv abaterile, în plus sau în minus, respectiv munca suplimentară și programul redus de muncă, sunt definite în raport cu standardul de 8 ore, iar dacă inițial acest standard a vizat în mod direct și aproape exclusiv munca muncitorului, a salariatului, el s-a extins treptat asupra activității managerului, a omului politic, a medicului, a profesorului și, în cele din urmă, a elevilor și studenților. Chiar dacă în aceste domenii sau în altele similare lor, munca instituționalizată și socialmente recunoscută este mai dificil să fie încadrată în perioade compacte și rigurose succesive, adică în programe de lucru de tipul „de la ora..., la ora...”, standardul de 8 ore rămâne un reper sau o unitate de măsură pentru comensurarea și programarea muncii pe ansamblul unor perioade delimitabile (*săptămâna, luna, trimestrul, semestrul, anul*), potrivit specificului fiecărei activități.

Timpul de odihnă este parte a timpului total alocat refacerii potențialului energetic și funcțional, fizic și psihic, în vederea restabilirii capacității de muncă. Necesitatea timpului de odihnă este în primul rând o necesitate organică și fiziologică, o trebuință cu caracter ciclic care se înscrie în bioritmicitatea specifică funcționării organismului uman. Limitele minime ale timpului de odihnă sunt determinate biologic, iar respectarea lor condiționează funcționarea normală a organismului. Timpul de odihnă are însă și o determinare socială. El este recunoscut ca un drept fundamental al omului, fiindu-i stabilite limite minime admise social, așa

cum sunt stabilite limite maxime pentru timpul de lucru (de muncă). Determinarea socială a timpului de odihnă se manifestă și prin aceea că, pe lângă ritmurile biologice (*bioritmuri*) ale funcționării organismului, există și ritmurile sociale (*socioritmuri*), care reglează durata și succesiunea activităților umane. Între cele două ritmuri există relații complexe, de influențare reciprocă, de concordanță sau neconcordanță, iar timpul real de odihnă se plasează între constrângerile de ordin biologic și constrângerile de ordin social, la care se adaugă variatele deprinderi, obișnuințe puternic individualizate, care, la un loc, imprimă timpului de odihnă o dinamică deosebit de complexă [9].

Pentru început să subliniem că, într-o delimitare simplă și strict cantitativă, *timpul de odihnă este intervalul de timp situat între încheierea unei perioade de activitate și începerea perioadei următoare*. Dacă ne raportăm la timpul zilnic, atunci timpul de odihnă este intervalul dintre două zile de lucru. Timpul de odihnă se distribuie însă și pe orizonturi de timp mai mari (săptămânal, lunar, anual). Pe de altă parte, timpul de odihnă nu este un interval omogen și stereotip, ci un interval variat ca utilizare și ca distribuire între somn și odihnă activă, între diversele căi pe care se poate realiza odihna. Pentru necesitățile analizei, se pot reține două criterii principale de delimitare a variatelor categorii ale timpului de odihnă: *criteriul cronologic* referitor la succesiunea temporală a perioadelor de activitate și a celor de odihnă pe diferite orizonturi de timp, și *criteriul utilizării*, referitor la tipul de odihnă căruia îi este alocat timpul.

Timpul liber numără printre componentele „celor trei 8”: 8 ore de muncă, 8 ore de odihnă (de somn) și 8 ore de timp liber. Sensul actual al timpului liber, rolul și locul acestuia în economia timpului modern își au însă originea cea mai directă în societatea industrială, care a impus munca instituționalizată, organizată, specializată și munca dependentă de capital (tehnic și bănesc), munca drept principala sursă de subzistență și mijloc de inserție socială. Munca organizată atât la nivel microsocial (întreprinderi, instituții), cât și la nivel macrosocial (legislația muncii) a impus *timpul de muncă* drept principalul reper și factor de dimensionare a timpului liber [10].

Cele mai multe definiții ale timpului liber îl delimitează în raport cu *timpul profesional* sau, în general, cu *timpul de muncă*, în înțelesul de muncă necesară, de muncă relativ impusă și organizată social (având un program independent de voința individului). Desigur, nu este liber întregul timp extraprofesional. Individul este supus și altor obligații și presiuni sociale care îi limitează timpul liber aflat efectiv la dispoziția sa. Timpul profesional sau timpul de muncă rămâne însă factorul limitativ principal și, totodată, reperul decisiv care condiționează durata și programul (orarul) timpului liber. *Dicționarul de sociologie* (1993) arată, în acest sens, că „timpul liber se află într-o strânsă conexiune cu *timpul de muncă* care este principalul factor limitativ, dar nu singurul, diverse alte activități sociale sau comunitare având funcții limitative”.

Principii de bază și legi în gestionarea timpului de muncă. Managementul timpului pornește de la un aspect

paradoxal: deși, în mod real, dispunem astăzi de mult mai mult timp decât altădată, avem sentimentul că el nu ne ajunge. În realitate orice individ dispune de 168 ore pe săptămână pe care le repartizează, aproximativ, în felul următor:

- ☐ 40 ore pentru activități profesionale;
- ☐ 56 ore pentru somn și,
- ☐ 72 ore pentru diverse activități personale.

Cele 40 de ore destinate activităților profesionale sunt influențate indirect de celelalte două destinații:

☐ Dacă individul nu-și acoperă nevoile de somn, nu poate obține performanța maximă în munca sa. Deci, este vorba despre eficacitatea utilizării timpului personal și despre productivitate maximă.

☐ Dacă managerul muncește mult, fără însă a-și gestiona „științific” activitățile, există riscul oboselii, al reducerii productivității, al demotivării, al stresului, al uzurii fizice și mentale. Există un număr tot mai mare de adulți care suferă de depresie sau de epuizare profesională și pentru care se pune, în mod acut, problema evitării situațiilor dificile.

O mai bună gestionare a timpului este poate un început de soluționare a problemelor adulților, care nu ar avea decât de câștigat dacă și-ar utiliza mai bine timpul. Atunci când gestionăm propriul nostru timp sau atunci când ne ocupăm de timpul altora trebuie să luăm în seamă câteva **legi generale** [11].

a. *Cu cât o activitate este mai fracționată, cu atât ea pare că durează mai mult. Totul depinde de gradul de repetare a activității și de motivarea celui care o efectuează.*

b. *Cu cât o activitate este mai interesantă cu atât ea pare mai scurtă și invers. Interesul sau motivarea pentru executarea unei activități ne fac să ignorăm restricțiile de timp;*

c. *Timpul pare, totdeauna, mai lung atunci când așteptăm. Înaintea unui examen sau a unui eveniment, timpul de așteptare este imposibil și avem sentimentul unei pierderi nejustificate.*

În literatură sunt descrise și alte **Legi de gestionare a timpului**:

Legea lui MURPHY: Este cea mai înfricoșătoare în ochii managerilor! Ia forma unui postulat care nu este verificabil decât la apariția dificultăților. Conform legii lui Murphy, sarcina de efectuat este întotdeauna mai lungă decât ceea ce a fost prevăzut inițial. Trebuie, deci, să se prevadă o rezervă de timp care poate merge până la 20% din estimarea inițială. Este pericolul bine cunoscut al echipelor de proiect care nu au reflectat îndeajuns la problema termenelor de la începutul unui proces oarecare.

Legea lui PARKINSON: Este cea mai mare consumatoare de timp! Ea are trăsăturile unei vrăjitoare care îl înspăimântă întotdeauna pe cel care vrea să îmbine mai multe sarcini. Activitatea întreprinsă se dilată și depășește timpul prevăzut până la ocuparea întregului timp disponibil. Este vorba despre micul dosar aflat pe punctul de a fi încheiat și care ocupă întreaga seară sau duminică. Forța sa este fără efect dacă un termen de realizare este determinat înainte de a începe o activitate: nu se pornește de la timpul disponibil, ci de la timpul necesar. Ea se aplică sarcinilor intelectuale, privind mai

mult lucrul individual decât cel colectiv.

Legea lui PARETO: Este cea mai rațională, dar trebuie ceva timp pentru a-i înțelege întregul efect! Ea ilustrează lupta dintre esențial și secundar. Esențialul reprezintă 20% din timp, în vreme ce secundarul acaparează 80%. Tocmai distincția dintre esențial și secundar este cea care permite să se acționeze cu eficacitate. Această lege este contrazisă de stabilirea unor priorități. Câștigurile de timp se obțin prin raportarea la elementele secundare.

Legea lui ILLICH: Este legea bunului-simț! E, de asemenea, sindromul profesional al unui număr de cadre de conducere al căror timp mediu săptămânal de lucru depășește durata legală. Pornind de la un anumit punct în derularea unei activități, eficacitatea scade. Concentrarea funcționează în cicluri: dincolo de o oră și jumătate, atenția se dispersează foarte repede.

Legea lui CARLSON: Aceasta se potrivește de minune celor care sunt presați! Dacă circumstanțele materiale o permit, este preferabil ca o sarcină să fie îndeplinită mai curând în mod continuu, decât fracționat. Organizarea este cea mai bună garanție în vederea optimizării propriului timp de lucru.

Legea lui DOUGLAS: Este cea a rațiunii! Pregătirea unei sarcini (documentare, reflecție prealabilă) acoperă întotdeauna timpul și spațiul disponibile. Metoda de lucru și organizarea sunt preponderente.

Condiția de manager începător nu diferă prea mult de cea de licean sau de student. Pentru a fi eficace, este preferabil să se alterneze lucrări de natură diferită. Numai variind sarcinile, organizându-le, făcând pauze regulate, se poate obține cea mai bună eficacitate. Situațiile cele mai uzuale pot fi considerate teste probatorii care obligă la apropierea de condițiile reale: studierea unui raport, pregătirea unui ansamblu de argumente, redactarea unui articol într-un timp strict delimitat sunt experiențe a căror utilitate va fi evidentă la momentul oportun. În mod special subliniem faptul că, în raport cu resursele temporale, toate nevoile de administrare managerială sunt concurente, iar tocmai caracterul limitat al timpului este constrângerea cea mai severă care obligă managerul să opereze cu ierarhii de prioritate și să se încadreze în limitele date ale timpului de care dispun.

Importanța utilizării timpului pentru succesul managerial. Managementul este o sursă de fericire, dar în anumite circumstanțe se transformă rapid într-o mașină devoratoare. Orice manager, oricare i-ar fi nivelul, trebuie să consacre o parte din timpul său dezvoltării unei surse individuale de plăcere și de fericire. Este, de exemplu, o activitate aleasă de el însuși, în care se poate investi fără nici o reținere. În cazul managerilor, a persoanelor care conduc alte persoane, importanța utilizării timpului este mult amplificată.

Managerul are o poziție centrală în orice sistem, deciziile și acțiunile sale influențând funcționalitatea și performanțele acestuia. Ori, calitatea deciziilor și acțiunilor sale depind în bună măsură de timpul consumat pentru pregătirea, adoptarea și operaționalizarea lor, de încadrarea lor în perioadele optime.

Managerul reprezintă un model pentru subordonați și colegi. Folosirea judicioasă de către manager a timpului de lucru este limitată, total sau parțial, de către cei cu care

vine în contact și vice-versa. Neadoptarea unor decizii majore în perioada optimă, pe care trebuie să le execute subordonații managerilor, întârzie operaționalizarea acestora sau chiar le face inaplicabile, afectând funcționalitatea sistemului condus. Nu puține organizații ajung într-o situație economică precară sau chiar dau faliment, deoarece managerii au omis să ia decizii majore de investiții, raționalizare, creditare etc. în perioadele optime [13].

Multiplicarea efectelor negative ale folosirii neadecvate a timpului managerilor la nivelul subordonaților, întrucât gradul și eficiența folosirii timpului de către aceștia depind de deciziile și acțiunile superiorilor. Ca urmare, productivitatea muncii lor și calitatea produselor, serviciilor furnizate de aceștia se diminuează substanțial. Cu cât organizația condusă este mai mare, iar numărul de subordonați implicați mai ridicat, cu atât mai ample sunt consecințele negative ale gestionării defectuoase ale timpului de muncă al managerilor.

Concluzionând, **importanța mai mare a utilizării timpului managerilor**, comparativ cu a altor persoane, rezidă în efectele pe care le au nu numai asupra propriei persoane, ci și asupra altor persoane, subdiviziuni organizatorice în ansamblul său și altor organizații. Mulți dintre manageri se ghidează încă după niște idei preconcepționale, care pe cât par de rezonabile, pe atât sunt de false: „*Sunt tot timpul ocupat, asta înseamnă că sunt extrem de eficient*”; „*Cu cât dedic mai mult timp unei anumite sarcini, cu atât îmi va ieși mai bine*” sau „*O să-mi fac timp de restul mai târziu*” Este de subliniat, în acest context, că, pe lângă caracteristicile enunțate anterior - caracteristici care au apărut mai ales ca dezavantaje sau constrângeri pe care timpul le impune proiectării - timpul are și o proprietate deosebit de însemnată și benefică pentru proiectarea și evaluarea activităților sociale: aceea de a putea fi folosit ca un numitor comun, ca un *etalon general* pentru compararea, măsurarea și evaluarea celor mai diverse activități și produse. Lipsa unei analize specifice și explicite a caracteristicilor timpului ca resursă - în cazul nostru ca resursă a activității manageriale - este probabil cea mai frecventă cauză a necorelărilor, uneori chiar a iraționalității programelor de formare. Timpul liber nu poate fi delimitat doar pe dimensiunea lui cantitativă (ca durată), ci nu este un timp teoretic, un timp real și concret [14].

Analizând mai multe surse bibliografice am concluzionat că sursa problemelor ce țin de gestionarea timpului este însă una complexă. Cauzele pot fi grupate în trei categorii distincte:

□ *cauzele exterioare*, care sunt determinate de lipsa de organizare;

□ *cauzele care țin exclusiv de persoana managerului*, de felul său de a fi și de a se comporta sau de situația particulară cu care se confruntă (oboseala, depresia, anxietate, probleme personale - preocupări financiare sau de familie);

□ *cauzele care țin de angajați*: lipsa de punctualitate a acestora sau faptul că aceștia „trag de timp, prelungind discuțiile”, faptul că intervin cu o problemă complicată și greu de rezolvat pe moment sau

din contra, prezintă informații nerelevante sau eronate, lipsa de competență și plasarea în responsabilitatea managerului a rezolvării problemelor care cad în sarcina lor.

Cauzele enumerate nu sunt altceva decât **modalități de „pierdere a vremii”** cu care se confruntă majoritatea managerilor, inclusiv și cei din instituțiile extrașcolare:

1. organizarea personală – este primul și, poate, cel mai important factor din cauza căruia se pierde timp:

Un exemplu ce ține de activitatea managerilor extrașcolari:

- dezastrul total de pe birou, diverse hârtii nesistematizate etc. – atunci când ia mult timp căutarea documentelor.

- lipsa unei ordini stricte în orice suport de depozitare – dosare, fișiere, instrumente de lucru etc.

2. lipsa secretarei, metodistului:

- optimizarea acestor unități au supraîncărcat cu alte obligațiuni activitatea managerului;

3. nerespectarea strictă a fișei de post

- există fișa de post pentru fiecare manager, dar realizarea unor activități presupune timp de lucru nelimitat;

- aglomerarea cu prea multe sarcini a managerului.

4. stabilirea priorităților este neclară:

- nu se alcătuieste la începutul fiecărei zi o listă și un orar cu programarea activităților, întreruperi din partea colegilor nu duc la respectarea listei chiar dacă e alcătuită.

- ședințele în cadrul cărora se stabilesc obiectivele pe perioada următoare nu au loc cu strictețe.

5. identificarea priorităților:

- deseori managerii sunt puși în situația de a ceda priorităților șefilor și astfel, întârzie cu propriile sarcini.

6. atitudinea față de colegi:

- managerii de felul „săritori la ajutor” își pierd de regulă vremea de muncă precum și cea proprie.

7. clasificări ale sarcinilor:

- sunt puțini cei care își ierarhizează sarcinile de la cele foarte importante și foarte urgente la cele neesențiale.

8. alte tipuri de pierderi ale timpului pot fi:

- fumatul;
- sistemele de arhivare – nu există arhive la zi, nu se alcătuiesc liste de intrări-ieșiri;

- trasul de timp;

- întârzierile frecvente – nerespectarea termenilor;

- lipsa comunicării adecvate – telefon, fax, „față în față”;

- ședințele, întreruperile etc.;

- timpul șefilor – își pierd vremea cu lucruri care nu trebuie să le facă ei;

- greșelile – de orice fel;

- comunicarea cu cei din afara instituției;

- delegarea muncii – sarcinile nu se dau întotdeauna persoanei potrivite;

Din totdeauna, managerul s-a străduit să găsească modalități de măsurare a timpului. Managementul timpului impune și el acest lucru și este unul dintre cele mai importante aspecte ale managementului personal.

Managementul timpului poate fi stăpânit de oricine cu puțin studiu și răbdare. Măsurarea timpului nu se face însă, decât pe baza rezultatului fiecărei activități realizate într-un interval de timp dinainte stabilit. Altfel spus, nu gestionăm timpul în sine, ci activitățile desfășurate într-o anumită perioadă.

Managementul timpului se bazează pe trei piloni:

1) *planificarea*

2) *organizarea controlul timpului*[15].

Noțiunea de eficacitate cere ca, pentru fiecare individ, timpul să fie utilizat în mod rațional și productiv, în conformitate cu ritmul personal și cu resursele de care dispune fiecare individ, cu scopul de a asigura îndeplinirea unor activități precise într-un interval de timp dat.

Managementul timpului presupune ca, pentru fiecare individ, să se alocă secvențe de timp, riguros calculate, pentru fiecare activitate ce trebuie desfășurată (*planificarea*), să se facă toate eforturile posibile pentru a le respecta (*organizarea*) și să se evalueze, în mod regulat, rezultatele obținute (*controlul*).

Există anumite norme în management. Ele ne pot ajuta în ceea ce privește identificarea criteriului de a manageria timpul deoarece timpul este inamicul numărului unu.

- *Planificarea* – A învăța să ne planificăm fiecare zi, săptămână, an, este primul pas în învățarea de a ne controla munca. Aceasta de asemenea ne ajută și să devenim realiști în ceea ce privește cât de multă muncă putem suporta.

- *Fixarea priorităților* – A învăța să deosebim cererile urgente de cele importante și evaluarea căror aspecte ale muncii noastre ar trebui să le dăm prioritate, este esențial când vrem să ne manageriem timpul.

- *Un sistem de muncă bine organizat* – A învăța să stabilim o rutină a zilei, efectiv a face față „lucrului cu chitanțele”, telefoanelor, comunicarea cu colegii.

- *Folosindu-ne jurnalul ca și o unealtă* – Jurnalul personal ocupă un loc esențial în organizarea timpului și ar trebui să includă planuri, liste ale acțiunilor, adnotări importante, și multe alte informații.

Jurnalul:

- îl face pe manager mai conștient de nevoia de a-și organiza mai bine timpul;

- evidențiază disfuncțiile;

- indică cu ce trebuie început;

- ajută la gestionarea timpului și transformă managerul în stăpân al propriului său timp;

- favorizează dezvoltarea unor competente manageriale (previziune, organizare, control).

Ce nu se face:

- stabilirea unor obiective nerealiste sau nestimulatoare;

- acordarea unei încrederi nelimitate memoriei. În timp apar „scăpări” care pot fi evitate cu ajutorul înscrisurilor din jurnal;

- neglijarea detaliilor. Enunțurile generale diminuează utilitatea jurnalului, în timp ce „detaliile” cotidiene fac dificilă organizarea timpului și măresc nevoia de timp.

Multe persoane se plâng de timpul lor, nerealizând că

este vorba, cel mai adesea, de o utilizare necorespunzătoare. Timpul este întotdeauna neutru dar gestionarea lui poate fi eficace sau dezastruoasă; el devine dușman doar pentru cei care nu știu să-l utilizeze în mod corespunzător. Factorii care determină risipa de timp sunt universali și foarte frecvent întâlniți. Ei reprezintă împrejurările, motivele care generează o întrerupere a unei activități în curs de desfășurare sau o depășire a duratei acesteia. Pentru a împiedica acțiunea acestor factori, individul trebuie să se autoanalizeze și să privească atent în jurul său: poate constata că este risipitor de timp sau, că se lasă furat de către ceilalți [16].

Principiile managementului în gestionarea timpului:

- ☐ ce sarcini avem de rezolvat;
- ☐ care este ordinea de priorități;
- ☐ în cât timp trebuie rezolvată fiecare sarcină;
- ☐ în ce raport se află obiectivele pe termen scurt cu cele pe termen mediu și rezultatele preconizate;
- ☐ care este rezistența la evenimentele perturbatoare și la tendințele de irosire a timpului;
- ce instrument avem prin intermediul căruia monitorizăm realizarea sarcinilor și modul în care ne-am planificat activitatea [17].

Planificarea eficientă a timpului presupune parcurgerea a **patru etape**:

- a) stabilirea unui set de obiective axat pe un număr delimitat de domenii de interes ce trebuie rezolvate;
- b) planificarea activităților specifice îndeplinirii sarcinilor fie pe durata planificată realizării complete a obiectivelor, fie săptămânal sau fie zilnic;
- c) stabilirea priorităților astfel încât acestea să asigure o succesiune logică în îndeplinirea sarcinilor, dar și o corelare între complexitatea sarcinii și timpul alocat îndeplinirii sarcinilor;
- d) stabilirea de date precise la care să se facă evaluarea cu privire la îndeplinirea sarcinilor.

În raport de aceste constatări, de responsabilitățile pe care le are, fiecare adoptă măsurile adecvate pentru a se proteja de riscul risipei de timp. În ceea ce privește sistemul de priorități, se va face o analiză în conformitate cu următorul tabel ce este dat de două axe: important - neimportant și urgent - mai puțin urgent.

Cele două axe generează patru zone, după cum urmează:

Careul A: *muncă importantă, dar și urgentă.* Activitățile încadrate aici vor trebui să fie rezolvate rapid (acum, într-o oră, azi dimineață, astăzi etc.) și li se vor acorda o mai mare cantitate de timp datorită semnificației lor în dispozitivul de acțiune.

Careul B: *muncă importantă, dar mai puțin urgentă.* Aceste acțiuni presupun o îmbunătățire a performanței prin pregătirea dinainte a strategiilor proactive, aducătoare de valoare. Există riscul ca o problemă considerată neurgentă să devină dintr-o dată urgentă și să fie dată peste cap, iar problema termenului de timp să fie bulversată. Anumite activități trebuie începute: delegarea unor sarcini privind strângerea de informații specifice, stabilirea echipelor de lucru, delimitarea unor sarcini

pregătitoare, schițarea unui eventual plan de acțiune etc.

Careul C: *muncă urgentă, dar neimportantă.* Problemele de această natură merită mai puțin timp alocat și pot fi delegate altora, fiind o chestiune de rutină. Caracterul urgent este stabilit în funcție de interesele diverse ale persoanelor. Pentru cineva care solicită o învoire (dintr-o cauză serioasă), acest act este urgent pentru el, nu și pentru manager.

Careul D: *muncă neimportantă, care e mai puțin urgentă.* În acest cadran intră solicitări cotidiene, oarecum rutiniere, care nu au un impact deosebit asupra activității fundamentale. O anumită conduită de expediere se impune aici (rapiditatea citirii hârtiilor, promptitudinea unor răspunsuri punctuale etc.).

Un sistem eficient de programare a timpului și fixarea ordinii de priorități par a fi cheia succesului. Îmbunătățirea sistemului de programare a timpului aduce după sine o serie de avantaje:

- ☐ se vor derula activități în condiții bune și la termen;
- ☐ calitatea activității poate să crească;
- ☐ se vor demara proiecte importante în timp util;
- ☐ se va ști pe cine să se conteze și de la cine să se ceară sprijin;
- ☐ se va avea un control mai bun asupra tuturor activităților;
- ☐ se vor putea controla activitățile distribuite altor persoane;
- ☐ timpul afectat luării unor decizii se va reduce;
- ☐ selectivitatea situațiilor eficiente, pentru interesul vizat, va crește;
- ☐ se va avea un control mai exact asupra timpului personal și nu se va intra în stres privind timpul;
- ☐ la sfârșitul zilei se va avea satisfacția împlinirii;
- ☐ repaosul care urmează și odihna vor fi asigurate;
- ☐ marja de timp dedicată altor activități va fi asigurată și chiar va crește.

Programarea timpului nu este o operă de prisos. Prin atenta organizare și programare a acțiunilor, omul câștigă o plajă de timp ce poate fi alocată pentru activități multiple, complementare, suplimentare, ce îl propensează ca statut și ca poziție în sânul colectivității [18].

În abordarea folosirii bugetului de timp al managerilor trebuie pornit de la existența unei contradicții majore în activitatea lor. Managerii, în special cei de nivel superior și mediu, sunt puși în situația de a soluționa contradicția dintre multitudinea obiectivelor și sarcinilor de realizat și posibilitățile personale limitate de cuprindere a lor. Această contradicție îmbracă pronunțate modalități particulare de manifestare, dată fiind diversitatea mare a factorilor implicați și a valorilor acestora, de unde și imposibilitatea furnizării unei soluții-tip, a stabilirii unei structuri ideale pentru folosirea timpului managerilor. Cu toate că o soluție-șablon nu există, anumite **reguli** au fost formulate pe baza analizei muncii unui mare număr de manageri.

Tabelul 1.1. Reguli privind utilizarea timpului managerilor

Nr.	Reguli
1.	Să nu se consume timp pentru probleme minore, care pot fi atribuite sau delegate subordonaților.
2.	Să se concentreze eforturile asupra aspectelor-cheie, prioritare pentru realizarea principalelor obiective atribuite
3.	Să se asigure perioade compacte de calm pentru munca individuală, necesare realizării unor sarcini deosebit de importante.
4.	Soluționarea în primele ore ale zilei de muncă a celor mai importante și dificile probleme.
5.	Sarcinile mai puțin pretențioase, care nu necesită o concentrare deosebită din partea managerilor, să fie grupate spre sfârșitul zilei de muncă.
6.	Selecționarea problemelor care implică cu prioritate cunoștințe din anumite domenii în vederea transmiterii spre soluționare către specialiști sau cu contribuția majoră a acestora.
7.	Programarea zilnică a unei rezerve de timp pentru soluționarea problemelor neprevăzute, importante și urgente, în special pentru cadrele de conducere de nivel superior și mediu.
8.	Rezolvarea în plenul organelor manageriale participative a problemelor esențiale pentru instituție.

Pentru gestionarea și programarea utilizării timpului de lucru, pe baza regulilor menționate, se pot utiliza diverse modalități.

Abordări și stiluri comportamentale privind managementul timpului. Ca dimensiune esențială a existenței noastre și a universului în care trăim, timpul este prezent în orice acțiune umană. El condiționează, constrânge și limitează proiectele și realizările noastre, recompensează sau sancționează modul în care reușim să ne organizăm viața. Timpul nu poate fi disociat de activitățile prin care îl „umplem” și îi dăm sens, prin care îl transformăm în durată umanizată. Din această perspectivă, gestiunea timpului, proiectarea, organizarea și evaluarea folosirii lui, pe scurt, managementul timpului nu s-ar putea constitui ca un domeniu al managementului care să nu includă, explicit sau implicit, dimensiunea temporală.

Dobândirea unui surplus de timp este asociată cu dobândirea unui capital suplimentar, ce imprimă insului o nouă demnitate. Cel care știe să-și folosească timpul este un om chibzuit, așezat, eficient; are toate șansele să avanseze, să câștige, să dobândească poziții superioare. În el poți să ai încredere. Odată trăit, timpul e pierdut definitiv, de aceea trebuie să învățăm să-l folosim cu

înțelepciune!

Oricare ar fi atributele sau calitățile unui manager de succes sau calitățile personalului subordonat, un criteriu esențial care stă la baza succesului constă în modul de abordare a timpului. Există diferențe importante între atributele și stilurile comportamentale personale care își lasă amprente în acest sens. *Orice act managerial este și un act de management al timpului.* În contextul celor expuse mai sus, consider că este important de a lua în vedere și *stilurile comportamentale privind managementul timpului* [19].

Managementul timpului începe cu managementul propriei persoane. Personalitatea managerului își pune neapărat amprenta asupra instituției pe care o dirijează prin felul său de a munci:

- ☐ unii manageri lucrează mai bine la începutul zilei, în timp ce alții după-amiază;
- ☐ unii preferă să-și distribuie efortul de muncă pe o perioadă mai îndelungată, în timp ce alții preferă să-și concentreze eforturile pe perioade scurte, intensive;
- ☐ unii manageri pot să facă față doar unei singure sarcini într-o unitate de timp, în timp ce alții pot să jongleze simultan cu mai multe activități;
- ☐ unii sunt orientați spre sarcini, alții spre

persoane;

□ unii preferă să delege cât mai mult posibil, în timp ce alții preferă să păstreze sarcinile și să le desfășoare singuri;

□ unii manageri sunt foarte ordonați și metodici, alții sunt haotici și dezorganizați;

□ unii au mai multe abilități sau sunt mai experimentați decât alții.

Specialiștii de la o Agenție de training și consultanță din România au identificat o serie de stiluri comportamentale, cărora le sunt specifice anumite „capcane” ale managementului timpului:

□ **Managerul supus:** îi este greu să refuze sarcini chiar dacă nu sunt strict legate de atribuțiile sale; are standarde de calitate autoimpuse prea ridicate și depășește termenele limită; ajută pe toată lumea mai puțin pe sine; „binele comun” este întotdeauna mai presus decât problemele; rămâne frecvent peste program.

□ **Managerul versatil:** așteaptă ca ceilalți să preia conducerea, caută prea mult perspective noi, pierzând timpul cu experiențe; se concentrează pe relații și neglijează sarcinile pe care nu mai are timp să le efectueze; este mult prea flexibil, mereu în favoarea schimbării.

□ **Managerul autocrat** se distinge prin următoarele caracteristici: se angajează în prea multe acțiuni, fiind permanent sub presiunea timpului; face investiții mai mari decât resursele, alocând prea puțin timp analizei; vrea să fie cel mai competent, să dea direcție acțiunilor, și nu mai are timp de detalii; vrea să profite de toate oportunitățile și nu poate respecta termenele limită.

□ **Managerul rigid:** analizează opțiunile în mod exagerat și întârzie să demareze acțiunile; vrea să fie exact în ceea ce face; verifică în mai multe rânduri fiecare detaliu; pierde oportunitățile din cauza inflexibilității, respectând cu rigoare procedurile.

Peter Patsula identifică alte șapte categorii de

manageri ineficienți ai timpului, care afectează activitatea instituției:

□ **Managerul care „lucrează din greu”:** simte nevoia să-i fie recunoscută silința de a munci, chiar și atunci când eșuează; irosește o parte din timpul celorlalți deoarece are nevoie de o permanentă aprobare; folosește frecvent întrebări de genul: *Este bine ce am făcut?; Sigur este bine ce am făcut?; Mă descurc?*

□ **Managerul „veșnic ocupat”:** este întotdeauna ocupat cu o activitate, chiar dacă acea activitate nu face parte dintr-un program de prioritate; are tendința de a se ocupa în special de proiecte cu un grad redus de importanță.

□ **Managerul care „nu are nevoie de ajutor”:** nu cere ajutorul nimănui, chiar dacă are nevoie; simte nevoia de a face totul pe cont propriu pentru a-și demonstra valoarea.

□ **Managerul „prea organizat”:** acordă prea mult timp organizării, nemaivând timp pentru realizări efective;

□ **Managerul „perfecționist”:** acordă foarte mult timp tuturor activităților, inclusiv celor neimportante, în dorința ca rezultatele muncii sale să fie perfecte.

□ **Managerul „înnebunit”:** nu pierde nici o secundă; ține întotdeauna cont de managementul timpului; în dorința sa de a finaliza totul la timp, folosește diferite trucuri, scurtături, care de cele mai multe ori conduc la rezultate eronate; astfel, sunt nevoiți să reia activitatea, întreaga perioadă de realizare a problemelor fiind mult mai mare decât timpul salvat prin utilizarea scurtăturilor.

□ **Managerul care lucrează „până în ultima secundă”:** își organizează timpul astfel încât sarcinile să fie îndeplinite în ultimul moment posibil; starea sa este foarte relaxată în majoritatea timpului și foarte agitată în preajma termenelor limită de realizare a unor sarcini

În ceea ce privește stabilirea priorităților se pot evidenția următoarele avantaje, prezentate în tabelul 1.2.

Tabelul 1.2. Avantaje stabilirii priorităților

Prin ordonarea sarcinilor în funcție de importanță te asiguri că:	Avantaje
• te ocupi de sarcinile importante în primul rând;	Importanță
• dacă e necesar, te ocupi de sarcini în funcție de urgența lor;	Urgență
• te concentrezi asupra unei singure sarcini, în fiecare moment;	Concentrare
• realizezi sarcinile conform programului stabilit;	Timp economisit
• obiectivele planificate le îndeplinești cât mai eficient cu putință în condițiile date;	Obiective îndeplinite
• toate sarcinile ce pot fi îndeplinite de ceilalți sunt puse deoparte și delegate;	Delegare

• la sfârșitul perioadei planificate (de exemplu, o zi de muncă) cele mai importante probleme sunt rezolvate;	Rezultate zilnice
• sarcinile pe baza cărora sunt evaluate rezultatele tale sunt îndeplinite;	Îmbunătățirea sarcinilor
• eviți să cazi pradă legii priorităților: „orice ai vrea și ar trebui să faci, ai altceva de făcut mai întâi”.	Legea priorităților

Managementul timpului presupune mai multe tipuri de abordări. În fapt, nu este vorba doar de a manipula o dimensiune oarecum abstractă, ci de a raționaliza obiectele, actele, subiecții etc. ce nu se evidențiază decât în timp. Făță de derularea și presiunea temporală, se poate veni cu mai multe tipuri de abordări:

1. Abordarea de tip „ordonează-te!”. Accentul se va pune pe eliminarea haosului și a dezordinii din preajma noastră. Organizarea rațională a mediului proxim presupune mai multe paliere:

- organizarea lucrurilor,
- organizarea sarcinilor
- organizarea oamenilor.

Principiul invocat depășește individul, fiind valabil pentru întreaga grupare de oameni ce încearcă să-și îmbunătățească activitatea.

2. Abordarea de tip războinic. Această abordare are în vedere protejarea și apărarea timpului personal. Ca să nu devii sclavul timpului, trebuie să știi să te aperi de presiunea lui, prin mai multe tehnici: izolare față de incitățile externe, îndepărtare de solicitările de tot felul, delegare a altor persoane pentru îndeplinirea unor sarcini ce pot fi substituite.

3. Abordarea concentrată pe scop. În acest caz, se vizează direct atingerea scopurilor. Pentru a atinge țelurile, e nimerit să mizăm pe planificare inteligentă având ca reper perspectiva scurtă, medie și îndepărtată de acțiune.

4. Abordarea de tip ABC (prin stabilirea priorităților și identificarea valorilor). Cazul de față pune accentul pe reperarea priorităților și direcționarea eforturilor spre rezolvarea cu prioritate a ceea ce este mai important.

5. Abordarea bazată pe un instrument sau o tehnologie „magică”. Abordarea de acest tip se bazează pe ideea că un instrument adecvat (o agendă, un calendar, un program de calculator etc.) ne-ar ajuta să stăpânim mai bine timpul. De altfel, *planner-ul* sau alt instrument de planificare a devenit un simbol pentru purtătorul acestuia, „arătând” că respectiva persoană este preocupată de timpul pe care-l are la dispoziție.

6. Abordarea de tip 101. Acest caz face din *time management* o adevărată pricepere, iar pentru a face față situațiilor de tot felul trebuie să ne însușim câteva deprinderi: folosirea planificărilor, a agendelor electronice, stabilirea unor priorități, realizarea unor liste de obiective, resurse, persoane, acțiuni, posibile delegări etc.

7. Abordarea de tipul „Lasă-te purtat de val!”.

Presupoziția constă în aceea că e de dorit să te întorci la ritmul natural al vieții - ceea ce conferă acțiunilor mai multă spontaneitate, seninătate, naturalitate. Temporalitatea socială, în care ne mișcăm, este artificială, atentează la ritmurile biologice, conduce la stres sau chiar la boli nervoase.

8. Abordarea de tip recuperare. Pleacă de la presupoziția că există în noi o serie de lipsuri fundamentale, din cauza mediului în care trăim, a datului istoric și a altor influențe care se manifestă sub forma unor disfuncții comportamentale.

Metode, tehnici și proceduri de programare și raționalizare a muncii managerilor. În decursul istoriei, percepția noastră privind timpul a cunoscut modificări semnificative. Și aceasta pentru că s-a modificat durata de viață, s-a prelungit perioada de muncă, s-au accelerat ritmurile și a apărut concurența pentru locul de muncă. Este tot mai evident faptul că, în viața de zi cu zi *timpul* a devenit o resursă ce trebuie optimizată, raționalizată și controlată.

În prezent, orice manager caută o formulă magică pentru a-și împărți timpul între *muncă, familie* și propriile sale *aspirații*. Cum poate fi echilibrat timpul alocat pentru satisfacerea acestor trei opțiuni? Nu există un răspuns general valabil pentru această întrebare; totul depinde de normele culturale, sociale, economice și legale din țara în care trăim [20].

Astăzi tot mai des se afirmă în societate că *timpul* a ajuns un subiect de modă, o necesitate, din motivul căreia au apărut diverse cursuri, seminarii, conferințe dedicate acestui domeniu. O mare parte din lumea modernă este obsedată de randamentul utilizării timpului; în primul rând, vrem să facem totul mai repede, iar în al doilea rând, vrem să facem mai multe lucruri deodată. Ne chinuim să înghesuim un sfert dintr-o activitate într-o perioadă scurtă, dar întâlnim un paradox: cu cât folosim mai mult mecanisme și metode de economisire a timpului, cu atât devenim mai stresați și dorim mai mult.

Tehnologia nu ne eliberează, ci ne înrobește. Există o rezolvare simplă a paradoxului legat de timp: mecanismele și metodele de economisire a acestuia nu funcționează niciodată în sensul dorit, ci depășesc nivelul așteptărilor. Tehnologia îl obligă pe manager să aibă un ritm de muncă din ce în ce mai rapid, pentru a putea ține pasul cu competitorii. Cu cât managerul muncește mai mult, cu atât și competitorii muncesc mai mult. Dar tehnologia nu ne ajută întotdeauna să economisim timp. Un sondaj făcut de *Personnel Today* în iunie 2005 indică faptul că bărbații petrec în medie patru ore navigând pe

Internet din motive personale, în timp ce femeile petrec în jur de două ore și jumătate. Chiar dacă aceste sondaje nu inspiră încredere, trebuie să recunoaștem că internetul ne poate determina și să economisim, dar și să pierdem timp. Dacă tehnologia nu ne poate ajuta din acest punct de vedere, va trebui să găsim o metodă mai veche de creștere a eficienței personale.

Un mod de a urmări eficiența folosirii timpului este de a fi conștient de tendințele personale de utilizare a timpului ineficient. Mulți manageri dau dovadă de tendințe de rezolvare a problemelor urgente înaintea celor importante, amplificând astfel sentimentul de suprasolicitare. Dacă problemele mai ușoare sunt rezolvate înaintea celor dificile, timpul managerului este utilizat în mod ineficient deoarece el rezolvă probleme sub capacitățile sale care ar fi trebuit delegate, în timp ce problemele importante rămân nerezolvate.

Există foarte multe *tehnici* care pot canaliza managerii să-și utilizeze timpul disponibil într-un mod cât mai eficient. Aceste tehnici de gestionare a timpului sunt relativ simple și presupun, înainte de orice, să-ți identifice și negociezi foarte clar *obiectivele* și, în funcție de asta, să-ți stabilești *prioritățile*. Atunci când îți planifici timpul, trebuie să te concentrezi numai pe acestea, nu pe detalii sau pe lucruri de rutină. Apoi, trebuie să știi cum funcționează randamentul zilnic: să-ți începi ziua în forță cu o activitate importantă, să alternezi munca cu activitățile recreative, să știi că la finalul zilei trebuie să creezi un fel de spațiu mental între problemele de serviciu și viața personală. Sunt mulți manageri care nu reușesc să se despartă de problemele de serviciu nici după program, ceea ce înseamnă ratarea timpului personal. Ca să rezolvi o problemă, cum este cea a stresului și a timpului liber, este necesară educarea managerilor *să recunoască problema*, să devină conștient că lipsa timpului liber conduce negreșit la stres [21].

R. Covey indică direcțiile spre care ar trebui să ne orientăm pentru a da valoare timpului nostru. Autorul ne sugerează să ne călăuzim în viață după *busolă*, căutând „nordul autentic”, și nu după *ceas*.

Busola reprezintă „*viziunea noastră, valorile, principiile, crezul, conștiința – ceea ce simțim că e cu adevărat important și felul în care ne orientăm în viață*”.

Ceasul semnifică „*angajamentele, răspunderile, planificările, scopurile, activitățile noastre – ceea ce facem cu timpul nostru și modul în care reușim să-l administrăm*”, iar *problemele apar atunci când cele două elemente nu se mai suprapun și ne cheltuim mai tot timpul cu lucruri care nu sunt importante*.

Dacă vorbim despre tehnicile existente pentru eficientizarea timpului managerului este important să știm că nu trebuie aplicate simultan. *Acest lucru ar duce doar la suprasolicitarea și la pierderea de timp prețios pentru aprofundarea lor*. Managerul trebuie să se hotărască doar la cel mult trei tehnici de eficientizare care i se par cele mai potrivite pentru stilul său de organizare. Aplicarea corectă a tehnicilor conduce la obținerea în medie a treizeci de minute zilnic, ce pot fi folosite pentru rezolvarea altor probleme.

„*Timpul înseamnă bani*”, spunea Benjamin Franklin. Această frază este mult prea des utilizată, încât nu se poate să nu fie adevărată. Pentru *greșelile* standard ce

apar în gospodărirea timpului managerilor există soluții simple și aplicabile:

„**Regula celor cinci minute**” – pentru acei angajați care nu au darul de a fi succinți și transformă cea mai simplă discuție într-o conversație mult prea lungă, pregătește o surpriză. Managerul poate să-i anunțe foarte clar că nu are la dispoziție decât cinci minute. Prin această metodă angajații își vor îmbunătăți aptitudinea de a fi succinți și întvederea va lua sfârșit după ce se vor scurge cele cinci minute.

„**Regula orei de liniște**” – chiar și managerii care aplică regula „ușii deschise” își permit să își închidă ușa biroului din când în când. Regula propusă de manageri este următoarea: dimineața, ei folosesc prima oră de muncă pentru a-și planifica prioritățile pe ziua respectivă. Angajații trebuie să înțeleagă faptul că aceștia nu sunt disponibili în această oră, cu excepția cazurilor urgente.

Aici aș trage atenție managerilor noștri, că timpul personal se planifică acasă iar timpul de lucru la serviciu, deoarece noi cei din învățământ practicăm de regulă să ne pregătim ca elevii pentru a doua zi și cheltuim astfel timpul personal.

„**Delegarea, încurajarea angajaților să ia decizii**” – mulți dintre managerii care se plâng de lipsa timpului sunt de fapt obsedați să dețină controlul și nu se simt în largul lor dacă nu participă la luarea celei mai mici decizii. Acest lucru îi face să se simtă puternici, indispensabil, dar, pe de altă parte îi face pe angajați să se simtă dependenți de ei și nesiguri pe forțele proprii. Însă în management, înțelepciunea constă în a *încuraja luarea deciziilor*, chiar și de către cel mai modest angajat.

„**Investirea timpului în explicarea clară a obiectivelor**” – managerii care se grăbesc în procesul de explicare a proiectelor, a obiectivelor și a responsabilităților economisesc câteva minute, pe care le vor plăti cu vârf și îndesat spre finalizarea proiectelor. Pentru că nu li s-au explicat obiectivele concrete și pașii clari necesari pentru a le atinge, angajații vor acționa confuz, în direcții greșite. Stabilirea exactă a strategiei de lucru va economisi întreruperi, frustrări, neînțelegeri și timp.

„**Folosirea E-mail – ului pentru a ține legătura cu vorbăreții**” – telefonul reprezintă un instrument care facilitează o comunicare rapidă, dar tot el poate fi generatorul unei mari pierderi de timp (și bani), chiar fără să ne dăm seama. În cazul în care a telefonat managerul, dialogul poate fi condus conform obiectivelor pe care și le-a stabilit. Dacă el este cel căutat, nu poate fi disponibil în permanență: poate să planifice zilnic intervale de timp în care să răspundă la telefon.

„**Stabilirea întâlnirilor la sfârșitul programului**” – este o soluție salvatoare, mai ales în cazul angajaților insistenți, care te-ar întrerupe cu orice ocazie. Când intră în biroul tău, explică-le că ești ocupat, dar îi vei primi cu plăcere la ora 17.00 (presupunând că aceasta este ora când programul zilnic de lucru ia sfârșit). Dacă ora nu le va conveni, propune o întâlnire ziua următoare, în timpul orei de masă. Pare o tehnică destul de dură, dar, în cele din urmă, chiar și cei mai versați „vampiri” ai timpului vor începe să acționeze independent, găsindu-și singuri răspunsurile.

„**Evitarea persoanelor care ocupă mult timp**” –

există moduri delicate prin care astfel de persoane pot fi „desprinse” din birou. Dorind să încheie o discuție, unui manager îi sugerează musafirului nedorit să meargă să ia o cafea sau un ceai. La întoarcere, se oferă să îl conducă pe angajatul respectiv la biroul său. O altă metodă folosită de manageri este să profite de primirea unui telefon „foarte important, care nu poate fi amânat”. Problemele referitoare la gestionarea timpului pot fi soluționate de asemenea și prin implementarea unor tehnici de planificare a timpului.

Managementul bazat pe obiective și-a câștigat recunoașterea odată cu apariția, în 1954, a volumului „*Practice of management*” de Peter Drucker.

Implementarea managementului bazat pe obiective începe prin comunicarea scopurilor instituției tuturor angajaților în cadrul unei întruniri. În conformitate cu aceste scopuri, aceștia își propun obiectivele individuale legate de atribuțiile și responsabilitățile propriu – zisă a fiecăruia. Managerul aprobă sau modifică, dacă este necesar, prin negociere, obiectivele individuale propuse ale angajaților. Ulterior, acesta verifică progresele înregistrate în îndeplinirea obiectivelor individuale ale angajaților, iar prin realizarea unui feed-back eficient și în măsura în care circumstanțele o dictează, poate autoriza modificarea obiectivelor în ideea respectării programului propus inițial.

„*Mind mapping*”-ul este o tehnică de planificare a timpului, ce permite utilizarea la maxim a puterii minții. Mind mapping – ul cuprinde procesul de brainstorming și un grafic direct din programul de activități sau prin introducerea de către manager în urma prestabilirii utilității acestui grafic. Printre facilitățile oferite de aplicații se numără:

- ☐ Afișarea termenului scadent sau a datei limită de execuție a unui proiect;
- ☐ Aflarea cu ușurință a membrilor echipei implicații într-o oarecare activitate;
- ☐ Posibilitatea de combinare a tehnicilor de planificare ale timpului;
- ☐ Fișe de evaluare a ședințelor.

Ședințele reprezintă o problemă importantă pentru

instituțiile de învățământ școlare și extrașcolare, având în vedere că „ședințomania” afectează mult timpul atât a managerilor, cât și a angajaților. Managerii trebuie în primul rând să cunoască tipurile principale de ședințe, obiectivele și rolul lor.

Spreadsheet – urile sunt foi de calcul conținând coloane pentru: arii cheie, obiective, termene limită, costuri și alte detalii.

În continuare vom descrie mai multe metode de gestionare corectă a timpului managerilor:

1. Lista de priorități. Managerii trebuie să previzioneze, organizeze, coordoneze, antreneze și controleze numeroase activități, ce implică numeroase variabile, schimbări, informații etc. Ca urmare, apare pericolul potențial ca managerii să se ocupe cu problemele pe măsură ce apar, în funcție de circumstanțe și presiuni, neglijând elementele esențiale. Acest pericol, la cea mai mare parte dintre manageri se transformă în realitate, cu multiple consecințe negative. Una dintre cele mai eficace modalități de a contracara această situație este întocmirea **listei de priorități a managerului**, care cuprinde principalele obiective și sarcini ce îi revin direct și sistemului condus, în perioada următoare. În practica managerială se utilizează cel mai frecvent următoarele **tipuri de liste de priorități**:

- **anuală**, ce cuprinde, de regulă, principalele obiective de realizat în anul respectiv de către manageri și sistemul condus;
- **lunară**, ce încorporează obiectivele și sarcinile majore de realizat în decursul lunii următoare. La baza sa se află lista de priorități anuală, concretizată la nivelul lunii și actualizată în funcție de ultimele evoluții. Lista lunară de priorități este mai detaliată decât precedenta;
- **săptămânală**, în care se prevăd obiectivele și sarcinile asupra cărora trebuie să se focalizeze activitatea managerului în săptămâna respectivă. Comparativ cu precedenta listă de priorități, cea săptămânală cuprinde, de regulă, mai puține elemente.

Deși nu există o formulă universală a listei de priorități, în continuare prezentăm o **variantă de listă de priorități săptămânală**, utilizată cu bune rezultate de numeroși manageri din țările dezvoltate.

Tabel 1.3. Lista de priorități pentru o săptămână

Nr.	Prioritatea	Elemente cruciale de avut în vedere	Realizarea priorităților	Observații
0	1	2	3	4

Referitor la întocmirea și utilizarea listei de priorități, considerăm utile următoarele **precizări**:

- în coloana 1 se trec prioritățile de realizat;
- în coloana 2 se înscriu elemente esențiale, de care trebuie să se țină seama în operaționalizarea priorității;

- în coloana 3 se bifează zilnic realizarea priorităților finalizate;
- în coloana 4 se trec elemente esențiale de luat în considerare în viitor, ce rezultă după operaționalizarea priorității.

La sfârșitul săptămânii se examinează stadiul

implementării listei de prioritate, raportându-se pentru perioada următoare prioritățile nefinalizate și formulându-se sarcinile concrete viitoare ce rezultă din observațiile înscrise în coloana 4. Unii manageri preferă o variantă simplificată a listei de priorități, care conține numai două coloane, privitoare la priorități și îndeplinirea lor. De asemenea, precizăm că nu puțini manageri, pentru a realiza în timp și eficace prioritățile săptămânii, recurg la întocmirea listei cu sarcinile zilnice de realizat, aferente priorităților previzionate.

II. Graficul de muncă. Un instrument conceput special pentru folosirea mai rațională a timpului este graficul de muncă. Principalele sale caracteristici sunt:

- se folosește pe perioade scurte, o săptămână, o decadă sau o lună; are în vedere practic întreaga durată a fiecărei zile pentru perioada respectivă;

- nominalizează acțiunile de realizat;

- cuprinde principalele repere care concură la operaționalizarea fiecărei sarcini (durată, persoană etc).

În legătură cu completarea graficului, considerăm necesare **două precizări**:

a) *elaborarea graficului* - ca și utilizarea sa cotidiană - este necesar să fie realizată în mod nemijlocit de către fiecare manager. Numai astfel se asigură cuprinderea în cadrul său a elementelor de care se va ocupa efectiv managerul și - ceea ce este cel mai important - folosirea sa zilnică, ca un instrument de lucru.

b) la sfârșitul fiecărei zile și al fiecărei săptămâni, managerul *bifează sarcinile efectuate*, reprogramând sau redistribuind altora sarcinile care, din anumite cauze, nu au fost îndeplinite. Această operație este obligatorie, ea condiționând în mare măsură eficacitatea utilizării graficului de muncă.

Specialiștii apreciază că din punct de vedere al utilizării timpului, graficul de muncă este deosebit de eficace. Managerii care îl folosesc curent, utilizându-l ca o metodă de programare a muncii cotidiene, înregistrează o gestiune superioară a timpului, cu efecte benefice în planul punctualității, responsabilizării, eficacității proprii și a subordonaților, climatului de muncă și funcționalității domeniului implicat.

III. Agenda anuală. Intrată în ultimele decenii în practica managerială, agenda anuală este un instrument cotidian de previzionare, programare și consemnare a activităților managerilor. Întrucât se utilizează o mare varietate de agende anuale, considerăm necesar să punctăm care ar trebui să fie, în opinia noastră, **caracteristicile unei agende** pentru a facilita o utilizare deosebit de eficace a timpului:

- să înceapă cu o pagină rezervată înscrinerii datelor personale ale utilizatorului - pe care acesta trebuie să o completeze - având rubrici pentru e-mail, telefon, fax acasă și la serviciu;

- să cuprindă calendare sintetice pentru anul în curs și pentru anul următor;

- să încorporeze un planning anual sintetic pe zile, în care să poată fi înscrise evenimente și acțiuni majore pe tot parcursul anului;

- să prezinte telefoanele pentru serviciile cel mai frecvent necesare unei persoane și unui manager (taxi, poliție, pompieri, salvare, informații generale, informații despre companii aeriene, prefixe interurbane, prefixe

internaționale etc);

- să furnizeze informații privind distanțele dintre principalele localități ale țării și dintre capitala țării și capitalele celorlalte țări europene, precum și fusurile orare în țările importante;

- să rezerve spațiu pentru fiecare zi a anului, nominalizându-le;

- să alocă pentru fiecare zi o pagină întreagă, pe care se înscrie data;

- să structureze fiecare pagină pe ore, pentru intervalul 8-20, lăsând spațiu special pentru telefoane și însemnări speciale;

- să includă, după spațiul acordat zilelor, o agendă telefonică ordonată alfabetic;

- să încorporeze, în final, 8-12 pagini albe, rezervate consemnării unor informații atipice deosebit de importante.

Pe lângă aceste caracteristici de conținut ale agendei anuale, este necesar să răspundă și unor **cerințe de ergonomie și design**:

- formatul agendei să fi de dimensiune medie, iar greutatea sa redusă, pentru a facilita utilizarea comodă;

- copertele să fie plăcute ca design și culoare, rezistente la solicitări și murdărie;

- anul la care se referă agenda să fie marcat vizibil pe copertă;

- legarea agendei să fie deosebit de puternică, evitând dezmembrarea pe parcursul anului;

- hârtia și celelalte materiale încorporate să fie ușoare și de bună calitate;

- designul interior, pe pagini, să fie simplu, neobositor și să faciliteze utilizarea spațiului conform destinațiilor;

- panglica pentru indicarea zilei din agendă este obligatorie, fiind necesar să fie bine fixată, pentru a rezista 365 de zile [22].

Utilitatea de facto a agendei anuale depinde în primul rând de managerul care o folosește, de posedarea de către acesta a obișnuinței de utilizare pentru:

- previzionarea anuală, lunară, săptămânală și zilnică a obiectivelor și acțiunilor de realizat;

- realizarea zilnică a obiectivelor și sarcinilor consemnate;

- gestionarea și utilizarea pe ore a timpului de lucru corespunzător programării pe acțiuni și intervale de timp cuprinse în agendă;

- evaluarea zilnică și săptămânală a stadiului îndeplinirii acțiunilor programate și raportarea celor neîndeplinite.

Agenda anuală bine concepută și executată, folosită în mod adecvat de către manageri se dovedește a fi deosebit de eficace în asigurarea utilizării raționale a timpului și în disciplinarea și responsabilizarea managerilor.

IV. Lista de probleme. *Lista de probleme* reprezintă un instrument foarte simplu și eficace de utilizare a timpului. Practic, se utilizează **trei tipuri de liste de probleme**:

- zilnice;

- săptămânale;

- lunare.

Cel mai frecvent folosită este lista de probleme

zilnică, având configurația prezentată în continuare.

Lista _____ de
probleme _____ Ziua _____

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Referitor la folosirea acestui instrument de programare a muncii, considerăm utile următoarele **reguli**:

- ☐ lista se întocmește înaintea sau la începutul perioadei la care se referă nemijlocit, de către persoana care o folosește;
- ☐ înscrierea pe listă a tuturor sarcinilor de rezolvat în perioada respectivă;
- ☐ abordarea problemelor fie în funcție de cronologia realizării lor, fie în funcție de importanța acestora;
- ☐ lista se află tot timpul la utilizator, care o consultă periodic pe parcursul zilei;
- ☐ problemele se bifează, pe măsura rezolvării lor;
- ☐ examinarea la sfârșitul perioadei implicate a stadiului rezolvării problemelor înscrise pe listă, cu reprogramarea celor nerealizate în perioada următoare și cu renunțarea la cele care, deși nerealizate, nu mai sunt oportune sau fezabile.

Lista de probleme reprezintă unul dintre cele mai simple și eficiente instrumente de programare a utilizării timpului de către manageri. Folosirea sa se recomandă, în special, managerilor a căror activitate este mai puțin complexă și intensă și unde nu este absolut necesară o programare și gestionare a timpului, la nivel de minută. Eficacitatea utilizării listei de probleme depinde de crearea obișnuinței managerului de a o utiliza permanent, pe întreg parcursul zilei de muncă, transformând-o într-un instrument de muncă evisipermanent.

V. Agenda electronică. *Agendele electronice* produse și comercializate în ultimii ani reprezintă instrumente deosebit de complexe de previzionare, organizare, utilizare și evaluare a folosirii timpului. Agendele electronice evoluate încorporează, practic, majoritatea elementelor și instrumentelor prezentate anterior, firește, în format electronic.

Funcțiile principale ale agendei electronice sunt:

- a) programarea evenimentelor și acțiunilor de realizat pe mai multe orizonturi: anual, lunar, săptămânal, zilnic;
- b) programarea evenimentelor pe ore, în varianta afișării zilnice și săptămânale;
- c) stabilirea priorităților sau sarcinilor global, pe domenii, persoane sau perioade;
- d) programarea ședințelor la nivel de zi, săptămână sau lună;

e) funcționarea ca agendă telefonică, gestionată și utilizată după multiple criterii - alfabetic, domenii etc.;

f) evidența și programarea contactelor cu șefii, subordonații, colegii, prietenii etc.;

g) trimiterea și primirea de mesaje prin e-mail;

h) realizarea de contacte cu WEB-situri, inclusiv transmiterea și primirea de informații;

i) crearea și întreținerea de fișiere cu informațiile necesare managerului;

j) trimiterea și primirea de mesaje;

k) crearea de noi documente, examinarea, modificarea și editarea acestora, firește, prin conectarea la un laptop

l) afișarea zilnică, la deschiderea agendei, a graficului detaliat pe ore, acțiuni etc.;

m) atenționarea managerului în fiecare zi, la orice oră, prin semnale acustice și vizuale, asupra unor evenimente, ședințe, întâlniri, contacte telefonice majore etc., potrivit programării prealabile [23].

Elementele prezentate evidențiază marile facilități oferite de acest instrument, net superior altora, care, în variantele sale moderne, ca dimensiuni și greutate, este de câteva ori mai mic decât agenda clasică.

În sinteză, putem menționa faptul că în acest alineat am reliefat cele mai importante metode și tehnici, prezentându-le în cea mai mare parte ca instrumente clasice de gestionare a timpului managerului.

Avantajele metodelor și tehnicilor, în ceea ce privește viteza de derulare și de completitudine, reies din funcțiile manageriale pe care le realizează. De aceea când propunem o metodă de gestionare a timpului, trebuie întotdeauna să identificăm **argumente forte** pentru ca managerii să apeleze la una dintre metodele descrise.

În baza literaturii de specialitate, dar și din experiența personală, țin să menționez că pierderile majore de timp apar tocmai datorită managerilor și a felului în care ei percep timpul lor și al subordonaților. Managerii care se plâng că nu au suficient timp reprezintă mai degrabă un caz de eșec al organizării sau al muncii proprii. Cei mai importanți membri ai personalului care trebuie organizați sunt ei înșiși. Exact așa cum bugetul ne ajută să știm cum să ne cheltuim banii, tot așa ar trebui să ne bugetăm și timpul și activitățile. Deci, nu există manageri ocupați, există doar manageri dezordonați! Timpul este cea mai valoroasă resursă pe care o avem. Avem la dispoziție o anumită perioadă, care la un moment dat se termină. Toți avem un termen-limită pentru carierele sau viețile noastre. Există doar trei metode cu ajutorul cărora putem exploata la maximum această resursă limitată:

1. Prin delegare: determinați-i pe ceilalți să îndeplinească diferite sarcini, iar dumneavoastră păstrați-vă timpul pentru alte probleme;

2. Fiți eficient în ceea ce faceți: realizați totul așa cum trebuie;

3. Fiți eficient în ceea ce faceți: realizați lucrul potrivit.

Referințe bibliografice:

1. Cristea D., *Tratat de psihologie socială*, Ed. Pro Transilvania, București, 2001.
2. Bonchiș E., Drugaș M., *Introducere în psihologia personalității*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2006.
3. Neculau A., *Educația adulților - Experiențe românești*, Iași, Polirom, 2004.
4. Ionescu C., *De vorbă cu psihologul*, București, Corint, 2010.

5. Hayland, M., Reflecții pentru manageri, Editura Rentrop & Straton, București, 1998.
6. Scott M., Câștigați timp prin gestiunea acestuia, Editura Campus, Frankfurt, 1993.
7. Nicolescu I., Management, Editura Economică, București, 1999.
8. Septimiu C., Psihosociologia cooperării și întraajutorării umane, Polirom, Iași, 1990.
9. Seiwert J., Noul alfabet al gestiunii timpului, Editura Gabal, Offenbach, 1996.
10. Rime B., Comunicarea socială a emoțiilor, București, Trei, 2008.
11. Nicolescu, I., Fundamentele managementului organizației, Editura Economică, București, 2002.
12. Savca L., Psihologia personalității în dezvoltare, Chișinău, 2003.
13. Stein S., Book H. E., Forța inteligenței emoționale, București, Alfa, 2003.
14. Voiculescu F., Analiza resurse-nevoi și managementul strategic în învățământ, Ed. Aramis, București, 2004.
15. Simon W., Nu vorbi, ci acționează! Editura Gabal, Offenbach, 1996.
16. Robu M., Empatia în educație, București, 2008.
17. Opre A., David D., Dezvoltarea inteligenței emoționale prin programe de educație rațional-emoțională și comportamentală (EREC), Editura Academiei Române, București, 2006.
18. Havârneanu C., Cunoașterea psihologică a persoanei, Iași, Polirom, 2000.
19. Iluș Petru, Psihologie socială și sociopsihologie, Polirom, Iași, 2009.
20. Miftode V., Tratat de metodologie sociologică, Lumen, Iași, 2003.
21. Marinescu A., Codul bunelor maniere astăzi, București, Editura Humanitas, 2002.
22. Nicolaescu O., Sisteme, metode și tehnici manageriale ale organizației, Ed. Economica, București, 2000.
23. Mitrofan Iolanda, Cursa cu obstacole a dezvoltării umane, Polirom, Iași, 2003.

CZU 159.922.8

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.26>

CAUZELE DEVIANȚEI COMPORTAMENTALE LA ADOLESCENȚI

COJOCARU Aurelia,

Doctor în psihologie,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
psiholog. abc@gmail.com

PANCZI Violina,

Drd psihologie,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
violina.paris@gmail.com

REZUMAT

Eșecurile în anumite domenii ale vieții lasă adolescenților sentimentul lipsei de valoare, scăderea stimei de sine, confuzie de identitate, astfel iscându-le conflicte interioare destul de puternice care pot duce la dezechilibre emoționale și în cele din urmă la un comportament deviant. În societatea contemporană tendința adolescenților de a se afilia unor grupuri de referință are un impact destul de mare asupra comportamentului lor, deoarece pe de-o parte le poate permite afirmarea de sine, conștientizarea dorinței de a se delimita de autoritatea familiei și a școlii, dar pe de altă parte nu toate grupurile pot avea efecte benefice asupra lor. Existența a numeroase grupuri care se ocupă de fapte ilicite, grupuri cu recidiviști sau cu antecedente penale reprezintă o sursă de atracție pentru adolescenții cu curențe de socializare, conducându-i să se antreneze spre fapte deviante și apoi delincvente care au un grad mare de pericolozitate pentru societate (violuri, furturi, tâlhării).

Delinvența de grup este caracteristică delinvenței juvenile, principalele fapte fiind huliganismul, violul, violențele, furtul de vehicule. Majoritatea conduitelor de delinvență juvenilă pot fi încadrate în patru mari categorii: furt, violență pentru a obține un avantaj material, încălcarea legilor de statut (abandon școlar, absenteism), comportamentul de grup sau de bandă receptat de ceilalți ca o amenințare din cauza activităților fizice implicate.

Cuvinte-cheie: devianță, comportament, dezvoltare personală, sociologie, psihologie.

CAUSES OF BEHAVIORAL DEVIATION IN ADOLESCENTS

COJOCARU Aurelia,

SUMMARY

Failures in certain areas of life leave adolescents with a feeling of worthlessness, low self-esteem, confusion of identity, thus causing them quite strong internal conflicts that can lead to emotional imbalances and ultimately to deviant behavior. In contemporary society, the tendency of adolescents to join reference groups has a large impact on their behavior, because on the one hand, it can allow them to assert themselves, awareness of the desire to delimit themselves from family and school authority, but on the other hand, not all groups can have beneficial effects on them. The existence of numerous groups dealing with illicit acts, groups with recidivists or with a criminal record is a source of attraction for adolescents with social deficiencies, leading them to train in deviant acts and then delinquents who are highly dangerous for society (rapes, thefts, robberies).

Group delinquency is characteristic of juvenile delinquency, the main acts being hooliganism, rape, violence, vehicle theft. Most juvenile delinquency behaviors can fall into four broad categories: theft, violence to gain a material advantage, violation of status laws (school dropout, absenteeism), and group or gang behavior received by others as a threat due to physical activity involved.

Key words: deviance, behavior, personal development, sociology, psychology.

Rolul factorilor socio-familiali asupra comportamentului deviant la adolescent. Actualitatea cercetării evoluției comportamentului deviant și a eficienței unor măsuri de prevenție și de recuperare a devianței comportamentale la adolescenți este determinată, în primul rând, de starea actuală a societății noastre, stare, care în terminologia lui E. Durkheim (1974), poate fi numită „anomie”, iar după D. Banciu și S. M. Rădulescu (1994), „patologie de tranziție”.

Consecințele nefaste ale transformărilor radicale în s ferele economică, politică, ideologică, axiologică, conjugate și amplificate de explozia informațională, promovarea de către mass-media a produselor subculturale, slăbirea controlului social și a puterii de intervenție a instanțelor de socializare a generațiilor în creștere, toate la un loc au deteriorat echilibrul social, au produs o profundă criză morală și axiologică, au condiționat o eroziune comunitară moral-relațională, au contribuit la apariția unui număr mare de indivizi și grupuri mici care abuzează de libertățile constituționale și duc sistematic un mod de viață incompatibil cu normele sociale [1].

Comportamentul deviant este orice comportament care este contrar normelor dominante ale societății. Există multe teorii diferite despre ceea ce determină o persoană să efectueze un comportament deviant, inclusiv explicații biologice, explicații sociologice, precum și explicații psihologice. În timp ce explicațiile sociologice pentru comportamentul deviant se concentrează pe modul în care structurile sociale, forțele și relațiile favorizează devianța, iar explicațiile

biologice se concentrează pe diferențele fizice și biologice și modul în care acestea s-ar putea conecta la devianță, explicațiile psihologice adoptă o abordare diferită [2].

Abordările psihologice ale devianței au toate lucruri cheie în comun. În primul rând, individul este unitatea principală de analiză. Aceasta înseamnă că psihologii cred că ființele umane individuale sunt singurele responsabile pentru faptele lor criminale sau deviante. În al doilea rând, personalitatea unui individ este elementul motivațional major care conduce comportamentul în interiorul indivizilor. În al treilea rând, infractorii și devianții sunt văzuți ca suferind de deficiențe de personalitate, ceea ce înseamnă că infracțiunile rezultă din procese mentale anormale, disfuncționale sau inadecvate în cadrul personalității individului. În cele din urmă, aceste procese mentale defecte sau anormale ar putea fi cauzate de o varietate de lucruri, inclusiv de o minte bolnavă, învățarea necorespunzătoare, condiționarea necorespunzătoare și absența modelelor adecvate sau prezența puternică și influența modelelor inadecvate [3].

Pornind de la aceste ipoteze de bază, explicațiile psihologice ale comportamentului deviant provin în principal din trei teorii: teoria psihanalitică, teoria dezvoltării cognitive și teoria învățării.

Modul în care teoria psihanalitică explică devianța. Teoria psihanalitică, care a fost dezvoltată de Sigmund Freud, afirmă că toți oamenii au impulsuri și impulsuri naturale care sunt reprimite în inconștient. În plus, toți oamenii au tendințe criminale. Aceste tendințe sunt reduse, totuși, prin procesul de socializare. Un copil care este socializat în mod necorespunzător, atunci, ar putea dezvolta o tulburare de personalitate care îl determină să direcționeze impulsurile antisociale fie către

interior, fie spre exterior. Cei care îi îndreaptă spre interior devin nevrotici în timp ce cei care îi îndreaptă spre exterior devin criminali.

Modul în care teoria dezvoltării cognitive explică devianța. Conform teoriei dezvoltării cognitive, comportamentul criminal și deviant rezultă din modul în care indivizii își organizează gândurile în jurul moralității și legii. Lawrence Kohlberg, psiholog al dezvoltării, a teoretizat că există trei niveluri de raționament moral. În timpul primei etape, numită etapa preconvențională, la care se ajunge în timpul copilăriei mijlocii, raționamentul moral se bazează pe ascultare și evitarea pedepsei. Al doilea nivel se numește nivel convențional și este atins la sfârșitul copilăriei mijlocii. În această etapă, raționamentul moral se bazează pe așteptările pe care le au familia copilului și alții semnificativi pentru el sau ea. Al treilea nivel al raționamentului moral, cel postconvențional, este atins în timpul maturității timpurii, moment în care indivizii sunt capabili să depășească convențiile sociale. Adică prețuiesc legile sistemului social. Oamenii care nu progresează prin aceste etape pot deveni blocați în dezvoltarea lor morală și, ca urmare, pot deveni devianți sau criminali.

Modul în care teoria învățării explică devianța. Teoria învățării se bazează pe principiile psihologiei comportamentale, care presupune că comportamentul unei persoane este învățat și menținut prin consecințele sau recompensele sale. Astfel, indivizii învață un comportament deviant și criminal, observând alte persoane și asistând la recompensele sau consecințele pe care le primește comportamentul lor. De exemplu, o persoană care observă că un prieten fură un obiect și nu este prins vede că prietenul nu este pedepsit pentru acțiunile sale și sunt recompensați ajungând să păstreze obiectul furat. Persoana respectivă ar putea fi mai probabil să fure, dacă crede că va fi recompensat cu același rezultat. Conform acestei teorii, dacă astfel se dezvoltă comportamentul deviant, atunci eliminarea valorii de recompensă a comportamentului poate elimina comportamentul deviant [4].

Sociologii care studiază devianța și criminalitatea examinează normele culturale, cum se schimbă în timp, cum sunt aplicate și ce se întâmplă cu indivizii și societățile atunci când normele sunt încălcate. Devianța și normele sociale variază între societăți, comunități și timpuri, și adesea sociologii sunt interesați de motivul pentru care există aceste diferențe și de impactul acestor diferențe asupra indivizilor și grupurilor din acele zone.

Sociologii definesc devianța ca un comportament care este recunoscut ca încălcând regulile și normele așteptate. Cu toate acestea, este pur și simplu mai mult decât neconformitate; este un comportament care se îndepărtează semnificativ de așteptările sociale. În perspectiva sociologică în ceea ce privește devianța, există o subtilitate care o deosebește de înțelegerea noastră comună a aceluiași comportament. Sociologii subliniază contextul social, nu doar comportamentul individual. Adică, devianța este privită în termeni de procese de grup, definiții și judecăți, și nu doar ca acte individuale neobișnuite. Sociologii recunosc, de asemenea, că nu toate comportamentele sunt

judecate în mod similar de toate grupurile. Ceea ce deviază unui grup poate să nu fie considerat deviant față de altul. Mai mult, sociologii recunosc că regulile și normele stabilite sunt create social, nu doar hotărâte moral sau impuse individual. Adică, devianța nu constă doar în comportamentul în sine, ci în răspunsurile sociale ale grupurilor la comportamentul altora.

Sociologii își folosesc adesea înțelegerea despre devianță pentru a ajuta la explicarea evenimentelor altfel obișnuite, cum ar fi tatuarea sau piercing-ul corporal, tulburările alimentare sau consumul de droguri și alcool. Multe dintre tipurile de întrebări adresate de sociologii care studiază devianța se referă la contextul social în care sunt comise comportamentele. De exemplu, există condiții în care suicidul este acceptabil? Oare cine se sinucide în fața unei boli terminale ar fi judecat diferit față de o persoană descurajată care sare de la o fereastră?

În cadrul sociologiei devianței și a criminalității, există patru perspective teoretice cheie din care cercetătorii studiază de ce oamenii încalcă legile sau normele și cum reacționează societatea la astfel de acte. Le vom analiza pe scurt aici.

Teoria structurală a tulpinilor a fost dezvoltată de sociologul american Robert K. Merton și sugerează că comportamentul deviant este rezultatul tulpinii pe care o persoană o poate experimenta atunci când comunitatea sau societatea în care trăiesc nu oferă mijloacele necesare pentru atingerea obiectivelor valorizate cultural. Merton a argumentat că, atunci când societatea eșuează în acest fel, oamenii se angajează în fapte deviante sau criminale pentru a atinge aceste obiective (cum ar fi succesul economic, de exemplu).

Unii sociologi abordează studiul devianței și criminalității dintr-un punct de vedere funcționalist structural. Ei ar argumenta că devianța este o parte necesară a procesului prin care ordinea socială este atinsă și menținută. Din acest punct de vedere, comportamentul deviant servește pentru a reaminti majorității regulilor, normelor și tabuurilor convenite social, care le întărește valoarea și, astfel, ordinea socială.

Teoria conflictelor este, de asemenea, utilizată ca bază teoretică pentru studiul sociologic al devianței și criminalității. Această abordare încadrează comportamentul deviant și criminalitatea ca rezultat al conflictelor sociale, politice, economice și materiale din societate. Poate fi folosit pentru a explica de ce unii oameni recurg la meserii criminale pur și simplu pentru a supraviețui într-o societate inegală din punct de vedere economic.

În cele din urmă, teoria etichetării servește drept cadru important pentru cei care studiază devianța și criminalitatea. Sociologii care urmează această școală de gândire ar susține că există un proces de etichetare prin care devianța ajunge să fie recunoscută ca atare. Din acest punct de vedere, reacția societății la un comportament deviant sugerează că grupurile sociale creează de fapt devianță prin stabilirea regulilor a căror încălcare constituie devianță și prin aplicarea acestor reguli anumitor persoane și etichetarea lor ca fiind străini. Această teorie sugerează în plus că oamenii se angajează în acte deviante, deoarece au fost etichetați ca

devianți de către societate, din cauza rasei lor, a clasei sau a intersecției celor două, de exemplu [5].

Afirmația șocantă conform căreia devianța este starea normală a societății a fost formulată și argumentată pentru prima dată de sociologul francez E. Durkheim. Acesta a considerat devianța normală în orice societate, din punct de vedere al apariției și consecințelor sale, datorită faptului că nici o putere nu poate să impună conformarea totală a membrilor societății la normele și valorile pe care le promovează.

Teza normalității devianței în orice comunitate se poate argumenta prin:

a) Apelul la perspectiva interacționistă, conform căreia devianța este un produs natural al relațiilor de interacțiune dintre indivizi;

b) Interpretarea "situațională" a comportamentului deviant ca fiind unul perfect normal, dar incompatibil cu standardele de normalitate ale grupului sau contextului cultural;

c) Faptul că studiile antropologice și etnologice nu au semnalat existența unei comunități umane lipsită cu totul de manifestări deviante.

Raportul dintre normal și patologic în definirea devianței poate deveni mai vizibil dacă se face trimitere la funcțiile și disfuncțiile sociale ale devianței. Sociologul american A. Cohen a descris următoarele funcții sociale ale devianței:

- clarificarea și definirea precisă a normelor sociale; deoarece multe norme nu stipulează în detaliu tipul de comportament dezirabil, rămâne la latitudinea indivizilor posibilitatea de a adopta conduite alternative;

- creșterea solidarității grupului; în special în formele grave, actele de devianță determină o atitudine colectivă comună, o solidarizare emoțională a grupului, care reacționează pentru a-l sancționa pe deviant;

- producerea unor schimbări necesare în cadrul sistemului social; în urma unor acțiuni deviante, grupul poate constientiza faptul că unele reguli sau norme nu sunt adecvate contextului sociocultural aflat în evoluție sau că apar contradicții între prescripțiile unor norme;

- considerarea conformității ca fiind mai dezirabilă decât devianța; eșecul și pedepsirea unei acțiuni deviante pot contribui la întărirea motivației celorlalți membri ai grupului de conformare la norme.

Între disfuncțiile sociale ale devianței, Cohen include:

- eliminarea sau diminuarea motivației de conformare la acei indivizi care cred că atât devianța, cât și conformitatea generează același tip de recompensă, motiv pentru care încălcarea regulilor poate fi la fel de benefică precum respectarea lor;

- subminarea încrederii necesare pentru conservarea ordinii sociale; devianța provoacă sentimente de insecuritate, îndoială și neîncredere în bazele normative și valorice care reglementează relațiile interumane;

- reducerea interdependenței necesare pentru funcționarea sistemului social; în special actele de devianță ale persoanelor cu un statut înalt afectează cooperarea dintre rolurile sociale, diminuând funcționalitatea întregului sistem.

Devianța trebuie văzută ca un fapt social dat, omniprezent, având atât un rol benefic, cât și unul perturbator în raport cu funcționarea

societății. Afirmarea normalității devianței nu implică nici o judecată de valoare, ci are în vedere doar semnificația statistică a conceptului.

Comportamentul deviant apare ca un produs inevitabil al interacțiunilor dintre indivizi și se caracterizează prin relativitate, universalitate și normalitate statistică, îndeplinind o serie de funcții și generând disfuncții sociale în fiecare comunitate umană.

Abordările psihologice actuale ale devianței, fără a mai considera individul detașat de contextul social, urmăresc desprinderea trăsăturilor psihologice specifice devianților; utilitatea unei asemenea abordări constă în faptul că aceste trăsături specifice, o dată identificate, devin pentru specialiști un indicator predictiv, ceea ce permite prevenția-intervenția precoce. Primele încercări de a determina riguros științific ce anume îi diferențiază din punct de vedere psihologic pe adolescenții devianți de cei nondevianți s-au realizat la jumătatea secolului XX; cercetătorii americani S. Glueck și E. Glueck au examinat comparativ un eșantion de 500 de minori delicvenți și un eșantion similar de minori nondelicvenți, pentru a descoperi diferențele semnificative la nivelul trăsăturilor de personalitate ale celor două grupuri. Concluzia lor a fost că, spre deosebire de adolescenții nondelicvenți, delicvenții sunt mai neîncredători, mai extroverți, ambivalenți față de autoritate, se tem mai mult de eșec și respingere, sunt mai răzbunători, ostili și suspicioși și manifestă mai multe comportamente defensive.

Cele mai cunoscute teorii psihologice cu privire la personalitatea deviantului sunt "teoria personalității criminale" a lui J. Pinatel, "teoria disocialității" a lui R. Mucchielli și teoria autocontrolului, elaborată de T. Hirschi și M. Gottfredson.

Pinatel considera delicvența ca fiind un produs al mediului social; mediul poate fi criminogen nu numai prin multiplicarea ocaziilor de a comite crime, ci și prin faptul că facilitează structurarea "personalității criminale". Criminologul francez a descoperit în personalitatea delicvenților un nucleu de trăsături comune, care înglobează: egocentrismul, labilitatea (lipsa de inhibiție, imprevizibilitatea, abandonul în fața impresiilor și impulsurilor de moment, absența reflecției asupra consecințelor actului), indiferența afectivă (lipsa emoțiilor și sentimentelor simpatetice), agresivitatea. Din acest nucleu al personalității criminale, în special labilitatea și agresivitatea par a influența cel mai mult "pragul delicvențial"; astfel delicventul, spre deosebire de nondelicvent, nu așteaptă ivirea ocaziei favorabile, ci o provoacă el însuși, pentru ca apoi să poată acționa. Delicventului îi lipsește sentimentul de culpabilitate, el având tendința de a-și considera faptele drept legitime.

Teoria disocialității a lui Mucchielli pornește de la o interpretare a deviantului în context social; ceea ce îi caracterizează pe devianți este tocmai disocialitatea, distanța sau divergența actorului social față de situație/mediu social. După Mucchielli disocialitatea delicventului se exprimă în:

- neacceptarea colectivului, a societății;
- falsă percepție socială a celor din jur;
- lipsa aprofundării și evaluării adecvate a consecințelor actelor comise;

– respingerea rolului social ce i s-a acordat înainte de a deveni delicvent și pe care i-l pretindea colectivul.

T. Hirschi și M. Gottfredson au identificat în 1990 factorul comun al tuturor problemelor de comportament la nivelul absenței sau deficienței grave a autocontrolului; întreaga criminalitate, definită de ei ca “tendința sau propensiunea individului de a căuta plăcerea imediată”, reprezintă un ansamblu de simptome sau forme de manifestare ale lipsei de autocontrol. Argumentul provine din următoarea constatare: indivizii cărora le lipsește autocontrolul tind să fie impulsivi, insensibili la sentimentele celorlalți, să fie activi mai mult fizic decât mintal, să-și asume riscuri, să fie mai ușor influențați pe cale nonverbală decât verbală; toate aceste caracteristici îi predispun pe indivizii cu deficiențe de autocontrol la implicarea în conduite deviante și delicvente.

Se poate observa că cele trei teorii sunt destul de asemănătoare, schițând un portret psihologic al deviantului caracterizat prin: toleranță scăzută la frustrare, autocontrol deficitar, egocentrism, impulsivitate, agresivitate, subestimarea gravității greșelilor și a actelor disociale comise, nede dezvoltarea sentimentelor morale, indiferență și dispreț față de activitățile sociale utile, evitarea efortului voluntar, dorința realizării unei vieți “ușoare” fără muncă, opoziția față de normele juridice, morale, sociale, devalorizarea de sine și încercarea de valorizare prin aderarea la statutul de delicvent, imaginea falsă despre lume. Aceste simptome caracteriale apar încă din copilărie și se exacerbează în adolescență, ca rezultat specific al interiorizării în procesul socializării.

Din punct de vedere al concepției psihanalitice, elaborată de Freud, delicvența este considerată ca un eșec de rezolvare a “conflictului oedipian” din interiorul familiei, cu consecințe directe asupra relațiilor intra și interpersonale. Acest eșec s-ar datora fie unei carențe a afectivității materne, fie unei imagini paternale inexistente sau inadecvate. După cum subliniază adepții lui Freud, copilăria este dominată de un traumatism psihic, ce re apare în perioada adolescenței sub forma unei “crize de identitate” care dă naștere la comportamente exterioare brutale sau agresive, reprezentând manifestări ale dorințelor inconștiente și ale impulsurilor profunde ce pot perturba grav “eu” și relațiile cu altul. În contextul concepției psihanalitice, delicvența este privită ca o tendință nevrotică rezultată din deficiențe ale socializării în familie și din incapacitatea de exercitare adecvată a unor responsabilități paternale.

Există astăzi cinci principale perspective asupra psihopatologiei, ce reprezintă și cinci direcții de cercetare, în care pot fi cuprinse majoritatea teoriilor psihopatologice.

1. Perspectiva psiho-dinamică care consideră că purtările anormale își au originea într-un conflict intrapsihic.

Cea mai populară dintre teoriile psiho-dinamice este teoria psihanalitică a lui Freud care a descris personalitatea atât din punct de vedere structural (sine, eu și supra-eu), cât și evolutiv (stadiile oral, anal, falic, de latență și genital). Freud a sugerat că conflictul dintre sine și supra-eu provoacă anxietatea

care este un semnal pentru folosirea unor diverse modalități de apărare (regresia, proiecția și regresia) pentru a evita conflictul și anxietatea.

Distorsionările realității cauzate de folosirea acestor tehnici de apărare sunt considerate sursele comportamentelor anormale. Pentru Freud treptele care conduc la comportamentul deviant sunt: conflictul, anxietatea, mecanismele de apărare și simptomele.

Mai mult chiar, neofreudienii consideră că tehnicile de apărare precum compensarea pot duce la conduite pozitive și constructive decât să conducă în mod necesar la conduite deviante.

2. Perspectiva învățării sau comportamentală care sugerează că purtările anormale sunt învățate fie prin condiționare clasică, fie prin condiționare operantă. Condiționarea clasică este prezentă atunci când un stimul necondiționat ce determină un răspuns caracteristic (un zgomot puternic ce produce frică) este asociat cu un stimul condiționat (un animal inofensiv) astfel încât, în cele din urmă, stimulul condiționat determină răspunsul respectiv (prezența unui animal inofensiv provoacă teamă). Prin procesul de generalizare reacțiile condiționate clasic pot fi determinate și de stimuli asemănători celor originali. Reacțiile condiționate clasic nu sunt controlate voluntar. Aceste reacții pot fi suprimate prin prezentarea repetată a stimulului condiționat fără să fie întărit de stimulul necondiționat. Reacțiile emoționale inadecvate și necontrolabile precum anxietatea s-ar putea datora condiționării clasice.

În mod contrar, condiționarea operantă este prezentă când o reacție este urmată de o recompensă (sau de evitarea unei pedepse) astfel încât, în viitor, individul are tendința să folosească acea reacție pentru a primi recompensa sau pentru a evita pedeapsa. Reacțiile condiționate operant sunt controlate voluntar. Aceste reacții pot fi suprimate dacă nu sunt urmate de recompense, dar sunt mai rezistente la stingere dacă au fost recompensate folosind un program intermitent. Multe conduite deviante pot fi considerate rezultate ale condiționării operante. Este posibil, de asemenea, ca ambele tipuri de condiționare clasică și operantă să se asocieze pentru a provoca conduita deviantă; de exemplu, teama provocată de diferiți stimuli poate apărea prin condiționare clasică și apoi se pot folosi reacțiile operante pentru a evita stimulii și a reduce teama.

3. Perspectiva cognitivă care explică comportamentul deviant prin gândurile eronate și procesele tulburate ale gândirii. Gândurile eronate (un șarpe inofensiv pare periculos sau că pari o persoană antipatică) duc la comportamente anormale (fobii, depresie). Gândurile eronate se bazează de obicei pe concluzii greșite trase anterior; ele distorsionează percepțiile noastre și pot conduce la autoamăgire. Procesele tulburate ale gândirii par a se datora problemelor de atenție și de realizare a asociațiilor. Aceste probleme tulbură procesele cognitive normale și pot determina conduite deviante. Din perspectivă cognitivă, gândurile eronate și procesele disturbate ale gândirii reprezintă mai degrabă cauzele decât simptomele comportamentului deviant. Mai mult chiar, erorile și

tulburările cognitive ale indivizilor anormali sunt văzute pur și simplu ca forme extreme ale unor probleme cu care se confruntă indivizii normali.

4. Perspectiva fiziologică bazată pe dezvoltarea tehnicii și tehnologiei moderne, sugerează că perturbările anormale sunt determinate de proasta funcționare sau de afectarea unor părți ale creierului. Proasta funcționare a creierului se datorează, de obicei, problemelor de transmisie ale impulsurilor nervoase prin sinapse.

Transmiterea sinaptică este influențată de:

- nivelurile neurotransmițătorilor;
- blocajul neurotransmițătorilor;
- efectele neuronilor inhibitori;
- sensibilitatea neuronilor;
- numărul zonelor receptoare.

Activitatea insuficientă sau excesivă determină comportamentul deviant, iar natura devianței depinde de nivelul de stimulare sau de porțiunea creierului în care are loc activitatea. Activitățile neurologice pot fi provocate de:

- stresul psihologic;
- predispoziția genetică;
- o criză spontană a sistemului;
- o combinație între predispoziția genetică și stresul psihologic.

5. Umaniștii consideră că conflictul care provoacă perturbarea anormală se datorează discrepanței dintre nivelul nostru normal de funcționare (eul curent) în care ne satisfacem trebuințele și un nivel superior de funcționare (eul ideal, realizarea de sine) spre care tindem toți dar pe care îl atingem rareori. Existențialiștii consideră că simpla conștientizare a faptului că am putea să murim și a faptului că trebuie să ne asumăm propriile responsabilități determină comportamentul deviant, în special anxietatea și depresia.

Perspectiva umanist-existențialistă este o abordare relativ nouă în înțelegerea comportamentului deviant și din multe puncte de vedere a apărut ca o reacție împotriva celorlalte perspective. Aceste concepții au fost prezente permanent în speculația teologică și filosofică de-a lungul secolelor. Încercările de sistematizare a acestor concepții într-o teorie, au suferit un regres la începutul secolului nostru datorită lipsei de consistență la o abordare riguros științifică, experimentală, dar revin astăzi în atenție tocmai datorită nevoii de completare a celorlalte perspective. Într-adevăr, perspectiva umanist-existențială este adesea numită „a treia forță” pentru a o deosebi de perspectivele psiho-dinamică și a învățării care erau dominante la apariția perspectivei umanist-existențiale. Adepții acestei perspective sunt împotriva considerării ființelor umane ca simple produse ale pornirilor inconștiente ale condiționării și ale fiziologiei. Ca o alternativă, umaniștii și existențialiștii consideră oamenii ființe conștiente ce fac alegeri voluntare în legătură cu acțiunile lor și că din cauza acestor alegeri fiecare om se dezvoltă ca un individ unic. Susținătorii acestor perspective sugerează, de asemenea, că pentru a înțelege comportamentul unei persoane este esențial să vedem și să percepem lumea din punctul de vedere al acelei persoane. Aceasta se datorează faptului că, conduita se datorează alegerilor conștiente, iar alegerile

unei persoane sunt influențate de o percepție personală a situației. Datorită accentului care se pune pe importanța percepțiilor în determinarea comportamentului, perspectiva umanist-existențială este adesea denumită abordare fenomenologică. (Fenomenologia este o abordare filosofică bazată pe concepția că cunoașterea este dobândită mai mult prin experiență decât prin gândire și intuiție)

Perspectiva umanist-existențială nu este o abordare sistematică propriu-zisă pentru a explica comportamentul, dar este în schimb o structură mobilă constituită din ideile unor teoreticieni. Acești teoreticieni împărtășesc în general ideile menționate anterior, dar există și unele diferențe între ei. Probabil, diferențele cele mai importante sunt legate de distincția dintre umaniști și existențialiști.

Cea mai importantă trăsătură a poziției umaniste este convingerea că indivizii sunt motivați de o evoluție pozitivă spre integritate personală, perfecțiune, unicitate și autosuficiență. Cu alte cuvinte, în loc să fie dirijat de forțe subterane exterioare sau interioare așa cum sugerau celelalte perspective, umaniștii consideră că suntem dirijați de forțe superioare spre un stadiu mai înalt al dezvoltării personale. Aceasta este o perspectivă pozitivă și mai optimistă în esența ei decât celelalte perspective. Urmărirea unui stadiu superior al dezvoltării îi deosebește pe oameni de celelalte specii, de unde și termenul de umanism acordat acestei poziții.

Teoreticienii care subscriu poziției umaniste nu neagă existența sau importanța pornirilor fiziologice. De aceea, ei sugerează că indivizii dezvoltă strategii pentru satisfacerea acestor porniri relativ devreme în viață și apoi trec la motivații mai importante din punct de vedere social și personal. În această privință, Abraham Maslow, unul din principalii exponenți ai perspectivei umaniste, sugerează că nevoile pot fi considerate o serie de etape și că atunci când o etapă este atinsă, individul evoluează din ce în ce mai mult spre împlinirea personală. El a identificat următoarele trebuințe (etape):

- 1 – trebuințele fiziologice;
- 2 – siguranța și securitatea;
- 3 – dragostea și afilierea;
- 4 – stima de sine;
- 5 – realizarea de sine.

Din punctul de vedere umanist, trebuințele și motivele unui individ se schimbă cu timpul. Faptul că trebuințele noastre se schimbă și că trebuie să luptăm cu crizele curente până la etapa realizării de sine îi determină pe teoreticienii umaniști să se concentreze asupra prezentului („aici și acum”). Aici apare contrastul evident față de teoreticienii adepți ai perspectivei psiho-analitice sau a învățării care pun accentul pe conflictele anterioare din viața individului în încercarea de a înțelege comportamentul deviant.

Stadiul superior al dezvoltării spre care indivizii tind de obicei se numește realizare de sine. La fel de dificil ca definirea frumuseții este și a da o definiție exactă realizării de sine și, ca și în cazul frumuseții, scriitorii recurg la exemple pentru a ilustra conceptul, decât să încerce să-l descrie în cuvinte. În general, se poate spune că persoanele care ajung la realizarea de sine se ridică deasupra propriilor nevoi, pot trăi liberi și pot oferi ceva

celorlalți. Nu toți indivizii ajung la realizarea de sine, iar mulți dintre ei o ating doar pentru o perioadă scurtă de timp. Aceste perioade scurte de împlinire se numesc experiențe culminante.

Din punct de vedere umanist, stresul provine din discrepanța dintre eul curent sau nivelul nostru obișnuit de funcționare și eul ideal (realizat). Acest eu ideal este întru chiparea tuturor acelor lucruri minunate și valoroase ce ne-au fost povestite când eram copii. Din nefericire, în mod obișnuit nu reușim să atingem aceste scopuri, iar eșecul produce stres, iar acesta duce la tensiune, depresie și anxietate. Problema poate deveni circulară, în sensul că atunci când nu atingem eul ideal, suferim de stres, iar prezența stresului împiedică orice evoluție ulterioară spre un nivel superior al dezvoltării personalității. Psihoterapia bazată pe perspectiva umanistă se concentrează pe ajutarea individului să depășească obstacolele și să reducă diferența dintre eul curent și „eul” ideal.

6. Existențialismul este un curent filosofic al secolului XX care pune în lumină două aspecte. Primul este conștiința propriei existențe (“a fi”) o conștiință care duce la recunoașterea faptului că am putea să încetăm să existăm (“a nu fi”). Încetarea existenței poate însemna moartea sau evenimente mai puțin importante care ne fac să ne pierdem direcția în viață și să ne simțim izolați. Atunci când întrebăm disperați “Ce este viața?” și “Merită să fie trăită?” luptăm, de fapt, cu posibilitatea de a nu mai fi. Al doilea aspect accentuat de existențialiști este acela că oamenii sunt liberi să ia decizii și, de aceea, sunt responsabili pentru viețile lor.

Din punctul de vedere existențialist, anxietatea noastră provine din conștientizarea posibilității că am putea muri și a responsabilității pentru deciziile ce au consecințe pe termen lung asupra vieții noastre. Se spune că o persoană trece printr-o criză existențială când ajunge la un punct de răscruce în viață și trebuie să ia o decizie în legătură cu direcția pe care trebuie să o urmeze și trebuie să decidă dacă există vreun sens în orice direcție ar merge. Pentru a lua o decizie și pentru a lupta în continuare pentru a găsi un sens în viață, trebuie “să fii”, iar existențialiștii spun că trebuie să ai “curajul să fii”. Hamlet a sintetizat această problemă în celebrul său monolog “A fi sau a nu fi; aceasta este întrebarea”. Alternativa este renunțarea la luptă și prăbușirea într-o stare de neînțelegere. Renunțarea și acceptarea neînțelegerii pot duce la depresie. Unii ar putea spune că bolnavii de schizofrenie au renunțat la existența în această lume.

Ca și perspectiva umanistă, abordarea existențialistă este mai puțin mecanicistă decât celelalte perspective menționate, dar perspectiva existențialistă este mai puțin optimistă decât cea umanistă. Existențialiștii, decât să ne considere dirijați spre un nivel mai înalt și mai bun de dezvoltare, ne văd mai degrabă sfâșiiați între două realități neplăcute: viața și moartea, a fi și a nu fi.

Forme ale conduitei pro și antisociale la adolescenți. Conduitele deviante ale adolescenților nu au în toate condițiile și în mod obligatoriu un caracter delicvent. În măsura în care diferitele acte ale acestora nu încalcă normele penale, reprezentând doar deviații ale comportamentului față de regulile etice, ele nu sunt sancționate juridic, ci doar în forme morale. Ele nu numai

că nu aduc prejudicii sistemului axiologic – normativ al societății, dar reprezintă un handicap pentru făptuitorul însuși și pentru dezvoltarea armonioasă a personalității sale. Ele nu pot fi calificate ca acte delicvente, deoarece în caz contrar se riscă a le echivala cu infracțiunile mai grave comise de adult, ce aduc prejudicii relațiilor și valorilor sociale de bază.

Între tipurile de comportament deviant la vârsta adolescenței cele mai frecvent întâlnite sunt: consumul de alcool și droguri, fumatul, furtul.

Consumul de alcool în cazul adolescenților a crescut foarte mult în ultimele decenii. Statisticile realizate în ultima perioadă arată că tot mai mulți adolescenți devin consumatori de alcool încă de la o vârstă timpurie.

Drogul este o substanță-solidă, lichidă sau gazoasă-care, introdusă în organism, modifică imaginea asupra propriei persoane și asupra realității înconjurătoare. Folosirea abuzivă poate crea dependență fizică și psihică sau tulburări grave ale activității mentale și ale comportamentului.

Toxicomania este intoxicația cronică voluntară care duce la pierderea libertății de a se abține de la folosirea drogului.

Drogurile au următoarele caracteristici: dependența și toleranța. Dependența este nevoia toxicomanului de a-și administra droguri. Ea poate fi fizică sau psihică. Dependența fizică nu se întâlnește la toate tipurile de droguri. Când apare, ea se manifestă sub forma unor stări patologice care constau în necesitatea organică de a folosi droguri pentru a evita tulburările ce apar la încetarea utilizării. Dependența psihică este cea mai importantă. Ea constă în modificări de comportament și o stare mentală particulară însoțită de necesitatea psihică impetuoasă de a-și administra substanța periodic sau continuu pentru a obține o stare de bine sau pentru a înlătura disconfortul psihic.

Toleranța apare atunci când organismul se obișnuiește cu prezența unei anumite substanțe și se adaptează la aceasta. Ca atare, pentru obținerea unei anumite stări, toxicomanul trebuie să mărească dozele. Astfel un toxicoman ajunge să suporte doze care pentru persoanele normale ar fi fatale.

Toxicomania poate fi clasificată astfel:

– după gravitatea efectelor:

- majoră-morfină, cocaină, amfetamine, alcool;
- minoră-tabagismul, cafeismul;

– după numărul drogurilor administrate:

- monotoxicomanie-administrarea unui singur drog;

- politoxicomanie-folosirea mai multor droguri.

Se spune că folosirea “recreațională” a drogurilor nu ar fi dăunătoare, dar realitatea este că toate drogurile ilegale sunt periculoase și produc modificări fizice și psihologice persoanei care recurge la ele.

Drogurile pot fi clasificate după efectul pe care îl au asupra sistemului nervos. Astfel pot fi întâlnite:

– substanțe care deprimă activitatea sistemului nervos:

- a. băuturile alcoolice;
- b. benzodiazepine (diazepam, nitrazepam, rudotel);
- c. barbituricele și alte substanțe utilizate ca somnifere (fenobarbital);

d. solvenții și gazele inhalate (toluen, acetonă, butan);
e. substanțe care reduc durerea: opiacee (opiu, morfină, codeină, papaverină, heroină) și opioide (mialgin, fortral, metadonă).

– *substanțe care stimulează sistemul nervos:*

a. cocaina;
b. amfetaminele, care au și efect halucinogen (Ecstasy, pudra îngerilor);
c. hormonii steroizi anabolizanți;
d. cafeina;
e. tutunul.

– *substanțe perturbatorii ale funcțiilor sistemului nervos:*

a. substanțe halucinogene (LSD, mescalina);
b. cannabis.

Despre alcool se știe că la început provoacă un efect de relaxare însoțit de euforie sau dezinhibare; adolescentul care consumă alcool se simte extrovertit și volubil deoarece alcoolul acționează asupra creierului scăzând neliniștea, simțul responsabilității și conștiința, deci nu este stăpân pe actele sale și nici nu poate aprecia scăderea judecății și a aptitudinilor sale. Consumul de alcool la tineri este tot mai mare deoarece tot mai des ideea de distracție este asociată cu alcoolul și tendința este să se bea pentru a se putea distra chiar dacă percepția persoanei care este sub efectele alcoolului nu este chiar cea de distracție.

Cauzele consumului de alcool etilic la tineri:

▪ Anumite tipuri de personalitate (hiperemotivi, persoane cu complexe de inferioritate și cu instabilitate psihică); alcoolul facilitează debarasarea de dificultăți de ordin caracterial, redă încrederea și permite afișarea unei false bunăstări;

▪ Terenul ereditar (transmiterea genetică a unei enzime implicate în metabolismul alcoolului);

▪ Tradiții proalcoolice;
▪ Presiunea grupului;
▪ Dorința de experimentare (pentru mulți tineri alcoolul este un simbol de maturitate);
▪ Exemplul idolilor;
▪ Conflicte cu părinții;
▪ Mediu social;
▪ Teamă de obligațiile impuse de vârsta adultă (de ex. căutarea unei slujbe).

Fumatul este una din preocupările adolescenților din ziua de azi. Adolescenții se apucă de fumat fie pentru a părea a fi mai la modă, fie pentru a fi acceptați într-un anumit grup, fie din curiozitatea de a vedea cum este să fumezi. Îngrijorător este faptul că tot mai mulți adolescenți se apucă de fumat. Pentru ei a devenit chiar o modă să fii fumător. Majoritatea celor care fumează cunosc pericolul la care se supun atunci când se apucă de fumat. Nicotina care se află în tutun provoacă dependență. Diferitele studii făcute de medici au arătat consumul zilnic al unui pachet de țigări scurtează cu aproximativ 6 ani speranța de viață. Persoana care fumează are un miros neplăcut, deoarece tutunul impregnează un miros de "rânced" în tot ceea ce fumătorul poartă și în tot ceea ce înconjoară mediul său obișnuit. Având în vedere faptul că s-au introdus diferite legi referitoare la fumatul în anumite locuri, fumătorul va

prezenta o anxietate mai ridicată datorită faptului că nu i se permite să-și aprindă o țigară.

În cazul în care fumătorul dorește să se lase de fumat îi va fi foarte greu manifestând anxietate, insomnie, lipsă de concentrare în realizarea sarcinilor zilnice, proastă dispoziție, răspunsuri agresive etc. Un adolescent care fumează se va simți foarte bine în prezența prietenilor săi care sunt de asemenea fumători, însă îi va fi foarte greu să se adapteze alături de cei care nu fumează și care vor manifesta o stare de disconfort în prezența lui. Dependența de tutun mărește semnificativ probabilitatea de a consuma și alte droguri, prin urmare repercusiunea sa în acest sens este de o importanță primordială.

Cauzele fumatului.

▪ Presiunea grupului: adolescența este vârsta la care influența părinților scade considerabil în detrimentul anturajului (cercul de prieteni, clasa). Pentru a fi acceptat de grupul pe care-l consideră reprezentativ pentru valorile sale, adolescentul face aproape orice. În anumite contexte presiunea grupului se combină cu sentimentul de mândrie masculină, caracterizat printr-un comportament independent și temerar;

▪ Tranziția școlară și presiunea socială :adolescentul trăiește o dramă: nu mai este copil și nu mai beneficiază de privilegiile acestei vârste, dar nici adult, deși dorește mult să se bucure de avantajele acestuia;

▪ Imitarea modelelor (starurile de cinema, vedetele muzicii moderne, sportivii de performanță);

▪ Curiozitatea și nevoia de a experimenta ceva nou: copiii care fumează dovedesc că sunt mult mai puțin conștienți de efectele nocive ale tutunului decât cei nefumători. Din diferite considerente de ordin sociologic și psihologic este dificil să convingi tinerii de gravitatea problemelor asociate imediat sau pe termen lung cu uzul țigărilor. Această dificultate derivă în parte din faptul că anumite moduri de comportamente sunt endemice în perioada adolescenței (experimentare, răzvrătire etc.);

▪ Tendința de „emancipare”, de opoziție și protest față de interdicțiile părinților pentru ca ulterior fumatul să devină o „falsă necesitate”;

▪ Exemplul părinților;

▪ Publicitatea: industria tutunului și-a axat campaniile publicitare asupra tinerilor, mai ales prin sponsorizarea manifestărilor sportive. S-a estimat că pentru a-și menține beneficiile la același nivel, această industrie are nevoie să recruteze anual 2,5 milioane de fumători noi. Cea mai mare parte dintre ei sunt tineri.

Un studiu realizat în SUA în privința fumătorilor adolescenți a relevat următoarele:

▪ În fiecare zi mai mult de 3000 de adolescenți din SUA fumează prima lor țigară și astfel fac primul lor pas pentru a deveni un fumător regulat;

▪ O treime dintre aceștia vor muri datorită bolilor provocate de fumat;

▪ 40% dintre adolescenții care fumează regulat au încercat cel puțin o dată să renunțe;

▪ Fumatul este o boală a copiilor. 89% dintre oamenii care încearcă pentru prima dată o țigară o încearcă până la vârsta de 18 ani. 90% dintre noii fumători sunt copii și adolescenți. Acești noi fumători îi înlocuiesc pe cei care s-au lăsat sau au murit prematur din cauza bolilor provocate de fumat;

- Tinerii sunt încurajați să fumeze prima țigară de către reclamele și promoțiile organizate de companiile producătoare de țigări, de prietenii lor, de preturile mici precum și de posibilitatea de le procura foarte ușor unii comercianți ignorând reglementările în vigoare.

- Nicotina provoacă dependență; de fapt riscul de a deveni dependent este de unul la trei sau unul la doi în timp ce riscul de deveni dependent de cocaină administrată intravenos este de unu la patru! Mai mult de 80% dintre tinerii care fumează un pachet sau mai mult pe zi recunosc nevoia sau dependența lor de țigări. 42% dintre cei care fumează până la trei țigări pe zi vor deveni fumători regulați. 70 % dintre adolescenți declară că dacă ar putea să aleagă încă o dată ar alege să nu fumeze. În SUA 1 din 5 morți este datorată unei boli produse de fumat. Mai mult de 400. 000 de oameni mor anual din cauza bolilor provocate de fumat adică mai mult decât cele provocate de alcool, crack, heroina, crime, sinucideri, accidente de mașină și SIDA la un loc. Tinerii nu înțeleg sau subestimează dependența produsă de nicotină. Dintre cei care credeau că peste cinci ani vor renunța la fumat 73% încă mai fumau după șase ani!

Majoritatea tinerilor au descoperit plăcerea de a bea la domiciliu și mai puțin la prieteni sau în localuri. Ei au recunoscut că abuzul de alcool i-au făcut să distrugă obiecte sau haine, au suferit accidente, s-au lovit sau au pierdut diverse sume de bani. Adolescenții care au consumat droguri au recunoscut că au avut un comportament violent după prizarea de halucinogene. În plus, în privința relațiilor sexuale, ei au uitat să se protejeze, ulterior regretând aceste fapte. Printre adolescenți, cele mai cunoscute droguri sunt cocaina, heroina, marijuana sau hașișul, tranchilizantele sau sedativele, dar și Ecstasy, methadona și L.S.D.

Principală caracteristică a consumatorilor de droguri este tinerețea. Marea majoritate a toxicomanilor români se află la vârstele tinereții și adolescenței, media de vârstă înregistrând o continuă scădere: de la 18-22 de ani (la începutul anului 1997) la 15-18 ani în prezent.

Deși ponderea băieților este în continuare mai mare decât cea fetelor, se constată o tendință clară de reducere a acestui decalaj. De la un raport de 3: 1 în anii '96-'97 în prezent ajungându-și la un raport de 2:1 în prezent. Majoritatea fetelor au ajuns la dependență sub influența partenerilor sau din dorința de a slăbi.

Drogurile consumate de către tinerii români sunt în principal heroina și marijuana, urmate de Ecstasy, amfetamine și chiar cocaina. Deși mult mai redus datorită prețului prohibitiv, consumul de cocaină este în continuă creștere, tot mai mulți dintre tineri fiind atrași de acest drog. Un alt aspect important în cazul heroinei, drogul cel mai utilizat, este modalitatea de administrare. Trecerea de la perioadele de început (anii '96-'97) când heroina se consuma prin inhalare sau prizare („la țigări” sau „la folie”) la perioada actuală, când majoritatea heroinomanilor se injectează semnifică intensificarea fenomenului. Injectarea este o formă de administrare mult mai sofisticată dar mai eficientă, tinerii consumatori români fiind așadar practicanți avansați ai acestui comportament deviant.

Cauzele consumului de droguri:

- Tendința de experimentare, curiozitate;

- Presiunea grupului;
- Disponibilitatea drogului;
- Personalitatea și mediul social (drogul poate reprezenta un mod de evadare dintr-o realitate dură);
- Mass-media (anumiți idoli ai tinerilor, care consumă droguri, beneficiază de o largă publicitate).

Nivelul de instruire al acestei categorii de tineri este mult scăzut față de colegii lor de generație. Astfel, majoritatea adolescenților și tinerilor consumatori de droguri se opresc la primele clase de liceu; doar o mică parte dintre ei promovează liceul și se înscriu la forme de învățământ superior, aproape întotdeauna cel privat unde nu există un examen de admitere exigent.

Depresia adolescentină este complexă pentru că are multe cauze și efecte complicate. Este subtilă și poate trece neobservată cu foarte mare ușurință. Tinerii aflați în această situație se simt mizerabil, iar suferința mentală și fizică în această stare este uneori de nesuportat. Încep să se izoleze de prieteni. Adolescentul va deveni foarte singuratic și poate începe să se asocieze cu copii neisprăviți de vârsta lui. Acum apare presiunea sau influența colegilor și ea poate fi cauza inițială a încercării drogurilor ca experiență. Drogurile blochează durerea din depresii. Din nefericire, când drogurile sunt scoase din sistemul adolescentului, el se simte și mai rău și astfel are nevoie de mai mult drog. Aceasta poate fi o cale prin care drogurile devin un viciu.

Studiul realizat de mai mulți psihologi germani în privința motivelor pentru care tinerii consumă droguri, și în special Ecstasy, a relevat faptul că majoritatea tinerilor au consumat prima dată Ecstasy din curiozitate, iar apoi au intervenit și alte motive pentru care au continuat să consume aceste halucinogene.

Motivul consumului de Ecstasy. În prezent consumatorii de droguri provin din toate mediile sociale, neputându-se vorbi de apartenența lor (a părinților mai exact) la o anumită categorie socială, cu venituri mari sau poziție socială. Este cert însă că tinerii toxicomani români provin în principal din medii familiale problematice. Este vorba de medii familiale tensionate și conflictuale (chiar dacă uneori acestea sunt disimulate). Literatura de specialitate vorbește în acest sens de „familii fără crize aparente”, familii destrămate chiar, unde adolescenții și tinerii nu găsesc climatul echilibrat și securizant de care au nevoie. În aceste familii se consumă în mod obișnuit alcool, tutun sau medicamente, existând deja un pattern dependent (pattern adictiv).

Adolescenții și tinerii care consumă droguri sunt potențiali delincvenți, deoarece dependența și duritatea sindromului de abinență (sevrăjul) îi determină să apeleze la orice căi pentru a obține banii necesari procurării drogului. Primul pas (după vinderea obiectelor personale, furtul banilor și a obiectelor de valoare din casă) este angrenarea în micul trafic stradal și furturile din buzunare, după care urmează furturile din mașini, tâlhăriile și infracțiunile comise cu violență. Abuzul de droguri cauzează și alte tipuri de probleme comportamentale și sociale: suicidul, accidentele, absenteismul, delinquența etc. Toxicomanii cronici au tendința de a-și abandona familia, școala și au un cerc de prieteni unde consumul de droguri este foarte răspândit.

De cele mai multe ori, părinții lor sunt ei înșiși tributari alcoolului și tranchilizanțelor. Deoarece consumul de droguri este ilegal, utilizatorii și direct sau indirect implicați într-o rețea de delicvență și posibil de violență (datorită sumelor de bani pe care le procură comerțul ilicit cu droguri). Este un motiv din cauza căruia numeroși tineri recurg la crime și prostituție pentru a-și cumpăra drogul.

Lucrările consacrate în domeniu în cercetarea fenomenului de consum de droguri la tinerii români arată faptul că aceștia prezintă structuri psihice fragile și un profil de personalitate tipic conduitei dependente. Lipsa de încredere în sine, cu accentuate note depresive este foarte prezentă la acești tineri, care se simt foarte puțin securizați, fără repere valorice certe și cu o mare nevoie de siguranță, de valorizare și de confirmare a propriei identități. Impulsivitatea și intoleranța la frustrare este o altă trăsătură importantă a profilului lor psihic.

Există unele indicii care pot sugera consumul de droguri la tineri:

- schimbarea bruscă a comportamentului;
- treceri fără motiv de la veselie la tristețe, uneori chiar agresivitate neobișnuită;
- pierderea apetitului alimentar;
- pierderea gradată a interesului pentru școală, muncă, hobby-uri, sporturi, prieteni;
- stări de somnolență și apatie necaracteristice;
- dispariția banilor sau a unor obiecte de valoare din casă;
- pete neobișnuite, mirosuri ciudate pe piele sau îmbrăcăminte;
- schimbarea grupului de prieteni, precum și tendința de tăinuire a acestor „prieteni”.

În urma unor cercetări îndelungate, au putut fi conturate câteva aspecte privind modurile de recunoaștere a tinerilor consumatori de droguri.

Când tocmai a fumat marihuana, la un adolescent se poate observa că:

- *) Are ochii foarte roșii;
 - *) Are pupilele mărite;
 - *) Este amețit și merge mai nesigur;
 - *) Are atitudini de prostuț și râde fără motiv
 - *) Nu prea își amintește ceea ce tocmai s-a întâmplat;
 - *) Mănâncă mai tot timpul, în special dulciuri;
 - *) Atunci când efectul scade, după câteva ore, îl apucă un somn irezistibil;
 - *) Poți găsi în preajma lui pipe, hârtii pentru țigarete, haine cu miros de frunze arse, picături pentru ochi, etc.
- Când tocmai a consumat heroină, se poate observa că:
- *) Are pupile contractate „ca acele de gămălie”;
 - *) Piele palidă;
 - *) Nu mai mănâncă;
 - *) Fumează foarte mult;
 - *) E detașat, indiferent față de cei din jur;
 - *) Prin preajmă poți găsi un adevărat arsenal (pliculețe cu pudră albă, galbenă sau maro cu gust amar, pipe, ace, seringi,

folie de aluminiu, brichete, linguriță, fiole cu apă distilată, helas sau sare de lămâie, etc);

- *) Are miros specific de oțet.

Riscul consumului regulat sau în cantitate mare constă în apariția tulburărilor respiratorii și a constipației

cronice, iar la femei apare menstruația neregulată. Din punct de vedere psihic pot apărea: anxietate, schimbări ale stării de spirit, paranoia și pierderea poftei de mâncare. Toate acestea acumulate, în timp, duc la scăderea greutății corporale și a rezistenței naturale la îmbolnăviri.

Când tocmai a consumat amfetamine, se poate observa că:

- *) Are pupilele dilatate;
- *) Are un comportament agresiv;
- *) Este mai vorbăreț, confuz;
- *) Nu mai mănâncă;
- *) Poți găsi asupra lui tablete, capsule cu diferite înscrisuri și de diverse culori, pliculețe cu pulbere colorată de la maroniu la alb.

În timp, adolescentul are o stare de oboseală extremă, iritabilitate, depresie și insomnie gravă, scade mult în greutate ca urmare a unei grave dereglări a apetitului alimentar. Consumul cronic de amfetamine generează psihoze (care uneori se pot manifesta sub formă de halucinații sau iluzii).

Când tocmai a consumat cocaină se poate observa că:

- *) Are pupile dilatate;
- *) Este foarte comunicativ;
- *) Are o atitudine superioară;
- *) Are ochii injectați, lăcrimoși cu pupile dilatate și nasul care curge în permanență;
- *) Poți găsi asupra lui pliculețe cu pudră albă cristalină, cu gust amar;
- *) Are miros slab de benzină.

Consumul în doze mari și repetate frecvent duce la anxietate, iritabilitate, paranoia, somn agitat și neodihnit. Toate aceste simptome sunt asociate cu lipsa poftei de mâncare. Din acest motiv, consumatorii de cocaină și crack sunt subponderali, încercânați și suferă de o stare de oboseală cronică. Consumul frecvent de cocaină crește riscul apariției infarctelor miocardice și a accidentelor vasculare cerebrale.

Studiile realizate arată că aceste conduite sunt corelate cu problemele semnificative ale fiecărui sex. Astfel, „băieții cu probleme vor totul imediat, sunt colerici, le place să se încaiere. Intoleranța la frustrare semnifică incapacitatea de a se distanța de evenimentele exterioare. Impulsivitatea se exprimă diferit în funcție de sex: pentru băieți are loc trecerea la act iar pentru fete se răsfrânge asupra propriului corp”.

Personalitatea dependentă a făcut obiectul multor studii și a multor controverse. Deși nu s-a ajuns încă la un punct de vedere unanim acceptat, este cert că există un set de caracteristici specifice profilului psihologic al dependenței, care se manifestă în mod particular la consumatorii de droguri. Dr. Orcel consideră că „în personalitatea toxicomanului coexistă supra-maturăția și sub-maturăția”.

Cercetările recente au conturat ideea impregnării personalității toxicomanului cu un set general de pattern-uri de copiere și reluare permanentă a conduitei dependente de droguri. Acesta cuprinde „variate metode și tehnici, folosite până la adaptare, pentru acomodare la solicitările și stresul zilnic”. Acestea acaparează structurile personalității și determină structurarea unor pattern-uri comportamentale ce copiază aceste opțiuni

comportamentale. Ele ajung să fie asociate astfel cu frecvențele probleme ale adolescenților referitoare propria imagine, la identitatea și stima de sine, lipsa de vitalitate și plictiseala, conflictele cu autoritatea și mentalitățile familiei, presiunilor educaționale și depresiei. Și apoi să le potențeze, prin întărirea acestui „coping” (termen consacrat în literatura de specialitate; preluat și de autorii români cu semnificația: a face față situației; atitudinea adoptată față de o situație problematică) realizându-se astfel un „ciclu al dependenței” sub aspectul paternn-urilor și al structurilor de personalitate.

Analizând profilul psihologic al consumatorilor de droguri români precum și toate caracteristicile generale ale acestei categorii de tineri și corelându-le cu actualul context social românesc, reiese că este vorba de un grup social deosebit de vulnerabil, aflat în situație de risc social. Este vorba de riscul de a-și pierde identitatea ca indivizi și sentimentul de apartenență atât la propriul grup generațional, cât și la întreaga societate. Datorită conduitelor deviante adoptate, tinerii consumatori ajung într-o poziție marginală a societății.

Iată câteva sfaturi oferite de psihologi tinerilor pentru a-i ajuta să lupte împotriva consumului de droguri:

- Drogul nu te face liber;
- Drogul este înșelător, produce foarte repede obișnuință;
- Drogul nu ușurează comunicarea;
- Drogul exclude individul din orice activitate familială și profesională;
- Drogul nu rezolvă problemele;
- Folosirea drogurilor este o alegere greșită, iar lupta cu stresul vieții de fiecare zi reprezintă o parte inevitabilă a experienței umane, lucru asociat cu dezvoltarea și maturizarea persoanei;
- Un remediu eficient, la îndemâna oricui, pentru înlăturarea stărilor de neliniște, deprimare, singurătate, este sportul.

În anumite cazuri, relevate în special de psihiatrie apar și forme particulare ale comportamentului deviant. Aceste forme particulare de comportament deviant sunt:

- simularea și sinostoza;
- hetero și autodistrucția;
- narcofilia;
- recidiva sau reiterarea devianță.

Aceste forme de comportament deviant sunt particulare și apar numai în cazul existenței unor boli psihice și de aceea nu fac parte din categoria care este tratată în această lucrare [6].

Amplificarea devianței este un proces, adesea realizat

de mass-media, în care amploarea și gravitatea comportamentului deviant este exagerată. Efectul este de a crea o conștientizare și un interes mai mare pentru devianță, ceea ce duce la descoperirea mai multor devianțe, dând impresia că exagerarea inițială a fost de fapt o reprezentare adevărată.

Leslie T. Wilkins a raportat inițial despre procesul de amplificare deviantă în 1964, dar a fost popularizat de cartea lui Stanely Cohen *Folk Devils and Moral Panic*, publicată în 1972.

Procesul de amplificare deviantă. Amplificarea deviantă începe de obicei atunci când un act care este fie ilegal, fie împotriva moralei sociale care în mod normal nu ar merita atenția presei devine de actualitate. Incidentul este raportat ca făcând parte dintr-un model.

Odată ce un incident devine punctul central al mass-media, alte povești similare care în mod normal nu ar face ca știrile să cadă sub acest nou accent media și să devină de actualitate. Aceasta începe să creeze modelul despre care a fost raportat inițial. Rapoartele pot face, de asemenea, acțiunea să pară rece sau acceptabilă din punct de vedere social, ducând la mai mulți oameni să o încerce, ceea ce întărește tiparul. Poate fi greu de demonstrat când se întâmplă o amplificare deviantă, deoarece fiecare eveniment nou pare să valideze revendicarea inițială.

Uneori, cetățenii vor face presiuni asupra forțelor de ordine și asupra guvernului să ia măsuri împotriva amenințării deviante percepute. Acest lucru poate însemna orice, de la adoptarea de noi legi până la pedepse și sentințe mai dure asupra legilor existente. Această presiune din partea cetățenilor necesită adesea aplicarea legii pentru a pune mai multe resurse într-o problemă pe care o garantează de fapt. Una dintre principalele probleme cu amplificarea devianței este că face ca o problemă să pară mult mai mare decât este. Ceea ce în acest proces poate ajuta la crearea unei probleme acolo unde nu a existat niciuna. Amplificarea devianței poate face parte dintr-o panică morală, dar nu le provoacă întotdeauna.

Această hiper-concentrare asupra problemelor minore poate determina, de asemenea, comunitățile să rateze probleme mai mari pe care trebuie să se concentreze atenția și resursele. Poate face problemele sociale mai greu de rezolvat, deoarece tot accentul se îndreaptă spre un eveniment creat artificial. Procesul deviant de amplificare poate determina, de asemenea, discriminarea anumitor grupuri sociale dacă comportamentul este legat de acel grup [7].

Referințe bibliografice:

1. https://ro.wikipedia.org/wiki/Comportament_deviant (Vizitat 22.02.2021).
2. <https://www.greelane.com/ro/%C8%99tiin%C8%9B%C4%83-tehnologie-math/stiinte-sociale/psychological-explanations-of-deviant-behavior-3026268/> (Vizitat 12.02.2021).
3. The EUROPEAN Dimension in Vocational Guidance. Luxembourg, Office for Official Publication of The European Communities, 1995.
4. Maria Nicoleta Turlic ~ Psihosociologia comportamentului deviant ~
5. <https://www.greelane.com/ro/%C8%99tiin%C8%9B%C4%83-tehnologie-math/stiinte-sociale/sociology-of-crime-and-deviance-3026279/> (Vizitat 17.02.2021).
6. <https://andreivocila.com/2010/03/11/deviante-comportamentale-ale-adolescentilor-2/> (Vizitat 24.02.2021).
7. <https://www.greelane.com/ro/%C8%99tiin%C8%9B%C4%83-tehnologie-math/stiinte-sociale/deviance->

SEMNIFICAȚII PSIHOPEDAGOGICE ALE NOȚIUNII DE „INTERES”

DAVIDESCU Elena,

Doctor în pedagogie,
catedra Psihologie și Asistență Socială,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

REZUMAT

Interesul este o substructură a personalității, acea componentă motivațională a personalității care se exprimă printr-o atitudine pozitivă, activă și perseverentă față de anumite obiecte sau activități.

Articolul reflectă cele mai relevante semnificații psihopedagogice ale noțiunii de interes, din care deducem tipologiile de interese: cognitiv și profesional. Copiii/elevii/studenții trebuie susținuți în acumularea cunoștințelor, asimilarea conținutului disciplinelor de învățământ, verificarea utilității cunoștințelor asimilate și a raționalității aplicării lor în practică. Este necesar să li se trezească elevilor aspirația și necesitatea de a-și aprofunda mereu bagajul de cunoștințe, de a-și forma noi abilități, deprinderi, obiceiuri și de a se ghida de ele în viață. Toate aceste acțiuni contribuie la dezvoltarea intelectului, pregătirea pentru viața și activitatea în societate.

Cuvinte-cheie: interes, interese cognitive, interesele materiale, interesele sociale, interesele spirituale, interesele profesionale, dezvoltarea intereselor.

PSYCHOPEDAGOGICAL MEANINGS OF THE NOTION OF „INTEREST”

DAVIDESCU Elena,

Doctor of Pedagogy,
Department of Psychology and Social Work,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

Interest is a substructure of personality, that motivational component of personality that is expressed through a positive, active and persevering attitude towards certain objects or activities.

The article reflects the most relevant psycho-pedagogical meanings of the notion of interest, from which we deduce the typologies of interests: cognitive and professional. Children / pupils / students must be supported in the accumulation of knowledge, assimilation of the content of educational disciplines, verification of the usefulness of the assimilated knowledge and the rationality of their application in practice. It is necessary to awaken in students the aspiration and the need to always deepen their knowledge, to form new skills, habits, habits and to be guided by them in life. All these actions contribute to the development of intellect, preparation for life and activity in society.

Key words: interest, cognitive interests, material interests, social interests, spiritual interests, professional interests, interest development.

Actualitatea temei abordate. Modurile de raportare a individului/grupului față de diferite aspecte ale vieții sociale, față de profesiune, față de semenii și față de sine sunt atitudinile. Ele exprimă predispoziția de a acționa, de a răspunde diferiților stimuli în temeiul particularităților intelectuale, morale, estetice. Datorită gradului de stabilitate, aceste componente psihice devin trăsături de caracter. Atitudinile exprimă opinii, convingeri, valori intelectuale. Sunt însoțite de argumente, de motivații sau sunt exprimate ca simple enunțuri, în funcție de forța și corectitudinea argumentelor, a înlănțuirii lor logice, de motivarea afectivă, atitudinile au grade diferite de convingere. După gradul de structurare și integrare, se disting mai multe tipuri de motive: 1) *pulsunile și tendințele*, cu un grad

scăzut de structurare și de integrare, cu manifestare difuză, acompaniată de trăiri emoționale slab definite, fără o raportare obiectuală specifică; 2) *trebuințele propriu-zise*, bine structurate și puternic integrate la nivel biologic sau psihologic, care reflectă o legătură trainică și durabilă a subiectului cu anumite „obiecte” din lumea externă și cu anumite valențe ale acestora; satisfacerea lor are un caracter imperativ, orice amânare pe termen mai lung determinând dezechilibre funcționale severe în sistemul personalității; 3) *interesele*, care reflectă o legătură selectivă mai puțin trainică și mai puțin durabilă în timp între subiect și anumite situații, obiecte, evenimente etc. În ontogeneză, interesele trec prin multe oscilații și metamorfoze, atât în ceea ce privește diferențierea și individualizarea în raport cu obiectul, cât

și în ceea ce privește stabilitatea; deși, din punct de vedere structural, pot să atingă un nivel relativ ridicat (interese de cunoaștere, interese turistice, interese politice, interese tehnice etc.), din punct de vedere integrativ, ele se situează la un nivel mai scăzut de consolidare afectivă decât trebuințele; ca urmare, satisfacerea unui interes devine mai puțin imperativă, decât satisfacerea unei trebuințe; în cazul motivației secundare, apariția și formarea interesului precede formarea trebuinței: trebuința se structurează pe baza interesului, printr-o mai bună structurare internă și, în primul rând, printr-o puternică integrare și consolidare în profilul motivațional al personalității; 4) **idealurile**, reflectând o „stare” sau o „situație” proiectată în viitor, spre care tinde subiectul în mișcarea ascendentă de devenire și de autodesăvârșire; structura lor este mai puțin articulată și definită decât a trebuințelor și intereselor, iar conștientizarea conținutului pe care-l poartă are un caracter mai vag [10, p.502].

Scopul cercetării constă în analiza semnificațiilor psihopedagogice referitoare la noțiunea de „interes”.

Expunerea conținutului de bază. Introdus în literatura filosofică în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea de către Condilliac și Helvetius, conceptul de **interes** va fi utilizat în accepția sa psihopedagogică în secolul următor de către W. James și J. Dewey, pentru ca la începutul secolului al XX-lea să dobândească o largă circulație prin lucrările lui Ed. Claparede, O. Decroly, E. Key, M. Montessori ș.a., protagoniști ai curentului pedagogic cunoscut sub denumirea de „**educație nouă**”, care puneau interesele copilului la baza instruirii sale.

Pentru definirea conceptului de *interes*, stabilim două categorii de definiții. În funcție de accentul pe care-l pun autorii pe elementele sale interne (subiective) sau pe cele externe (obiective). Astfel din prima categorie fac parte definițiile care consideră sursa interesului anumite fenomene subiective (tendențe, înclinații, necesități); a doua categorie de definiții consideră că interesul este declanșat de calitățile obiectelor care le fac să fie interesate.

Ca fondator al *teoriei problemei interesului* precum și al aplicării parțiale în practică pe bună dreptate e numit pedagogul ceh Ian Amos Comenius (1592- 1670). În renumita sa lucrare *Marea Didactică* scria: „*Ce ocupație n-am începe, mai întâi de toate trebuie de trezit interesul la elevi, o dragoste serioasă față de ea, demonstrându-i în ce constă superioritatea ei față de altele, folosul, plăcerea ce o aduce*”, A. Comenius vedea realizarea acestei probleme în legătura strânsă dintre procesul de instruire și educație cu personalitatea învățătorului și susținerea autorității lui de către părinți în ochii copiilor. Observările psihologice duse de C. D. Ușinski asupra legăturii dintre curiozitatea și setea de cunoaștere prezintă un anumit interes. El a observat că curiozitatea creează orientarea copilului în lumea înconjurătoare și, concentrându-și activitatea intelectuală spre domeniul interesat, trece în setea de cunoaștere, însă, dacă curiozitatea nu realizează dorințele copilului, nu-l ajută în rezolvarea întrebărilor apărute, atunci ea produce pustiire sufletească, poate să lase omul fără o îndeletnicire serioasă. Creșterea curiozității în setea de cunoaștere, după C. D. Ușinski, *decurge pe baza*

înțelegerii de către copil a legăturii interne a fenomenelor studiate, de aceea se cere ca învățătorul să descopere aceste legături, deoarece ele pot să-l concentreze pe copil și pot să facă procesul de instruire captivant [3, p.134].

Alt pedagog care a tratat problema interesului este Jean-Jacques Rousseau. În renumitul său roman *Emil sau Despre educație* el descrie interesul ca pe unul dintre principalele mecanisme, ce-l ajută pe cel ce învață să progreseze în studiere. Adresându-se către pedagogi cu chemarea de „a nu stinge imaginația copilului”, el ne sfătuiește să studiem cât mai adânc interesele copilului [1].

În teoria dezvoltării interesului un mare rol îi aparține învățăturii lui L. N. Tolstoi. Sistemul prelucrat de el se evidențiază *prin originalitate, profunzime*, el leagă nemijlocit interesul de idealurile umane. Ca pedagog, Tolstoi pune pe primul plan personalitatea omului și este categoric împotriva a tot ce transformă personalitatea în jucăria unei păreri străine, e împotriva politicii de educație autoritară. Pe Tolstoi, mai întâi de toate, îl interesa personalitatea omului, trăsăturile lui morale și locul lui pe Pământ, îl interesa formarea personalității creative, dar nu numai formarea unor trăsături de caracter [2].

După E. Strong, **interesul** este „*tendința de a ne ocupa de anumite obiecte, de a ne place anumite activități*”. O definiție analoagă oferă interesului și psihologul român Al. Roșca, care consideră interesul „*tendința de a da atenția unor obiecte, persoane sau situații de a fi atras de ele, de a găsi satisfacția în ele*” [5].

La fel, psihologul R. Meili considera interesul o „*tendință la acțiune îndreptată spre obiecte sau activități determinate, o formă specială a motivației*”. Chiar și în lucrări de dată mai recentă întâlnim definiții similare. Așa, de exemplu, în *Dicționarul de pedagogie* interesul se definește ca „*tendința de a cunoaște obiectele și fenomenele realității legate de o trăire emoțională pozitivă*”, iar R. Pasquasy îl consideră ca „*o emanație a tendințelor profunde*”.

Mai bine conturată apare definiția acestui concept în lucrările lui Ed. Claparede, în care este subliniat caracterul său funcțional: mijloc de autoreglare a organismului pentru a-și menține viața, „*factorul care ajustează, care acordă mediul cu necesitățile organismului*”. Interesul este conceput astfel ca o expresie a unei necesități (primare sau derivate) a organismului. O altă categorie de autori stabilesc în definire, interesul corelații între aceasta și diferite procese sau variabile psihice. Așa, de pildă, pentru M. Dougall „*interesul este atenție în stare latentă, iar atenția este interesul în acțiune*”, în timp ce J. Dewey îl consideră o „*forță emoțională în acțiune*” [7].

O definiție similară îi dă și A. Davis considerându-l, un „*proces emotiv care produce dorința de menținere și continuare a atenției față de o situație sau complex de situații*”. E. D. Super definește interesul ca expresia raportului dintre trebuințe și condițiile de mediu sau că „*rezultatul interacțiunii dintre constituția nervoasă și endocrină și circumstanțele sociale*”, iar H. Pieron îl consideră ca o „*corespondență dintre anumite obiect și tendințe proprii ale subiectului, care-i atrag atenția și-i*

orientează activitatea”. Același sens îl întâlnim și în definiția dată de către J. Piaget: „Interesul este raportul dintre un obiect și o necesitate pentru că un obiect devine interesant în care răspunde unei necesități, interesul este deci orientarea proprie tuturor actelor de asimilare mintală”. Prin aceasta din urmă subliniere J. Piaget depășește concepția funcționalistă considerând interesul ca pe un „catalizator” al proceselor de asimilare mintală. Alți autori plasează interesul în categoria atitudinilor: Arnold, Cattell, Eysenck, A. Chircev. Astfel, Eysenck definește interesul, ca o „atitudine cu valențe pozitive”, iar a A. Chircev ca o „atitudine stabilizată de natură emotiv-cognitivă față de obiecte și activități”. Pentru a defini într-un mod cât mai adecvat acest concept este necesară o analiză a structurii personalității în straturile ei mai profunde și anume în aspectele ei motivaționale, în care acesta își are rădăcinile. De altfel, în unele lucrări de psihologie această variabilă este plasată în capitolul privitor la motivație. Astfel, B. Zorgo îl definește ca pe o „orientare activă și durabilă a persoanei spre obiecte, fenomene, activități” [8].

D. Salade îl consideră o „orientare selectivă și durabilă a cunoașterii spre anumite obiecte și fenomene”. Sintetizând teoriile asupra interesului, definițiile lui, M. Rocco stabilește trei moduri de interpretare: *motivațional, acțional și atitudinal*. Având la bază trebuințe primare (hrană, odihnă, apărare, sexualitate) și psiho-sociale (de securitate afectivă, la apartenență, de cunoaștere, de prestigiu), **interesele** sunt vectori ai adaptării, opțiunilor și deciziilor. Ele constituie un subsistem psihic de orientare, angajare și implicare în activitate. Interesele exprimă și stabilesc raporturi între cerințele interne ale individului/grupului și ofertele lumii reale. Acționăm în virtutea intereselor, motivat de interese, pentru atingerea scopurilor. Interesele sunt componente psihice cu mare potențial stimulator, activator ce permit orientări selective spre domenii sau acțiuni cu semnificații majore pentru individ/grup. Ele sunt vectori activatori și de autoreglaj, determină trăirea satisfacțiilor, constituie temeiul suportării greutăților și a obstacolelor, îndepărtează pragul instalării oboselii. Interesul este un modul complicat, dar și cu o semnificație de studiere care are o mulțime de tratări:

- interesul este apreciat ca o manifestare de activitate logică și emoțională - E. Strong, S. Rubinștein;
- interesul e o structură compusă din necesitate - S. Boilex;
- interesul este un proces emoțional-volitiv și intelectual, care sporește activismul conștiinței omului – L. Gordon.

În așa fel, noțiunea de interes în psihopedagogie are o mulțime de semnificații. După A.V.Petrovski, *interesul* este o manifestare emoțională a trebuințelor cognitive ale omului - evidențiază obiectele trebuințelor cognitive și însemnătatea lor reală pentru scopurile date, iar în plan mai larg - pentru acea societate din care face parte [9].

V. Bogoslovski consideră că *interesele* oamenilor sunt extrem de variate, precum variată este activitatea umană. Interesele se deosebesc prin conținut sau orientare. În acest sens, putem evidenția *interese materiale, sociale și spirituale* [6, p.45].

Interesele materiale se pot manifesta în tendința spre

comodități locative, articole gastronomice, îmbrăcăminte etc. Ele deseori obțin forme monstruoase de lăcomie, tendință spre lux.

Interesele sociale includ interesul față de munca obștească, față de activitatea organizațională. Se întâlnesc mulți oameni, inclusiv elevi, care sunt pasionați de munca obștească și își consacră toate forțele. Bucuriile și necazurile lor sunt legate, în primul rând, de succesele sau insuccesele în activitatea obștească.

Interesele spirituale caracterizează nivelul înalt de dezvoltare a personalității. Acestea sunt în primul rând interesele cognitive față de o disciplină oarecare - matematică, științe, educație muzicală etc.

Interesele, în baza trebuințelor, includ stări și atitudini de atracție, sentimente de atașament și dragoste, curiozitate, experiență de cunoaștere. Specialiștii psihologi le clasifică în *interese generale* (pentru învățătură, muncă) și *interese speciale* tehnice, artistice, științifice, profesionale, politice).

Interesele se cristalizează în timp, ele trec prin faze de tatonare, oscilare, se manifestă ca simple *înclinații* spre anumite domenii sau activități. Cu timpul și sub influența unor factori exteriori (persoane, împrejurări), interesele se conturează și tind să devină *dominante motivaționale*.

Interesele profesionale au, de obicei, ca punct de plecare orientări selective pentru diferite discipline de învățământ, *înclinații* spre anumite domenii. Când alegerea profesiei - opțiunea și decizia - au ca temei această componentă psihică motivațională, sunt mari șanse de reușită și succes, de adaptare la condițiile vieții profesionale, de integrare eficientă. Pe temeiul intereselor, profesiunea este un real izvor de trăire a satisfacțiilor. Alegerea profesiei la întâmplare, la îndemnul altora (părinți, colegi) și exercitarea ei fără temei motivațional puternic, poate transforma obligațiile de serviciu într-o sursă de dezamăgire, de stres. Depistarea intereselor și cultivarea lor constituie un însemnat obiectiv educațional. Interesele neexprimate și nevalorificate (pentru diferite considerente) se pot menține sub forma hobby-urilor, practicarea lor fiind un element de sprijin al echilibrului biopsihic, o soluție de luptă anti-stres [11, p.304-305].

Deosebit de însemnat este de a susține interesele, de le stimula în activitatea de învățare, în special interesul cognitiv. Problema *interesului cognitiv* este modernă în psihopedagogie. Stimularea interesului cognitiv trezește dorința de a învăța, de a cunoaște cât mai mult. Interesul cognitiv are nuanțe specifice de manifestare:

1) *se exprimă printr-o orientare intelectuală* în căutarea a ceea ce este nou în obiect, în disciplina de învățământ și trezește dorința de a o cunoaște mai profund și în toate aspectele;

2) *se distinge prin atitudinea conștientă* față de disciplina de învățământ și față de sarcinile care stau în fața lui la însușirea acesteia;

3) *are susținere emoțională*. Interesul, în majoritatea cazurilor, este condiționat de dorința de a cunoaște ceva nou, de bucuriile provocate de succesele în aflarea a ceva nou și tristețea în caz de insuccese;

4) *are exprimare volitivă*. Dorințele sunt exprimate prin acțiuni volitive, prin orientarea eforturilor la cunoașterea, dezvăluirea unor noi aspecte ale calităților

obiectelor și fenomenelor, unor noi însușiri [4].

Observațiile și cercetările sistematice realizate de Silverman (1993) în mediul școlar susțin că profesorii care utilizează în mod frecvent metoda adresării de întrebări nu oferă doar un flux permanent de cunoștințe, ci mediază percepția, evaluarea și interpretarea realității de către elevi. În situația în care sunt la rândul lor întrebați, acești profesori nu răspund imediat, ci reflectă întrebările sub forma unor replici de genul: „*Dar tu ce erezi?*”, „*Cum vezi tu lucrurile?*”. Întrebările formulate au frecvent un caracter ipotetic: „*Ce s-ar întâmpla dacă...?*”, „*Ce te face să crezi asta?*”. Ele permit vizualizarea consecințelor pozitive sau negative ale unor acțiuni și luarea în considerare a alternativelor diferite de acțiune. Astfel de întrebări asigură elevilor o stare de confort prin abordarea ipotetică a problemei și nu prin focalizări specifice sau individuale. Absența unui feedback evaluativ imediat, acceptarea și manifestarea interesului pentru răspunsurile paradoxale ale elevilor va crește interesul acestora pentru temele luate în discuție [12, p.70-71].

Conform rezultatelor mai multor cercetări (G. Șciukina, N. Morozova, Ed. Claparede), interesele apar și se dezvoltă în condiții specifice de viață și activitate, de aceea au și manifestări specifice, în special, cel cognitiv. Pentru a dezvolta interesul cognitiv este necesară respectarea următoarelor **condiții**:

1) *de a comporta informația nouă cu informația deja cunoscută*. Aceasta-i o condiție esențială în apariția interesului cognitiv la copii. Sunt necesare anumite cunoștințe despre fenomenele naturii, aspre operațiile cu cifrele, structura cuvântului, pentru a trezi interesul față de obiectele școlare. Ceea ce copilului îi este necunoscut, din lipsa de experiență, nu se încadrează în aria de a cunoaște și nu prezintă interes;

2) *dezvăluirea posibilității de a folosi inițiativa proprie* pentru modificarea creatoare a situațiilor, fenomenelor, obiectelor provoacă interesul față de ele. De exemplu, refacerea propoziției, exemplului, planului, schimbarea lor;

3) *succesul în activitate* generează interesul față de

6.

ea. Dacă elevul a rezolvat corect problema, prin diferite metode, a găsit mai multe căi de exprimare a unui gând, idei, folosind expresii din cele mai variate, interesul respectiv, față de matematică, limba maternă crește;

4) *dezvăluirea posibilității de a utiliza în practică materialul învățat* sporește dorința față de însușirea acestui material. Spre exemplu, elevii cu interes încep să studieze ierburile, când află despre proprietățile lor curative;

5) *când pedagogul este captivat de lucrul său*, posedă măiestria de a-i învăța pe copii să acumuleze cunoștințe, poate transmite materialul de învățământ, îl poate face pe elev să-l înțeleagă;

6) *când interesul cognitiv este susținut și în activitățile extrașcolare* [13].

Concluzii.

1. Interesul față de un stimul ne face să-i acordăm atenție preferențială. Interesul vizează procesul de selectare și implicare preferențială în acțiuni semnificative. Acțiunilor/stimulilor care se suprapun peste interesele noastre avem tendința să le alocăm un volum mai mare de resurse de procesare, menținându-le astfel într-o stare de activare ridicată.

2. Importanță în menținerea interesului o are selectarea materialului captivant pentru copii după conținut. Totodată, în activitatea de cunoaștere copiii trebuie să ia cunoștință și cu materia ce prezintă interes pentru el, dar care este obligatorie în sistemul de învățământ.

3. Cadrul didactic trebuie să formeze interesul, făcând legătura dintre conținut cu cel cunoscut discipolilor, ceea ce va conduce la înțelegerea profundă a importanței acestui tip de cunoștințe.

4. Interesul cognitiv se definește ca o atitudine a copilului/elevului/studentului de investigare a obiectelor, fenomenelor sau activităților, atitudine determinată de trebuința de cunoaștere și cultivată prin educație.

5. Interesele la copii sunt încă minore, puțin motivate obiectiv și se deosebesc substanțial de cele ale elevilor din clasele mai mari, care sunt mai motivate obiectiv și dirijate conștient.

Referințe bibliografice:

1. Albu G. În căutarea educației autentice, Iași: Editura Polirom, 2002, 199 p.
2. Albușescu M., Albușescu I. Studiul disciplinelor socio-umane. Aspecte formative: structura și dezvoltarea competențelor, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2002, 117 p.
3. Antoci D. Metodologia dezvoltării gândirii critice. Ghid metodologic, Chișinău: Tip. Pulsul pieței, 2018, 168 p.
4. Balan B., Boncu Șt., Butnaru S., et alții, Psihopedagogie pentru examenele de definitivare și grade didactice, Ediția a II-a, Iași: Editura Polirom, 2008, 732 p.
5. Bocoș M.-D. Instruirea interactivă, Iași: Editura Polirom, 2013, 470 p.
6. Bogoslovski V. Psihologie generală, Chișinău: Lumina, 1992
7. Boncu Șt., Ceobanu C. Psihosociologie școlară, Iași: Editura Polirom, 2013, 381 p.
8. Cerghit I, Neacșu I., Negreț-Dobridor I, et alții, Prelegeri pedagogice, Iași: Editura Polirom, 2001, 230 p.
9. Cerghit I. Sisteme de instruire alternative și complementare. Structuri, stiluri și strategii, Iași: Editura Polirom, 2008, 395 p.
10. Golu M. Fundamentele psihologiei, Volumul II, București: Editura Fundației România de mâine, 2003, 604 p.
11. Macavei E. Pedagogie, Teoria educației, București: Aramis, Vol. I., 2001, 325 p.
12. Mih V. Psihologie educațională, Volumul II, Cluj-Napoca, Editura ASCR, 2010, 262 p.
13. Platon C., Semionov-Focșă S. Ghid psihologic. Școlarul mic. Chișinău: Ed. Lumina 1994, 129 p.

CONȘTIENTIZAREA NEVOILOR PERSONALE PRIN PRACTICILE „MINDFULNESS”

DAVIDESCU Elena,

Doctor în pedagogie,
catedra Psihologie și Asistență Socială,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

REZUMAT

Nevoile se află în centrul vieții noastre. Fie că suntem conștienți, fie că nu, ele ne dirijează acțiunile. Este esențial să fim atenți la nevoile noastre întrucât, după cum scrie M. Rosenberg, „dacă nu ne prețuim nevoile, nici ceilalți nu vor pune preț pe ele”. Pentru a ne împlini nevoile, trebuie mai întâi să le cunoaștem. Din păcate, deseori nu suntem conștienți de ele. Nici măcar nevoile fizice nu ni le știm întotdeauna, altminteri nu ar trebui să mergem la nutriționist, să ne uităm la emisiuni despre sănătate sau să ne spună medicii să facem mișcare. În acest context, în acest articol ne propunem să explorăm cum putem conștientiza nevoilor personale prin practicile „MINDFULNESS”

Cuvinte cheie: nevoi, conștiință, MINDFULNESS, nevoile emoționale, meditație, relaxare.

AWARENESS OF PERSONAL NEEDS THROUGH MINDFULNESS PRACTICES

DAVIDESCU Elena,

Doctor of Pedagogy,
Department of Psychology and Social Work,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

Needs are at the heart of our lives. Whether we are aware of it or not, they direct our actions. It is essential to pay attention to our needs because, as M. Rosenberg writes, "if we do not value our needs, others will not value them." To meet our needs, we must first know them. Unfortunately, we are often unaware of them. We don't always know our physical needs, otherwise we shouldn't go to the nutritionist, watch health shows or tell our doctors to exercise. In this context, in this article we aim to explore how we can become aware of personal needs through „MINDFULNESS” practices.

Key words: needs, consciousness, MINDFULNESS, emotional needs, meditation, relaxation.

Actualitatea temei abordate. În străduințele noastre de a ne îndeplini nevoile, nu este deloc neobișnuit să întâmpinăm probleme cu un coleg, un șef, cu prietenul sau prietena. *Cum reacționăm în aceste situații?* Este o întrebare cât se poate de importantă, întrucât fericirea și starea noastră de bine nu depind de faptul că ne confruntăm sau nu cu probleme atunci când încercăm să ne împlinim nevoile. Depind de modul în care răspundem la problemele și dificultățile care apar în viața noastră. Dacă ne focalizăm în mod conștient pe nevoia noastră de a fi fericiți, avem șanse mai mari ca acțiunile noastre să ne aducă fericire. De obicei, ne resimțim nevoile ca pe niște „dorințe”. Putem fi tentați să ne satisfacem aceeași nevoie în moduri diferite, dar este posibil să nu conștientizăm nevoia în sine, chiar dacă ea ne dirijează comportamentul. În absența acestei conștientizări, este posibil să ne comportăm în moduri care ne împiedică să ne satisfacem nevoia.

O metodă inteligentă de abordare a nevoilor presupune conștientizarea lor, dar nu se oprește aici, implicând și acțiuni chibzuite pentru a le satisface. Conștientizarea în sine nu este suficientă. Mai este nevoie și de inteligență, de flexibilitate și de acțiune. Nevoile se

află la baza dificultăților; ele ar trebui să fie punctul de focalizare al mesajului pe care cauți să îl transmiți. De pildă, poate că simți nevoia să fii tratat corect și cu respect. Dacă nevoia ta nu este îndeplinită, este posibil să simți iritare sau furie. Aceste trăiri sunt un efect secundar care poate ascunde problema. Dacă te concentrezi numai pe ele, nu poți comunica eficient. Emoțiile îți pot afecta chiar și înțelegerea, cu rezultatul că te vei concentra doar pe furie, nu și pe cauza ei - nevoile nesatisfăcute. Pericolul este că atunci când te concentrezi pe propriile emoții, le vei exprima într-un fel sau altul, dacă nu prin cuvinte, atunci prin tonul vocii sau prin limbajul trupului. Prin urmare, persoana căreia i te vei adresa va intra în defensivă. Conversația, care de-acum s-ar putea transforma într-o ceartă în toată regula, degenerază, iar adevăratele tale nevoi nici măcar nu mai intră în discuție [2, p.108].

În acest context, pentru conștientizarea nevoilor personale propunem a fi promovate practicile MINDFULNESS.

Scopul cercetării constă în analiza reperelor teoretice referitoare la importanța practicilor MINDFULNESS pentru conștientizarea nevoilor

personale.

Expunerea conținutului de bază. În viața de zi cu zi, trebuie doar să ne adâncim atenția, să o comutăm dinspre ceilalți în direcția propriilor sentimente, gânduri personale și a stărilor noastre de spirit. Mindfulness se referă la o observare fără a judeca, a evalua. Este abilitatea minții de a urmări, fără a critica. Cu această abilitate, o persoană vede lucrurile fără a le condamna. Nu este surprinsă de nimic. Pur și simplu, percepe acele lucruri exact așa cum sunt ele în starea lor naturală. Nu face alegeri și nici nu judecă. Doar observă. Este un spectator care își dă seama de impermanența lucrurilor, fără a căuta plăcerea acestora și fără a le personaliza [1, p.90].

Pentru a găsi o definiție potrivită, putem porni de la denumirea de Mindfulness. Cuvântul provine de la „mind” – minte și „fulness” – plinătate, plenitudine. În limba română, traducerea poate suna pretențios, însă în termeni simpli, *mindfulness* înseamnă capacitatea de a-ți antrena mintea să fie atentă, prezentă, concentrată pe *aici* și *acum*. Iar acest lucru presupune o cultivare a atenției moment de moment și fără judecăți de valoare, fără să ne

gândim la trecut sau la viitor [11].

În limba engleză termenul *mindfulness* definește un concept care subliniază calea prin care un individ este conștient, sensibil, treaz, vigیل, atent. Cuvântul „*mindfulness*” din traducere înseamnă: „*a fi atent*”, „*a fi conștient*”, „*a fi prezent*”, „*a fi totdeauna atent și vigilent în a evita daunele și de a o duce bine*”.

Pentru mulți dintre noi, *mindfulness* poate fi o provocare. De aceea, stilul *mindfulness* se educă în timp, prin practici exersate zilnic. Acest domeniu cuprinde o serie de tehnici care te ajută să fii prezent, conștient, atent și să te bucuri de ceea ce trăiești de la o zi la alta. De fapt, *mindfulness-ul* este o veche practică budistă care păstrează o relevanță din ce în ce mai apreciată în Occident. Ea nu se leagă neapărat de budism, fiind promovată și sub alte forme; fiind o practică de sine stătătoare, nu necesită convertirea sau cunoașterea budismului, deși punerea în practică a învățăturilor budiste ar putea facilita apariția stării de prezență conștientă. În tabelul 1., prezentăm câteva definiții ale termenului *mindfulness*ului.

Tabel 1. Definiții ale termenului Mindfulness [3; 10].

Autor	Definiții ale termenului
Kabat-Zinn (1994)	<i>Mindfulness</i> desemnează capacitatea unui subiect de a fi atent într-un mod particular, adică cu scop, în momentul prezent și fără a judeca de ce <i>Mindfulness</i> este o stare de prezență conștientă, în care ne concentrăm atenția într-un anumit fel: intenționat + în momentul prezent + fără judecată critică.
Germer (2005)	Mindfulness înseamnă conștiința de a fi prezent la experiența trăită și acceptată necondiționat
Mace (2008)	Mindfulness presupune eliberarea de suferință pentru obținerea moralității, a concentrării și a înțelepciunii
Siegel D.	<i>Mindfulness</i> se referă la trezirea dintr-o viață trăită pe pilot automat și la faptul de a fi interesați de ceea ce experiențele noastre de zi cu zi ne aduc în atenție. Atunci când suntem mindful (conștienți) trăim aici și acum, suntem conștienți de propriile gânduri și sentimente, fiind, de asemenea, receptivi la cele ale oamenilor din jur.
În limbajul cotidian	Mindfulness este o cerință esențială pentru a te elibera și a cunoaște.
	Mindfulness este cea care dă omului capacitatea de comprehensiune clară a lumii și a lui însuși.
	Mindfulness înseamnă un angajament făcut pentru o viață, nu de a merge într-un loc anume, ci a fi într-adevăr acolo unde ești, în fiecare moment, indiferent de felul cum este dobândită experiența, că este plăcută, neplăcută sau neutră.

Mindfulness, starea de atenție conștientă, este o veche practică budistă, dar cu o profundă relevanță pentru viața noastră de astăzi. Aceasta relevanță nu are nimic de-a face cu budismul în sine sau cu o eventuală convertire la budism, ci are o totală legătură cu a ne trezi și a trai în armonie cu noi înșine, și cu lumea care ne înconjoară. Ea are de a face cu examinarea propriei persoane, a cine suntem noi, cu analizarea viziunii noastre asupra lumii și a locului pe care îl ocupăm în cadrul ei, și cu acțiunea de a cultiva o anumită apreciere față de plinătatea fiecărui moment pe care îl trăim. Dar, mai mult decât orice, ea are de a face cu a păstra contactul cu realitatea [6, p.19].

Însă, tehnic vorbind, *mindfulness* este **ceea ce se întâmplă** când ești atent intenționat, în momentul prezent, fără a judeca, de parcă viața ta ar depinde de asta. Și rezultatul nu este altceva decât *conștientizarea în sine*. *Conștientizarea* este o capacitate cu care suntem familiarizați cu toții și care ne e, simultan, complet

necunoscută. Astfel, exercițiile de *mindfulness* reprezintă, de fapt, cultivarea unei resurse pe care o deținem deja în noi, dar e necesar să învățăm cum să ocupăm un alt domeniu al minții cu care nu prea avem, de regulă, contact. Iar acesta este ceea ce am putea numi **modulul a fi al minții**.

Mindfulness înseamnă conștientizare, cultivată prin a fi atent în mod susținut și deosebit; este una dintre numeroasele forme de meditație, dacă meditația poate fi considerată orice modalitate prin care ne angajăm în (1) reglarea sistematică a atenției și energiei, (2) influențând astfel și posibil transformând calitatea experienței noastre (3) cu scopul de a înțelege gama completă a firii omenești și (4) a relațiilor noastre cu ceilalți și cu lumea [5, p.9].

O altă descriere care ne poate ajuta să înțelegem complexitatea acestui concept (*mindfulness*) – care a fost preluat în această formă atât în limba română, cât și în multe alte limbi – ne este oferită de Jon Kabat-Zinn. În

viziunea științifică a lui Kabat-Zinn, și a multor experți în meditație și în arta cultivării stării de prezență conștientă, atenția este o abilitate psihologică extrem de importantă, deoarece ne direcționează energia. Iar unde se găsește energia noastră, acolo ne putem descoperi și puterea [3, p.23].

Autorul și profesorul Jon Kabat-Zinn (2014) menționează că de multe ori se pare că persoanele sunt mai preocupate de trecut, de ceea ce s-a întâmplat deja, sau de un viitor care nu a sosit încă, reușind astfel să evite focusarea atenției pe momentul prezent. Căutăm un alt loc unde să fim, unde sperăm că lucrurile vor fi mai bune, unde vom fi mai fericiți, unde lucrurile vor fi mai aproape de cum vrem noi să fie sau mult aproape de modul în care obișnuiau să fie. Astfel, *mindfulness-ul* este un concept foarte simplu, a cărui putere stă în practica și în adaptarea la scenariul de viață individual. Atenția conștientă înseamnă să fii atent într-un mod special: să fii atent asupra scopului, asupra momentului prezent, în timp ce te privești dintr-un „exterior”. Toate aceste precepte s-au tradus ulterior în *metode și tehnici de mindfulness*, precum *exercițiile de meditație sau de atenție* utilizând respirația, scanarea corpului, utilizarea simțurilor sau controlul gândurilor.

Mindfulness-ul devine înțeleasă ca o deprindere, un tip de „comportament învățat”, care constă într-un interes manifestat față de propria persoană și care ține de procesul de autocunoaștere. Practica cea mai cunoscută în care întâlnim *mindfulness-ul* este meditația [8, p.27].

Trăirea conștientă are două componente. Poți învăța să fii conștient, prezent în viața ta de zi cu zi, iar acest lucru este util în toate modurile posibile. Poți deprinde modalități conștiente de a-ți spori abilitatea de a te bucura de viață și de a gestiona dificultățile, care pot fi puse în aplicare în orice moment al zilei. Cealaltă componentă este meditația, care se face într-un mod mai formal, luându-ți angajamentul de a o practica și stabilind un interval pentru ea. Deși meditația este cunoscută de mult timp în Occident (în anii 1960 era foarte la modă, de exemplu), multora dintre noi încă ni se pare un concept puțin ciudat. Totuși, după ce vei medita în mod regulat, vei ajunge să o simți ca pe o a doua natură [7, p.23].

Meditația poate fi văzută ca fiind procesul prin care se aprofundează atenția și prezența conștientă, unde practicantul are oportunitatea de a interacționa și prelucra anumite experiențe înainte de a le atribui un rol și de a le integra în experiența lui de viață. Meditația este singura activitate umană intenționată, sistematică ale cărei fundamente au ca scop conștientizarea locului în care ne aflăm deja, a situației cu care ne confruntăm deja, nu încercarea de a deveni mai buni sau de a obține vreun rezultat.

Mindfulness semnifică conceptul de a fi grijuliu, atent la momentul prezent, fără a judeca, atât la ceea ce se întâmplă în interiorul nostru complex, cât și la lumea exterioară. Studiile au demonstrat faptul că practicarea tehnicilor centrate pe *mindfulness* au „o influență pozitivă asupra modului în care creierul procesează emoțiile dificile în condiții de stres, mutând activarea unor anumite zone din cortexul prefrontal din dreapta în stânga – și inducând schimbări pozitive la nivelul

sistemului imunitar” [5, p.28-29].

În esență, *mindfulness* este universal, fiindcă se referă la atenție și conștientizare, iar atenția și conștientizarea sunt capacități umane înnăscute pentru toți. Și totuși, e corect să spunem că, din perspectivă istorică, articulațiile cele mai rafinate și dezvoltate ale *mindfulness-ului* și modul de cultivare al acestuia au la bază tradiția budistă, iar textele și învățăturile budiste constituie o resursă neprețuită pentru aprofundarea înțelegerii și aprecierea *mindfulness-ului* și pentru subtilitățile cultivării acestuia [ibidem 5, p.30].

Mindfulness-ul este cheia principală spre cunoașterea minții și, prin urmare, punctul de plecare, unealta perfectă pentru a modela mintea și, prin urmare, punctul focal și manifestarea măreață a libertății dobândite a minții și, prin urmare, punctul culminant. *Să înțelegem, să menținem și să acționăm dintr-o perspectivă specifică stării de mindfulness* va fi probabil un antrenament pe viață, necesitând un efort continuu, un efort delicat. Putem renunța să ajungem la starea perfectă de *mindfulness*, străduindu-ne în schimb să aducem pur și simplu conștientizarea în viața noastră, moment cu moment. De câte ori ne amintim să trăim din perspectiva conștientizării, practicăm *mindfulness-ul*. *Mindfulness-ul* nu este doar un set de tehnici. Văzând tipare ale minții și corpului în comuniune cu circumstanțele, ni se oferă darul conștientizării. Deprinzând capacitatea de a fi prezent la fluxul mereu schimbător al experienței interioare și exterioare, descoperim cum să ne eliberăm de reactivitate și posibilitatea unei acțiuni mai înțelepte, mai conștiente [4, pp. 231-214].

Așa cum am văzut, meditația prin *mindfulness* ține de fapt de conștientizare: calitatea, stabilitatea, fiabilitatea și capacitatea sa de a ne elibera de propriile obiceiuri de a ne auto-minimiza și de a ignora ce e cel mai important în viețile noastre. *Mindfulness-ul* dezvoltă atenția pură, discernământul, vederea clară și, astfel, înțelepciunea veritabilă, unde „înțelepciune” înseamnă a cunoaște realitatea lucrurilor în loc să ne lăsăm prinși de propriile percepții și judecăți eronate asupra realității [5, p.65].

Mindfulness ne poate ajuta, de asemenea, să apreciem sentimente cum ar fi bucuria, pacea și fericirea, care de multe ori trec rapid și rămân nerecunoscute. Ea este eliberatoare prin faptul că ne călăuzește prin moduri de a ne confrunța cu noi înșine și cu lumea exterioară, lucru ce ne poate elibera din rutina în care cădem atât de des. Ne conferă, de asemenea, forță - ca urmare a faptului că acordând o atenție de acest fel, noi deschidem canalele ce duc la rezervoarele adânci ale creativității, inteligenței, imaginației, clarității, determinării, alegerii și înțelepciunii, care se află în noi [6, p.25].

Mindfulness trebuie să fie o parte bine stabilită din viața fiecăruia. Într-o situație cu adevărat stresantă, cum ar fi o confruntare, încă poți găsi un moment liber pentru a reveni la *mindfulness*. Detașează-te de orice nevoie de a reacționa rapid și nehibzuit și permite-ți o pauză de respirație pentru a te calma - pe măsură ce expiri, eliberează-te de sentimentele furioase și defensive.

Pentru gestionarea confruntărilor, suntem adesea sfătuiți să folosim acronimul **STOP**, care, de fapt, este *mindfulness*, este căruia este prezentat în tabelul 2.

Tabelul 2. Metoda mindfulness STOP pentru gestionarea confruntărilor [7, p.136-137]

Metoda MINDFULNESS „STOP”		
S	Semnal	corpul îți trimite semnale timpurii de avertizare când lucrurile nu merg bine, cum ar fi gâtul încordat sau stomacul deranjat. Scanările corporale te vor face să fii mult mai conștient de semnalele personale. Odată ce ești conștient de ele, devine mai ușor să te detașezi de acestea.
T	Tu deții controlul	respiră conștient de câteva ori.
O	Opusul	când simți să mușchii ți se încordează, iar gândurile îți devin negative (de teamă sau de ostilitate), adoptă atitudinea opusă, relaxându-te în mod deliberat și spunându-ți în sinea ta: „Sunt calm și dețin controlul”. Aceasta este detașarea conștientă de reacțiile tale negative.
P	Practică	pregătește-te să practici aceste tehnici când știi dinainte că lucrurile ar putea deveni dificile; de exemplu, când returnezi un lucru care te-a nemulțumit sau când ești nevoit să te confrunți cu greutăți la muncă. Astfel, când apare o dificultate neașteptată, vei avea la îndemână toate abilitățile necesare.

Un element esențial al practicii mindfulness este exercițiul de stabilizare a conștientizării. Ne antrenăm să fim capabili să susținem conștientizarea momentului prezent, pentru un interval de timp dat, fără a ne lăsa distrași de gânduri. Ne antrenăm să fim conștienți de gândurile noastre, în loc să ne lăsăm atrași în a deveni una cu aceste gânduri. Atunci când putem să rămânem conștienți de mintea gânditoare, nu ne mai lăsăm distrași de ea și, astfel, putem rămâne conștienți de orice altceva pătrunde în noi prin simțurile noastre, în momentul prezent [9, p.142].

Mai multe studii și cercetări sugerează că inclusiv la adulții mai vârstnici, mindfulness-ul poate să amplifice funcțiile cognitive și să le preîntâmpine declinul. Imaginează-ți cu cât mai eficace ai putea fi, atât personal, cât și profesional, dacă ai putea să menții pe perioade mai lungi de timp conștientizarea în momentul prezent, fără a te lăsa distras de gânduri. Cum spunea William James, părintele psihologiei americane, acum peste o sută de ani: *„Cu cât cineva se ocupă mai îndelung de un subiect, cu atât îl stăpânește mai bine. Iar facultatea de a aduce cu bună știință înapoi o atenție hoinară, iar și iar, este însăși temelia judecării, a caracterului și a voinței. Nimeni nu poate fi stăpân pe sine însuși, dacă nu o posedă. Educația care să perfecționeze această facultate ar fi educația superioară tuturor celorlalte”* [ibidem 9, p.144].

Putința de a rămâne imun la distragerea atenției face să scadă riscurile la adresa siguranței personale, ne îmbunătățește performanța în orice activitate am desfășura, ne îmbunătățește capacitatea de a învăța lucruri noi, ne îmbunătățește abilitatea de a remarca detalii importante pe care altfel nu le-am observa etc. Posibilitatea de a ne controla perfect capacitatea de susținere a conștientizării în momentul prezent ar trebui

să fie un motiv suficient pentru a întreprinde o formă sau alta de practică mindfulness.

Concluzii.

1. Mindfulness constă în meditație formală și în a trăi conștient zi de zi.
2. Practica este mai mult decât simplă repetiție.
3. A fi pe deplin conștient înseamnă să trăiești în prezent.
4. În ultimii ani, s-au făcut cercetări extinse în ceea ce privește beneficiile practicării mindfulness și se demonstrează permanent că acest lucru este util atât pentru sănătatea fizică (reduce hipertensiunea arterială), cât și pentru sănătatea psihică (reduce anxietatea);
5. Practicarea mindfulness-ului are toate șansele să fie benefică pentru o gamă variată de probleme. Totodată, este folosită pentru oameni care nu au probleme specifice, dar care vor să își amelioreze calitatea vieții.
6. Există diverse moduri în care mindfulness-ul e de folos, printre care: alungă durerea corelată cu emoțiile negative; te desprinde de obiceiurile inutile în gândire; restaurează echilibrul între cele două emisfere ale creierului; te deconectează de la supraîncărcarea senzorială specifică vremurilor noastre; îți reface ritmurile naturale; te învață să trăiești cu tine așa cum ești.

Recomandări.

- Încearcă să meditezi zilnic.
- Fii îngăduitor cu tine, dacă ratezi din reprizele de meditație.
- Trăiește pe deplin și experiențele negative!
- Recunoaște și acceptă ce ți se întâmplă.
- Te poți detașa de emoțiile tale.
- Fii îngăduitor cu tine!
- Învață să renunți la scopuri.

Referințe bibliografice:

1. Crețu C.- F. Mindfulness și anxietatea în preadolescență. În Materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională, Integrare prin cercetare și inovare, Chisinau, 2020, 298 p.
2. Emet J. Cautarea cerului albastru: Mindfulness pentru fericire aici și acum. București: Curtea Veche Publishing, 2019, 224 p.
3. Gyorgy G. Mindfulness urban: exerciții de curaj, compasiune, conectare. București: Curtea Veche Publishing, 2019, 224 p.
4. Halliwell Ed. Mindfulness: Cum să trăiești bine dând dovadă de atenție. București: Act și Politon, 2016, 255 p.
5. Kabat-Zinn J. Mindfulness pentru începători. București: TREI, 2016, 188 p.
6. Kabat-Zinn J. Mindfulness zi de zi - oriunde vrei să mergi, acolo ești deja. București: Herald, 2020, 267 p.

7. Langley M. Mindfulness pe înțelesul tuturor. Fii mai prezent în viața de zi cu zi. București: Litera, 2018, 247 p.
8. Mariș A., Manea G., Prală M. Adolescenți față în față cu terapeuți: 12 ședințe de dezvoltare personală. București: Editura SPER, 2016, 134 p.
9. Tenney M., Gard T. Mindfulness și Leadership. Cum să-ți resetezi mintea pentru excelență, fără să-ți aglomerezi programul. București: TREI, 2017, 343 p.
10. Vraști R. Reglarea emoțională și importanța ei clinică, București: Editura ALL, 2015, 140 p.
11. <https://www.storia.ro/blog/home--deco/cum-te-ajuta-tehnicile-de-mindfulness-sa-te-relaxezi> (vizitat 30.03.2021)

CZU 159.944:37.091

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.29>

RELATIA DINTRE CLIMATUL ORGANIZAȚIONAL ȘI SATISFAȚIA PENTRU MUNCĂ A ANGAJAȚILOR DIN MEDIUL EDUCAȚIONAL

GROZA Angela,

Doctor în psihologie, conferențiar universitar
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” Chișinău

LUCHIAN-URSACHI Nicoleta,

Drd., MA, Profesor-educator
Centrul Școlar de Educație Incluzivă,
Suceava, România

REZUMAT

Cercetarea a urmărit studiul corelației dintre climatul organizațional și satisfacția în muncă a cadrelor didactice. Legătura dintre climat și satisfacție este vitală pentru reușita în cariera didactică. Climatul organizațional este considerat ca fiind un ansamblu relativ persistent de percepții ale membrilor unei organizații asupra mediului intern al acesteia și care le influențează comportamentul. Satisfacția în muncă reprezintă o stare emotivă pozitivă care rezultă din opinia personală a angajatului asupra muncii sale sau climatului de muncă, o stare de echilibru la care ajunge individul în momentul în care răspunde unor așteptări conștiente sau inconștiente și anumitor nevoi. Rezultatele cercetării au demonstrat că cadrele didactice din lotul de profesori-educatori manifestă scoruri înalte în ceea ce privește climatul organizațional în general și Performanța în special. Profesorii-educatori sunt mai orientați spre performanță, evaluată în funcție de atingerea obiectivelor, reducerea costurilor în comparație cu celelalte cadre didactice. Profesorii – psihopedagogici sunt mai satisfăcuți de calitatea relațiilor dintre angajați, cu referire la comunicare și colaborare pe linie profesională, de remunerare și promovare și au un grad mai înalt al satisfacției generale. Climatul organizațional corelează cu satisfacția în muncă, deci că cu cât va fi mai favorabil climatul organizațional în mediul educațional, cu atât vor fi mai satisfăcute cadrele didactice.

Cuvinte-cheie: Climat organizațional, satisfacția în muncă, cadre didactice.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE ORGANIZATIONAL CLIMATE AND THE WORK SATISFACTION OF EDUCATIONAL EMPLOYEES

GROZA Angela,

PhD, Associate Professor,
„Ion Creangă” State Pedagogical University

LUCHIAN-URSACHI Nicoleta,

PhD student, MA, Professor Educator,
School Center for Inclusive Education,
Suceava, Romania

SUMMARY

The research aimed to study the correlation between the organizational climate and the job satisfaction of teachers. The link between climate and satisfaction is vital for success in teaching. The organizational climate is considered to be a relatively persistent set of perceptions of an organization's members about its internal environment and that influence their behavior. Job satisfaction is a positive emotional state that results from the employee's personal opinion of his work or work climate, a state of balance that the individual reaches when he responds to conscious or unconscious expectations and certain needs. The research results showed that teachers in the group of teachers-educators show high scores in terms of organizational climate in general and performance in particular. Teachers-educators are more performance-oriented,

evaluated according to the achievement of objectives, cost reduction compared to other teachers. Psycho-pedagogical teachers are more satisfied with the quality of relations between employees, with reference to professional communication and collaboration, remuneration and promotion and have a higher degree of overall satisfaction. The organizational climate correlates with job satisfaction, so that the more favorable the organizational climate in the educational environment, the more satisfied the teachers will be.

Key words: Organizational climate, job satisfaction, teachers.

Climatul organizațional și satisfacția pentru muncă sunt aspecte foarte importante ale activității profesionale, având consecințe importante, atât personale cât și asupra organizației în care se desfășoară munca. Semnificația și accepțiunile acestor concepte au avut o evoluție sinuoasă de la impunerea lor în psihologie și până în zilele noastre.

Climatul organizațional se referă la percepția pe care o au angajații despre locul lor de muncă. Percepția e mai mult descriptivă decât valorică și face ca la analiza climatului organizațional acesta să fie mai mult decât un simplu sumar din ceea ce preferă de obicei angajații. Literatura de specialitate a conferit termenului “climat organizațional” multe definiții și conceptualizări. Prin definirea acestuia se realizează accentuarea unor variabile constitutive fără de care înțelegerea noțiunii ar fi mai dificilă. Putem înțelege prin intermediul său dinamica unei organizații prin prisma trăirilor subiective ale membrilor grupului. Primele abordări tratează climatul ca pe ceva intangibil, dar important pentru dezvoltarea oricărei organizații, cât și pentru conturarea personalității individului.

În viziunea lui Robert Kottkamp climatul organizațional consistă în “valorile, interpretările și activitățile sociale împărtășite, precum și definirea comună a scopurilor de către membrii organizației” [apud 1, p. 38]. Mihaela Vlăsceanu consideră climatul “un ansamblu de factori sau variabile care influențează activitatea și comportamentul membrilor individuali și unitățile funcționale ale organizației, reguli și reglementări, constrângeri organizaționale sau de mediu, strategii de luare a deciziilor și de motivare a oamenilor, mijloace de transmitere și de circulare a informațiilor” [15, p. 165]. Oferind o definiție complexă, autoarea ne vorbește despre un climat general, caracteristic organizației în ansamblu și unul specific fiecărui nivel organizațional sau grup de muncă, ceea ce ar putea fi sinonim cu atmosfera care variază sau domină grupul la un moment dat.

Pentru Cătălin Zamfir climatul organizațional reprezintă “totalitatea caracteristicilor sociale și umane ale organizației ca sistem complex: practicile de luare a deciziilor de-a lungul ierarhiei, funcționarea colectivelor de conducere, realizarea funcțiilor sociale ale întreprinderii, atmosfera generală de stimulare a performanțelor de muncă și a participării la conducere, relațiile de cooperare între colectivele de muncă, între secții, servicii, ateliere și birouri” [16, p. 231]. Climatul organizațional este considerat ca fiind un ansamblu relativ persistent de percepții ale membrilor unei organizații asupra mediului intern al acesteia și care le influențează comportamentul. După unii cercetători acest concept își are sursa în percepția, opiniile, atitudinile și impresiile angajaților care își desfășoară activitatea în organizație și mai puțin în structurile și strategiile de organizare.

După Gary Pritchard și A.J. Karasick (1973) climatul este definit drept calitatea relativ stabilă în timp a mediului intern al unei organizații ce rezultă din comportamentul și politicile membrilor organizației și este percepută de toți membrii acesteia servind drept bază pentru interpretarea contextului organizațional, orientând activitățile și deciziile organizaționale [10, p. 1096].

Czitrom I. definește climatul ca fiind “produsul confruntării așteptărilor subiective, socialmente constituite ale angajaților, cu condițiile obiective, dar mijlocite tot subiectiv, ale organizației” [4, p. 182]. Ion Candrea apreciază climatul ca fiind “un nivel superior de integrare a factorilor interni și externi, obiectivi și subiectivi care au o semnificație pentru grup și care generează o dispoziție psihică relativ stabilizată la nivelul membrilor organizației respective” [2, p. 16].

Ovidiu Nicolescu și Ion Verboncu, în opinia lor, spun despre climat că “exprimă starea de spirit a personalului ce tinde să prevaleze într-o anumită perioadă, reflectară a evoluțiilor recente ale organizației, în special cele economice și manageriale” [8, p. 403].

În literatura de specialitate există mai multe definiții și concept privind satisfacția în muncă. După Alexandru Trifu (2009) “satisfacția în muncă este o stare emotivă pozitivă care rezultă din opinia personală a angajatului asupra muncii sale sau a climatului de muncă, o stare de echilibru la care ajunge individul în momentul în care răspunde complet unor nevoi, așteptări conștiente sau inconștiente” [14, p. 142]. Autorul Ticu Constantin definește satisfacția ca o stare sau o reacție pozitivă care a apărut în contextul muncii, serviciului [3, p. 185].

Conform opiniei lui Rogelberg Steven G., satisfacția în muncă este o “stare emoțională plăcută sau pozitivă care rezultă din aprecierea slujbei sau anumitor aspecte ale slujbei de către individ” [12, p. 406]. Această definiție face referire atât la reacțiile afective ale persoanei față de slujba sa: sentimentele sale, cât și la evaluările cognitive asupra slujbei: gândurile sale.

Spector Paul E. privește satisfacția ca “ceea ce simt angajații față de locul lor de muncă în general și față de anumite aspecte ale postului în particular. Aceasta relevă măsura în care angajaților le place sau nu postul de muncă pe care îl ocupă. Satisfacția poate fi sentimentul general față de job sau ca o constelație de atitudini orientate spre diferite aspecte sau fațete ale jobului” [13, p. 2].

Zamfir Cătălin apreciază satisfacția ca pe un rezultat al diferenței dintre ceea ce indivizii obțin ca recompensă a muncii și ceea ce ei estimează că ar trebui să obțină [17, p. 231].

Popescu Neveanu Paul în “Dicționarul de psihologie” (1978) tratează satisfacția profesională ca o “configurație psihică complexă nu întotdeauna total conștientă, constând într-un set de atitudini pozitive ale persoanei față de munca efectuată. Satisfacția în muncă are

valoarea unui important indice calitativ al organizațiilor de tip productiv și totodată a unuia dintre obiectivele majore ale acestor organizații: pe lângă randamentul economic, obținerea diferitelor produse, se urmărește și randamentul social, adică furnizarea către societate a unor oameni satisfăcuți în muncă, autorealizați profesional, bucurându-se de considerație, integrați și stabili pe locul de muncă” [11, p. 633].

După autorul Gary Johns satisfacția muncii este definită ca fiind suma reacțiilor afective ale unui angajat față de slujba sau, mai simplu spus, satisfacția reprezintă gradul de mulțumire sau dezamăgire: reacție emoțională provenită din depășirea așteptărilor: satisfacție sau din neatingerea acestora: insatisfacție [7, p. 128]. Satisfacția în muncă reprezintă o stare emotivă pozitivă care rezultă din opinia personală a angajatului asupra muncii sale sau climatului de muncă, o stare de echilibru la care ajunge individul în momentul în care răspunde unor așteptări conștiente sau inconștiente și anumitor nevoi. Satisfacția în muncă vizează următoarele aspecte: salariul și beneficiile materiale, promovările, condițiile de muncă, recunoașterea, politica organizațională și colegii de muncă. Importanța muncii este primordială pentru dezvoltarea fiecărui individ. În muncă, persoana își satisface aspirațiile, își întregește și îmbogățește personalitatea și realizează idealurile.

Legătura dintre climat și satisfacție este vitală pentru reușita în cariera didactică. Emil Păun consideră climatul ca fiind o variabilă prezentă în viața școlii, care descrie, de fapt, starea psihosocială a acesteia. “El se manifestă prin caracteristicile relațiilor psihosociale din școală, prin tipul de autoritate, gradul de motivare și de mobilizare a resurselor umane, stările de satisfacție sau insatisfacție, gradul de coeziune din comunitatea școlară” [9, p. 117].

Wayne Hoy și Cecil Miskel consideră climatul școlii “un set de caracteristici interne, care disting o școală de alta și influențează comportamentul fiecărui membru al acesteia” [6, p. 225]. Așadar, climatul școlii definește calitatea organizației de a crea un loc sănătos pentru studiu, de a orienta elevii și părinții spre împlinirea aspirațiilor, de a stimula creativitatea și entuziasmul personalului didactic. Climatul școlii poate fi considerat acea calitate a mediului școlar care este împărtășită de toți membrii care se află în acea organizație, influențându-le comportamentul și poate fi descris în termeni de percepții colective.

Dimensiunea funcțională a climatului organizației școlare reflectă acțiunea factorilor sociali implicați în elaborarea obiectivelor generale și specifice ale activității de instruire, realizată în cadrul procesului de învățământ. Dimensiunea structurală a climatului organizației școlare se referă la particularitățile resurselor umane angajate în realizarea activităților instructiv-educative: număr de profesori și comisii metodice, vârsta, statutul profesional, calitatea social-economică a elevilor și a părinților, ponderea structurilor de conducere managerială/birocratică.

Dimensiunea psihologică a climatului organizației școlare conturează calitățile cognitive și noncognitive ale actorilor implicați în viața organizației școlare. Resursele cognitive superioare ale profesorilor și ale elevilor conferă climatului școlar o notă particulară exprimată pe

nivelul ridicat al competențelor atinse în activitatea de instruire, dar și prin ritualul comunicării eficiente în clasă și în afara clasei.

Resursele socio-afective ale climatului reflectă situațiile de atracție/respingere existente la nivelul actorilor școlii, exprimate în plan general și particular: grupuri aflate în relații de colaborare/adversitate, prezența pozitivă/negativă a unor lideri informali, gradul de acceptare a liderilor formali – directori, responsabili de comisii metodice, profesori – diriginți.

Resursele motivaționale reflectă interesele membrilor organizației dezvoltate în raport de valorile școlii. Climatul școlii este influențat de gradul de motivare și satisfacție al profesorilor, pentru a atinge unele competențe și performanțe pedagogice și sociale superioare.

Lucrarea își propune să ofere o viziune clară și pragmatică asupra fenomenului de climat organizațional și satisfacția în muncă a cadrelor didactice din organizația școlară.

Scopul acestei cercetări rezidă în analiza relației dintre climatul organizațional și satisfacția în muncă a cadrelor didactice.

Obiectivele cercetării:

- determinarea climatului organizațional în mediul școlar în dependență de funcția cadrelor didactice;
- identificarea satisfacției în muncă în mediul școlar în dependență de funcția cadrelor didactice;
- stabilirea corelațiilor dintre climatul organizațional și satisfacția în muncă la angajați.

Propunem să studiem următoarele *ipoteze* în această lucrare:

- Presupunem că există diferențe privind climatul organizațional și satisfacția în muncă între cele 3 loturi experimentale
- Considerăm că există o relație între climatul organizațional și satisfacția în muncă la cadrele didactice

Descrierea eșantionului. Cercetarea a fost realizată pe un lot de 54 cadre didactice dintre care: 18 profesori (Lotul I), 18 profesori – educatori (Lotul II) și 18 profesori – psihopedagogi (Lotul III) din cadrul organizației Centrului Școlar de Educație Incluzivă.

Instrumente de cercetare:

- Chestionarul „*Climatul Organizațional*” (Ticu Constantin) cuprinde 40 de itemi și pune în evidență opt dimensiuni sau factori: 1. Sarcina; 2. Structura; 3. Relațiile; 4. Motivația; 5. Suportul; 6. Conducerea; 7. Schimbarea; 8. Performanța. Subiecții au fost rugați să evalueze fiecare item după o scala Lickert în 7 trepte: 1 - Niciodată de acord; 2 - Foarte rar de acord; 3 - Uneori de acord; 4 - 5 - Deseori de acord; 6 - Foarte des de acord; 7 - Întotdeauna de acord. Interpretare: Se face suma valorilor obținute la itemii de mai jos și se împarte la numărul de itemi și se raportează la etalon. [48, pp. 273-275].

- Chestionarul „*Satisfacția în muncă*” (Ticu Constantin) cuprinde 32 de itemi și pune în evidență patru factori: 1. Remunerare și promovare; 2. Conducere și relații interpersonale; 3. Organizare și comunicare; 4. Satisfacție generală. Subiecții au fost rugați să evalueze fiecare item după o scala Lickert în 6 trepte: 1 - Niciodată adevărat; 2 - Foarte rar adevărat; 3 - Uneori adevărat; 4 -

Deseori adevărat; 5 - Foarte des adevărat; 6 - Întotdeauna adevărat. Interpretare: Se face suma valorilor obținute la

itemii de mai jos și se împarte la numărul de itemi și se raportează la etalon [48, pp. 285-287].

Figura 1 Reprezentarea grafică a valorilor medii în dependență de funcție (Climatul Organizațional)

Analiza rezultatelor prezentate în figura 1, ne indică prezența valorilor majore la cadrele didactice din lotul II (profesori-educatori). Subiecții din lotul I (profesori) au obținut valori mai mici la factorul *Sarcina*; factorul *Structură*; factorul *Relațiile*; factorul *Motivația*; factorul *Suportul*; factorul *Conducere*; factorul *Schimbare* și factorul *Performanță*. Valorile maxime la factorul *Sarcina* au fost deținute de către profesori-educatori (lotul II), fiind urmați de profesori-psihopedagogi (lotul III). Scorurile mici sunt cele ale profesorilor (lotul I).

Pentru determinarea comparațiilor dintre loturile

experimentale am utilizat testul statistic neparametric de comparare a două eșantioane independente U Mann Whitney. La compararea rezultatelor subiecților din lotul II (profesori-educatori) și lotul III (profesori-psihopedagogi) am obținut diferențe statistice semnificative ($U=86,000$; $p=0,015$) pentru variabila *Performanță* cu valori mai mari pentru subiecții din lotul II (profesori-educatori). Deci, profesorii-educatori (lotul II) au obiective mai clare, dispun de organizare eficientă, au relații pozitive și motivație stimulativă.

Figura 2. Reprezentarea grafică a valorilor medii în dependență de funcție (Satisfacția în muncă)

La variabila *Remunerare și promovare* valorile maxime au fost cele ale lotului III (profesori-psihopedagogi), urmat de lotul II (profesori-educatori). Cele mai mici scoruri le-au obținut cadrele didactice din lotul I (profesori). *Conducerea și relațiile personale*: lotul III (profesori-psihopedagogi) au obținut cele mai mari rezultate, apoi lotul I (profesori) și cele mai slabe valori sunt cele ale profesorilor-educatori din lotul II. La variabila *Organizare și comunicare* profesorii-psihopedagogi din lotul III sunt cu scorurile cele mai ridicate, după care urmează lotul I (profesorii). Cele mai scăzute valori le au profesorii-educatori. La Satisfacția

generală tot lotul de profesori-psihopedagogi (lotul III) deține scorurile mari, în schimb celelalte două loturi de profesori-educatori (lotul II) și profesori (lotul I) sunt la egalitate.

La compararea rezultatelor prin intermediul testului U Mann Whitney am obținut diferențe statistice semnificative între subiecții din lotul III (profesorii-psihopedagogi) și cei care au format lotul profesorilor la *Remunerare și promovare* ($U=92,000$; $p=0,026$); pentru variabila *Organizare și comunicare* ($U=107,500$; $p=0,084$) și la *Satisfacția generală* ($U=91,500$; $p=0,025$).

Tabelul 1. Corelația climatului organizațional cu satisfacția în muncă

Pearson correlation		Remunerare și promovare	Conducere și relații interpersonale	Organizare și comunicare	Satisfacția generală
Sarcina	r	0,388**	0,082	0,286*	0,284*
	p	0,004	0,553	0,036	0,037
Structura	r	0,430**	0,164	0,324*	0,353**
	p	0,001	0,237	0,017	0,009
Relațiile	r	0,391**	0,053	0,271*	0,283*
	p	0,003	0,705	0,048	0,038
Motivația	r	0,416**	0,178	0,350**	0,367**
	p	0,002	0,198	0,010	0,006
Suportul	r	0,481**	0,201	0,343*	0,395**
	p	0,000	0,145	0,011	0,003
Conducerea	r	0,436**	0,172	0,266	0,340*
	p	0,001	0,214	0,052	0,012
Schimbarea	r	0,433**	0,138	0,345*	0,359**
	p	0,001	0,319	0,011	0,008
Performanța	r	0,385**	0,012	0,173	0,221
	p	0,004	0,930	0,212	0,108

În scopul verificării ipotezei *considerăm că există o relație între climatul organizațional și satisfacția în muncă la cadrele didactice*, am aplicat testul parametric Pearson.

Am determinat că între variabila *Sarcină* și variabila *Remunerare și promovare* a fost stabilită o relație de asociere direct proporțională, de tărie medie ($r=0,388$; $p=0,004$). Aceasta înseamnă că, cadrele didactice care au obiective clare tind să fie mai satisfăcute de salarizare și posibilități de promovare. La fel, am stabilit corelație direct proporțională, de tărie medie, între variabila *Sarcina* și variabila *Organizare și comunicare* ($r=0,388$; $p=0,036$). În acest fel, angajații din mediul organizațional care sunt orientați spre realizarea sarcinilor la locul de muncă sunt mai satisfăcuți de organizarea muncii efectuate, comunicare și feedback.

În ceea ce privește variabila *Structură*, putem afirma că există asocieri direct proporționale, de tărie medie, cu următoarele variabile ale Satisfacției în muncă: *Remunerare și promovare* ($r=0,430$; $p=0,0001$); *Organizare și comunicare* ($r=0,324$; $p=0,017$); *Satisfacția generală* ($r=0,353$; $p=0,009$). Cadrele didactice ce apreciază organizarea eficientă, flexibilitatea și adaptabilitatea posturilor în mediul educațional tind să fie mai satisfăcute de remunerare sau alte recompense financiare, de posibilitatea de promovare în carieră, de modul de organizare și comunicare, vor fi în general mai satisfăcute în plan profesional.

Am determinat o asociere direct proporțională, de tărie medie între variabila *Relațiile* și *Remunerare și promovare* ($r=0,391$; $p=0,003$). Calitatea relațiilor dintre angajați, cu referire la comunicare și colaborare pe linie profesională are legătură cu satisfacția legată de remunerare sau alte recompense financiare, de posibilitatea de promovare în carieră.

Putem spune că și între variabila *Motivația* și variabila *Remunerare și promovare* există o legătură de asociere direct proporțională de tărie medie ($r=0,416$; $p=0,002$). Climatul motivațional existent în școală este

asigurat prin retribuție, promovare, competență, dezvoltare.

Variabila *Suportul* este în asociere direct proporțională de tărie medie cu variabila *Remunerare și promovare* ($r=0,481$; $p=0,0001$). Resursele și condițiile de muncă pe care le asigură mediul educațional le conferă cadrelor didactice o mai mare satisfacție legată de remunerare.

Suportul corelează pozitiv atât cu *Organizare și comunicare* ($r=0,343$; $p=0,011$), cât și cu *Satisfacția generală* ($r=0,395$; $p=0,003$).

Între variabila *Conducere* și variabila *Remunerare și promovare* a fost stabilită o relație de asociere direct proporțională de tărie medie ($r=0,436$; $p=0,0001$). Stilul de conducere eficient, ce sprijină performanța individuală și colectivă asigură cadrelor didactice o mai bună remunerare și posibilități de promovare.

Între variabilele *Schimbare* și *Remunerare și promovare* au fost stabilite relații de asociere de tărie medie ($r=0,433$; $p=0,0001$). Atitudinea generală față de schimbare a organizației reflectată în stil flexibil, adaptabilitate, inițiativă și creativitate creează un mediu propice pentru dezvoltare și promovare.

Concluzii. Investigația realizată scoate în evidență rolul important al climatului organizațional și a satisfacției în muncă în mediul organizațional. Datele obținute în demersul de constatare demonstrează elocvent următoarele: cadrele didactice din lotul de profesori-educatori manifestă scoruri înalte în ceea ce privește climatul organizațional în general și Performanța în special. Profesorii-educatori sunt mai orientați spre performanță, evaluată în funcție de atingerea obiectivelor, reducerea costurilor în comparație cu celelalte cadre didactice. Profesorii – psihopedagogici sunt mai satisfăcuți de calitatea relațiilor dintre angajați, cu referire la comunicare și colaborare pe linie profesională, de remunerare și promovare și au un grad mai înalt al satisfacției generale.

Pentru a identifica dacă există o relație între

variabilele climatului organizațional și a satisfacției în muncă la cadrele didactice, am aplicat testul parametric Pearson. În rezultat am determinat că climatul organizațional corelează cu satisfacția în muncă, iar cele mai multe corelații ale factorilor climatului

organizațional sunt cu variabila Remunerare și promovare a chestionarului de Satisfacție în muncă.

În concluzie, putem afirma că cu cât va fi mai favorabil climatul organizațional în mediul educațional, cu atât vor fi mai satisfăcute cadrele didactice.

Referințe bibliografice:

1. Barbu D. I. Climatul educațional și managementul școlii”, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 2009, p. 38.
2. Candrea I. Comportamentul managerial și motivația pentru performanță, În: Revista Psihologia, nr. 1, București, 1996, p. 16.
3. Constantin T. Evaluarea psihologică a personalului, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 185, 214, 273, 276, 279, 285.
4. Czitrom I., Climatul psihosocial în colectivul de muncă industrial, Revista de Psihologie, nr. 3, București, 1979, p. 182.
5. Deaconu A., Podgoreanu S., Râșca L. Factorul uman și performanțele organizației, Editura ASE, București, 2004, p. 23.
6. Hoy Wayne, Miskel Cecil., Educational administration: Theory research and practice, Boston, M.A.: Mc Graw Hill, New York, 1987, p. 225.
7. Johns Gary, Comportamentul organizațional, Ed. Economică, București, 1998, p. 128.
8. Nicolescu O., Verboncu I. Management, București, Editura Economică, 1999, p. 403 .
9. Păun E., Școala - abordare sociopedagogică, Editura Polirom, Iași , 1999, p. 115, 117, 121-133 .
10. Pritchard G., Lawrence J., Allan J. Organizational Climate: A review of theory and research, Psychological Bulletin nr. 81, 1974, p. 1096-1112 .
11. Popescu-Neveanu P. Dicționar de psihologie, Editura Albatros, 1978, p. 633.
12. Rogelberg S. G., Encyclopedia of Industrial and Organizational Psychology, Thousand Oaks, Sage Publications, 2007, p. 406.
13. Spector P. E., Job Satisfaction: Applications, Assessment, Cause and Consequences, Thousand Oaks: Sage Publications, 1997, p. 2.
14. Trifu A. Abordarea gestiunii stresului în mediul economic, Iași, Editura Pim, 2009, p. 142.
15. Vlăsceanu M. Organizații și comportament organizațional, Editura Polirom, 2003, p. 137-219.
16. Zamfir C. Dezvoltarea umană a întreprinderii, 1980, Editura Academiei, București, p. 101-231.

CZU 37.015.3

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.30>

TEORII ȘI CONCEPȚII DIN PSIHOLOGIA EDUCAȚIEI: DEZVOLTARE, EDUCAȚIE ȘI ÎNVĂȚARE

PANCZI Violina,
Doctorandă,

Universitatea de Studii Europene din Moldova
violina.paris@gmail.com

REZUMAT

Educația este un factor determinant pentru dezvoltare, ea își propune deliberat să aleagă și să desemneze cu precizie perspectiva ce va fi insuflată dezvoltării. Psihologia dezvoltării a făcut saltul de la descrierea perioadelor de viață ale omului la identificarea modului în care anumiți factori influențează aceste perioade și care sunt transformările ce se petrec la creșterea interesului pentru studiul diferențelor interindividuale. Procesul de dezvoltare, este specific organizat, orice dispune de o bază motivațională, de structură și de o țință, scop, sau plan în raport cu care se autoreglează. Dezvoltarea este ca ansamblu de transformări care afectează organisme vii sau instituțiile sociale ceea ce implică de asemenea noțiunile de „continuitate”, „finalitate” și „evoluție”.

Cuvinte-cheie: dezvoltare, învățare, educație, motivare, evoluție.

THEORIES AND CONCEPTS IN THE PSYCHOLOGY OF EDUCATION: DEVELOPMENT, EDUCATION AND LEARNING

SUMMARY

Education is a determining factor for development, it deliberately aims to choose and accurately designate the perspective that will be instilled in development. Developmental psychology has made the leap from describing human life periods to identifying how certain factors influence these periods and what changes are taking place in increasing interest in the study of inter-individual differences. The development process is specifically organized, everything has a motivational basis, structure and a goal, purpose, or plan in relation to which it self-regulates. Development is as a set of transformations that affect living organisms or social institutions which also involves the notions of „continuity”, „finality” and „evolution”.

Key words: development, learning, education, motivation, evolution.

Introducere. A trăi înseamnă a învăța. Este imposibil să fii viu și conștient fără a învăța în mod constant lucrurile. Dacă suntem vii, asta înseamnă că primim mesaje din partea mediului înconjurător. În mod constant experimentăm realitatea într-un mod sau altul și o încorporăm în modelul nostru mental despre univers: suma organizată a ceea ce credem că știm despre tot [3, p.202].

Ființa umană este ajutată să se descopere pe sine, să-și modeleze resursele motivaționale, aptitudinile și caracterul, astfel încât să ajungă să-și valorifice potențialul nativ, în direcția unei finalități creatoare. Acțiunile educative mijlocesc transformarea genotipului (moștenirea genetică) în fenotip, fiind un liant între premisele naturale și influențele stimulativе ale mediului. Dezvoltarea este determinată de ereditate, mediu și educație. Educația ca produs reflectă o necesitate de natură socială. Ea nu este o prelungire a sistemului social, ci o componentă a acestuia. Prin educație se îmbogățesc relațiile dintre individ și societate, favorizând formarea și dezvoltarea oamenilor prin intermediul societății și a societății prin intermediul oamenilor [7].

Scopul cercetării: elucidarea teoriilor și concepțiilor despre dezvoltare, educație și învățare, specifice psihologiei educației.

Studii și cercetări. Încă de timpuriu, Platon amintea în scrierile sale de existența unor diferențe innăscute în aptitudinile umane, ce trebuie luate în considerare în creșterea și educarea copiilor. În Evul Mediu, se pune accent pe elementele de moralitate și exista concepția conform căreia oamenii se nasc corupți și păcătoși, și prin urmare, era nevoie de o educație dură și aspră pentru a le „corecta” deprivarea emoțională. În secolul al XVII-lea, natura umană este „reabilitată”: oamenii se nasc inocenți și primitivi, dar sunt corupți de societate și, de aceea, se impun o puternică disciplină și o educație morală educație religioasă. În secolul al XVIII-lea, concepția fundamentală se axa pe ideea conform căreia copii se nasc cu aceleași tendințe și abilități și este nevoie de educație pentru a le forma idei și concepții individuale, deci pentru ai diferenția.

Bazele psihologiei diferențiale au fost puse în anul 1900, inițial prin scrierile filosofice ale psihologilor pre-experimentali, urmate de încercările astronomilor de a realiza măsurători precise ale diferențelor individuale în ceea ce privește timpul de reacție. După Darwin, frontierele psihologiei s-au extins. Studiul detaliat al

proceselor senzoriale a fost completat de o psihologie mai practică, interesată de educație, de locul de muncă, de casă și de acele instituții și împrejurări ce pot influența adaptarea. Studiile arată că termenii „copil”/„copilărie” sunt relativ recente. Sfârșitul secolului XIX-lea și începutul secolului XX aduc trecerea de la abordarea pasivă a copilului, care acceptă și se supune părintelui, la o abordare încărcată de activism, în care copilul devine agent în dezvoltarea și evoluția sa. Scopul acesteia este înțelegerea naturii umane și a mecanismelor dezvoltării ei. Psihologia dezvoltării a făcut saltul de la descrierea perioadelor de viață ale omului la identificarea modului în care anumiți factori influențează aceste perioade și care sunt transformările ce se petrec la creșterea interesului pentru studiul diferențelor interindividuale [1, p.13-14].

A. Woolfolk subliniază că **psihologia educației** are ca scop principal desfășurarea implicațiilor psihologice ale activităților instructive-educative. În același registru de idei, D. C. Berliner menționează că această disciplină aplică principiile psihologiei și metodele de cercetare specifice în explorarea fenomenelor educaționale. În ciuda sutelor de mii de ore dedicate de specialiști cercetărilor, discuțiilor generate de argumentele pro și contra legate de diverse fenomene din practica școlară, rămân totuși întrebări ale căror răspunsuri nu s-au găsit cu certitudine. Dificultatea este determinată, în parte de complexitatea extraordinară a obiectului de studiu al psihologiei educației – dezvoltarea personalității ființei umane în contextual practicii educative. D. Elkonin menționează că „psihologia educației este un domeniu extensiv al psihologiei aplicate, care utilizează teoriile, rezultatele, metodele și instrumentele științifice specifice psihologiei, în scopuri educative.

Într-o analiză longitudinală realizată de S. Ball pornind de la principalele teme studiate de psihologia educației între 1910-1980, a fost evidențiat faptul că în primele decenii atenția specialiștilor era concentrată asupra aspectelor psihologice implicate în învățare, predare, curriculum. „De-a lungul timpului psihologia educației a devenit mai puțin conectată la problematica specifică activităților din clasă, fiind din ce în ce mai interesată de scopul academic de validare științifică a propriilor teorii”. De aceea, este important transformarea materialului teoretico-explicativ bogat, în termeni semnificativi, conectați la realitatea conectată din clasă.

J. Piaget a luat în discuție legătura dintre pedagogia

experimentală și psihologie, pornind de la necesitatea de a reflecta asupra metodelor didactice după criterii obiective și nu numai în funcție de evaluările profesorilor, inspectorilor sau părinților elevilor. „Pedagogia experimentală are nevoie de psihologie, la fel cum medicina se bazează pe biologie sau fiziologie, fără a se confunda cu aceasta” [5, p.15-16].

Interactivitatea are la bază relațiile reciproce și se referă la procesul de învățare activă, în cadrul căreia cel care învață acționează asupra informației pentru a o transforma în una nouă, personală și interiorizată. În sens constructivist, cel care învață reconstruiește sensuri prin explorarea conținutului educațional, rezolvând probleme și/sau aplicând cunoștințele dobândite în situații noi. Teoria constructivistă a învățării are în vedere dezvoltarea abilităților de comunicare între acei care învață prin promovarea strategiilor didactice interactive axate pe lucrul în grup. În sens constructivist, folosind aceste strategii, profesorul îl determină pe student să devină răspunzător în calitate de participant la procesul de construire a sensurilor informaționale, prin rezolvări de probleme, prin explorări și cercetări sau aplicând ceea ce a dobândit în contexte noi, diferite.

Interacțiunea socială (interactivitatea) favorizează emergența conflictelor sociocognitive, stimulativ pentru învățare, modifică reprezentările personale și favorizează două principii de învățare:

1) primul principiu este dedus din constructivismul piagetian: prin intermediul acțiunii asupra obiectelor se modifică schemele de asimilare – acomodare – echilibrare (conflict cognitiv);

2) al doilea principiu este dedus din psihologia socială a dezvoltării: confruntarea punctelor de vedere poate să opereze transformări ale reprezentărilor prin conflict sociocognitiv și restructurare cognitivă.

Numeroase studii de specialitate demonstrează superioritatea strategiilor didactice cooperante față de cele competitive și individuale în dezvoltarea proceselor cognitive superioare, a abilităților de comunicare, în îmbunătățirea motivației, a stimei de sine, în dezvoltarea personalității. Învățarea interactiv-creativă este un proces de creare, de semnificații vizavi de noua informare și de cunoștințele anterioare, de transformare a structurilor cognitive ale studentului, consecință a încorporării noilor achiziții (cunoștințe, capacități), prin angajarea eforturilor intelectuale și psihomotorii de construire a cunoașterii [9].

Adepții explicațiilor behavioriste au folosit experimentele realizate pe animale, pentru explicarea învățării umane, concentrându-se doar asupra conexiunilor de tipul stimul-răspuns și condiționării instrumentale. Aceștia au meritul de a fi încercat să ofere psihologiei un suport experimental riguros. Era firesc faptul că după ce au trecut câteva zeci de ani de la cercetările făcute pe șoareci în celebrele „cutii-problemă” ale lui Skinner, în alegerea specificului învățării să fie aprofundată nuanțată. Pe măsură ce sau acumulat cât mai multe cunoștințe referitoare la factorii intelectuali și non-intelectuali ai învățării a fost posibilă îmbunătățirea deciziilor legate de curriculumul școlar. Un astfel de succes al psihologiei educației s-a concretizat în revizuirea, regândirea activităților didactice ale orelor de

matematică sau științe (nu numai calcule și algoritmi, ci și exersarea capacității de a raționa promovarea curiozității, intuiției și gustului de a descoperi - învățarea prin descoperiri) [10].

În condițiile atât ereditate, cât și mediul sunt prezente obligatorii, dar având contribuții cvasi-aleatorii în raport cu sensul dezvoltării ontogenetice, societatea umană a perfecționat în timp un mecanism special de diminuare a imprevizibilului și de creștere a controlului asupra procesului dezvoltării individuale. Acest rol îl deține educația. Etimologul acestui concept sugerează complexitatea fenomenului educațional, reflectată prin existența a trei semnificații primare:

- a) educatio-creștere, hrănire, formare;
- b) educo-educare: a crește, a hrăni, a forma, a instrui;
- c) educo-educere: a scoate din, a ridica, a înălța.

Aceste trei concepțiuni evocă de fapt percepția socială a educației de-a lungul timpului: a. perspectiva limitată, reduționistă-creștere, cultivare; b. perspectiva general-umană - formarea omului pentru viață; c. perspectiva managerială modernă-conducerea, dirijarea, orientarea activității. Educația ca proces presupune folosirea cunoștințelor de psihologie pentru dezvoltarea armonioasă a personalității umane.

Dezvoltarea umană constituie studiul științific al schimbărilor cantitative și calitative ale omului de-a lungul vieții. Este un sistem viu, evolutiv ce include determinanți biologici, sociali și culturali. Procesul unei dezvoltări normale este întotdeauna urmat și propulsat de maturizare și învățare. Termenul de „*creștere*” se referă la modificările în mărime, care apar ca o consecință a creșterii numărului de celule și a dezvoltării țesuturilor și care se datorează proceselor metabolice (schimbări cantitative). Un alt termen este cel de „*maturizare*”, ce semnifică dezvoltarea potențialităților biologice (procese genetice), prin acest proces organele interne, membrele, creierul devin funcționale, ceea ce se manifestă în patternuri de comportament fixe, neinfluențate de mediu (schimbări calitative), iar „*învățarea*” reprezintă modificarea comportamentului prin experiență; este cea care îi conferă unui organism flexibilitatea comportamentală și cognitive, permițându-i să se adapteze la condiții diferite de mediu [1, p.18].

Dezvoltarea reprezintă procesul de formare a noi seturi de procese, însușiri și dimensiuni psihice și de restructurare continuă a lor, proces care:

- a) se sprijină pe terenul eredității
- b) își extrage conținuturile din datele furnizate de mediul sociocultural
- c) este ghidat de educație
- d) se desfășoară în contextul propriei activități de învățare, fiind impulsivă de motivație și având drept mecanism trecerea de la exterior la interior [ibidem 1, p.20].

Educația este cea care relaționează realitatea biologică a organismului infantil, ea apare ca totalitate de metode, procedee și măsuri fundamentale științifice și utilizate conștient în vederea construirii omului în concordanță cu idealul despre om al societății și epocii date. Așa cum mediul este condensator al virtualităților ereditare, educația este un condensator și un organizator al mediului, plasându-și foarte aproape intervențiile și

circuitele pe care merge dezvoltarea.

Educația este un factor determinant pentru dezvoltare. Argumentul este că, spre deosebire de ereditare, care reprezintă o dimensiune implicită a dezvoltării, o permisa deschisă oricăror exploatari posibile, și spre deosebire de mediu, care constituie sursa obiectivă din care extrage substanța dezvoltării, educația își propune deliberat să aleagă și să desemneze cu precizie perspectiva ce va fi insuflată dezvoltării și modalitatea concretă de utilizare a resurselor eredității și mediului. În acest sens, ea face uz de un program și de o metodă concretă prin care încearcă să regularizeze, să direcționeze și să controleze sistematic cursul dezvoltării [ibidem 1, p.28].

Educația este ceva ce trebuie dobândit. Trebuie să muncești pentru a obține și a o păstra. Educația nu ține de a ști, ci de a face. Motivul pentru care oamenii pot dobândi o educație prin colaborare cu școlile și profesorii mai rapid decât o pot dobândi fără ajutorul acestora este faptul că școala ajută la organizarea cunoștințelor. Înainte de a ajunge pe o poziție înaltă în orice domeniu de activitate, trebuie să devii o persoană cu viziune de ansamblu, care poate crea planuri clare și apoi le poate pune în aplicare, toate aceste lucruri necesitând ne apărât dezvoltarea inițiativei și a imaginației [2, p.34].

Faptul că **învățarea** se regăsește atât la oameni, cât și la animale este un fapt bine cunoscut. Diferența considerabilă dintre mecanismele și produsele învățării umane și cele caracteristice altor specii i-a determinat pe specialiști să inițieze un proiect științific intitulat *Orizontul fără limite al învățării*. Această idee se acordă de fapt conceptului de învățare noi conotații – „atitudine atât față de cunoaștere, cât și față de viață, care pune accent pe inițiativa omului. Cuprinde achiziționarea și practicarea de noi metodologii, noi percepții, noi atitudini și noi valori necesare pentru a trăi într-o lume continuă schimbare”.

P. Popescu-Nevreanu consideră că „învățarea nu este o simplă beneficiară a condițiilor oferite de dezvoltare, ci este generatoare de noi condiții de dezvoltare. Învățarea rațional construită trage după sine dezvoltarea, lărgeste posibilitățile și perspectivele, generează astfel structuri și procese care fără învățare și educație nu ar fi fost posibile” [6].

Ideea devenirii prin educație surprinde legătura de interdependență dintre conceptele menționate, presupune următoarele aspecte:

- Mecanismele învățării reprezintă fundamentul psihologic al dezvoltării cognitive, afective și socio-morale;
- Învățarea, în raport cu procesele psihice, este considerată activitate și produs;
- Selectarea conținuturilor care trebuie asimilate în școală se face ținându-se cont de particularitățile psihice specifice fiecărui stadiu de dezvoltare;
- Geneza, structurarea și procesualitatea fenomenelor și însușirilor psihice sunt intrinsec legate de activitatea de învățare;
- Noțiunile, normele, teoriile reprezintă influențe stimulative care permit trecerea din starea de modele externe de achiziții-cunoștințe, capacități, priceperi, deprinderi, atitudini, convingeri;
- Înțelegerea noțiunilor complexe, codurilor,

implicațiilor, operaționalizarea, asimilarea și acomodarea noilor informații, structurarea și restructurarea schemelor mentale, strategiile cognitive sau rezultate ale activității de învățare, rezultate care evidențiază de fapt, traseul ascendent al dezvoltării psihice;

În sens larg, învățarea reprezintă dobândirea de informații sau comportamente noi, menite să satisfacă nevoia de adaptare la mediu. Activitatea de învățare are o dimensiune informațională și una operațională [5, p.77-78].

K. Steinbuch, analizând produsul din perspectivele: psihologică, socială, culturală, economică, propune o secvență din mai multe elemente pentru apariția unui produs nou și atrage atenția asupra rolului pe care îl au, în elaborarea unui produs mai bun, intențiile conștientizate și motivate de a realiza ceva nou, mai practic, mai productiv, cu randament. Aceste dorințe, în opinia cercetătorului, poartă amprenta duratei, răbdării, așteptării intensive. Pentru a democratiza performanța, adică a face astfel ca elevii să fie conștienți de posibilitățile lor, pentru a-i ajuta să-și descopere aptitudinile și talentul, este important să se conștientizeze motivația unui produs performant: recunoașterea valorică, prestigiul, stima colegilor pentru prestanța informativă, intelectuală, imaginativă, de inteligență; autoafirmarea, satisfacția originalității; plăcerea de a oferi celorlalți valori noi; statutul superior al performerului. Ce face, de fapt, elevul atunci când obține un rezultat? El realizează trei tipuri de acte educaționale: (a) *actul operațional* - elevul produce ceva conform sarcinii; (b) *actul factual* - produce într-o construcție, structură, formă dată; (c) *actul semantic* - produce o formă (structură) cu o anumită semnificație, constituită din sensul componentelor [8].

Psihologul rus Lev Vîgotski a elaborat teoria socioculturală a învățării, subliniind că dezvoltarea cognitivă se realizează prin asimilarea conținuturilor culturale în contextul colaborării cu ceilalți. Menționează că învățarea implică nivelul inter-psihic (interacțiune dintre oameni) și intra-psihic (interioritatea sau subiectivitatea copilului). În concepția lui L.S. Vîgotski, limbajul este un instrument fundamental în dezvoltarea modului de a învăța și gândi despre lume. Se menționează ideea conform căreia „este satisfăcătoare numai acea învățare care împinge înainte dezvoltarea”. Conceptele fundamentale ale teoriei socioculturale sunt cele de eșafodaj și zona proximei dezvoltării. Zona proximei dezvoltării se referă la „ceea ce copilul este capabil să realizeze ajutat de adult”, desemnând „aria dintre nivelul de dezvoltare actual și nivelul potențial care poate fi achiziționat cu ajutorul adultului”. Un aspect foarte important propus de Vîgotski este cel care se referă la oportunitatea de învățare prin interacțiunea dintre elevi și colegi. Elevii își dezvoltă capacitatea de a analiza, sintetiza, argumenta și de a delibera.

Un alt aspect care trebuie luat în considerare atunci când profesorii îi stimulează pe elevi în zona proximei dezvoltări este necesitatea de a oferi feedback-uri - elevii având ocazia să-și perfecțeze greșelile sau să-și clarifice nelămuririle [5, p.144-145].

R. Gagné a fost preocupat în mod deosebit de

psihologia experimentală și a studiat factorii externi care facilitează sau frânează performanțele în sarcinile de învățare. El a considerat că motivația și întărirea (feedback) sunt factori esențiali ai învățării. Ideile care se găsesc în volumul „*Condițiile învățării*”, conturează o teorie a învățării, transpusă într-un model de instruire. Viziunea lui Gagné are un caracter extensiv, fiind analizate: evenimentele învățării, formale de bază și ierarhia învățării, condițiile învățării pentru atingerea scopurilor, starea de pregătire pentru învățare, o taxonomie a rezultatelor învățării, proiectarea instruirii, mijloacele de instruire.

Starea de pregătire pentru învățare reprezintă un număr de evenimente suplimentare care preced perioada de instruire. Factorii principali ai acesteia sunt: atenția, motivația și stadiul de dezvoltare. Seturile atenției permit selectarea, orientarea și concentrarea energiei psihice în vederea desfășurării optime de învățare. Motivația este cea care susține energetic învățarea. În câteva cuvinte am putea spune că învățarea se produce în anumite condiții, care pot fi modificate și controlate. Identificarea relațiilor dintre aceste condiții și modificările comportament produse reflectă eficiența activității de instruire [ibidem 5, p.151].

Toți copii au predilecții, domenii forte în care se simt mai confortabil și mai interesați. Rudolf Steiner a elaborat educația Waldorf în jurul ideii simple conform căreia copii dețin trei forțe fundamentale care îi impulsionează spre activitatea fizică, emoțională și mentală. În loc ca munca educațională să se concentreze doar pe obiectivul dobândirii de cunoștințe, punctul focal devine crearea unui proces de învățare semnificativ. Este imposibil de prezis cum va fi lumea peste 20 de ani sau care va fi cea mai bună metodă de a-i pregăti pe copii pentru perioada respectivă. Trei capacități de gândire, simțire și activitate intențională focalizată, sunt cele mai bune unelte pentru un viitor nesigur. Să îi educi pe elevi să fie sensibili și responsabili emoțional înseamnă să le educi sentimentele. Chiar dacă viața emoțională a unui copil poate fi misterioasă și ascunsă, ea se încadrează în continuare în sfera educației. Când elevii ajung să cunoască lumea printr-o atenție profundă și ajung să se cunoască pe sine prin reacțiile lor emoționale și creative, înțeleg mai deplin ce își doresc să facă cu viețile lor. Se creează astfel o atitudine care generează încredere și care stimulează o părere bună despre sine [4, p.30-31].

Capacitățile de gândire nu se dezvoltă uniform, ele se dezvoltă în moduri pronunțate în timpul unor etape diferite de câte șapte ani ale copilăriei. **Nivelul preșcolar** - de la naștere până la șapte ani copilul este preponderent activ. **Școala elementară** - activitatea se depreciază de-a lungul timpului și este înlocuită treptat de o forță interioară de la șapte până la paisprezece ani, sentimentele capătă o importanță capitală. **Liceul** - a treia etapă de șapte ani a copilăriei este cea în care predomină gândirea. Adolescenții sunt cu siguranță emoționali și activi, dar capacitatea lor de gândire critică se dezvoltă mai pronunțat la începutul adolescenței și cu precădere la începutul liceului [ibidem 4, p.38-39].

Procesul de maturizare care are loc la elevii de liceu

5.

are un rol important în determinarea obiceiurilor mintale care sunt cultivate. Regretatul Ernest Boyer, fost comisar al educației, rector al Universității de Stat din New York, a luat parte la un studiu extensiv asupra educației secundare din America și a propus că liceele ar trebui să îndeplinească patru scopuri esențiale.

- În primul rând, liceele ar trebui să îi ajute pe elevi să își dezvolte capacitatea de a gândi critic și de a comunica eficient prin stăpânirea limbajului.

- În al doilea rând, liceul ar trebui să îi ajute pe elevi să învețe lucruri despre ei înșiși, despre moștenirea umană și despre lume interdependentă în care trăiesc, care să se bazeze pe experiențele umane substanțiale obișnuite, pe care le au în comun toți oamenii.

- În al treilea rând, liceul ar trebui să îi pregătească pe toți elevii pentru muncă și pentru continuarea educației, prin intermediul unui program de opționale care să dezvolte aptitudini și interese individuale.

- În al patrulea rând, liceul ar trebui să îi ajute pe toți elevii să își îndeplinească obligația socială și civică prin intermediul școlii și al muncii în folosul comunității [ibidem 4, p.106-107].

Perioada adolescenței cuprinde o serie de caracteristici specifice, un ansamblu de transformări evolutive extrem de nuanțate, de natura bio-psiho-socială, marcând stabilizare personalității. Adolescența reprezintă astfel cea mai complexă etapă de dezvoltare a individului, în drumul său spre maturitate.

J. Flavel a identificat câteva coordonate ale tranziției de la copilărie la *gândirea adolescentă și adultă*: trecerea de la real la posibil, prin abilitatea de a imagina situații posibile, inedite și chiar imposibile: trecerea de la structurile empiric-inductive la cele ipotetico-deductive: înlocuirea gândirii intra-propoziționale cu cea de tip inter-propozițional: realizarea de permutări și combinații de date, de inversiuni și compensări: utilizarea de strategii variate de procesare informațională: consolidarea achizițiilor mentale anterioare [1, p.218].

După J. Piaget, studiul operațiilor formale constituie ultimul stadiu în dezvoltarea cognitivă. În timpul acesteia adolescenții dobândesc abilitatea de a se gândi la propriile procese mentale. Adolescența oferă tinerilor posibilitatea de a se gândi în termenii abstracției și logicii. Gândirea tinerilor este un nivel complex, superior calitativ, care urmează operațiilor formale iar câștigul cel mai semnificativ este dat de competența adaptabilității mentale la cerințele și solicitările profesionale.

Concluzii:

1. Psihologia educației are ca scop principal desfășurarea implicațiilor psihologice ale activităților instructive-educative

2. Dezvoltarea umană constituie studiul științific al schimbărilor cantitative și calitative ale omului de-a lungul vieții. Este un sistem viu, evolutiv ce include determinanți biologici, sociali și culturali.

3. Educația este un factor determinant pentru dezvoltare.

4. Învățarea se regăsește atât la oameni, cât și la animale.

Referințe bibliografice:

1. Golu F. Manual de psihologia dezvoltării: o abordare psihodinamică. Iași: Polirom, 2015, 344 p.
2. Hall N. Secretele personalității: sfaturi pierdute și redescoperite pentru succes la vremuri diferite, Ediția a II-a. București: Curtea Veche Publishing, 2019, 224 p.
3. Holt J. Învățăm tot timpul București: Editura trei, 2018, 204 p.
4. Petrash J., Să înțelegem educația Waldorf. București: Literatura 2018, 204 p.
5. Stănculescu E. Psihologia educației de la teorie la practică. Editura Universitară. București: 2013, 351 p.
6. file:///C:/Users/user/Downloads/Dictionar_de_psihologie_neveanu.pdf (vizitat: 01.04.2021)
7. <file:///C:/Users/user/Pictures/Implicatia%20intelegerii%20ca%20factor%20al%20performantei%20in%20procesul%20educational.pdf> (28.03.2021).
8. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Implicatia%20intelegerii%20ca%20factor%20al%20performantei%20in%20procesul%20educational.pdf (vizitat: 02.04.2021)
9. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/j_nr_file/5_2012.pdf (24.03.2021)
10. <https://www.academia.edu/33643168/Psihhopeda> (01.04.2021).

CZU 159.922.8

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.31>

DIFERENȚE DE GEN ÎN MANIFESTAREA STRESULUI LA ADOLESCENȚI

RACU Iulia,

doctor în psihologie, conferențiar universitar

VLAS Irina,

doctorandă

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

vlas_irina@inbox.ru

REZUMAT

Stresul este un fenomen frecvent întâlnit și comun pentru diferite categorii de vârste. Datorită schimbărilor din viața adolescentului stresul este trăit și resimțit mai intens ca în alte etape ale dezvoltării umane. Studiul descris prezintă manifestarea stresului, precum și diferențele de gen în manifestarea acestuia la adolescenți. Eșantionul de cercetare a cuprins 103 adolescenți. Ca rezultate am evidențiat că 30,09% din adolescenți prezintă nivel ridicat de stres. Adolescențele se caracterizează printr-un nivel de stres mai accentuat comparativ cu adolescenții.

Cuvinte-cheie: stres, risc de îmbolnăvire, adolescenți, diferențe de gen.

GENDER DIFFERENCE IN STRESS AT ADOLESCENTS

RACU Iulia,

PhD in psychology, associated professor

VLAS Irina,

PhD student,

State Pedagogical University „Ion Creangă” from Chisinau

vlas_irina@inbox.ru

SUMMARY

Stress is a common phenomenon for nowadays and for different ages. Due to the changes in adolescent's life, stress is experienced and felt more intensive than in other stages of human development. The study describes the manifestation and the gender differences in stress in adolescence. The research included 103 adolescents. As results we established that 30, 09% adolescents present a high level of stress. The girls are characterized by a high level of stress than boys.

Key-words: stress, risk of illness, adolescence, gender difference.

Deseori adolescența este prezentată ca o etapă plină de schimbări și tulburări emoționale. Trecerea de la copilărie la adolescență implică o creștere a intensității

emoțiilor, a experienței și manifestării labilității emoționale sau a „capriciilor” și o accentuare a emoțiilor cu valență negativă [apud 1, 5, 6, 7]. Trecând de la

copilărie la vârsta adultă, adolescenții trăiesc modificări în nivelele hormonale, în capacitățile cognitive și în experiențele sociale. Noutatea fenomenelor descrise și lipsa experienței adolescenților determină ca trăirile emoționale a acestora să fie pline de neliniște, anxietate și stres [apud 1, 5, 6, 7].

Termenul de „stres” îi aparține lui H. Selye și este un fenomen întâlnit frecvent la oameni și este prezent în viața fiecărui din noi, de la cele mai mici vârste și până la maturitate inclusiv.

Pe parcursul timpului stresul a fost definit ca un sistem sau un răspuns sau ca rezultat al interacțiunii stimul – răspuns, interacțiune care exprimă un oarecare dezechilibru al relației persoanei cu mediul său. Odată cu dezvoltarea cunoașterii relației dintre persoană și mediu, cercetătorii s-au concentrat asupra naturii acestei interacțiuni și, mai important, asupra proceselor psihice prin care au loc aceste interacțiuni. A. Duckworth consideră că modalitățile tradiționale de a defini stresul, prin accentul pus pe evenimente externe persoanei, au deviat atenția cercetătorilor de la procesele psihice prin care persoana apreciază aceste evenimente [2, 3, 4].

Stresul poate fi definit ca o stare de alarmă, tensiune, încordare și disconfort care este condiționat de anumiți agenți afectogeni cu caracter negativ, de frustrarea sau reprimarea unor stări de motivație, de dificultatea sau incapacitatea rezolvării problemelor.

Pornind de la cele expuse considerăm semnificativ investigarea stresului la adolescenții contemporani.

Eșantionul demersului constativ a cuprins 103 adolescenți din clasele a X – a - a XII – a într-un liceu din municipiul Chișinău: 63 de adolescenți și 40 de adolescente.

Studiul stresului la adolescenți a fost realizată prin administrarea următoarelor teste: *Testul „Determinați-vă nivelul dvs. de stres” de A. Schwartz și R. Schweppe și Scala evenimentelor stresoare pentru adolescenți și tineri Holmes-Rare.*

Testul „Determinați-vă nivelul dvs. de stres” de A. Schwartz și R. Schweppe evidențiază trei nivele de intensitate a stresului: redus, moderat și ridicat.

Adolescenții incluși în demersul constativ prezintă următoarele nivele ale stresului:

Fig. 1. Nivelele de intensitate a stresului la adolescenți

Frecvențele adolescenților pentru cele trei nivele de intensitate a stresului ilustrează următoarea distribuție: 51,45% din adolescenți au nivel redus de stres. Ei se caracterizează prin comportament natural, firesc, demonstrează capacitate înaltă de autoreglare, stăpânire de sine bună, nu-și pierde echilibrul și calmul. În situații dificile și problematice, acționează activ și cu încredere.

18,44% din adolescenți manifestă nivel moderat de stres. Pentru cei cu nivel moderat de stres este specific un comportament adecvat, corespunzător cu circumstanțele și normele general acceptate. Uneori, pot simți că viața le este dificilă și stresantă. În anumite

circumstanțe și situații neobișnuite pot demonstra o tensiune neuropsihică, îngrijorare și incertitudine.

Un număr mare de adolescenți (30,09%) se caracterizează prin nivel ridicat de stres. Adolescenții cu nivel ridicat de stres prezintă îngrijorări accentuate, dificultăți de relaxare, dispoziție instabilă și schimbătoare, iritabilitate și negativism. În plus la cele menționate adolescenții se simt copleșiți de situațiile și circumstanțele vieții.

Nivele de intensitate ale stresului la adolescenți și adolescente sunt ilustrate în figura 2.

Fig. 2. Nivelele de intensitate a stresului la adolescenți și adolescente

Adolescenții și adolescentele prezintă frecvențe distincte pentru cele trei nivele de intensitate a stresului. Astfel pentru adolescenți consemnăm următoarea distribuție de frecvențe: 62,50% din adolescenți manifestă nivel redus de stres, 30% din adolescenți demonstrează nivel moderat de stres, în timp ce 7,50% din adolescenți prezintă nivel ridicat de stres.

La adolescente atestăm frecvențe apropiate pentru nivelele stresului: 36,30% din adolescente au nivel redus de stres, la 35% din adolescente identificăm nivel moderat de stres și la 28,70% din adolescente se înregistrează nivel ridicat de stres.

Studiul comparativ al frecvențelor pentru nivelele stresului evidențiază următoarele tendințe: nivelul redus de stres este mai comun pentru adolescenți (62,50%) spre deosebire de adolescente (36,30%). Nivelul moderat de stres este mai frecvent în rândul adolescentelor (35%) comparativ cu adolescenții (30%). Pentru nivelul ridicat

identificăm aceeași tendință: 28,70% din adolescente și 7,50% din adolescenți manifestă acest nivel.

După testul T Student atestăm diferențe statistice semnificative între mediile adolescenților (10,3 u.m.) și cele ale adolescentelor (12,43 u.m.) ($t = -1.997$, $p \leq 0,05$), cu o medie mai mare pentru adolescente. Vom menționa că adolescentele prezintă un nivel mai ridicat de stres. Prevalența stresului mai accentuat la adolescente poate fi explicat printr-o anumită influență a sistemului nervos, sensibilitatea mai mare a acestora în fața provocărilor vârstei, a școlii, a comunicării și relațiilor cu semenii, și cu familia, precum și a alegerilor ce țin de viitor.

Pentru un demers mai complex al stresului la adolescenți am aplicat *Scala evenimentelor stresoare pentru adolescenți și tineri Holmes-Rare*.

Frecvențele pentru nivelele riscului de îmbolnăvire la adolescenți sunt prezentate în figura 3.

Fig. 3. Nivelele de intensitate a riscului de îmbolnăvire la adolescenți

În conformitate cu distribuția frecvențelor pentru nivelele riscului de îmbolnăvire vom menționa că: cei mai mulți din adolescenți (65%) au nivel redus de risc de îmbolnăvire, 15% din adolescenți se caracterizează prin nivel moderat de risc de îmbolnăvire și la 20% din adolescenți întâlnim nivel ridicat de risc de îmbolnăvire.

În continuare vom parcurge la studiul corelației între stres (Testul „Determinați-vă nivelul dvs. de stres” de A. Schwartz și R. Schweppe) și riscul de îmbolnăvire (Scala evenimentelor stresoare pentru adolescenți și tineri Holmes-Rare) după coeficientul de corelație lineară Pearson.

Tabelul 1. Coeficientul de corelație între nivelul de stres și riscul de îmbolnăvire după Pearson

<i>Variabilele</i>	<i>Coeficientul de corelație</i>	<i>Pragul de semnificații</i>
stres / risc de îmbolnăvire	$r=0,702$	$p \leq 0,01$

În corespundere cu tabelul 1 evidențiem o corelație semnificativ pozitivă între stres și riscul de îmbolnăvire. Adolescenții cu nivel ridicat de stres (Testul „Determinați-vă nivelul dvs. de stres” de A. Schwartz și R. Schweppe) se caracterizează și prin risc de

îmbolnăvire crescut (Scala evenimentelor stresoare pentru adolescenți și tineri Holmes-Rare).

Nivele de stres cu risc pentru îmbolnăvire la adolescenți în dependență de gen pot fi vizualizate în figura 4.

Fig. 4. Nivelele de intensitate a riscului de îmbolnăvire la adolescenți și adolescente

Adolescenții prezintă următoarea repartitie a frecvențelor: 70% din adolescenți au nivel redus de risc de îmbolnăvire, 5% din adolescenți demonstrează nivel moderat de risc de îmbolnăvire și 25% din adolescenți manifestă nivel ridicat de risc de îmbolnăvire.

Pentru adolescente observăm o repartizare distinctă a frecvențelor: cele mai multe adolescente (60,16%) se caracterizează prin nivel redus de risc de îmbolnăvire, la 20,54% din adolescente atestăm nivel moderat de risc de îmbolnăvire și la 19,30% din adolescente identificăm nivel ridicat de risc de îmbolnăvire.

Comparând frecvențele adolescenților cu cele ale adolescentelor consemnăm diferențe: 70% din adolescenți și 60,16% din adolescente prezintă nivel redus de risc de îmbolnăvire. Nivelul moderat de risc de îmbolnăvire este mai accentuat în rândul adolescentelor

(20,54%) comparativ cu adolescenții (5%). O tendință inversă constatăm pentru nivelul ridicat de risc de îmbolnăvire. 25% din adolescenți și 19,30% din adolescente manifestă nivel ridicat de risc de îmbolnăvire.

În concluzie vom menționa stresul este o stare de tensiune, încordare, însoțit de sentimente neplăcute de nesiguranță ce este determinat de agenți afectogeni cu conotație negativă (situații, circumstanțe sau unele agresiuni fizice sau psihice).

Stresul este caracteristic pentru adolescenți. Astfel 30,09% din adolescenți au nivel ridicat de stres. Am evidențiat nivel ridicat de stres la adolescenți și adolescente. Am demonstrat că pentru adolescente manifestarea stresului este mai intensă.

Referințe bibliografice:

1. Adams G., Berzonsky M. Psihologia adolescenței. tr. de D. Nistor, G. Oancea, A. Hrab, M. Andriescu. Iași: Polirom. 2009. 704 p.
2. Băban A., Stres și personalitate. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană. 1998. 220 p.

3. Holdevici I. Psihoterapia cognitiv-comportamentală. Managementul stresului pentru un stil de viață optim. București: Științelor Medicale. 2005. 602 p.
4. Mircea T. Tratat de psihopedagogie și sănătate mentală a copilului și adolescentului. Timișoara: Augusta. 2004
5. Papalia D., Wendkos Olds S., Duskin Fieldman R. Dezvoltarea umană. tr. de A. Mîndrilă-Sonetto. București: TREI. 2010. 644 p.
6. Pănișoara G. Psihologia copilului modern. Iași: Polirom. 2011. 224 p.
7. Pănișoara G., Sălăvastru D., Mitrofan I. Copilăria și adolescența. Provocări actuale în psihologia educației și dezvoltării. Iași: Polirom. 2016. 308 p.

CZU 314.15(478)

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.32>

MEMORIA MIGRAȚIEI: INTERVIU ÎN PROFUNZIME CU ADOLESCENȚII IMIGRANȚI DIN DIASPORA MOLDOVENEASCĂ DIN ITALIA

ROȘCA Tatiana,

Doctorand, asistent universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
tatianarosca37@gmail.com

REZUMAT

Lucrarea reprezintă o analiză a căii migraționale a adolescenților moldoveni imigranți din Italia, punând accent pe impactul părăsirii țării de origine asupra incluziunii sociale, specificul vieții după reîntregirea familiei și noul început în contextul țării-gazdă. Scoate în evidență dificultățile tinerilor, legate de separarea de cei dragi, întâlnirea cu noua condiție a „imigranțului” și reconstruirea relațiilor familiale.

Cuvinte-cheie: adolescent imigrant, reîntregirea familiei, context migrațional, țară de origine, țară-gazdă.

THE MEMORY OF MIGRATION: IN-DEPTH INTERVIEW WITH IMMIGRANT ADOLESCENTS FROM THE MOLDOVAN DIASPORA IN ITALY

Tatiana ROȘCA,

Phd student, university assistant,
University of European Studies of Moldova
tatianarosca37@gmail.com

SUMMARY

The paper is an analysis of the migratory path of immigrant Moldovan adolescents from Italy, emphasizing the impact of leaving the country of origin on social inclusion, the specificity of life after family reunification and the new beginning in the context of the host country. Highlights the difficulties of young people, related to separation from loved ones, meeting with the new condition of "immigrant" and rebuilding family relationship.

Key words: immigrant adolescent, family reunification, migration context, country of origin, host country.

În cadrul dezbaterilor contrastante, cu referință la fenomenul migrației, o atenție deosebită este îndreptată asupra copiilor migranților, care suportă cel mai des riscurile și suferința în urma plecării de acasă a părinților lor. În acest sens, pe lângă lacerarea unității familiale, migrația ca metaforă a condiției umane [2, p. 37], influențează sentimentul securității, anterior garantat de părinți, pierdut în cotidianitate, cât și modelele de referință, reprezentate de figurile parentale, esențiale în dezvoltarea psihoafectivă și socială a fiecărui copil.

Astfel, odată cu reîntregirea familiilor peste hotarele țării, situația copiilor migranților este analizată din perspectiva suspendării între cele două lumi, două culturi, în care aleg să fie promotori ai culturii de origine,

cu privilegiul continuității și a legăturii istorice cu țara de origine sau integrați în interiorul culturii țării ospitaliere, profitând de momentul prezentului și al procesului de definire a noii apartenențe.

Din acest motiv, în conjunctura creată, apare necesitatea de a rezolva relația complicată cu trecutul și țara natală, acest drum fiind plin de dificultăți, care comportă o problemă complexă și contradictorie, de ordin psihologic, cu impact masiv asupra construcției lor identitare.

Material și metodă. Ca instrument de investigare, am adoptat interviul, fiind foarte eficient în problematica vizată, care a avut loc în Italia, în perioada lunilor noiembrie - decembrie, 2018. Tinerii intervievați sunt

adolescenți, cu vârsta cuprinsă între 14 și 20 de ani, din regiunile Emilia-Romagna și Lombardia, care au fost contactați prin intermediul unor asociații culturale diasporale din Italia, eșantionul cuprinzând 43 de subiecți (17 fete și 26 de băieți).

Majoritatea adolescenților au trăit prima experiență a migrației, odată cu reîntregirea familială cu unul sau ambii părinți. Acest fapt se identifică în familiile, în care, pentru prima dată a emigrat mama, ulterior reîntegrând copiii. În unele cazuri părinții sunt separați și în altele, mama conviețuiește cu un partener nou.

Astfel, acest tablou, scoate în evidență istoria complexă a familiei imigrante, fiind articulată la capacitățile de adaptare a tinerilor, la schimbările inevitabile și situațiile familiale noi.

Rezultate și discuții. În urma investigației, s-au conturat următoarele rezultate:

• **Impactul părăsirii țării de origine asupra incluziunii sociale al adolescenților.**

Unii adolescenți relatează că au trăit primii ani din viață alături de bunici și unchi, care au devenit principalele lor referințe. Ulterior, din diferite motive, au fost duși în Italia:

„În acea perioadă, cea mai importanta persoană pentru mine era unchiul meu, care l-a înlocuit pe tatăl meu biologic. Pe când bunica era cea care-mi spunea: „nu face asta, fii atentă și nu te băga acolo”, ea îmbolnăvinduse-se după ceva timp. Iată așa, unchiul m-a trimis la mama, pentru a nu suferi și a evita moartea bunicii. Ajunsă aici, m-au luat și m-au dus într-un birou mare și nu-mi amintesc multe, dar din ceea ce mi-au povestit, domni de acolo erau pentru reîntregirea familiei, întrebându-mă dacă vreau să stau cu mama, dacă nu sunt impusă de cineva să zic așa...și am stat acolo mulțisor, după care au zis că nu am avut nici o ezitare în a răspunde.” (A., 19 ani).

Acest caz este similar cu cel al altor adolescenți, care în anumite conjuncturi, au rămas singuri, fără ca cineva să aibă grijă de ei, părinții fiind constrânși să-i reunească în Italia, chiar dacă condițiile de viață nu erau din cele mai favorabile (lipsa mijloacelor economice, muncă nestatornică, muncă la negru).

Alți tineri au raportat faptul că, fiind copii, au fost lăsați în grija mai multor persoane diferite, în succesiune temporală (sau chiar simultan, în colaborare unii cu alții):

„Când au venit aici, în Italia, eu am rămas cu bunica din partea tatălui, pentru că tata decidea tot, fiind singurul bărbat. El a hotărât să mă lase cu bunica, care însă era angajată, astfel eu rămâneam în grija străbunicii, în vârstă și foarte bolnavă. De fapt, de mine avea grijă mai mult bunelul, adică soțul bunicii, pentru că ea era divorțată. Odată ce m-am îmbolnăvit, au chemat-o pe bunica din partea mamei, zicând că ea este directoare de școală și banii îi face cu multă ușurință. De atunci am stat doar cu bunica din partea mamei, care mai apoi i-a povestit totul mamei.” (R., 16 ani).

Cei care au trăit alături de tineri, pe când erau mai mici, în copilărie, au devenit substituiți ai părinților naturali: legătura concretă, construită de-a lungul anilor, s-a bazat pe relația continuativă, care a devenit mai importantă decât cea de sânge, cu părinții biologici. Un exemplu eclatant, este cel al unui tânăr care a ajuns să-și

numească mătușa cu apelativul „mama” și să o considere pe mama sa, drept mătușă. Doar atunci, când își văzu mama plângând din acest motiv, decise să o numească „mama” și pe mama lui biologică:

„Mama mea a plecat din Moldova, când aveam un an, ea este în Italia de 19 ani, iar pe mine m-a adus la zece. La început i-a fost greu, dar totuși m-a adus aici. Pe mama o chemam pe nume, apoi ajuns aici, am învățat să-i zic „mama”. Ea venea, pleca în fiecare an, pe când cealaltă era tot anul lângă mine. Până la vârsta de 9 ani am trăit împreună cu mătușa mea, pe care o chemam „mama”, să fiu sincer și acum o numesc așa.” (O., 20 de ani).

Legătura cu mătușa rămâne puternică și după venirea tânărului în Italia. Chiar dacă are o relație bună cu mama naturală, adolescentul continuă să se sprijine pe mama „achiziționată”, cu care și-a trăit copilăria și în care are mai mare încredere:

„Dar până la urmă, pe „mama din Moldova” o sun o dată sau de două ori pe săptămână. Înainte o sunam în fiecare zi, îmi era dor de ea. Este adevărat că o simt ca pe o mamă încă, dacă am vreo problemă și nu știu cum să acționez, o chem pe ea, îi aud vocea, îmi dă 2-3 sfaturi, chiar dacă nu intru în detalii. De obicei, nu mă plâng, pentru că se îngrijorează și-mi zice că mă pot întoarce la ea când vreau. De aceea nu-i spun toate problemele mele pe care le am, nu vreau să sufere, mai bine să nu știu tot. Eu o sun de câteva ori pe săptămână, uneori zâmbind, cu un zâmbet real, alteori încerc să mă prefac, dar ea imediat mă întreabă dacă la mine e totul bine. Astfel ea îmi spune câteva cuvinte și-mi trece, mă reanimează. Eu vorbesc și cu mama mea de aici, dar nu e același lucru. Cu cealaltă e cu totul altceva, cu ea am dormit până la 7 ani și parcă am mai multă încredere, chiar dacă nu o văd în fiecare zi, ca pe mama de aici. Când m-am întors în Moldova, după doi ani, ea era aceeași și acum este aceeași pentru mine.” (O., 20 de ani).

Tinerii mențin legătură și contactul cu cei, care i-au crescut și le-au înlocuit părinții pe parcursul anilor de separare. Cu toate că este ușor de a comunica cu cei rămași în țara natală, sentimentul de tristețe, în urma despărțirii de cei dragi este încă destul de viu, mai ales pentru tinerii care au venit recent în Italia și nu au reușit să consolideze o relație cu părintele biologic:

„Bunica mea este mama pentru mine, eu o numesc totdeauna „mama” și pe bunic, „tata”. Mama este ca și cum ar fi o soră pentru mine. Primele luni, după ce am ajuns aici au fost foarte grele, plângeam în toată seara, îmi era dor de buneii mei, după care am făcut o înțelegere. Primele luni la telefon, le ziceam întotdeauna: „nu mai pot, vreau să mă întorc acasă, nu pot sta cu dânsa, nu o pot suporta” și ea (bunica) îmi zicea să fiu cuminte, că totul este pentru binele meu, că în Moldova nu mai am speranțe la ceva bun pentru mine. Și acum am nostalgie aici, uneori când văd o bătrânică în parc cu nepoței, îmi amintesc de bunica mea, atunci când ne duceam împreună la slujbă duminică, și unele melodii care le cânta îmi vin în minte și-mi provoacă dor.” (S., 18 ani).

Din cele relatate de tineri, rudele rămase în țara de origine sunt considerate nu doar figuri fundamentale a copilăriei lor, ci simbolizează și legătura cu stilul de viață

precedentă, caracterizată de stabilitate, relații pașnice și locuință fixă.

Migrația, prin urmare reprezintă un moment delicat atât pentru tineri cât și pentru părinții acestora, care depun efort pentru recăpătarea rolului, acoperit de alte persoane. Procesul devine și mai complicat, atunci când decizia de a aduce copiii în Italia nu este împărtășită sau nu este dorită de aceștia, având dificultăți de adaptare și sentimente de resemnare:

„Nu știu dacă părinții mei au făcut o alegere corectă sau greșită de a veni în Italia. Mi-ar fi plăcut să stau în țara mea să studiez, acum dacă mă gândesc mai bine, mi-ar fi plăcut să fiu acolo, până la urmă și-acolo primeam note bune. Acolo aș putea merge la universitate dacă aș vrea, dar acum deja nu mă mai gândesc la asta, sunt de ani buni aici.” (M., 16 ani).

sau conștientizarea de a avea mai multe posibilități în Italia:

„Da, dacă aș fi știut cum este aici, nu veneam, aș fi stat acolo, dar asta este un gând copilăros. Gândindu-mă acum, am făcut bine că am venit aici, deoarece aici aș putea avea un viitor mai normal, decât acolo, mama a procedat bine să mă aducă aici, acum că sunt mare, nu m-aș întoarce să trăiesc în Moldova.” (V., 16 ani).

Printre tinerii reuniți sunt din cei care au decis ei singuri să plece în Italia, mai mult sau mai puțin conștienți de sentimentele pe care le vor avea la despărțirea de cei dragi, dar încrezători în perspectivele de viitor:

„Îmi doream să vin, mă întrebam: „cum este Europa!?” dar nu știam că îmi va lipsi foarte mult țara mea, eram tentată de noutatea asta, da... acum îmi lipsește totul din țara mea! În general, tot!... modul de viață, zilele de naștere cu rudele, familia mai unită, pentru mine e bine acolo, dar să nu trăiești în Moldova pentru totdeauna, nu, că te cuprinde sărăcia.” (R., 14 ani).

Odată ajunși în Italia, speranțele și perspectivele imaginate nu se realizează imediat. Sunt situații care, contra așteptărilor legate de o reîntregire fericită a familiei, tinerii sunt nevoiți să locuiască cu alte rude sau cu o parte a familiei:

„Întotdeauna am avut o relație bună cu părinții mei, singura problemă a fost că atunci când am ajuns, părinții nu aveau apartamentul propriu, adică tatăl meu locuia împreună cu un prieten, iar mama lucra permanent, la fix, unde și locuia. M-am dus să locuiesc cu mătușa mea, dar după o lună, tatăl meu a înțeles că nu stau bine acolo. Așa că după o lună am plecat unde era tatăl meu cu prietenul lui. Doar înainte de a merge la școală, pentru că am ajuns în iunie și aveam o vacanță de trei luni, ne-am mutat la apartamentul luat în chirie de părinții mei.” (I., 18 ani).

Acest lucru se întâmplă, deoarece familia imigrantă trăiește uneori condiții precare (economice și / sau de muncă) încât nu este posibilă realizarea reîntregirii complete a membrilor săi într-un singur loc de trai. O situație destul de difuză este cea a mamelor care lucrează la posturi de îngrijitoare fixe și sunt constrânse să găsească o cazare alternativă pentru copii: la rude sau cu acordul angajatorului, în casa celui asistat. În mod similar, se întâmplă și în cazul mamelor singure, care,

având o sursă de venit modestă, partajează locuința în chirie, pentru a împărți costurile cu alții. Aceste situații, chiar dacă tind a fi tranzitorii, influențează starea de bine a copiilor. Pe lângă dificultățile de inserție într-o nouă țară, copii trăiesc deseori sentimentul dezamăgirii, derivat din așteptările pe care le aveau cu referință la condițiile de trai din Italia și la relațiile lor cu părinții.

„La început eram foarte fericit pentru că, după atâția ani, puteam să stau cu mama și mă așteptam ca mama să fie altfel, dar cu timpul am văzut că nu este cum mi-o imaginam. Eu credeam că..., dar viața aici e monotonă, trebuie să mergi întotdeauna la muncă, chiar și sâmbătă, și duminică. Deseori mă uit la mama prietenei mele, ea o ajută, o cheamă permanent și o întreabă cum se simte, ca o mamă. Pe când mama mea nu mă cheamă niciodată, vorbim puțin când se întoarce seara de la muncă, pentru că seara târziu face curat într-un birou, de aceea comunicăm foarte puțin.” (M., 16 ani).

Pe parcursul anilor de separare, tinerii tânjesc după reunirea cu părinții lor, fiind intenționați să recupereze relația cu ei. Dar odată ajunși în Italia, își dau seama că raportul cu părinții este diferit, pentru că ei s-au schimbat.

Dificultățile și dezamăgirile rezultă nu doar din relațiile de familie, ci și din acceptarea incompletă a noilor condiții de viață. [4, p. 52] Acest fapt, poate conduce chiar la revenirea în țara de origine:

„Mama mea știe, vara am plecat acasă, în Moldova, la mătușa mea, împreună cu fratele. După o lună, m-am întors aici și am rămas repetent, așa că nu mai voiam să stau aici, spunându-i mamei că sunt intenționat să mă reîntorc în Moldova, să trăiesc acolo și am plecat. Am rămas 3 luni acolo și am frecventat școala, însă directoarea mi-a zis că trebuie să prezint niște documente de la școala din Italia. Atunci când am cerut permisul de la școală, de aici, mi-au explicat că nu pot să-mi elibereze un asemenea document, întrucât sunt cetățean italian, având cetățenia italiană. Așa am rămas aici, ca la jumătate de an să schimb instituția de învățământ.” (A., 17 ani).

Uneori, echilibrul deja precar al tinerilor, este rupt complet de unele episoade neplăcute, care devin motivul revenirii în țara de origine. Este cazul unui adolescent, care a hotărât să se întoarcă în Republica Moldova, în urma unei neînțelegeri cu un profesor, declanșând întreruperea activității școlare și a plecării sale:

„După un timp, am lăsat liceul, având terminat doar gimnaziul. Așa că m-am întors în Moldova cu convingerea că nu mă voi reîntoarce în Italia. La început petreceam cu prietenii, cu verișorii mei, dar după 4 luni însă, am înțeles că nu vreau o viață ca acolo și m-am întors aici.” (R., 17 ani).

Istoriile adolescenților, legate de migrație, sunt multiple și nu întotdeauna au ca rezultat final, reîntregirea familiei, tinerii fiind supuși unor traiectorii încălcate, caracterizate de schimbări, mutări, reîntoarceri și plecări. Dacă în cazurile sus menționate, reîntoarcerea era alegerea tinerilor, uneori pentru a evita situațiile dificile în Italia, părinții impun copii să se întoarcă în țara natală:

„Mama a venit prima în Italia, un an mai târziu, a venit și tata. Pe urmă m-au adus și pe mine, am stat aici 2 luni, dar nu-mi amintesc în ce regiune, oraș, după care

am plecat acasă. Am repetat clasa a doua și-am mai învățat acolo 2 ani, reîntorcându-mă iarăși în Italia, unde am învățat foarte puțin și iarăși m-au dus acasă să repet clasa a patra și să susțin examenele. Când m-am reîntors ultima dată, le-am zis părinților că nu mai vreau să plec încolo-înceoace și că vreau să rămân aici.” (V., 16 ani).

Printre tinerii reintegrați, sunt și din cei care pur și simplu se întorc în țara de origine în vacanță, petrecând câteva săptămâni la baștină. Acest fapt le oferă posibilitatea de a dobândi competențe noi în gestionarea limbii materne și a limbii italiene, precum și a unor uzanțe culturale, tipice atât Republicii Moldova, cât și Italiei. Totodată, tinerii recunosc că întâmpină și dificultăți în acest sens:

„Nu mi-ar plăcea să uit limba română, pentru că am un verișor care nu o vorbește deloc și nu vreau să fiu ca dânsul. Mai pe scurt, când am fost vara trecută în Moldova, vorbeam doar în limba noastră, am greșit doar un cuvânt și ceilalți chiar nu au înțeles, doar cumnatul meu și-a dat seama și m-a luat peste picior: ”iată și italianul.” (N., 14 ani)

Revenirea în țara de origine, poate alimenta sentimentele de melancolie și dorința de a rămâne, permițând de fapt compararea celor două realități și idealizarea în termeni pozitivi a oamenilor și stilului de viață din patria natală. Doar că atunci când predomină rezonabilul, tinerii recunosc că din punct de vedere al relațiilor între oameni, preferă contextul de proveniență, pe când din perspectiva posibilităților de orice tip, este preferabilă Italia. Acest lucru îi împinge pe adolescenți să pună melancolia pe locul doi, prevalând alegerile raționale:

„Ei, cu trei luni în urmă, eram sigur că după terminarea studiilor, mă voi întoarce în Moldova, dar acum n-am idei clare..., oricum, Crăciunul îl fac aici. Înainte nu mă simțeam tare confortabil aici, pentru că e totul diferit și-apoi îmi lipsesc oamenii de acolo și tot restul, dar după ce am văzut că acolo n-am nici un viitor, am spus: „nu, mă duc acolo și ce fac? ” de aceea rămân aici, sau...nu știu.” (C., 16 ani).

Așadar, odată cu fenomenul migrației, relația cu contextul de proveniență, se menține și în unele cazuri, se consolidează. Chiar și atunci când familia se reîntregește, contactul cu rudele din țara de origine rămâne. Pentru adolescenții imigranți, aceste legături ce se mențin sau se estompează, depind de mai mulți factori, legați de istoricul migrației și cel al familiei. Tinerii care au emigrat în adolescența tardivă, având o rețea puternică de prieteni în țara de origine, de obicei, încearcă să mențină relația cu aceștia, simțindu-le lipsa. Tinerii care în schimb, au emigrat la o vârstă fragedă, pierd ușor acest contact, prietenia având mai puțină importanță și o conotație diferită, decât în adolescență.

Totodată, fluxul continuu de schimbări, în care sunt imersați adolescenții și familiile lor, le poate influența pozitiv sau negativ viața. [1, p. 986] Unii reușesc să fie „aici și acolo”, utilizând elemente din țara de origine și din contextul în care se află în prezent, ca resurse identitare pentru o inserare cu succes în cadrul societății-gazdă, dar și ca instrument de evitare a înstrăinării de țara natală. [4, p. 54] Pentru alții, menținerea legăturilor,

alimentează sentimentul de melancolie și întărește sentimentul de atașament față de țara de proveniență, ceea ce poate obstacola acceptarea contextului ospitalier.

În acest sens, condițiile se pot schimba în timp, iar relațiile pot slăbi sau nu, odată cu trecerea anilor, în funcție de intențiile și proiectele viitoare ale tinerilor, contextul familial și comunitar în care trăiesc, resursele economice și culturale pe care le posedă.

• *Specificul unui nou început după reîntregirea familiei.*

Dificultățile, durerea resimțită în urma plecării și abandonul prietenilor, ai membrilor familiei din țara de origine reprezintă doar începutul unui drum lung, în care tinerii sunt angajați să-și elaboreze despărțirile și reunirile, să-și reconstruiască relațiile, identitatea și propria viață în noul context. Acest proces devine complicat în urma condițiilor pe care le întâlnesc în Italia, ca rezultat al „reajustării familiale”, în urma procesului de reîntregire. În cele mai multe cazuri, tinerii încep să trăiască cu părinții emigrați mai devreme, însă nu sunt mai puțin frecvente cazurile, în care tinerii sunt constrânși de a locui împreună cu părinții și cu alte persoane, cu care împart chiria locuinței, sau sunt obligați să rămână temporar în alte locuri, decât unde locuiesc părinții lor. Astfel, adolescenții trăiesc schimbarea statusului familial, al reședinței, pentru care nu au fost adecvat pregătiți:

“Da, am ajuns aici în august și am pierdut un an de școală. Și-apoi mama mea, după ce a terminat cu documentele pentru reîntregirea familiei, a rămas fără casă, acolo trebuia să locuiesc împreună cu ea și așa m-a dus la măicuțe, în colegiu (școală privată, gestionată de fețe religioase). Atunci nu cunoșteam limba italiană și înțelegeam foarte puține lucruri, mama dormea la angajatorul ei, mă lua în weekend, sâmbăta și duminica. Vineri după masă mă lua, am multe poze din tren, când ne întorceam și duminică reveneam înapoi. Din aceea perioadă îmi amintesc puține lucruri, îmi vine în minte intrarea din colegiu, care nu-mi plăcea, medicii, copiii, mama care îmi zicea că trebuie neapărat să învăț limba italiană. Ceva mai târziu, angajatorul mamei m-a luat ca să locuiesc și eu la el acasă.” (R., 16 ani).

Prin urmare, istoriile tinerilor sunt caracterizate de schimbări continue, derivate din cauza unor condiții externe și a unor alegeri personale. La aceste dificultăți structurale se mai adaugă și necesitatea elaborării impactului [3, p. 90], rezultat din întâlnirea cu părinții și inserarea în noul context.

Reunificarea cu părinții implică reconstruirea relațiilor, care pentru o perioadă lungă de timp au fost transnaționale. De aceea ambele părți trebuie să înceapă să se cunoască din nou, respectând schimbările care au avut loc în timpul separării:

„În perioada separării de mama, lucrurile au mers la început rău, pentru că-mi lipsea, apoi m-am obișnuit, pentru că vorbeam în fiecare zi. Dar când s-a întors acasă, îmi părea totul ciudat, parcă nici nu era mama, era schimbată, un pic îmbătrânită. Ea a stat cu noi 2 luni, după care am venit împreună în Italia, practic ea a venit să ne aducă cu dânsa. Și când am ajuns aici, totul pentru mine era bizar, mă simțeam închis, nu înțelegeam nimic, nu puteam spune nimic nimănui, nu cunoșteam pe

nimeni. Mama se comporta în mod straniu, eram obișnuit cu unele reguli...cu unele obiceiuri de comportament, respect pentru oameni, dar ea era într-un fel și eu eram în altul, mă uitam și nu înțelegeam. Da, ea mi-a spus: „aici, trebuie să vorbești cu oamenii mai deschiși, să fii mai amabil.” (L., 17 ani).

În alte cazuri, în care părinții au emigrat când copii erau foarte mici, adolescenții se află în situația de a stabili o relație pe care nu au avut-o niciodată, cu oameni necunoscuți, a căror fizionomie nu și-o amintesc. Este cazul unei adolescente, care a rămas de la 2 până la 5 ani, cu bunica sa. Odată ajunsă în Italia, a trebuit să se confrunte cu o situație nouă, părinții locuind separat. Astfel, tânăra a fost constrânsă să locuiască cu mama ei, în casa angajatorului, unde muncea, fiind separată de fratele cu care a crescut împreună:

„Mama a rămas aici să lucreze, iar tata venise să ne ia în Italia. Eu nu îl recunoșteam și-i ziceam: „ești prea urât, prea mare”, pentru că el este foarte înalt. Așa că am sosit în Italia cu lacrimi. Din fericire eram cu fratele meu, că dacă plecam singură... Îmi amintesc că mama avea grijă de un bunel, care trebuia să fie mereu supravegheat. Stătea mereu cu el în casă, nu ieșea, dormea acolo și eu eram cu ea, pe când fratele meu avea deja 15 ani și locuia în casa unchiului meu, tata locuind într-o altă casă. Eu locuiam cu acest domn, dar plângeam în toată seara, nu-l lăsam să doarmă, îmi venea să țip. Eu îl chemam doar pe fratele meu, așa încât să mă sune în toată seara, să-mi zică să stau liniștită, că el va trece pe la noi. Cu mama nu mă împăcam, chiar dacă îmi cumpăra jucării și tot ce doream, în interiorul meu nu-l aveam, decât pe fratele, în sensul că el era unicul pe care-l știam. Mama era străină pentru mine, după care am început să o cunosc mai bine. Când a decedat bătrânul, am plecat să locuim împreună. Mama a luat apartament în chirie în aceeași casă cu mătușa mea. Între timp fratele meu, nevrând să studieze și alegând să muncească, locuia singur într-o cameră la mătușa, deoarece el nu voia să locuiască cu tatăl meu. Eu deseori eram cu fratele, pentru că cu tata nu-mi plăcea să stau, nu-l numeam „tata”, până când nu a sosit fratele meu de 18 ani, care a început să-l numescă: „tata, tata” și așa am început și eu să-i zic „tata”, dar la început nu-l chemam și gata, mă apropiam și-i ziceam: „te cheamă mama” și nu-i ziceam „tata”. (C., 16 ani).

Pe parcursul anilor de separare, părinții încearcă să fie constant prezenți și să participe la creșterea copiilor, chiar și din depărtare. Absența lor o compensează cu apeluri telefonice, cadouri, trimiterea remitențelor și călătoriilor. Dar cu părere de rău, aceste strategii nu pot substitui separarea, afectând în mod inevitabil relația dintre părinți și copii, apărând necesitatea recăștigării intimității, încrederii și afecțiunii pierdute:

„Mama și tata s-au întors după 5 ani. Atunci mama a stat cu mine patru luni, în timp ce tatăl meu, mai puțin, după care mama a revenit după 2 ani, vara. Când am venit aici, i-am spus că în realitate nu o cunoșteam și ea mai târziu mi-a spus că unele momente au rănit-o. Aici, la început, eram distanțe, eu nu agream îmbrățișările ei, era instinctiv, mă abțineam să fac anumite lucruri. Chiar și acum, destul de rar o îmbrățișez și-i spun că o iubesc. Îmi exprim rar sentimentele. De fapt când primesc

cadouri, mă întreabă dacă sunt fericită, dacă îmi plac, pentru că nu înțelege” (G., 16 ani).

Cu timpul, părinții și copii învață să se cunoască reciproc și să construiască o relație. Rezultatele pot fi pozitive, dar și negative, care pot conduce la o ruptură definitivă. O tânără relatează că de-a lungul anilor a reușit să stabilească o relație bună cu mama (de care nu-și amintea nimic), dar nu și cu tatăl ei, pe care-l consideră un străin:

„Da, am o relație frumoasă cu mama, dar cu el (tatăl), nu. La început parcă mergea cumva, dar pe urmă s-au întâmplat atâtea lucruri, s-au separat, s-au separat de-atâtea ori, el bea și eu m-am îndepărtat de dânsul. Când îl văd, nu știu ce să-i zic, nu vorbim deloc, nici măcar o vorbă: „salut, ce mai faci?, ești în regulă?”. Nu mă sună niciodată, îl văd doar când mama mă trimite să-i dau niște bani și atât.” (C., 16 ani).

În perioada inițială, relațiile sunt mai dificile, atât pentru părinți cât și pentru copii, din motiv că nu se cunosc destul și pentru că tinerii trebuie să accepte revenirea părinților în rolul lor:

„Să mă reîntorc să locuiesc cu mama a fost greu, pentru că la noi e primit să faci ce spune mama, în caz contrar, o primești. Chiar dacă nu mă bătea, ea țipa și asta mă deranja când îmi spunea ce trebuie să fac. Și-atunci îi spuneam că nu mă cunoaște, că e o străină pentru mine și ea începea să plângă, suferea că fata ei îi vorbește așa, dar era adevărat.” (A., 15 ani).

Uneori, pentru adolescenți, este dificil să accepte stilul educațional al părinților, refuzând să se supună acestora. Comportamentul lor este justificat de o rebeliune explicită, susținând că părinții, care nu i-au crescut, nu-i cunosc suficient și nu sunt la curent cu exigențele lor, nu au dreptul să le impună stilul lor de educație, fiind absenți în creșterea lor.

De multe ori educația primită de la persoanele care i-au îngrijit până la venirea tinerilor în Italia, este criticată de părinți sau nu este partajată în întregime. Acest lucru poate fi un motiv suplimentar pentru eventualele conflicte între părinți și copii. Adolescenții sunt deosebit de mândri de persoanele care au avut grijă de ei și se simt criticați de părinți pentru educația primită. Aceste critici, îndreptate și spre persoanele cu care tinerii au o legătură strânsă, alimentează resentimentul în urma abandonului suferit în trecut:

„Permanent îmi zice: „Nu știu cum te-a crescut bunică-ta, dacă ai fi fost cu mine, erai altfel” și așa se începe cearta. Dar ea nu a fost cu mine, așa că nu-mi poate ține nici o predică. Înainte eram mai supărată, pentru că mă critica pentru tot ce fac, cum sunt, dar acum mă înfurii când își permite să o judece pe bunica, fiind crescută de ea, petrecându-mi copilăria cu ea. De aceea acum nu-i pot spune că o iubesc, mai ales când urlă și se supără foc, făcându-mă o neîndemânatică țărancă: că nu calc bine, că nu strâng rufele cum trebuie, că nu așez lucrurile așa cum se cuvine.” (M., 16 ani)

Totodată, adolescenții sunt recunoscători părinților pentru decizia de a pleca la muncă în străinătate, fiind conștienți că alegerea lor a avut scopul oferirii unei vieți mai bune. Dar în același timp tinerii incriminează părinților faptul că absența lor a slăbit relația dintre ei:

„În 2009, am avut hepatita A, am stat la pat aproape

3 luni, făcând diferite investigații și analize, mama trimitea bani în fiecare săptămână și am avut o asistență foarte bună. Dar sunt recunoscător așa și așa. Pe de o parte, dacă nu trimitea bani, puteam muri, dar pe de altă parte, știu că ea nu ar avea dreptul la careva reproșuri, nu era niciodată cu mine, când mi-a căzut primul dinte, când am început să merg pe bicicletă sau când eram răcit. Dar totuși cred că mama a plecat de nevoie, pentru a-mi oferi ceva în plus. Părinții întotdeauna vor binele copilului lor și cred că a făcut o alegere corectă. În celălalt sens, însă, ea nu a știut niciodată ce înseamnă să ai un copil mic, nu a trăit experiența de a fi mamă, doar acum, în adolescență și se descurcă când și cum. Nu mi-aș dori vreodată ca copilul meu să simtă aceleași lucruri, pe care le-am simțit eu, aș vrea să-i fiu alături când pleacă la școală, să-l însoțesc oriunde.” (O., 14 ani).

Așadar, sentimentele pe care le exprimă unii adolescenți, sunt contradictorii: pe de o parte trăiesc resentimentul profund al abandonului și criticile cu referință la educația primită și pe de altă parte voința puternică de împăcare, care deseori se traduce prin dorința de a o avea pe mama doar pentru ei. Această stare emotivă este comună mai multor adolescenți, dar în urma adaptării, relația se reconstruiește, tinerii încercând să mențină acest echilibru, uneori însă încercând să condiționeze viața părinților lor:

„Eu întotdeauna i-am pus piedici să se mărite, ea este a mea și să o văd cu altcineva, nu-mi imaginez. Așa că mama nu a atins un om de ceva timp, eu am fost întotdeauna posesiv și tind să nu îmi dau lucrurile cu ușurință și-apoi mama pentru mine este ca o prietenă, de la ea primesc căldură, dar am și secrete ce le țin doar pentru mine.” (A., 15 ani)

Modurile tinerilor de a reacționa, sunt diferite. Unii își exprimă durerea de separarea impusă în mod indirect, provocator, prin comportamente de opoziție, pentru a obține mai multă atenție și grijă. Alții se confruntă direct, opunându-se autorității părintești:

„Venit aici, lucrurile merg nu prea bine, mă enervez, ies din casă fără voie și plec la plimbare sau iau bicicleta și mă duc în parc. A doua zi nu îmi zice nimic, vorbim normal. Când îi zic: „m-ai părăsit, acum vezi-ți de viața ta”, o fac din glumă, dar ea se supără, țipă, își cere scuze și eu îi zic: „vezi...că glumesc”, iar ea nu mă ascultă și-atunci prefer să ies.” (V., 19 ani).

Redefinirea relațiilor cu părinții este afectată de stările de spirit, ca consecință a migrației familiale, adăugându-se și problemele tipice adolescentine: a avea libertatea alegerilor, a exprimării, obținerea unui grad de autonomie, independență psihologică și economică, pentru a fi perceput ca adult, cu propriile gânduri și păreri. Așadar, relațiile în timpul adolescenței sunt deja complexe, necesitând și redefinirea rolurilor, fiind complicate de urmările migrației:

„Relația dintre noi este mai bună acum, mama e o femeie puternică ca și bunică, înainte putea să mă bată când făceam ceva, dar acum, nu. În fond, am făcut atâtea sacrificii împreună, mi-a zis că sunt stălpul vieții pentru dânsa, chiar dacă sunt uneori încăpățânat și-i răspund fără să mă gândesc. Ea mă controlează foarte des, pentru că o verișoară de mea a apucat-o razna și noi avem cam aceeași vârstă, de aceea mă întreabă despre tot. Și-apoi

eu, întotdeauna ziceam că nu voi fi niciodată ca dânsa, dar văd că semănăm foarte mult la caracter și ajungem deseori să ne aprindem de multe ori, chiar din motive banale. De exemplu, odată nu voiam să fac duș și ne-am certat, amenințându-mă că nu o să mă lase să ies afară. Despre altceva nu prea discutăm, pentru că pe mama nu o interesează, uneori o întreb despre valori și-mi spune că sunt prostii, până când ne certăm din nou, așa că deseori evit să o întreb despre ceva „fără sens” pentru ea, practic fiecare din noi dă sens diferit lucrurilor, dar oricum încercăm să ne respectăm reciproc.” (I., 20 de ani).

Pe lângă problemele tipice adolescentine, se alătură și consecințele separării cu cele ale migrației, care fac ca reconstruirea relațiilor să devină mai dificultă. În acest context, se întâmplă ca resentimentul tinerilor față de plecarea părinților, să nu fie exteriorizat complet, pe de o parte pentru a evita suferința părinților și pe de alta, pentru sensul de grațitudine pentru ei:

„Mama mea a avut întotdeauna frică să „nu-i scot ochii”, dar cred că a luat o decizie corectă. Ea era învățătoare de clasele primare și primea puțin, venind aici, a putut să-mi ofere ceva mai mult și acum îmi oferă ce poate. Înainte nu putea să-mi dea căldură, acum da și mai mult. I-am reproșat asta de multe ori și ea mi-a spus că lucrurile astea nu se țin în interior, ”ori spui acum, ori ura asta se va coace și mai mult”, dar eu, țin asta mai mult pentru mine, ea deja a suferit de ajuns.” (A., 20 de ani).

Modurile în care tinerii interpretează istoria migrației familiale și plecarea părinților, depind de mai mulți factori: de vârsta la care au fost lăsați copii, durata separării de părinți, de grija pe care au primit-o în lipsa părinților, de faptul conviețuirii doar cu unul din părinți și de capacitatea părinților de a ține legătura cu copii.

Reîntregirea familiei, în acest sens, poate deveni un proces plin de dificultăți sau, traversând diferite acomodări, să se transforme într-un raport reconstruit într-un mod destul de firesc. Deseori conștientizarea faptului că alegerea emigrării a fost pentru a garanta copiilor un viitor mai bun, justifică în ochii tinerilor dificultățile și suferințele trăite. De aceea unii adolescenți susțin că relațiile cu părinții niciodată nu s-au schimbat, fiind împinși de necesitatea legitimării sacrificiilor și străduinței lor:

„Faptul că am stat separat de părinții mei, nu a afectat relația dintre noi. Părinții au învățat să mă cunoască..., eu eram același, sufeream doar pentru că nu puteam să o văd zilnic pe bunica din Moldova. Dar părinții mi-au fost întotdeauna alături și au făcut tot posibilul ca eu să mă simt bine, adică au făcut totul pentru binele meu. La început stăteam cu mătușa mea, nu cu dânsii, ei mă vedeau doar sâmbăta și duminica și făceau totul ca eu să fiu liniștit.” (S., 20 de ani).

Contextele cotidiene, în care sud adolescenții de zi cu zi, influențează impactul cu mediul familial și social, însoțind integrarea tinerilor în Italia. Pentru unii adolescenți, faptul de a locui inițial cu unele rude bine stabilite pe peninsula, reprezintă un avantaj de a învăța limba mai repede, acest fapt, facilitând ulterior comunicarea cu colegii lor italieni:

„La o lună am început să mă deprind cu mătușa mea,

pentru că mama muncea într-un spital de bătrâni și venea doar odată pe săptămână. Îmi era greu la școală, dar după 3 luni vorbeam numai în limba italiană, mai ales cu soful mătușii mele, fiind cetățean italian. În limba română vorbeam doar cu mama, când venea să mă vadă.” (R., 17 ani).

• **Primii pași în noul context al țării-gazdă.**

Viața de zi cu zi a tinerilor se desfășoară prevalent între pereții școlii, unde regulile și valorile sunt interiorizate și se învață noi modalități de relaționare cu ceilalți. Pentru adolescenții imigranți, școala reprezintă primul canal de acces, interacțiune și cunoaștere a unei lumi noi, prin intermediul căreia tinerii învață o nouă limbă, încep să cunoască semenii lor italieni (dar și din alte țări), stilul de viață, aspectele valorice și culturale ale societății-gazdă, adoptând din nou o cale de socializare, după cea din țara de origine. Astfel, tinerii sunt nevoiți să asimileze modalități noi de organizare a vieții școlare și diferite metode de studiu, prioritar fiind învățarea limbii italiene, ca obiectiv principal în primele luni, necunoașterea căreia fiind o problemă în înțelegerea lecțiilor și un obstacol în posibilitatea relaționării cu colegii de clasă, dificultățile lingvistice conducând la închiderea în sine, evitarea comunicării din frica de a nu greși sau a fi ironizat de către alții:

„Când am mers la școală a fost teribil, nu înțelegeam nimic, puteam vorbi, dar nu înțelegeam. A fost greu, pentru că unii profesori se lamentau, adică nu reușeau să-mi explice ca să înțeleg. Eu știam, dar nu puteam să mă fac înțeles. La început nu vorbeam, răspundeam doar „da” și „nu”. Cam după jumătate de an am început să vorbesc cu colegii, eram timid și pentru că mie nu-mi place să vorbesc cu persoane pe care nu le cunosc, dar și pentru că nu cunoșteam limba italiană. La școală încă vorbeam, dar după lecții, nu. Problema mea a fost însușirea limbii italiene și din fericire acum nu am probleme la școală, dar situația s-a îmbunătățit treptat.” (E., 17 ani).

În majoritatea cazurilor, după câteva luni de dificultăți și disperare, tinerii reușesc să depășească situațiile de izolare și singurătate și să stabilească relații atât la școală cât și în afara ei:

„La început eram speriată, îmi era frică, plângeam destul de des, pentru că-mi lipseau prietenii de acasă și aici nu aveam nici unul, a fost urât. Primul an a fost strașnic și pentru că nu reușeam să mă împrietenesc cu nimeni, poate din cauza că nu vorbeam. Erau și din cei care mă luau peste picior că nu vorbesc. Apoi am învățat, dar mi-a fost greu. După un an de școală nu am reușit să-mi fac prieteni, deoarece toți erau în grupuri diferite, dar în anul următor m-am apropiat de grupul fetelor care învățau cel mai bine și acum sunt mai deschisă.” (R., 16 ani).

Printre tinerii intervievați sunt și dintre cei care înfruntă această problemă într-un mod mai pozitiv, reușind să accelereze învățarea, integrându-se mai ușor în mediul școlar. În acest caz, unii factori pot favoriza acest proces, cum ar fi: venirea în Italia la o vârstă timpurie și frecventarea treptei primare, sprijinul părinților, similitudinea limbii materne cu cea italiană, ori grație capacităților personale, tenacității și voinței pentru a învăța:

„Am venit în ianuarie și am mers îndată la școală. Credeam că voi mai sta acasă, dar n-a fost așa. La început nu știam limba italiană, dar am învățat-o repede față de alții care au rămas clasa. Așa am fost promovat în clasa a 8-a (aici este clasa a 3-a, medie). Dar mi-au spus că dacă mă voi descurca în următorul an, mă voi putea înscrie pentru susținerea examenului la sfârșit de an. La examen am obținut calificativul „distinct” (corespunde notei „9”) și m-au sfătuit să merg la o școală tehnică, dar eu am preferat să aleg liceul științific, unde am învățat 2 ani. Nesusținând unele evaluări și având restanțe nu am fost promovat mai departe și am schimbat instituția, mergând la școala de grafică.” (O., 19 ani).

sau:

„Când am ajuns aici, m-au înscris la școală imediat, în săptămâna următoare, am crezut că mă vor lăsa un pic în vacanță, dar am început să frecventez școala mai repede decât mă gândeam. Norocul meu a fost că limba italiană se aseamănă mult cu cea română, așa că era o povară în minus. După 2 luni, vorbeam limba italiană cu colegii mei de clasă.” (A., 16 ani)

Totodată, tinerii au relatat însă, că există riscul diferențelor în capacitatea de a interacționa atât între adolescenții de aceeași vârstă cât și între tinerii cu vârstă diferită. Potrivit unora, relațiile dintre copii sunt mai puțin problematice decât între adolescenți:

„Eu am venit aici din clasele primare, așa că am avut timp să mă integrez. Pot să zic că nu am avut așa de multe probleme, pentru că între copii nu există diferențe ca între cei adulți. Eu mă simțeam ca și ceilalți și eram bine și-apoi când ești mic, nu-ți dai seama de multe lucruri: tu vezi doar o căciulă verde și alta roșie..., dar dacă te uiți cu ochii de adult, poți vedea sub aceste căciulile un copil italian și altul moldovean sau arab..., adică vezi diferența. Pe când prietenii mei au venit aici mai târziu și au avut dificultăți chiar îndată ce au mers la școală, din cauza divergențelor culturale, care nu au favorizat deloc adaptarea lor. Cu părere de rău, sunt din cei care au prejudecăți despre tine înainte de a te cunoaște și încearcă să te offenseze, te țin la distanță, te exclud.” (S., 16 ani).

Relațiile dintre adolescenții moldoveni și adolescenții italieni, nu sunt întotdeauna pașnice, uneori existând conflicte generate de difuzia stereotipurilor construite de părerea majorității. Astfel, tinerii moldoveni se refugiază în grupuri de semenii cu care împart dificultățile și problemele similare:

„Sunt aici de 5 ani, împreună cu toată familia. La început nu eram în apele mele, nu-mi plăcea cultura, limba, eram luat peste picior și încercam să mă ascund. Dar cu ajutorul tatei, am învățat un pic limba și așa am plecat la școală. Locul preferat al meu era laboratorul lingvistic pentru copii străini, unde erau mulți ca și mine, veniți recent și care nu cunoșteau limba italiană. La început noi, moldovenii și românii vorbeam în limba noastră, dar mai târziu am început să vorbim în italiană...și de multe ori eram ridiculizați din cauza pronunției lui „h” sau „r”. ” (E., 18 ani).

O importanță majoră pentru tineri o au persoanele care îi însoțesc și îi sprijină în procesul de învățare, relația cu acestea, persistând de-a lungul anilor:

„La școală era o profesoară care mă ajuta, uneori stăteam până târziu cu ea, era foarte amabilă. Și acum deseori îmi amintesc de doamna profesoară, pe care o sun din când în când, limba italiană am învățat-o datorită ei.” (A., 16 ani).

Prietenii și profesorii pot fi un sprijin valoros nu numai în procesul de învățare, în special al limbii italiene, ci și pentru înțelegerea expresiilor, modurilor de a spune ceva și modalităților de comunicare non-verbală. Anumite fraze sau locuțiuni de uz comun nu se învață la școală, dar sunt folosite în viața de zi cu zi. Astfel, ajutorul colegilor și profesorilor este destinat pentru susținerea tinerilor în dobândirea competențelor necesare pentru a interacționa sau pentru a dezvolta capacitățile empatice și înțelegerea unor moduri de gândire:

„La început vorbeam doar cu moldoveni, pentru că gândim toți la fel, nu reușeam să înțeleg ce gândesc colegii italieni, pentru că ei gândesc cu totul diferit, a trebuit să treacă ceva timp să înțeleg..., chiar și acum nu mi sunt clare unele comportamente, maniere ale lor.” (S., 17 ani).

Pe lângă dificultățile lingvistice, adolescenții sunt nevoiți să învețe și să interiorizeze stiluri de învățare și modalități de a relaționa cu profesorii, altele decât cele învățate anterior. Școala italiană este organizată și structurată într-un mod diferit de cel al țării de origine, tinerii fiind puși în situația de a se obișnui conform cerințelor acesteia:

„Odată, în timpul unei pauze am plecat acasă, unde mă aștepta tata, chemat de profesorul meu, împreună cu dânsul, care ne-a explicat la ambii că nu am voie să ies. Nu înțelegeam această regulă inițial, dar acum că știu, nu mai fac lucrul acesta. Și relația cu profesorii nu este aceeași ca la noi. În Moldova profesorii se enervează mai mult când nu-i asculți sau nu-ți faci temele, aici mai puțin.” (V., 18 ani).

Chiar și relațiile dintre colegi sunt gestionate în moduri diferite decât cele internalizate anterior, creând dificultăți de relaționare, mai ales la început, când adolescenții nu sunt socializați cu noua realitate:

„În clasa mea, colegii mei glumesc într-un mod, care nouă moldovenilor ni se pare prea copilăresc, ei vorbesc doar despre fotbal și atât, pe când la noi e mai interesant. Și-apoi la noi dacă ai de rezolvat ceva cu cineva, îl inviți afară, dar aici este diferit. Odată am primit un pumn de la un coleg mai mare...și m-am supărat tare, dar un prieten m-a apucat de mână și m-a oprit, pentru că știa că aici e mai bine să te reții.” (A., 18 ani).

Cu timpul, tinerii interiorizează noile reguli ale societății-gazdă și învață să se raporteze la ceilalți, conform unui context anumit. Uneori acest proces decurge liniar, alteori este însoțit de evenimente neașteptate și neînțelegeri [5, p. 201]. Astfel, dificultățile lingvistice și culturale în relațiile cu colegii de clasă pot fi înțelese ca un obstacol în calea bunăstării și a inserției, agravând și mai mult impactul cu școala.

Acceptarea neconvingătoare de către colegii italieni se referă la majoritatea tinerilor imigranți, indiferent de originea lor sau de faptul că au sau nu cetățenie italiană. Faptul de a fi perceput ca un străin, stigmatizează tinerii, chiar și atunci când se simt mai mult italieni decât moldoveni:

„Deja la gimnaziu, fiind mai mare, înțelegeam de ce unii se comportă cu mine așa. Unii îmi ziceau: “se vede că nu ești italiană” sau: „nu vorbesc cu tine, pentru că ești extra- comunitară ”, lucruri mici, care sunt mari pentru unul mic. Acum nu mai dau importanță deja, chiar dacă uneori îmi mai zic, trec cu vederea și încerc să iau totul ca pe o glumă.” (L., 17 ani).

Dificultățile lingvistice și cunoașterea slabă al sistemului școlar italian împing uneori părinții și profesorii la decizia includerii copiilor imigranți în clase ce nu corespund vârstei lor cronologice. Intenția de bază constă în recuperarea decalajului dintre alți elevi, dar de multe ori această alegere se dovedește a fi nepotrivită, copii fiind nevoiți să repete anii școlari deja consumați în țara de origine, fiind obligați să relaționeze cu colegi mai mici, având în rezultat dificultăți în a stabili niște relații bune:

„Trebuia să merg în clasa a 10-a, dar din cauza că nu cunoșteam limba italiană, m-au pus în clasa a 8-a, deoarece nu puteam vorbi și tata a dat acordul. Dar colegii de clasă nu-ți mai sunt prieteni..., doi sau trei..., ceilalți, nu. Avem puține lucruri în comun, pentru că eu am 18 ani și nu mă impresionează glumele lor.” (E., 18 ani).

Schimbările prin care trec adolescenții comportă consecințe pe termen scurt sau lung și sunt în același timp interdependente. Astfel, lipsa de sprijin sau relațiile de familie sărace, climatul școlar discriminatoriu, pot contribui la marginalizare și eșec, influențând procesul construcției identitare.

Consecințele direct vizibile și monitorizabile sunt cele relative carierei școlare, care, la rândul lor, afectează posibilitatea de a concura cu colegii lor italieni, de aceea reușita școlară, obținerea rezultatelor bune, au un impact asupra stimei de sine și asupra autoevaluării personale. Dar de multe ori însă, în contextul migrației, considerarea meritelor personale suferă un colaps odată ce sunt raportate la sistemul educațional italian:

„Profesoara mi-a spus că risc să pierd anul. La începutul semestrului eram confuz, erau niște materii pentru mine total necunoscute, de aceea erau greu de recuperat. Totodată aveam obiecte, la care în Moldova am primit numai „9”, pe când aici, de abia „6” sau „4” și asta m-a descurajat, lăsând mâinile în jos. În Moldova, mă descurcam altfel. Niciodată nu am fost repetent. Chiar dacă nu eram bun în toate, mă ajutau prietenii mei și treceam. Se întâmpla uneori ca unii profesori să-mi zică că sunt superficial și învăț doar la sfârșit pentru notă, dar nu era așa de grav. Dar de când sunt aici, am probleme cu limba italiană, deseori îmi zic că sunt scump la cuvinte. Oricum, nu puteam să rămân repetent încă o dată. Chiar și părinții mei nu credeau deja că o să trec anul, dar am reușit.” (D., 16 ani).

Situațiile negative și puținele succese pot duce la abandonarea studiilor și la percepția sensului de inadecvare personală, mai ales când rezultatele școlare, precedente migrației, erau excelente:

„Eu trebuia să merg în clasa a 10-a, dar mai multe persoane mi-au spus că este greu și m-am înscris în clasa a 9-a, pentru a însuși mai întâi sistema de aici. A fost foarte dureros pentru mine. Aici practic am primit o lovitură zdravănă, am pierdut un an și-apoi aici e cu mult

mai greu. Prima lună a fost foarte greu, a mers prost de tot, apoi am început să vorbesc și cu alte fete din clasa „F” și „G”, pentru că ceilalți colegi din clasa mea mă luau peste picior și se distrau pe seama mea. Ziceau că mă îmbrac ca o doamnă, poate că eram cu 2 ani mai mare decât ei. Mă numeau Jennifer Lopez. De aceea cu celelalte fete, din alte clase, găseam mai repede limbă comună, semănam cumva cu ele. Mai târziu s-au schimbat lucrurile, am început să iau școala în serios și învățam mult, ca un moment dat să-i întrec pe toți. Practic eu am ajuns să fiu prima în clasă din 30, doar că unii ziceau că „zubresc”, dar în realitate sunt ignorantă și evident că sufeream să aud asta, de aceea nu mai vreau să fac parte din „sistemă”, (C., 19 ani).

Pentru unii adolescenți, parcursul școlar are un caracter discontinuu, implicând schimbări constante ale instituțiilor de învățământ sau renunțarea la studii odată cu absolvirea treptei gimnaziale. Acest lucru nu se referă la toți tinerii imigranți, dar odată ce există riscul restanțelor, adolescenții aleg să meargă la studii profesionale de scurtă durată.

Totodată, școala rămâne a fi cadrul cel mai important și semnificativ din viața de zi cu zi al tinerilor, reprezentând primul punct de contact și conexiune cu realitatea italiană, unde pot învăța să lege relații formale, să respecte regulile și să interacționeze cu adulții. Reprezintă calea naturală de acces în lumea profesiilor și pentru adolescenții imigranți își asumă semnificația cea mai importantă: este un mijloc prin care își poți depăși condiția socială, în consecință, făcând multe investiții în studii [1, p. 47]. Așteptările ulterioare în urma acestor investiții, se lovesc uneori cu rezultatele tinerilor, care sunt mai mici decât cele ale colegilor italieni, fiind determinate și de nivelul sociocultural al familiei, generând în acest sens o dublă inegalitate [3, p. 40]. Prin urmare, școala, care, în sens pozitiv este considerată de tineri, canalul de ascensiune în societatea italiană, devine spațiul provocărilor și concurenței, unde trebuie să se implice, să se confrunte cu sine și cu alții. În cazul în care aceste provocări conduc la eșec, apare demoralizarea și percepția unui faliment personal.

În acest context, bunăstarea adolescenților depinde atât de contextul familial cât și de cel școlar, de calitatea relațiilor sociale dintre aceste medii, acest lucru fiind susținut de percepția tinerilor cu referință la gradul de acceptare din partea societății-gazdă. De aceea, mai ales în cazul tinerilor imigranți, veniți recent în Italia se observă strategia idealizării țării de origine, ca instrument defensiv și ca o modalitate de a rămâne ancorați de țara natală, adoptând un comportament bazat pe mândria de a fi moldovean:

„Îmi place Moldova, este cel mai frumos loc pe care l-am văzut vreodată, în afară de faptul că nu am văzut prea multe. Da, am văzut Toscana, anul acesta am fost în Sicilia și degrabă mă duc la Palermo, la un prieten, dar în Moldova se respiră alt aer, de țară, acolo casele au ferestrele deschise, cu oameni. Îmi place să merg la piața din sat, ador cheștiile astea.” (F., 15 ani).

În acest context, legăturile concrete care se perpetuează prin contacte și reîntoarceri, dar și cele sentimentale și emoționale, facilitează inserția tinerilor în contextul țării-gazdă. Grație rețelelor transnaționale,

faptul de a locui în Italia, nu înseamnă neapărat abandonarea sentimentelor, ai celor dragi, al tradițiilor și a tot ceea ce reprezintă originile și contextul cultural al adolescenților moldoveni. Posibilitatea și conștientizarea de a putea menține de-a lungul timpului legătura cu țara de origine și neîntreruperea relațiilor cu baștina, conduce la o mai mare acceptare a vieții lor în Italia. Prin urmare, trans-naționalismul tinerilor imigranți nu slăbește și nici nu estompează capacitățile lor de integrare în societatea ospitalieră, ci le favorizează și le susține, întrucât relațiile cu țara de origine sunt o ancoră în faza de tranziție, o forță vitală subiectivă într-un moment delicat din viața lor [7, p. 573].

Dacă pentru unii adolescenți, impactul cu noul context de viață este mai puțin plăcut, idealizând țara natală, pentru alții, după o ajustare inițială, acceptă și-și exprimă atitudinea binevoitoare față de mediul italian:

„Italia e diferită, cu siguranță diferită, ca infrastructură, ca civilizație. În Moldova, dacă majoritatea oamenilor au case, aici foarte mulți italieni stau în chirie. Acolo părinții mei au casă cu 3 etaje, o casă spațioasă, pe când aici locuiesc într-un apartament micuț. În ceia ce privește școala, am observat că profesorii sunt mai atenți, te ajută. Eu am frecventat cursurile la matematică și limba italiană pentru imigranți. Pot spune că cultura nu e ca la noi, de exemplu: atunci când ieși cu băieții italieni, te distrezi, bei ceva, fumezi și gata, pe când cu moldovenii bei până dimineața. Aici băieții se comportă altfel, au idei clare despre politică, despre diferite lucruri în general, vorbesc foarte cult, fac polemică, dar ai noștri tac, nu au idei de politică, suntem în acest sens la un nivel foarte jos față de italieni. Mi se pare că aici școala te învață să înfrunți probleme reale din viață, nu te pregătește doar să intri la universitate. În general, italienilor le plac lucruri diferite, umorul italian este foarte divers de cel moldovenesc, eu încă nu înțeleg toate glumele lor, pentru că nu am crescut aici.” (V., 18 ani).

Totodată, impactul primar cu noul context devine puternic, pentru că forțează tinerii să renunțe la stilul de viață și modele de gândire precedente, pentru a se însera în noul parcurs educativ al țării ospitaliere. Tinerii practic ajung în situația unui mediu nou pentru ei, în care gestionarea spațiilor capătă o conotație diferită decât în țara de origine:

„Diversitatea este legată de transport, atunci când urci în metrou, în autobuz..., eu prima dată am rămas cu gura căscată. Pe urmă m-am deprins. În Moldova sunt mai multe microbuze și e totul diferit, nu avem nici metrou. Aici traficul este foarte intens și este mai cald. Dar este diferită și forma asta de viață..., la noi pot face gălăgie, pot asculta muzică tare, pot face ce vreau, pe când aici nu se permite nimic din astea. Diferențe sunt și la școală..., când am văzut cum vorbesc copii cu profesorii, cum le răspund înapoi, la noi te-ar da afară din școală imediat, profesorii în Moldova sunt mai severi.” (I., 16 ani).

Diferențele sunt acceptate de unii, apreciate de alții sau chiar criticate. În interviu au fost evidențiate în special cele cu referință la aspectele culturale: tinerii imigranți moldoveni tind să idealizeze valorile și elementele culturale ale țării de origine spre deosebire de

contextul Italiei. Un exemplu reprezintă evaluarea pe care mulți adolescenți o oferă modalităților de stabilire a relațiilor dintre adulți și tinerii din Italia. Atât între profesori și adolescenți, cât și între părinți și tineri, relațiile au o amprentă autoritară și se bazează pe un sentiment puternic de respect, contrar generațiilor mai tinere de italieni, care au o atitudine mai puțin politicoasă pentru adulți.

Probabil diferențele culturale descrise de adolescenți, derivă din necesitatea construirii unei imagini pozitive ale țării de origine, în opoziție cu reprezentările stereotipice și deseori negative ale opiniei publice.

Atât idealizarea contextului de origine, evaluările pozitive, relațiile cu amprenta atributelor etnice, care conduc la țara natală, în construcția propriei identități, sunt elemente pe care adolescenții le folosesc pentru a facilita adaptarea la mediul italian. Legăturile concrete, atitudinile afective nu reprezintă deci o piedică în integrarea lor și nu trebuie considerate ca o rezistență la incluziune, dar mai degrabă niște resurse pentru aculturarea lor, neanulând o parte a sinelui, care poate fi utilizată într-un mod strategic în dependență de un anumit context.

Referințe bibliografice:

1. Ambrosini M., Un'altra globalizzazione. La sfida delle migrazioni transnazionali, Bologna: Il Mulino, 2008, p. 47;
2. Crul M., Vermeulen H., "The second generation in Europe", In: International Migration Review, vol. 37, n. 4, 2003, p. 986;
3. Dalla Zuanna G., La rivoluzione nella culla. Il declino che non c'è, Milano: Bocconi, 2007, p. 37-40;
4. Esparragoza E., Classi meticce. Giovani, studenti, insegnanti nelle scuole delle migrazioni, Roma: Carocci, 2003, p. 90;
5. Garelli F., Palmonari A., Sciolla L., La socializzazione flessibile. Identità e trasmissione dei valori tra i giovani, Bologna: Il Mulino, 2006, p. 201;
6. Shutz A., „Lo straniero: saggio di psicologia sociale”, Saggi sociologici, Torino: Utet, 1979, p. 52-54;
7. Vertovec S., „Transnationalism and identity”, In: Journal of Ethnic and Migration Studies, vol. 27, n. 4, 2001, 573 p.

CZU 159.97:616.89

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.33>

PARTICULARITĂȚILE SINDROMULUI MÜNCHAUSEN PRIN TRANSFER

ROȘCA Tatiana,

Doctorand, asistent universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
tatianarosca37@gmail.com

POPA Laurenția,

Studentă anul III, Facultatea Psihologie și Asistență Socială,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
lauritzapopa@gmail.com

REZUMAT

Acest articol contribuie la înțelegerea mai amplă a Sindromului Münchausen prin Transfer, care reprezintă o formă de abuz asupra copilului, foarte complex și cu urmări distructive, dificil de diagnosticat și individuat. Abuzatorul, cel mai frecvent, mama, inventează, fabrică, induce copilului simptome, pentru care se adresează și cere intervenția unui specialist. Astfel, victima, este supusă analizelor, investigațiilor, tratamentelor medicale, deseori invazive și foarte dureroase, dar care nu sunt necesare. Complexitatea acestui tip de abuz constă și în dificultatea unei diagnoze precoce precum și în individuarea anticipată a riscului de victimizare Münchausen. Lucrarea dată are ca scop informarea celor care direct sau indirect sunt în contact cu problematicile legate de acest sindrom.

Cuvinte-cheie: abuzator, simulare, victimă, boală, personal medical.

PARTICULARITIES OF MÜNCHAUSEN SYNDROME BY PROXY

ROȘCA Tatiana,

Phd student, university assistant,
University of European Studies of Moldova
tatianarosca37@gmail.com

SUMMARY

This article contributes to a wider understanding of the Münchausen syndrome by proxy, which is a form of child abuse, very complex and destructive, difficult to diagnose and individualized. The abuser, most often the mother induce the symptom to the child, for which he addresses and requires the intervention of a specialist. Thus, the victim is subject to medical treatments, often invasive and very painful but unnecessary. The complexity of this type of abuse also consist in the difficulty of an early diagnosis as well as in the anticipated perception of the risk of Münchausen victimization. The paper aims to inform those who are directly or indirectly in contact with problems related to this syndrome.

Key words: abuser, simulation, victim, illness, medical staff.

Sindromul Münchausen prin transfer (MSbP) reprezintă o boală cu implicații din domeniul pediatriei, psihopatologiei, medicină legală și justiție penală.

În 1951, Richard Asher, medic englez, a inventat termenul de „Sindrom Münchausen” pentru a se referi la pacienții care "produc boli, pentru care suferă proceduri diagnostice neplăcute și destul de periculoase", luând acest nume de la Karl Friedrich Hieronymus von Freiherr Münchausen, un mercenar al secolului al XVIII-lea, care a fost cunoscut prin povestirea istoriilor bizare, fantastice și incredibile, precum și false.

Profesorul Roy Meadow, a fost primul care în 1977 a folosit termenul „sindromul Münchausen prin transfer” (MSbP) pentru a indica „simularea repetată sau fabricarea bolii unui individ de o altă persoană” [7, p. 547].

Inițial, Meadow a raportat două cazuri: în primul - o mama otrăvise în mod repetat copilul cu sare, de la vârsta de șase săptămâni, până la moartea sa, la 15 luni, în timp ce în al doilea, mai puțin dramatic, o mamă poluase în repetate rânduri urina fiului său pentru a-și procura numeroase investigații invazive la diferite spitale.

Rezultate și discuții. În încercarea de a furniza boala la copiii lor, metodele utilizate de mame sunt multe și atât de bine pregătite încât devine extrem de dificil, de către medici și personalul spitalului, de a înțelege nenumăratele boli "fictive" create special în detrimentul victimelor.

Aceste tehnici, destul de variate, sunt de o cruzime ireală. Autorii Franzini și Grossenberg descriu cazuri de copii injectați cu fecale, urină, salivă, floră fecală și microbi vaginali introduși intravenos [4, p. 39]. De asemenea, sunt cazuri în care victimelor le-au fost administrate substanțe atât pentru uz casnic: sare, piper, apă, zahăr, în cantități care pot fi dăunătoare, cât și substanțe medicamentoase: tranchilizante, sedative, laxative, diuretice, insulină, precum și substanțe cum ar fi: uleiuri minerale, otrăvă de șobolan, arsenic. Uneori se întâmplă ca protagonistul comportamentului münchausenian să administreze victimei substanțe medicinale utilizate de obicei de membrii familiei, cum ar fi, de exemplu: anticonvulsivante, opiacee, benzodiazepine, antihistaminice, etc. Așadar, o categorie de referință a substanțelor utilizate pentru crearea unei imagini patologice este foarte dificilă.

De asemenea, unele mame recurg și la proceduri mecanice deosebit de violente și periculoase pentru copil ca: împunsături cu vârful acului pe față și pe corp, în scopul de a provoca sângerare, leziuni faciale provocate

cu ajutorul unghiilor sau instrumentelor de natură diferită, sufocarea efectuată cu mâna sau cu o pernă așezată pe fața copilului, subalimentarea deliberată într-un mediu murdar și neglijat, inducerea crizelor epileptice sau pierderea conștiinței prin presiunea exercitată asupra unei artere mari a gâtului. Totodată există și forme indirecte sau „sofisticate”, prin care provoacă daune copilului, prin manipularea probelor pentru analizele de laborator.

Psihiatrul Bools [2, p. 99] propune o clasificare mai amplă și mai detaliată a metodelor adoptate de mamele cu comportament münchausenian: durerea cauzată de obstrucția căilor respiratorii, intoxicații cu laxative, diuretice, barbiturice, teofilină, codeină, inducerea febrei prin introducerea de substanțe imunizante, drenarea cantităților mari de sânge, leziuni ale scalpului, membrelor, feței, cu pumni sau băți, colorarea pielii (cu betadină) pentru simularea icterului, sângerări induse manual sau cu anticoagulante.

S-a constatat că cel care comite abuzul, în cele mai multe cazuri, are rol de îngrijitor al copilului: mama biologică, mama adoptivă, tata, bunica, bona. Cu toate acestea, statisticile indică faptul că în 90% din cazuri este mama biologică a victimei, 5% - este tatăl și 5% - o altă femeie.

Aceste mame sunt deseori descrise ca fiind bine educate, iubitoare și dedicate în totalitate copilului lor, sunt colaborative cu personalul medical și în relațiile lor cu alții par a fi absolut "normale". Adesea, aceste femei susțin că au fost victime ale violenței fizice sau sexuale și deseori din istoria acestora reiese faptul că au avut de fapt probleme de singurătate și izolare mai degrabă, decât abuzuri reale [7, p. 562].

Schreier și Libow [8, p. 319] descriu trei categorii principale de abuzatoare:

- *Solicitanțele de ajutor* - sunt mamele care caută atenția medicilor pentru a le comunica anxietatea, exasperarea, depresia sau pur și simplu capacitatea lor de a avea grijă de copil. Acestea sunt mamele care au suferit violență în familie, care au o relație conflictuală cu soțul sau care se confruntă cu o sarcină nedorită;
- *Inductoarele active* - sunt mamele care induc boala la copilul lor prin metode drastice. Aceste mame sunt anxioase și deprimare, folosesc negarea, disocierea afectivă și proiecția paranoidă. Un avantaj secundar pentru aceste mame îl reprezintă controlul relației cu medicii și recunoașterea de către personalul medical a faptului că acestea sunt niște mame neobișnuite;
- *Dependentele de medic* - sunt mamele obsedate de

obținerea unui tratament medical pentru bolile inexistente ale copiilor;

Falsificările constau în raportarea simptomelor într-o manieră inexactă. Unele mame cred că copiii lor sunt bolnavi, refuză să accepte evidența medicală a contrariului și în așa caz se ocupă personal de îngrijirea copilului, fiind suspicioase, paranoide și agresive.

Ca semne indicative ale unui posibil caz de MSbP, sunt comportamentele care ar trebui să trezească suspiciunea personalului medical și suspectul că au de a face cu acest sindrom [5, p. 23]:

- Abuzatoarea aparține, dar nu e o regulă, unei clase sociale de nivel mediu sau înalt și are studii superioare;

- Are o educație medicală și pare a fi în largul ei în mediul spitalicesc, exprimându-și interesul față de problemele prezentate de alți pacienți;

- Rămâne extrem de calmă în fața preocupărilor medicilor față de simptomele copilului, încurajând ea însăși personalul medical, insistând la mai multe intervenții, teste, alte opinii medicale, acceptând de bună voie ca copilul să fie supus unor examene dureroase;

- Lăudă excesiv personalul medical și doctorii;

- Atrage atenția constantă pentru ea înșiși mai mult ca pentru copil;

- Pare să fie bine documentată și informată cu referință la boala copilului;

- Poate avea o istorie de boală similară cu cea a copilului;

- Permite doar unui număr mic de persoane să se apropie de copil;

- Se simte mulțumită atunci când copilul este internat în spital, deoarece medicii laudă capacitatea ei de a fi părinte bun;

- Cel puțin la suprafață, este o femeie obișnuită. Se prezintă ca om bun, cu un comportament exemplar față de copilul "problematic";

- Este, în general, necinstită și manipuloare calificată, extrem de convingătoare și poate oferi explicații plauzibile pentru comportamentul ei;

- Chiar și în fața dovezilor, neagă faptul că a comis un abuz;

- Nu-și întrerupe comportamentul chiar și atunci când este suspectată. Comportamentul se poate schimba doar temporar. Chiar dacă nu are contact cu victima, poate continua să folosească copilul ca obiect pentru a atrage atenția, afirmând că copilul are sau a avut probleme. În mod obișnuit, acuză serviciile de protecție a copilului că nu se ocupă în mod adecvat de acest caz, trimițând scrisori, cereri în instanța pentru minori, solicitând apariții la televizor, etc;

- Dacă abuzatoarea consideră că este suspectată de maltratare, ar putea deveni și mai periculoasă, „contribuind” ca copilul să aibă o problemă reală;

O altă caracteristică a abuzatoarei este de a fi un „pelegrin sanitar”: aceasta începe un traseu în care scopul principal este de a evita relația terapeutică cu o singură unitate de îngrijire și, prin urmare, schimbarea mai multor interlocutori medicali. De fapt, abuzatoarele par motivate de necesitatea lor de bază: odată ce investigațiile exclud boli reale, acestea caută un alt mediu pentru recuperarea credibilității pacientului de la zero.

Comportamentele implementate în mod deliberat de

mamă includ: simularea, exagerarea, agravarea și inducerea simptomelor unei boli și nu în ultimul rând, minciuna legată de problemele de sănătate a copilului.

Atunci când *simulează*, ea creează semne și simptome ale bolii, cum ar fi de exemplu să reverse în jurul copilului niște substanțe similare cu mase vomitive, făcând pe cineva să creadă că are probleme cu stomacul. Când *exagerează*, aceasta evidențiază problemele reale a copilului. Un exemplu în acest sens este copilul care are febră pentru câteva zile și deși temperatura nu a atins niciodată valori critice, mama afirmă că în ciuda medicamentelor antipiretice administrate, febra rămâne foarte înaltă. De asemenea poate *agrava* o afecțiune medicală de care suferă copilul. De exemplu, unui copil cu diabet zaharat mama îi poate injecta în mod deliberat o cantitate mai mică de insulină, determinând astfel valori mai ridicate a glicemiei. La fel, poate *induce*, provoacă în mod deliberat debutul unei perturbări, cum ar fi de exemplu să pună niște medicamente în hrana copilului, ca în rezultat să devină confuz și incoerent și să fie internat în secția de psihiatrie pentru investigații. Tot mama, *mințe* cu privire la problemele copilului, fiind în stare să cheme asistența de urgență și să susțină că la copil s-a oprit respirația, că a devenit albastru, că l-a resuscitat prin respirație artificială, pe când copilul de fapt a dormit foarte liniștit.

Principala motivație a abuzatoarei este de a atrage atenția și simpatia asupra ei. Boala copilului său servește acestei femei cu un ego fragil și autostimă sovăitoare să-și creeze un „personaj”. „În calea perversă, mama, prin copil, își creează o carieră pentru ea-însăși, prin patologiile false ale copilului. [...] Părintele încearcă să obțină ceva prin copil. Și acel ceva este adesea atenție ” [7, p. 563].

Există mai multe teorii care tentează să explice motivele abuzatorului care implementează un astfel de comportament.

Așa-numitele „teorii cu referință la rolul de gen” ne ajută să explicăm de ce femeile sunt mai vulnerabile decât bărbații în dezvoltarea MSbP. Lipsa cronică a puterii, legate de rolul femeii, contribuie adesea la stresul psihologic al femeilor și poate duce la o prevalență mai mare a anumitor tulburări psihologice. Femeile dezvoltă un sentiment de identitate într-un context relațional, ocupându-se de celălalt. Bărbații, pe de altă parte, dezvoltă un sentiment de identitate bazat pe experiențele de separare și de competiție. Și e de așteptat atunci ca femeile să fie primele figuri care să aibă grijă și să protejeze copilul. Cu toate acestea, mamele MSbP prezintă clar o tulburare legată de empatie și atașament față de copilul lor, acesta devenind un obiect folosit oribil pentru a-și satisface nevoile. Motivele unui astfel de atașament „distorsionat” sunt diferite, dar toate se dezvoltă dintr-o relație subiectivă perturbată, care a început în copilărie cu experiențe de abuz fizic, sexual și emoțional.

Așadar, mamele MSbP subliniază prea mult rolul social prescris în societate. Pentru a continua să primească o validare a rolului lor, devine necesar să aibă un copil bolnav pe care să-l prezinte medicilor. În plus, MSbP dispune de un mecanism care camuflează pierderea atașamentului dintre mamă și copil. Mama

încearcă să ascundă această pierdere, cu o caricatură perfectă a mamei iubitoare și grijulii, mai ales în prezența medicilor. Și atunci când mama primește complimente pentru îngrijirea iubitoare de la personalul medical, în timp ce în realitate ea dăunează copilului, comportamentul său este întărit și continuă mai departe.

Schreier și Libow [8, p. 321] consideră că dezvoltarea sindromului are loc într-un context multiplu. În postularea etiologiei, atrag atenția asupra dinamicii individuale a făptuitorului, diada mamă-doctor și influența societății patriarhale în dezvoltarea femeilor. Aceștia plasează dinamica individuală în internul unei structuri, care vede o formă de perversiune a femeii și emit ipoteza că o „mamă mincinoasă”, încearcă să întrețină o relație cu o imagine parentală puternică a medicului, folosind copilul ei, obiect fetișist, ca un mijloc de legătură. Dar de fapt, mama caută o relație cu medicul pentru a remedia experiențele traumatice anterioare. Aceste mame au nevoie de explorarea sentimentelor din trecut și prezent, de neglijare, abandonare și negare, precum și de exprimare a nevoilor de moment. Majoritatea acestora indică o carență evidentă de afecțiune, stima de sine scăzută și interesul pentru victimizare. Unele din ele susțin că în copilărie (în ciuda dificultății de colectare a acestor informații credibile de la pacienți), au fost private din punct de vedere emoțional, maltratate și abuzate fizic, au suportat boli grave sau decesul unuia sau a ambilor părinți, au fost instituționalizate în casa pentru copii orfani, au crescut în nucleee familiale haotice și dezorganizate.

Alți autori au propus următoarele ipoteze a declanșării comportamentului münchausenian:

- Meadow [6, p. 385] sugerează avantajele secundare obținute, cum ar fi: beneficiile economice, obținerea unui divorț, îmbunătățirea relațiilor de familie;
- Sigal [9, p. 49] pune accentul pe punerea în aplicare a impulsurilor sadice, în timp ce o altă motivație menționată este atenția pe care o primește adultul prezentând un copil "bolnav". În cazul divorțului, dezvoltarea ideii că copilul a fost abuzat, servește la obținerea custodiei și la separarea afectivă de celălalt părinte;
- Bach [1, p. 75] atribuie comportamentului münchausenian o pierdere traumatică care a avut loc în copilărie, înțeasă atât ca o pierdere a unei persoane dragi, cât și ca o pierdere a dragostei și atenției, ca urmare a înstrăinării parentale sau a abuzului.

• Schreier și Libow [8, p. 321] vin cu ipoteza că mamele MSbP folosesc comportamentele abuzive ca "strigăt de ajutor".

Psihodiagnosticul definitiv al MSbP este destul de complicat și nu poate fi obținut exclusiv din rezultatele obținute prin administrarea testelor psihologice. Evaluarea psihologică este fundamentală pentru identificarea caracteristicilor personalității și pentru stabilirea funcționării generale a făptuitorului și a nivelului psihopatologiei. Această evaluare trebuie integrată într-o serie de informații despre familia de origine și relațiile sociale. Nu există o baterie de teste, tipic utilizată pentru autorii cu MSbP, dar în acest caz ar putea fi utile testele obiective, proiective și bineînțeles evaluarea interacțiunii părinte-copil.

În plus, în afară de testele psihologice, în scopul de a obține o înțelegere globală a stării mentale a individului, ar trebui să se obțină informații cu privire la familia de origine și cea actuală, istoricul medical personal și familial, antecedentele psihiatrice, educația, contextul, istoria abuzului asupra copilului, istoria abuzului în cadrul căsătoriei și orice stresor din trecut și prezent.

În prezent nu există un diagnostic psihiatric special care să caracterizeze pacienții cu MSbP, dar deseori acest sindrom este asociat cu: depresia, schizofrenia, tulburarea paranoidă, tulburarea histrionică, tulburarea narcisistă, tulburarea dependentă, tulburarea obsesiv-compulsivă și tulburarea antisocială.

Revenind la clasificarea lui Schreier și a lui Libow, este posibil să se asocieze fiecărei categorii următoarele cadre psihopatologice: solicitantele de ajutor sunt mamele anxioase și deprimare, dependentele de doctor sunt mamele cu personalitate paranoică și inductoarele active sunt cele psihotice.

De obicei, este greu de tratat persoanele afectate de MSbP, întrucât majoritatea acestora evită contactul terapeutic. Totodată, terapeutul are de a face cu manipulatori calificați, cu pacienți care, în majoritatea cazurilor, neagă realitatea folosind înșelăciunea și minciuna. Această nevoie de a minți le servește la ștergerea conștientizării conflictului, iar minciunile pot fi legate de istoria personală și cea a familiei de origine. Pentru unii, minciuna este un fel de "joc" al cărui scop este competiția cu medicii, în timp ce alora le servește să-și construiască o imagine mai acceptabilă pentru alții.

Unele ipoteze, cu privire la motivele care le determină pe mamele MSbP să mintă sunt [3, p. 121]:

- Înșelăciunea medicilor este considerată ca o "garanție" în timp pentru a primi simpatie și atenție;
- Prin identificarea proiectivă, mama proiectează de fapt pe copil, dorința ei inconștientă de a îngriji, care este satisfăcută de procedurile pe care acesta le primește;
- În cazurile în care negarea este conștientă, aceste mame mint pentru a evita suspiciunile de manipulare sau avantaje secundare;

Așadar, scopul principal al terapiei constă în învățarea modalităților de exprimare a durerii și modelelor adaptative de satisfacere a nevoilor, prin cuvinte, mai degrabă decât prin acțiuni de abuz [3, p. 128]. Dar cu părere de rău, sunt multe obstacole pentru un tratament adecvat, inclusiv menținerea riscurilor la adresa copilului, legătura simbiotică dintre mamă și copil, negarea persuasivă a rudelor atunci când sunt interpellate și scepticismul autorităților legale. Și totuși unele abordări terapeutice sunt destul de eficiente în cazul sindromului MSbP.

Terapia feministă, se centrează pe înfruntarea celor două „noduri” mari în timpul tratamentului, una fiind expresia furiei pentru starea lor (inclusiv și abuzul suferit) și învățarea modalităților mai bune de satisfacere a nevoilor. Prin terapie, pacienții își recunosc și-și conștientizează necesitățile, învață să se iubească mai mult și să-și vizualizeze resursele interioare. Participarea la terapia de grup ar putea fi utilă pentru a constata că există și alte femei în aceleași condiții, reprezentând un mediu adecvat pentru exprimarea furiei și primirea sprijinului potrivit;

Abordarea intergenerațională, se focalizează pe relația dintre abuzator și părinții săi și influența acesteia asupra relației cu copiii lor. Înțelegerea acestor dinamici și dorința de a le modifica sunt vitale pentru succesul tratamentului. Abordarea directă a familiei și identificarea raporturilor între membrii săi în timpul bolii copilului cât și comportamentul abuzatorului, subliniază funcția pe care întreaga familie o are în instaurarea sau menținerea comportamentului münchausenian;

Spitalizarea în unitatea psihiatrică a întregii familii, este o abordare care garantează siguranța copilului și care pune în centrul tratamentului întreaga familie. Intervențiile psihologice sunt îndreptate spre individuarea relației părinte-copil, calitatea atașamentului copilului cu fiecare părinte în parte, experiențele abuzatorului din copilărie, dinamicele actuale a relațiilor

familiale. Accentul se pune în acest caz pe terapia sistemică a familiei;

Concluzii. Dificultatea înțelegerii dinamicii, care stă la baza comportamentului münchausenian și dezvoltarea modelelor de tratament, valabil atât pentru victimă, abuzator, cât și pentru întreaga familie, este evidentă. Există nevoia de a înțelege natura profundă a sindromului, care nu poate fi dictată doar de avantajele secundare, ci abordată ca o expresie a unei tulburări psihice grave.

MSbP reprezintă o formă de maltratare a micuților și primul obiectiv este legat de bunăstarea și protecția acestora, de aceea deși pare imposibil, cantitatea de "indicii" pe care o avem la dispoziție, ne poate ajuta în acest sens.

Referințe bibliografice:

1. Bach S., On sadomasochistic object relations. In: Fogel G.I., Meyers W.A. Perversions and Near Perversions in Clinical Practice, 1991, p. 75;
2. Bools C. N., Factitious Illness by Proxy, Münchausen Syndrome by Proxy. In: British Journal of Psychiatry, 1996, p. 99;
3. Feldman M., Denial in Münchausen syndrome by proxy: the consulting psychiatrist's dilemma. In: International Journal of Medicine 24, 1994, p. 121-128;
4. Franzini L., Grossberg J. M., Comportamenti bizzarri. Roma: Astrolabio, 1996, p. 39 ;
5. Lasher L. J., Sheridan M. S., Münchausen by Proxy. Identification, intervention, and case management. New York: The Haworth press, 2004, p. 23;
6. Meadow R., Management of Münchausen Syndrome by proxy. In: Archives of disease in childhood, Londra: BMJ Publishing Group, 1985, p. 385;
7. Rosenberg D., Web of deceit: a literature review of Münchausen Syndrome by Proxy. Child abuse and Neglect In: The International Journal, 11, 1987, p. 547-563;
8. Schreier H. A., Libow J. A., Münchausen by Proxy Syndrome. Diagnosis and prevalence. In: American Journal of Orthopsychiatry, p. 318-321, 1993, p. 318-321;
9. Sigal M., Münchausen Syndrome by proxy: a psychodynamic analysis. In: Medicine and Law, 1988, p. 49.

CZU 316.6:343.91

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.34>

FACTORII INTEGRĂRII SOCIO-PROFESIONALE A EX-DEȚINUȚILOR

VÎRLAN Maria,

dr., conf. univ.,

decan facultatea Psihologie și PPS,

UPS "Ion Creangă"

REZUMAT

Integrarea socială a tinerilor delincvenți presupune mai multe componente: cultivarea încrederii în sine, restabilirea legăturii cu familia și menținerea acesteia, descoperirea și încurajarea intereselor prosociale (ex. muncă, alfabetizare, educație, etc.), influența pozitivă a colegilor de muncă și a prietenilor dar și integrarea prin muncă.

Cuvinte-cheie: integrare socio-profesională, ex-deținuți, programe.

FACTORS OF THE SOCIO-PROFESSIONAL INTEGRATION OF EX-PRISONERS

VÎRLAN Maria

Dr., associate professor,

Dean of the Faculty of Psychology and PPS,

"Ion Creanga" State Pedagogical University

SUMMARY

The social integration of young offenders involves several components: cultivating self-confidence, restoring and maintaining family ties, discovering and encouraging prosocial interests (eg. work, literacy, education, etc.), the positive influence of co-workers and friends but also integration through work.

Key-words: socio-professional integration, ex-prisoners, programs.

Integrarea socială trebuie raportată la specificul infracțiunii și la fiecare persoană în parte. Varietatea de infracțiuni presupune o varietate de forme de reintegrare.

Problemele sociale cu care se confruntă persoanele aflate în conflict cu legea penală sunt similare cu ale altor grupuri vulnerabile, iar un răspuns eficient în rezolvarea unor astfel de probleme poate fi obținut doar printr-un efort comunitar integrat, care ia în considerare complexitatea problemelor sociale, interdependențele care există între acestea și suprapunerile care se creează între diferite grupuri vulnerabile [1, 5, 12, 13].

Sistemul penitenciar trebuie să sprijine reintegrarea socială a tuturor persoanelor private de libertate, pornind de la necesitățile individuale sociale, educaționale și terapeutice ale fiecărei persoane private de libertate și, mai ales.

Integrarea socioprofesională trebuie să se realizeze prin înlăturarea fenomenului de discriminare față de ex-deținuți. Un alt obiectiv urmărit este de a încuraja dialogul și colaborarea dintre angajatorii din spațiul public și privat, inclusiv reprezentanți ai societății civile, pe marginea acestei probleme care privește societatea în mod direct [5].

Integrarea socială trebuie raportată la specificul infracțiunii și la fiecare persoană în parte. Varietatea de infracțiuni presupune o varietate de forme de reintegrare.

Legislația califică infracțiunea, specialiștii în educație și asistență psihosocială evaluează cauzele care au generat disfuncționalitățile în cazul fiecărei persoane și nici nu ar fi eficient să analizăm infracțiunea ca și faptă.

Poate mai mult decât intervenția instituțiilor statului (ex. programe de reintegrare desfășurate pe timpul executării pedepsei și resursele materiale alocate acestor programe) contează sprijinul familiei și mediul social [16].

Reintegrarea socială presupune și reprimirea de către familie și depinde de disponibilitatea familiei de a susține material și moral persoana condamnată. Menținerea relațiilor cu familia, iar acolo unde este cazul îmbunătățirea relațiilor cu familia este un obiectiv prioritar pentru reinserția socială a persoanei private de libertate.

În ce privește munca, pentru ca aceasta să fie eficientă în reintegrarea socială a persoanelor condamnate, trebuie ca și acestea să fie interesate în munca respectivă și nu doar în a câștiga o reducere a pedepsei cu închisoarea sau executarea unei sentințe în comunitate prin muncă în folosul comunității. Angajatorii cer seriozitate din partea angajatului și de multe ori persoanele care au executat pedepse privative de libertate nu sunt motivate să muncească. În multe cazuri, persoanele care au executat pedepse privative de libertate preferă să lucreze pe piața neagră a muncii și să fie beneficiari ai venitului minim garantat care le asigură și acces la alte drepturi de asigurări sociale și la hrana oferită prin cantinele sociale

[16].

Pentru angajatori este important și felul în care persoana care a executat pedepse privative de libertate se poate integra în echipa de lucru (poate există stigmatizare din partea colegilor).

Integrarea prin muncă este o parte importantă a procesului, dar nu este singura.

Astfel, în reintegrarea socială a persoanelor care au fost condamnate penal pot fi eficiente:

- ☐ Cultivarea încrederii în sine;
- ☐ Menținerea legăturii cu familia;
- ☐ Descoperirea și încurajarea intereselor prosociale (ex. muncă, alfabetizare, educație, etc.);
- ☐ Influența pozitivă a colegilor de muncă și a prietenilor.

Acestea sunt obiective ale activităților de educație și de asistență psihosocială, utilizate de câțiva ani chiar [16].

Sistemul penitenciar sprijină reintegrarea socială a tuturor persoanelor private de libertate, pornind de la necesitățile individuale sociale, educaționale și terapeutice ale fiecărei persoane private de libertate și, mai ales, nu sancționează persoanele care după liberare nu au fost acceptate de comunitate și au recidivat [14,16].

Obiectivele principale ale programelor de reintegrare socială în comunitate a tinerilor delincvenți :

- protecția comunităților locale prin acțiuni care vizează reducerea riscului de recidivă;
- justiția socială, prin garantarea protecției și echității sociale a tuturor părților (infractor, victimă, membrii comunității locale) implicate în rezolvarea conflictului generat de comiterea infracțiunii;
- punerea beneficiarilor intervenției în comunitate (infractori, familiile acestora, victime) în legătură cu resurse, într-o manieră care să îmbunătățească imaginea de sine, asertivitatea, abilitatea de rezolvare a problemelor.

Cum pot fi atinse obiectivele programelor de reintegrare socială în comunitate:

- prin parteneriatul între instituțiile de stat (Judecătoria, școli, biserică, syndicate, instituții de sănătate, Poliție, Consiliul Local, Consiliul Raional, Agenția de ocupare a forței de muncă) și organizații neguvernamentale;
- prin derularea unor programe de dezvoltare comunitară în scopul implicării partenerilor și a membrilor comunității locale (voluntari, lideri) în:
 - identificarea nevoilor comunității;
 - găsirea soluțiilor la problemele comunității locale;
 - stimularea resurselor (colective, sociale) existente;
 - atragerea și crearea de noi resurse;
 - dezvoltarea de noi servicii sociale.
- prin informarea și sensibilizarea opiniei publice în legătură cu nevoile și problemele comunității locale,

nevoile și problemele ex deținuților și a familiilor acestora și cu modalitățile concrete de soluționare a acestora (articole în presă, emisiuni radio, TV, conferințe, întâlniri publice, etc.).

Tehnici de intervenție în comunitate:

- medierea (între persoana liberată și familie, comunitate, reprezentanți ai instituțiilor, etc.);
- negocierea (metodele și tehnicile folosite în programele de reintegrare se determină în funcție de nevoile evaluate, de gradul de risc identificat, dar se și negociază cu persoana liberată, în funcție de prioritățile sale și interesele sale);
- împuternicirea (ajutarea beneficiarilor de a se percepe ca fiind agenți activi în găsirea soluțiilor la propriile probleme);
- advocacy (reprezentarea persoanelor liberate în fața instituțiilor și a reprezentanților autorităților din comunitate, precum și exercitarea de presiuni prin mijloacele mass-media, publicații, etc., pentru ca acestea să sprijine procesul de reintegrare socială a exdeținuților și familiilor acestora) [5,11].

Factori care favorizează angajarea persoanelor condamnate:

Șansele ca persoanele condamnate penal să fie angajate în câmpul muncii cresc dacă:

- Persoanele condamnate penal răspund nevoilor angajatorilor, în ce privește exigențele legate de:
 - Competența reală și calificarea profesională;
 - Seriozitatea implicării în muncă (respectarea programului, productivitate, etc.).
- Persoana condamnată dovedește că are și alte calități persoanele apreciate de angajator (dorința de a se integra, corectitudine, deschidere, punctualitate, seriozitate, etc.);
- Persoanele condamnate penal parcurg un proces de recrutare și selecție organizat și desfășurat de specialiștii în resurse umane. În acest fel se obține o credibilitate crescută în legătură cu măsura în care persoana condamnată penal are calitățile profesionale și potențialul personal potrivite pentru ocuparea unei anumite poziții;
- Există avantaje economice și facilități fiscale pentru angajatori (alte decât productivitatea și competența persoanelor condamnate): posibilitatea de a accesa fonduri nerambursabile, reduceri de taxe, salarii subvenționate, etc.;
- Muncitorii sunt supravegheați atent sau dacă cineva (ex. instituția penitenciară, probațiunea, serviciile sociale, ONG, în calitate de intermediari) garantează pentru ei;
- Angajatorii conștientizează și se implică în acțiuni legate de responsabilitatea socială a firmelor;
- Se construiesc parteneriate între angajatori și instituții ale sistemului de justiție sau de protecție socială, parteneriate de natură a facilita exprimarea responsabilității sociale a firmelor;
- Persoanele condamnate penal caută să se angajeze în posturi pentru ocuparea cărora nu este necesară prezentarea cazierului judiciar;
- Se realizează reabilitarea, iar faptele penale nu mai apar înscrise în cazier. Reabilitarea judecătorească presupune ca persoana care a fost condamnată penal să

aibă un loc de muncă sau o sursă legală de venit, precum și o bună conduită;

- Sunt popularizate experiențe pozitive și cazuri de succes. În acest sens, trebuie menționat că materialele informative sunt utile dar sunt considerate mai puțin eficiente decât întâlnirile sau atelierele de lucru cu potențiali angajatori □ Sunt aduse argumente de natură economică (ex. beneficii estimate în bani pentru comunitatea locală și angajatorii care facilitează reintegrarea socială a foștilor infractori) și sunt prezentate date statistice [2,13].

Informarea angajatorilor și întâlnirile directe ale acestora cu persoanele condamnate penal și cu personalul serviciilor sociale, al serviciilor de probațiune și unităților penitenciare sunt factori importanți în facilitarea asigurării de șanse egale la angajare pentru persoanele care execută o pedeapsă în comunitate sau care au încetat executarea unei pedepse.

Se pot organiza întâlniri între persoane condamnate penal și potențiali angajatori : „burse ale locurilor de muncă pentru persoanele condamnate penal”, unde să aibă loc informarea și selectarea angajatorilor, dar și încurajarea persoanelor condamnate să caute un loc de muncă sunt acțiuni care au eficiență în sensul facilitării integrării în muncă prin identificarea unor locuri de muncă disponibile pentru persoanele care au fost condamnate penal.

Experiența întâlnirilor organizate a arătat că:

- persoanele private de libertate aflate în perioada de pregătire pentru liberare pot beneficia în cea mai mare măsură de o astfel de acțiune;
 - mobilizarea participării persoanelor condamnate sub supraveghere în comunitate este dificil de realizat, datorită faptului că personalul de probațiune dispune de resurse și de mijloace limitate pentru a putea influența și controla activitatea persoanelor condamnate aflate în supraveghere în comunitate;
 - că este posibilă, realistă și de dorit implicarea în mai mare măsură a persoanelor private de libertate în activități în comunitate. Reprezentanții serviciilor sociale din comunitate înțeleg necesitatea unor astfel de activități și sunt dispuși să le susțină;
 - informarea mass-media și a angajatorilor se poate face eficient atunci când la întâlnirile de informare participă și persoane condamnate penal care pot relata aspecte concrete din experiența lor de viață;
 - desfășurarea evenimentelor într-un mediu care oferă siguranță și încredere crește șansele de formare a unor atitudini pozitive față de angajarea în muncă, atât pentru angajatori, cât și pentru persoanele condamnate.
- Printre factorii care favorizează implicarea angajatorilor se identifică:***
- relațiile bune de colaborare stabilite între angajatori și penitenciar;
 - experiența angajatorilor în lucrul cu persoanele condamnate penal,
 - interesul angajatorilor în avantajele oferite de munca persoanelor condamnate penal (în condițiile în care forța de muncă în anumite domenii este deficitară, angajatorii au apreciat posibilitatea de a utiliza forța de muncă din penitenciare);
 - interesul angajatorilor pentru implicarea socială a

firmelor [2,7,16].

Ținând seama de rezultatele acestor activități, se desprind următoarele **recomandări**:

- inițierea unor activități adresate angajatorilor și cultivarea unor relații de colaborare între serviciile de probațiune, serviciile sociale din comunitate, ONG implicate în reintegrarea socială a foștilor infractori și potențiali angajatori;

- dezvoltarea resurselor serviciilor de probațiune și a măsurilor legale prin care acestea pot interveni pentru a determina și controla activitatea persoanelor condamnate;

- o mai bună informare a angajatorilor în legătură cu beneficiile și costurile sociale și economice ale implicării în muncă a persoanelor condamnate penal;

- invitarea mass-media la acțiuni care au ca scop informarea publicului larg.

În cele ce urmează voi prezenta 2 *modele de programe de integrare socială a ex-deținuților* ce pot fi implementate în scopul prevenirii recidivei și responsabilizării beneficiarului.

1. Program de consiliere de grup pentru dezvoltarea competențelor sociale și emoționale.

Programul de grup este axat pe următoarele *tematici*:

1. Cunoașterea propriei persoane;
2. Empatia;
3. Luarea deciziilor cu responsabilitate;
4. Eficiența socială.

1. Cunoașterea propriei persoane:

- Identificarea și exprimarea propriilor emoții și sentimente;

- Responsabilitate personală: Recunoașterea și înțelegerea necesității de a se angaja în comportamente prosociale;

- Recunoașterea punctelor tari : Identificarea și valorificarea propriilor calități pozitive.

2. Empatia:

- Preluarea perspectivei celorlalți: Identificarea și înțelegerea gândurilor/ sentimentelor celorlalți;

- Acceptarea și aprecierea diversității: Înțelegerea aspectelor pozitive a le diversității individuale și culturale;

- Respectarea celorlalți.

3. Luarea deciziilor cu responsabilitate:

- Managementul emoțiilor: Monitorizarea și reglarea sentimentelor și emoțiilor în așa fel încât să-i ajute pe copii să se descurce în situații de viață diferite;

- Analizarea situațiilor: Perceperea cu acuratețe a situațiilor în care trebuie luate decizii și evaluarea factorilor care pot influența răspunsul unui individ.

- **Stabilirea scopurilor:** Stabilirea scopurilor și implicarea în atingerea acestora - scopuri prosociale pe termen scurt și lung;

- Rezolvarea problemelor: Generarea, implementarea și evaluarea soluțiilor adecvate la problemele cu care se confruntă.

4. Eficiența socială:

- Comunicare: Folosirea abilităților verbale și non-verbale pentru a se exprima și promovarea unor schimburi pozitive și eficiente cu alții;

- Construirea relațiilor: Stabilirea și menținerea

unor relații care aduc satisfacții;

- Negociere: Obținerea unor soluții convenabile pentru toate părțile implicate într-o relație ținând cont de nevoile tuturor celor implicați;

- Asertivitate: Exprimarea eficientă a deciziilor de a nu se angaja în comportamente antisociale;

- Căutarea ajutorului: Identificarea nevoii de a apela la surse corespunzătoare de ajutor și suport [1,2,4,10,11].

II. Campanii de informare „Bursa locurilor de muncă” pentru persoanele condamnate penal.

Integrarea în activități de muncă a persoanelor care au fost condamnate penal. Conform experților, integrarea în muncă a persoanelor care au fost condamnate penal este unul dintre factorii principali care contribuie la creșterea siguranței comunităților prin reducerea recidivei și reintegrarea socială. Prin integrarea în muncă sau alte activități în comunitate, se exersează și dezvoltă abilități și calificări profesionale, roluri și responsabilități familiale și sociale.

O mare parte dintre persoanele care execută sentințe penale nu au o calificare și au nevoie de facilitarea accesului la un nivel minim de educație care să le permită obținerea unei calificări.

Avantaje ale participării la muncă a persoanelor condamnate penal. Dacă persoanelor condamnate li se oferă posibilitatea de a se califica și de a munci încă de la începutul executării sentinței, apar o serie de avantaje:

Avantaje pentru angajatori:

- În cazul angajării forței de muncă din penitenciare, serviciile de resurse umane au mai puțin de lucru (selecție de personal, plata impozitelor, administrarea cărților de muncă) și deci costuri mai reduse. Se poate asigura astfel un bun raport preț / calitate pentru forța de muncă;

- În cazul angajării forței de muncă din penitenciare, se realizează un bun control al costurilor: pentru că nu sunt încheiate contracte de muncă ci se face un contract cu penitenciarul pentru furnizare de forță de muncă, beneficiarul plătește o factură care reprezintă contravaloarea exactă a orelor de muncă prestate efectiv;

- Forța de muncă din penitenciare este sigură, stabilă, continuă. Muncitorii sunt conștiincioși, nu se pune problema absenței sau a părăsirii locului de muncă înainte de încheierea programului, nu sustrag materiale sau produse de la locul de muncă.

Avantaje pentru persoanele condamnate:

Persoanele aflate în detenție:

- Se perfecționează, câștigă experiență și chiar bani care le vor fi utili la liberare. Diplomele, certificatele sau orice alte documente care atestă însușirea unei meserii, calificarea sau recalificarea profesională în cursul executării pedepsei sunt recunoscute, în condițiile legii;

- La liberare știu și pot să facă gratuit diferite lucruri utile familiei și în gospodărie, (reparații electrice, pus faianță, etc.);

- Faptul că lucrează pe timpul detenției poate fi o recomandare pozitivă și ar trebui să aibă un impact pozitiv asupra încrederii comunității și angajatorilor la liberarea din penitenciar ;

- La punctele de lucru exterioare penitenciarului,

deținuții: se pot acomoda cu viața în comunitate, dobândind și exersând abilități și cunoștințe diferite de cele necesare supraviețuirii în mediul penitenciar o dobândesc experiență și cunoștințe legate de integrarea într-un loc de muncă și de relația cu angajatorul o pot folosi telefonul mobil și bani (numai deținuții aflați în regimul deschis de detenție);

- Reducerea pedepsei privative de libertate.

Persoanele care execută sentințe în comunitate:

- Se perfecționează, câștigă experiență și bani care le sunt utili pentru întreținerea personală și pentru susținerea familiei;

- Faptul că lucrează pe timpul executării pedepsei este o recomandare pozitivă și are un impact pozitiv asupra încrederii comunității și angajatorilor în cazul încercării de a găsi un loc de muncă mai bun;

- Prin implicarea în muncă exersează un stil de viață non-infracțional, dobândesc și practică abilități și cunoștințe specifice unui comportament prosocial.

Avantaje pentru penitenciar:

- O parte din veniturile realizate pot fi folosite de penitenciar pentru îmbunătățirea condițiilor de detenție și a programelor de reintegrare socială;

- Personalul penitenciar are o satisfacție crescută în muncă.

În continuare sunt prezentate câteva *elemente utile* în organizare unor activități de tipul „*burselor locurilor de muncă pentru persoanele condamnate penal*”:

Principii.

- promovarea și apărarea drepturilor unei categorii vulnerabile de populație (persoanele condamnate penal aflate în căutarea unui loc de muncă);

- asigurarea integrării și incluziunii sociale, a demnității umane și accesului egal la bunuri și servicii publice;

- promovarea respectării prevederilor legale care guvernează încadrarea în muncă.

Scop.

- Identificarea unor oportunități pentru angajarea persoanelor condamnate penal;

- Dezvoltarea abilităților persoanelor condamnate penal în legătură cu găsirea unui loc de muncă;

- Informarea angajatorilor și a mass-media în legătură cu beneficiile și costurile economice și sociale ale angajării în muncă a persoanelor condamnate penal.

Beneficiari.

- Persoane private de libertate aflate în perioada de pregătire pentru liberare;

- Persoane condamnate sub supraveghere în comunitate.

Potențiali parteneri.

- Agenții pentru ocuparea forței de muncă;
- ONG implicate în integrarea socială a grupurilor vulnerabile;

- Penitenciare;

- Servicii de probațiune;

- Servicii de asistentă socială ale autorităților locale.

Activități.

1. Planificarea:

- stabilirea programului și a responsabilităților.

2. Organizarea:

- identificarea surselor de finanțare;

- identificarea și stabilirea spațiului de desfășurare, a dotărilor și materialelor necesare;

- invitare potențiali angajatori;

- identificarea și invitarea persoanelor condamnate;

- editarea materialului de informare pentru angajatori și mass-media;

- procurarea dotărilor și materialelor necesare și amenajarea spațiului;

- invitarea mass-media și mediatizarea evenimentului.

3. Desfășurarea evenimentului:

- Informare pentru mass-media și angajatori;

- Întâlnire între angajatori și persoanele condamnate;

- Întâlniri ale reprezentanților mass-media cu persoane condamnate, angajatori și organizatori.

4. Evaluarea rezultatelor:

- Distribuirea și completarea chestionarelor de evaluare;

- Feed-back de la participanți.

Rezultate așteptate:

- persoanele condamnate participante au posibilitatea de a discuta cu reprezentanții angajatorilor;

- persoanele condamnate pot identifica potențiale locuri de muncă;

- angajatorii identifică posibilități de satisfacere a nevoii lor de forță de muncă.

Personal:

- Consilieri de probațiune;

- Agenți de pază din penitenciar;

- Personal al serviciilor de educație și asistență psihosocială din penitenciare;

- Alte persoane capabile să sprijine această activitate.

Locul de desfășurare:

- Evenimentul poate avea loc în penitenciare sau în comunitate;

- Spațiul trebuie să fie suficient pentru numărul de participanți și să poată asigura condițiile corespunzătoare de securitate;

- Este recomandat ca atunci când participă și persoane aflate sub supraveghere în comunitate, evenimentul să se desfășoare în comunitate.

Dotarea necesară:

- mese de lucru;

- scaune pentru angajatori și persoane în căutarea unui loc de muncă;

- imprimante;

- televizor, video, retroproiector;

- rechizite curente;

- posibilități de stocare a informațiilor și dosarelor;

- sală de așteptare, panouri de afișaj;

- spațiu de protocol și prezentare informații utile angajatorilor și persoanelor prezente;

- utilități pentru efecte personale;

- amenajări special concepute pentru accesul și deplasarea corespunzătoare a persoanelor cu handicap;

- climat adecvat (temperatură, umiditate, luminositate, nivel de zgomot acceptabil).

Planificare.

Sucesiunea activităților:

1. Contactarea agenților economici prin vizite la sediul acestora, telefonic sau prin fax, pentru depistarea locurilor de muncă vacante, pentru a-i invita să participe

și pentru a le oferi informații relevante;

2. Întocmirea listei cu domeniile de activitate în care angajatorii s-au dovedit a fi interesați;

3. Invitații adresate persoanelor condamnate aflate în căutarea unui loc de muncă din evidența serviciilor de probațiune și a unităților penitenciare din zona în care se desfășoară evenimentul. Invitațiile sunt adresate personal sau în scris persoanelor care au manifestat interes sau au calificări în domeniile menționate de angajatori;

4. Pentru pregătirea participării la eveniment, persoanele condamnate vor primi (pe lângă informații referitoare la ora și locul desfășurării acțiunii), un model de CV și alte informații utile legate de modul de prezentare în fața reprezentanților firmelor ofertante;

5. Întocmirea listei cu agenții economici care au confirmat participarea;

6. Asigurarea cadrului de organizare cu facilități de desfășurare: birotică, personal specializat, distribuirea chestionarelor către agenții economici și către solicitanții de locuri de muncă, materiale de informare pentru angajatori și mass-media, etc. (vezi și dotarea necesară);

7. Chestionarele completate de către participanți pot urmări modelele atașate;

8. Întocmirea și afișarea vizibilă a prezentării fiecărei firme participante (denumire, domeniu de activitate în care caută forță de muncă de muncă, meserii, nivel de calificare);

9. Mediatizarea evenimentului (presa scrisă, audio, video atât la nivel național cât și local) privind locul, data și modul de desfășurare a bursei;

10. Întocmirea și completarea listelor de participanți;

11. Centralizarea de către organizatori a chestionarelor completate de participanți;

12. Convorbire directă între angajator și persoana în căutarea unui loc de muncă;

13. Evaluarea rezultatelor și comunicarea acestora către organizatori, parteneri și mass-media.

Sarcini și timpul necesar:

1. Identificarea și centralizarea datelor referitoare la persoanele condamnate și potențiali angajatori – permanent;

2. Convorbiri cu angajatorii și persoane condamnate – permanent;

3. Informarea și invitarea persoanelor în căutarea unui loc de muncă - 1 lună înainte de data evenimentului;

4. Editarea și distribuirea invitațiilor către agenții economici, către autoritățile publice locale și către reprezentanți ai mass-media - 5 zile;

5. Confirmarea participării agenților economici și a factorilor locali implicați în desfășurarea acesteia - 5 zile;

6. Elaborarea unei liste cu agenții economici participanți la bursă - 2 zile;

7. Editarea unor materiale de informare (pliante, mape, etc) - 3 zile;

8. Identificarea spațiului corespunzător - 1 lună înainte de data de desfășurare;

9. Amenajarea spațiului - 5 zile;

10. Mediatizarea evenimentului: data, locul, programul de desfășurare a bursei precum și unele informații referitoare la agenții economici participanți - 1 lună;

11. Deschiderea bursei și desfășurarea propriu-zisă a evenimentului - 1 zi;

12. Chestionarea participanților - pe durata desfășurării;

13. Centralizarea rezultatelor primare – la încheierea bursei;

14. Transmiterea rezultatelor bursei și mediatizarea acestora - la încheierea bursei [1,2,4,10,11,16].

Referințe bibliografice:

1. BANCUI, D., RĂDULESCU, S. M., *Evoluții ale delincvenței juvenile în România: cercetare și prevenire social*, București : Lumina Lex, 2002., 271 p, ISBN 973-58-8484-4.

2. BELMONT, Judith. *103 activități de grup: idei de tratament și strategii practice*. Tr. de S. Grădinaru. București: TREI. 2015. 221 p. ISBN 978-606-719-358-9.

3. CROWN, P. D., LIVERANT, S. *Conformity under varying conditions of personal commitment* // J. Abnormal and Social Psychol. 1963. V. 66.

4. DAVID, D. *Dezvoltarea personală și socială*. Iași: Polirom, 2014. 200 p ISBN: 978-973-46- 4492-6.

5. DIȚA, M., *Strategii și metode de lucru ale asistentului social cu exdeținuții în vederea restabilirii legăturii cu familia. În Perspectivă integrării în spațiul European al cercetării și educației*, Materialele Conferinței științifice internaționale. Cahul: US Cahul, 2015 (Tipogr. "Centrografic")., pp. 192 – 196. ISBN 978-9975-914-98-7.

6. EYSENK, H., EYSENK, M. *Descifrarea comportamentului uman*. București: Teora, 1998. 256 p. ISBN:973-601-893-8.

7. RĂDULESCU, S. M., *Devianța comportamentală și boala psihică: sociologie și psihiatrie*,

8. București: Ed. Academiei Republicii Socialiste Române, 1989. ISBN 973-27-0125-0.

9. RĂDULESCU, S. M. *Introducere în sociologia delincvenței juvenile : (Adolescența între normalitate și devianță)* . București : Ed. Medicală, 1990. 163 p. ISBN 973-39-0112-1

10. RĂȘCANU, R., *Psihologia comportamentului deviant*. București: Universității București, 1994, 144 p. ISBN: 973-9160-18-2.

11. VÎRLAN, M., DIȚA, M., FRUNZE, O., PLĂMĂDEALĂ, V., FOCȘA, T. *Programe de intervenție psihosocială privind comportamentul deviant*. Chișinău: UPS "Ion Creangă", 2013. 97 p. ISBN 978-9975-461-52-5

12. VÎRLAN, M., DIȚA, M., *Psihosociologia devianței: curs universitar*, UPSC "Ion Creangă", Chișinău: Tipogr. UPS "Ion Creangă", 102 p. ISBN 9787-9975-46-384-5.

13. VÎRLAN, M., DIȚA, M. Rolul asistentului social în procesul de reintegrare socială a persoanelor deținute, În: *Probleme ale științelor sociumane și modernizării învățământului*. Materialele Conferinței de totalizare a muncii științifice și științifico – didactice a corpului profesoral – didactic pentru anul 2018, Chișinău: UPS "Ion Creangă", 2019.

ISBN 978-997-5337-01-4

14. САМЫГИН, П. С. *Девиянтное поведение молодёжи. Учебное пособие* Ростов – на Дону: Феникс, 2006. 440с. ISBN 5-222-09095-7.

15. ЗМАНОВСКАЯ, Е. В. *Девиянтология: Психология отклоняющегося поведения: Учебное пособие для студентов ВУЗов*. 2 изд, исправл. М.: Академия, 2004. 288 с. ISBN 5-7695-1782-4.

16. http://irp.md/uploads/files/2014-06/1402576373_1242890807_ro.pdf. (Vizitat 12.03.2021)

CZU 616.831-005.1-082:159.9

RECENZIE

la monografia

„REABILITAREA PSIHOSOCIALĂ A PERSOANELOR POST ACCIDENT VASCULAR CEREBRAL”,

Autor: Glavan Aurelia, neurolog, doctor în psihologie, conferențiar universitar

GROZA Angela,

doctor în psihologie, conferențiar universitar,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

REVIEW

to the monograph

"PSYCHO-SOCIAL REHABILITATION OF PERSONS AFTER CEREBRAL VASCULAR ACCIDENT",

Author: Glavan Aurelia, neurologist, doctor of psychology, associate professor

GROZA Angela,

Doctor of psychology, associate professor,

"Ion Creanga" State Pedagogical University of Chisinau

Sinteza monografică „*Reabilitarea psihosocială a persoanelor post accident vascular cerebral*” semnată de medicul neurolog, dr. în psihologie, conferențiar universitar Glavan Aurelia, este consacrată unei probleme deosebit de actuale la nivel mondial, cât și național - accidentul vascular cerebral (AVC). Elaborarea acestei monografii este o reflectare a interesului major a unui număr important de specialiști — psihologi, medici, pedagogi, reabilitologi, kinetoterapeuți, asistenți sociali, ș. a., față de fenomenul reabilitării persoanelor cu status post accident vascular cerebral. Monografia constituie o apariție editorială interesantă în literatura de specialitate psihologică, medicală, psihopedagogică, asistență socială, reliefând între aceste domenii relația legitimă și plină de aplicații practice, autoarea afirmând că „...reabilitarea înseamnă educare, învățare, reînvățare”.

Lucrarea reunește problemele multiple ale domeniului, abordează aspectele psihologice ale persoanelor cu status post AVC, fiind bine conturate, delimitate și tratate cu rigoare științifică. Monografia conține un volum mare de date proprii, care constituie rezultatul numeroaselor cercetări pe parcursul a multor ani de activitate în calitate de medic neurolog. Este o apariție editorială interesantă, demnă de a fi propusă psihologilor dar și cadrului medical. Experiența autoarei în direcțiile date este într-adevăr un ingredient indispensabil în rețeta unor totalizări în reabilitarea post AVC. Autoarea și-a atins obiectivul propus și a elaborat un îndrumar pentru psihologi și pentru întreaga

comunitate care monitorizează persoanele cu status post AVC.

Fiind un rezultat impresionant al unui efort științific asiduu și îndelungat, a unei colaborări interdisciplinare fructuoase, monografia cuprinde o abordare științifică a subiectului, autorul urmărind să surprindă cele mai importante particularități psihologice ale persoanelor cu status post AVC (cogniția, afectivitatea, personalitatea, calitatea vieții) și implicării în eficientizarea procesului de reabilitare complexă. Monografia se remarcă printr-o viziune complexă asupra problematicei, subiectul fiind abordat din diferite perspective, precum: medicală, psihologică, socială și o argumentare temeinică a poziției și propunerilor autorului. Autoarea, fiind medic practician, consideră „...că există un spațiu gol între medici și psihologi în ceea ce privește abordarea terapeutică a tulburărilor post accident vascular cerebral, spațiu în care pacientul se pierde” și este de părere că acest spațiu trebuie completat cu informație psihologică, personalitatea și procesele psihice având un rol important în starea de sănătate și boală.

Merită o distinctă apreciere structurarea logică a materiei, expunerea coerentă a textului, folosirea unui limbaj clar și accesibil, ceea ce permite o înțelegere completă și adecvată a aspectelor abordate în domeniu și a soluțiilor identificate de către autor. Modul de analiză și sinteză a realității și teoriei, a ideilor și opiniilor, îndeamnă la reflecție asupra problemei atestate de autor, transformând cititorul dintr-un simplu receptor de

informație într-un adevărat cugetător. Luând în calcul aceste aspecte, prezenta lucrare oferă psihologilor, medicilor, dar și altor persoane interesate de acordarea suportului psihologic necesar celor afectați, principalele repere teoretice care fundamentează acest gen de intervenție de factură psihologică, precum și modele concrete de realizare a acesteia.

Despre munca enormă depusă la realizarea cercetării vorbește destul de relevant voluminoasa listă bibliografică de la finele monografiei, care cuprinde 497 de titluri: surse semnate de autori moldoveni, români, ruși, ucraineni, englezi, francezi, americani etc.

Vorbind nemijlocit despre conținutul științific al monografiei, este de menționat că lucrarea este inteligent structurată în 5 capitole. Capitolul I face o trecere în revistă a cercetătorilor străini și autohtoni preocupați de subiect, precum și o succintă analiză a studiilor realizate în domeniu, autorul dă o apreciere obiectivă a gradului de cercetare științifică a subiectului în literatura de specialitate autohtonă și străină și trasează argumentat propriile direcții de cercetare pe care urmează să le realizeze în lucrare.

Capitolul II este o sinteză a metodelor și metodologiei de cercetare la acest subiect, ca urmare a fost elaborat un model complex care antrenează elemente ale unui sistem cu scopuri și obiective, principii, acțiuni, resurse psihosociale, modalități de reglare, resurse umane și materiale, etc.

În Capitolul III se face o analiză psihologică generală a persoanelor post AVC, cu studiul determinantelor psihologice precum cogniție, afectivitate, personalitate.

În Capitolul IV este prezentat un studiu socio-demografic al persoanelor cu status post AVC. Capitolul V reprezintă o sinteză a metodelor contemporane de intervenții psihologice, autorul ne aprofundează în cercetarea calității vieții persoanelor cu tulburări post AVC.

Urmează Încheierea cu o sinteză detaliată a rezultatelor cercetării și cu recomandările în vigoare.

Pornind de la cele expuse și privind în ansamblu monografia, putem susține că autorul a reușit destul de bine să redea esența și necesitatea intervențiilor psihologice în cazul persoanelor cu status post AVC, iar „triada, medic-psiholog-pacient, are rolul de a reda persoanelor cu dizabilități starea de sănătate optimă care asigură premisele calității vieții”. Prin întreg conținutul său, monografia reprezintă o carte de căpătâi pentru dezvoltarea științei psihologiei în Republica Moldova.

Am lecturat, am studiat și am savurat o carte care m-a impresionat prin cantitatea de muncă pe care o conține, prin rigoarea cercetărilor, prin subtilitatea interpretării rezultatelor, prin noutățile pe care le reliefează. Elaborată atent, cu grijă față de text și o iconografie pe măsură, monografia exprimă, în ansamblul său, respectul față de cititor, acesta fiind condus spre cunoaștere cu o competență izvorâtă din experiența profesională a autorului. Fără nici o rezervă, publicația constituie o monografie de referință, utilă atât psihologilor, medicilor cât și reabilitologilor, kinezoterapeuților, psihopedagogilor, asistenților sociali, altor persoane interesate de acordarea suportului psihologic post AVC. Informația prezentată poate fi utilizată în practică, în realizarea cercetărilor științifice în acest domeniu și ca material metodico-didactic pentru studenți și masteranzi.

În concluzie, menționăm că monografia „*Reabilitarea psihosocială a persoanelor post accident vascular cerebral*” reprezintă o lucrare finalizată, complexă și interdisciplinară, prin aspectele abordate și interpretate, de o actualitate și originalitate vădite, în care sunt incluse rezultatele cercetărilor științifice efectuate de autorul Glavan Aurelia, coordonată de către regretatul doctor în medicină, doctorul habilitat în psihologie, profesorul universitar Nicolae Bucun și care însumează cele mai moderne metode, practici și materiale informative în domeniul reabilitării psihosociale ale persoanelor cu status post AVC, având posibilitatea de a deveni un suport considerabil pentru specialiștii din domeniu.

Bun de tipar 20.04.2021.
Format A4
Coli de tipar 23,63. Coli editoriale 22,67.
Tipar Digital. Hârtie offset. Garnitura Times New Roman
Comanda nr. 97. Tirajul 200 ex.

Centrul editorial USEM
www.usem.md

Tipografia
„ADRILANG SRL”